

PUNCTUL CRITIC

**Trimestrial de diagnoză
socială, politică și culturală**

---

nr. 4 (30) 2019

NEVEROSIMILUL SFÂRȘIT AL COMUNISMULUI ȘI RĂTĂCIRILE DEMOCRAȚIEI POST-TOTALITARE

Editor: Fundația Culturală „Idea Europeană”
Co-editor: Fundația „Platon Pardău”

Punctul critic – Trimestrial de diagnoză socială, politică și culturală

Fondator: Eugen Uricaru

Consiliul științific:

Bernard Castelli, Institutul de Cercetare pentru Dezvoltare (IRD) din Paris

William J. Connell, Seton Hall University, New Jersey

Ding Chao, Universitatea de Studii Externe din Beijing

Cristian Dumitrescu, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București

Raffaella Gherardi, Universitatea din Bologna

Manuel Herrera Gomez, Universitatea UNED din Madrid

Oleg Kudryavtsev, Universitatea MGIMO din Moscova

Marco Lucchesi, Universitatea Federală din Rio de Janeiro

Andrei Marga, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Irina Moroianu-Zlătescu, membru titular al Academiei Internaționale de Drept Comparat (AIDC Haga/Paris);
SNSPA București

Giacomo Marramao, Universitatea Roma III

Vasile Pușcaș, Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

Gheorghe Lencan Stoica, Universitatea din București

Colegiul redacțional:

Director: Mihai Milca

Redactor-șef: Iacob Florea

Redactor-șef adjunct: Sebastian Simion

Redactor-șef adjunct: Mihai-Bogdan Marian

Redactor de rubrică: Adrian Pop

Redactor principal: Bogdan Ionuț Berceanu

Redactor principal: Luminița Iordache

Tehnoredactare: Carmen Dumitrescu

Corectură: Alina Preda, Nicoleta Arsenie

Distribuție: Adrian Ionuț Preda

Adresa poștală:

OP-22, CP-113, Sector 1, București

Tel/Fax: 021/212.56.92

ISSN print 2068-8989

Revistă co-finanțată de COPYRO – Societate de Gestiune Colectivă a Drepturilor de Autor

PUNCTUL CRITIC se distribuie în librării.

e-mail: office@punctulcritic.ro

www.punctulcritic.ro

Expedierea se face prin poștă.

Tipărit în România

Toate drepturile rezervate. Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Nicio parte a acestui volum nu poate fi reprodusă sau transmisă sub nicio formă și prin niciun mijloc, electronic sau mecanic, inclusiv prin fotocopiere, înregistrare sau prin orice sistem de stocare și accesare a datelor, fără permisiunea scrisă a Editurii Ideea Europeană. Orice nerespectare a acestor prevederi conduce în mod automat la răspunderea penală față de legile naționale și internaționale privind proprietatea intelectuală.

SUMAR

EDITORIAL

- ◆ 1989 – „Toamna națiunilor” și „făuritorii de anotimpuri”
(*Mihai-Bogdan Marian*) 5

NEVEROSIMILUL SFÂRȘIT AL COMUNISMULUI ȘI RĂTĂCIRILE DEMOCRAȚIEI POST-TOTALITARE

- ◆ „Revoluția de sus” gorbacioviană (*Adrian Pop*) 17
- ◆ Socialismul de tip sovietic: „viitorul” care a eșuat
(*Sebastian Simion*)..... 31
- ◆ Revoluția română din 1989: context istoric, desfășurare,
consecințe (*Florin Abraham*)..... 40
- ◆ 22 Decembrie 1989 – final fără glorie (*Ion Calafeteanu*)..... 65
- ◆ Evenimentele din decembrie 1989. Adevărul între rigoare
academică, partizanat politic și meandrele justiției
(*Constantin HLIHOR*) 75
- ◆ 1989 – o percepție subiectivă (*Gheorghe Schwartz*)..... 106
- ◆ După treizeci de ani – în căutarea unei noi paradigme
democratice (*Eugen Gasnaș*)..... 127

ÎN APĂRAREA ROMÂNIEI MARI

- ◆ Bucovina a votat pentru Parlamentul României Întregite!
- ◆ Prof. univ. dr. Vasile PASAILĂ..... 135

PERSPECTIVE EURO-COMUNITARE

- ◆ Modelul comun al democrației - sursă a conflictelor politice
din Parlamentul European (*Alexandru-Ionuț Drăgulin*) 143

PERMANENTA ACTUALITATE A CLASICILOR

- ◆ Niccolo Machiavelli – un original comentariu la *Prima decadă
a lui Titus Livius* (*Gheorghe Stoica*) 153
- ◆ Michel Houellebecq, romancier al epocii globaliste
(*Andrei Marga*)..... 158

FONDUL ȘI FORMA

- ◆ Pădurea – izvorul energiei românești (**Ovidiu Marian**) 181
- ◆ Turismul rural – o afacere mică, dar cu perspective uriașe!
(**Emil Stanciu**) 186

DOCUMENT

- ◆ Memoriu adresat de Asociația Ambasadorilor și Diplomaților de Carieră din România și Societatea Română de Drept European președintelui Camerei Deputaților
(**Ion M. Anghel**) 193

VARIA

- ◆ Adulterul între joc și morală. Schiță pentru o abordare interdisciplinară (**S. Cristian**) 201

EVENIMENT

- ◆ Centenar Ioan Paul al II-lea (1920-2005). Un Papă pentru mileniul al III-lea (**Nicolae Mareș**) 209

LUMEA CĂRȚILOR

- ◆ Carențele guvernării în perioada interbelică
(Recenzie „Sociologia proastei guvernări în România interbelică”, Bogdan Bucur, Ed. Rao) (**Florin Grecu**) 223

1989 – „Toamna națiunilor” și „făuritorii de anotimpuri”

Mihai-Bogdan MARIAN¹

Cuvinte cheie: revoluție, rețea, societate deschisă, națiuni, globalizare.

Abstract: Ce a reprezentat momentul revoluționar al anului 1989? Fără doar și poate că a constituit apogeul unor acumulări negative în plan socio-politic și economic la nivelul unor societăți care au făcut obiectul unui experiment social, pe cât de amplu, pe atât de sinistru. Dar în aceeași măsură anul 1989 a marcat și deznodământul unor insidioase încrâncenări geopolitice de câteva decenii pentru supremația mondială, cunoscute sub denumirea de Război Rece. O victorie a sistemului capitalist în fața propriei sale plâsmuiri reprezentate de sistemul comunist, o victorie a corporației transnaționale în fața întreprinderii statului proletar. În ultimă instanță, anul 1989 a reprezentat o detronare a modernității de către postmodernitate, oferind perspectiva inițială a unui iluzoriu „sfârșit al isto-

¹ Mihai-Bogdan MARIAN este doctor în Sociologie, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București (2015), și absolvent al masterelor „Managementul activității de informații pentru siguranță națională”, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul” din București (2005), respectiv Studii de Securitate, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București (2008).

riei”, metamorfozat însă foarte repede într-o „ciocnire a civilizațiilor”. Totodată, 1989 marchează începutul unei ere dominate de rețele internaționale care au încolăcit și împiedicat coloșii statali tributari ai ierarhiilor tradiționale structurate pe verticală, proclamând victoria internaționalismului asupra suveranismului de stat. Pentru toate acestea, 1989 reprezintă inclusiv finalul unui mare ciclu istoric, fiind cunoscut drept „Toamna națiunilor”.

Actul revoluționar, ca parte a fenomenologiei sociale, este învăluit într-o aură mistică ce îmbină într-un spectaculos efect de halou nuanțele pozitive și luminoase ale ideii de dreptate socială cu tentele negative și tenebroase ale conspirațiilor oculte și malițioase, iar momentul 1989², ca reper în parcursul revoluționar al umanității, nu face nici el excepție.

De la cele două revoluții de referință ale epocii moderne, Revoluția americană (1783)³ și Revoluția franceză (1789)⁴, la revoluțiile burgheze ale

anului 1848, cunoscute și sub denumirea de „Primăvara națiunilor”, trecând mai departe prin Revoluția rusă (1917)⁵ pentru a ajunge la revoluțiile

Declarația drepturilor omului și cetățeanului (1789), desființarea feudalismului și abolirea monarhiei, proclamarea republicii (1792) și execuția regelui Ludovic al XVI-lea al Franței (1793). Totodată, Revoluția franceză mai este cunoscută și pentru perioada „Terorii” care în intervalul 1793-1794 a generat peste 40.000 de decese pe teritoriul Franței prin acțiuni extrem de violente și sângeroase, de o cruzime fără margini, instrumentate de conducerea iacobină în frunte cu Robespierre, care avea să sfârșească el însuși executat prin ghilotinare în 1794. În ceea ce privește implicarea masoneriei în Revoluția franceză există o vastă literatură de profil, în acest sens putând fi consultate, spre exemplu, Gian Pio Mattono, *Masoneria și Revoluția Franceză*, Editura Anastasia 1998; Jim Marrs, *Rule by secrecy*, William Morrow Paperbacks 2001; sau chiar Enciclopedia Britanica, Revoluția franceză, disponibil online la <https://www.britanica.com/event/French-Revolution>, accesat la 29.12.2019.

² Perioada 1989-1992 marchează prăbușirea blocului de influență sovietică, dizolvarea Pactului de la Varșovia și desființarea URSS. Startul parcursului revoluționar a fost dat de Polonia, fiind continuat de Ungaria, Germania de Est, Bulgaria, Cehoslovacia și România, Uniunea Sovietică destrămându-se la finele anului 1991.

³ Revoluția americană (1765-1783), cunoscută și drept Războiul de independență american, și evenimentele ulterioare semnării tratatului de pace de la Paris (1783) între cele 13 colonii americane și Imperiul Britanic, respectiv adoptarea Constituției (1787), alegerea lui George Washington (1789) drept primul președinte al SUA, aderarea republicii Vermont la Uniune (1791) și adăugarea celor zece principii, „The United States Bill of rights”, la Constituție (1791), marchează apariția SUA ca stat independent pe arena internațională.

⁴ Revoluția franceză (1789-1799) reprezintă revoluția-simbol a epocii moderne prin

⁵ Revoluția rusă (1917) reprezintă o oglindire târzie a Revoluției franceze de la 1789 cu accente de un dramatism similar care a culminat cu execuția prin împușcare a întregii familii regale în 1918 și metamorfozarea bolșevicilor ajunși la putere în Partidul Comunist din întreaga Rusie. Pentru unele detalii de culise referitoare la inițierea și instrumentarea Revoluției din octombrie a se vedea Dorin Stănescu, *Povestea trenului pumbluit care l-a adus pe Lenin din exil în fruntea Marii revoluții socialiste*, în revista *Historia*, disponibil online la <https://>

anticomuniste ale anului 1989, denumite atât de sugestiv din perspectiva celor ce au urmat și „Toamna națiunilor”⁶, și continuând către prezent parcursul presărat de „revoluțiile portocalii” ale primului deceniu postcomunist și de alte „primăveri”, de data aceasta arabe, care au marcat cel de-al doilea deceniu de la proclamarea așa-zisului „sfârșit al istoriei”⁷, regăsim, în fiecare caz, un ghem de informații și relatări, mai mult sau mai puțin impregnate cu orientări ideologice și subordonate unor scopuri propagandistice, care aduc la un loc patriotismul și aspirațiile înalte cu caracter umanist cu „lucrăturile” lojilor masonice, ale „agenturilor străine” sau, după caz, ale „rețelelor portocalii”⁸ care caută să subjuge națiuni și societăți de pretutindeni pentru a le racorda la o ordine internațională guvernată în mod ocult de niște minți presupuse diabolice și egoiste. Ca de

---

www.historia.ro/sectiune/general/articol/povestea-trenului-plumbuit-care-l-a-adus-pe-le-nin-din-exil-in-fruntea-marii-revolutii-socialiste, accesat la 29.12.2019. În același sens a se vedea și Antony Sutton, *Wall-Street și Revoluția Bolșevică*, Editura Anacronic 2017.

⁶ A se vedea în acest sens Adam Burakowski, Aleksander Gubrynowicz, Paweł Ukielski (2011) *1989 – Toamna națiunilor*, Iași, Editura Polirom.

⁷ Fukuyama, F. (1992) *The end of history and the last man*. New York, The Free Press – A division of Macmillan, Inc.; pentru varianta în limba română a se vedea Fukuyama, F. (1992) *Sfârșitul Istoriei și ultimul om*. București, Ed. Paideia.

⁸ David Horowitz, Richard Poe (2017) *George Soros – Puterea din umbră*, Editura Contra mundum, București 2017.

obicei, probabil că adevărul și în ceea ce privește actul revoluționar ca atare se află undeva la mijloc, deoarece de fiecare dată după epuizarea entuziasmului revoluționar inițial, odată cu trecerea timpului, rostogolirea realităților sociale și travaliul investigativ al istoricilor, cercetătorilor de arhive și al celor pasionați de descifrarea fenomenelor socio-politice, încep să se întrevadă ițele ascunse care transcend conștiinței maselor revoluționare pierzându-se în culisele întunecate ale jocurilor de putere, transformând imaginea a ceea ce până mai ieri părea spontaneitatea indivizilor asupriți în cea a planurilor minuțioase și complexe care recurg la cinice inginerii sociale.

Astfel, fără a nega importanța avântului revoluționar al maselor în desfășurarea evenimentelor de acest fel, nu putem totuși contesta nici prezența activă a conspirațiilor, mai mici sau mai mari, care au însoțit de-a lungul timpului revoluțiile de pretutindeni, relevând de fiecare dată o influență, sau chiar mai multe, din afara societății de referință care dă piept cu revoluția.

În acest punct al scurtei noastre expuneri, devine evidentă utilitatea unei perspective socio-istorice integrate și complexe asupra evenimentelor cu caracter revoluționar, care să faciliteze deslușirea acestora. Ele trebuie tratate atât transversal, cât și longitudinal, pentru că la o privire mai atentă conexiunile și interdependențele devin evidente atât între revoluțiile asociate unei „epoci” de referință, întrucât valul revoluționar de fiecare dată a iradiat în rândul mai multor societăți, dovedind o oarecare contagiune, cât și între generațiile succesive de revoluții, unde regăsim o stranie măsură, care ne îndeamnă la o reflecție profundă, a timpului scurs de la ceea ce a fost considerată a fi prima revoluție modernă, în fapt nimic altceva decât o restaurație, respectiv „Glorioasa revoluție” britanică (1689)⁹ și până la revoluția-simbol a Franței (1789) și mai departe până la „Toamna națiunilor” (1989). Etape „rotunde” ale unui parcurs istoric care a schimbat fața lumii, marcate de „borne” plasate parcă ostentativ la 100 de ani și, respectiv, 200 de ani una de cealaltă pentru a reflecta că în

⁹ Revoluția engleză (1640-1689) a debutat cu suspendarea parlamentului de către regele Carol Stuart I și declanșarea războiului civil, urmat de instaurarea republicii (1649) și apoi a protectoratului sub conducerea lui Oliver Cromwell, urmat după moartea acestuia de restaurația Stuartilor catolici (1660-1688), înlăturați de la putere de protestantul Wilhelm de Orania, urcat pe tron ca regent al Angliei în ceea ce avea să rămână cunoscută în istorie drept „Glorioasa revoluție”.

spatele acestor evenimente acționează niște legități complexe de evoluție socială care implică anumiți timpi de maturare. Timpi care pentru a căpăta relevanță socio-istorică trebuie corelați și cu alte fenomene socio-politice, precum războiul, de exemplu, sau cu industrializarea și impactul evoluțiilor tehnologice în planul realităților sociale, întrucât acest parcurs istoric nu este doar unul al revoluției politice prin excelență, ci și unul presărat de războaie și marcat și de altfel de revoluții, precum cea industrială și comunicațională. Este suficient a enumera aici, tot cu titlu de exemplu, războaiele napoleoniene (1799-1815) sau cele două conflagrații mondiale și „Războiul Rece” care le-a succedat destul de „fierbinte” prin atâtea colțuri ale lumii de-a lungul întregului secol al XX-lea, precum și industrializarea accelerată din secolele XVIII-XIX, asociată mai departe cu avântul urbanizării și proletarizarea micii burghezii de altădată, și putem continua cu menționarea revoluției din sectorul publicisticii și telecomunicațiilor, care a succedat după sute de ani inventării tiparului de către Gutenberg în secolul al XV-lea, având ca momente de referință telegraful, radioul, televiziunea, internetul și telefonul mobil de tip smartphone. În același sens, un alt indiciu al unei legături subtile între revoluțiile unor generații succesive transpune din ceea ce la prima vedere pare a fi o ciudată cimilitură rezultată din alăturarea sloganului Revoluției franceze „Libertate,

egalitate, fraternitate!” celui al Revoluției comuniste „Proletari din toate țările uniți-vă!”. O cimilitură care însă începe a ni se desluși și ea odată ce sunt luate în calcul industrializarea și apariția unei noi categorii sociale, respectiv proletariatul muncitoresc al urbelor industrializate, precum și internaționalizarea idealurilor Revoluției franceze prin intermediul războaielor napoleoniene și straniul avânt de tip republican care mai târziu a potențat, cu prețul celor două războaie mondiale ale secolului al XX-lea, detronarea unor vechi case monarhice și prăbușirea a nu mai puțin de patru imperii care dădeau ordinea lumii la acel moment, Imperiul German, Imperiul Habsburgic, Imperiul Rus și Imperiul Otoman.

Toate cele de mai sus deja lăsau să se întrevadă zorii unei globalizări a lumii forjate pe osatura Imperiului Britanic de secol XIX, păstorit de o casă monarhică reformată¹⁰ și ieșită biruitoare din competiția cu celelalte entități monarhice la nivelul cărora se concentra exercițiul suveranității națiunilor¹¹. O globalizare destul

¹⁰ Casa de Windsor, actuala Casă Regală a Regatului Unit al Marii Britanii, a fost creată la 17 iulie 1917 de către regele George al V-lea din ramura britanică a Casei de Saxa-Coburg și Gotha.

¹¹ O altă ciudățenie a istoriei constă în faptul că monarhii principalelor puteri europene încrâncenate în prima conflagrație mondială, respectiv regele George al V-lea al Angliei, kaiserul Wilhelm al II-lea al Germaniei și țarul Nicolae al II-lea al Rusiei erau veri primari. Mai mult, cheltuielile de război ale combatanților

de greu perceptibilă în stadiile ei incipiente pentru ochiul muritorului de rând, dar care în ultimii ani ne relevă tot mai mult o interesantă și pe alocuri o generatoare de confuzii luptă pentru putere între structurile și instituțiile societăților tradiționale ierarhizate pe verticală și structurile de tip rețea devenite între timp emblemă a globalizării¹². În toată această chestiune poate aduce un dram de lumină o teză care ține de „teoria conflictelor” și care ne atrage atenția că în toate disputele de putere pentru a desluși mizele, interesele și actorii trebuie să ținem cont că adevărata luptă pentru putere nu se poate desfășura decât între cei care dețin în mod efectiv putere și au capacitatea exercițiului de putere pentru a-și urmări propriile interese chiar și în detrimentul celor ce li se opun, adică lupta pentru putere nu poate avea loc decât între entități deținătoare de suveranitate. Odată punctat acest aspect, pe cât de banal, pe atât de important pentru înțelegerea actului revoluționar și a evenimentelor asociate lui, recursul la istorie devine din nou necesar. Astfel, poate că nu întâmplător prima revoluție a modernității, Revoluția engleză, începută în 1640, s-a finalizat, după o scurtă rătăcire de tip republican, cu o restaurație de tip monarhic cunoscută drept „Glorioasa

au fost finanțate de ramurile europene ale aceleiași dinastii bancare, Casa Rothschild.

¹² În acest sens a se vedea Niall Ferguson, *The square and the tower*, Penguin Books, Londra 2017.

revoluție” și cu „Declarația drepturilor” din 1689, marcând practic o evoluție organică a societății engleze în sensul reformării ei prin punerea în acord cu mersul timpurilor, fără însă a se malforma prin amputarea unor întregi categorii sociale, așa cum s-a întâmplat în cazul celorlalte societăți cuprinse ulterior de revoluții mai puțin organice și mai mult inspirate din afara lor, ci prin reinstituționalizarea vechilor categorii sociale medievale și a raporturilor dintre ele astfel încât să se poată realiza consensul necesar unei bune conviețuiri sociale. Și tot astfel, poate că nu întâmplător în bizara luptă dintre structurile de putere ale vechilor societăți ierarhizate vertical și structurile de tip rețea regăsim ca numitor comun Londra, veritabil simbol al prezervării ierarhiei de tip tradițional, monarhică, dar și centru de promovare ideologică și platformă de propagare a structurilor de tip rețea care au ambalat fenomenul revoluționar pe tot parcursul modernității, fie că ne referim aici la masoneria regulată, fondată pe teritoriul englez la 1717 și grupată în jurul Marii Loji Unite a Angliei – Loja-mamă a lumii, care a instruit mica burghezie a Franței pregătind revoluția de mai târziu, la Marx și Engels și la al lor „Manifest al Partidului Comunist” care vedea lumina tiparului pentru prima dată în 21 februarie 1848, tot la Londra, stabilind programul și obiectivele Ligii Comuniste care a inspirat mai departe Internaționala a III-a, sau la Sir Karl R.

Popper și George Soros și a lor „societate deschisă” pe care s-a clădit rețeaua globală a fundațiilor pentru o societate deschisă, care au asigurat logistica „revoluțiilor portocalii”, fără a fi însă străine și de revoluțiile anului 1989, acaparând elita proletcultistă a societăților care au experimentat o modernitate mai puțin fericită.

Așadar, din perspectiva „teoriei conflictelor”, acest tablou ne relevă o modernitate marcată nu neapărat de lupta națiunilor împotriva monarhiilor absolutiste, ci mai degrabă de o luptă între diferitele case monarhice deținătoare de suveranitate și deci de putere în competiția pentru supremația globală, luptă în cadrul căreia revoluția nu a reprezentat altceva decât un mijloc, la fel ca și războiul, iar națiunile o veritabilă armă întoarsă împotriva propriilor monarhi răătăciți printre ale istoriei ițe și intrigi. Din acest punct de vedere monarhia britanică s-a dovedit a fi mai luminată decât celelalte, având capacitatea de a-și subordona progresul timpurilor și dibăcia de a genera și a-și subordona vaste rețele sociale cu ajutorul cărora a reușit să-și infiltreze și să deturneze competitorii și în cele din urmă să-i piardă în negura istoriei, preluându-le sub tutela sa, mai mult sau mai puțin discretă, supușii în ceea ce aveam a cunoaște ca fiind „Pax Britannica”, reinventată mai târziu ca „Pax Americana”¹³.

¹³ Din această perspectivă este cel puțin ciudat cum în zilele noastre politica americană în mandatul președintelui Trump pare a se

În același timp, acești competitori au contrastat prin aviditatea pentru putere și privilegiile pe seama celor pe care îi guvernau, subminându-și practic propriile fundamente monarhice și vulnerabilizând în profunzime structura societăților pe care le guvernau. În aceste societăți au apărut mari falii și fracturi sociale, un punct nevralgic din perspectiva vulnerabilităților sociale fiind reprezentat întotdeauna de către acea „categorie de mijloc”, măcinată de porniri reacționare și revoluționare deopotrivă, ancorată cu nostalgie în tradiții, dar și dornică de emancipare de sub tutela unei autorități considerate abuzive și discreționare¹⁴. Categorie socială de mijloc care, în funcție de vremuri, s-a numit „mică burghezie”, elită proletcultistă sau, mai nou, elită corporatistă. Adică exact acel segment social vizat cu prioritate, în funcție de perioada istorică, de lojile masonice, internaționala comunistă sau rețelele portocalii ale societății deschise.

În lumina celor de mai sus, ce a reprezentat momentul 1989? Fără doar și poate că a constituit apogeul unor acumulări negative în plan socio-politic și economic la nivelul unor societăți care au făcut obiectul unui experiment

---

sincroniza cu decuplarea britanică de la proiectul european prin Brexit, marcând pe fond o distanțare publică anglo-americană față de evoluțiile prezente și viitoare de pe „Bătrânul continent”.

¹⁴ Pentru detalii a se vedea Wilhelm Reich, *The mass psychology of Fascism*, Farrar, Straus and Giroux, USA 2013.

social, pe cât de amplu, pe atât de sinistru. Un experiment social însă exportat ideologic din vestul de inspirație anglosaxonă pe filieră germană și implementat efectiv în această parte de lume cu ajutorul platformei răsăritene de influență slavă, în sânul căreia a prins rădăcini¹⁵.

Dar în aceeași măsură momentul 1989 a marcat și deznodământul unor insidioase încrâncenări geopolitice de câteva decenii pentru supremația mondială, cunoscute sub denumirea de Război Rece. O victorie a sistemului capitalist în fața propriei sale plâsmuiri reprezentate de sistemul comunist, o victorie a corporației transnaționale în fața întreprinderii statului proletar, cu accente dramatice pe alocuri date de impunerea interesului capitalului în fața forței de muncă. În ultimă instanță, anul 1989 a reprezentat o detronare a modernității de către postmodernitate, oferind perspectiva inițială a unui iluzoriu „sfârșit al istoriei”, metamorfozat însă foarte repede într-o „ciocnire a civilizațiilor”¹⁶ care ne-a arătat că totuși istoria își urmează cursul neîntrerupt. Totodată, 1989 marchează începutul unei ere dominate de rețele internaționale care au înlocuit și împiedicat coloșii statali tributari ai ierarhiilor tradiționale structurate pe verticală, proclamând victoria internaționalismului

---

¹⁵ Dorin Stănescu op. cit. și Antony Sutton op. cit.

¹⁶ Samuel P. Huntington, *Ciocnirea Civilizațiilor*, Editura Antet 2001.

asupra suveranismului de stat. Pentru toate acestea, 1989 reprezintă inclusiv finalul unui mare ciclu istoric fiind cunoscut drept „Toamna națiunilor”, marcând, în mod paradoxal și în contra așteptărilor inițiale, începutul unui declin vertiginos al naționalismelor care s-au împotrivit comunismului, și care ulterior s-au văzut demantelate și asimilate într-o internațională a multiculturalismului artificial, dezrădăcinat, de inspirație, culmea, tot neomarxistă.

Și, în aceeași notă, pentru România momentul 1989 putem spune că a reprezentat o resetare a unui sistem social în care se acumulaseră prea multe vulnerabilități sociale de natură a face viața în societatea românească greu de suportat. Atât de greu de suportat, încât în clipa în care a apărut deșeurul plecării în străinătate s-a declanșat un amplu proces de depopulare a țării, cu consecințe nefaste pe termen mediu și lung.

Dar, în același timp, odată cu anii ce au trecut și evoluțiile ce au urmat anului 1989, informațiile relevate și cunoașterea acumulată ne relevă faptul că, dincolo de sentimentul de revoltă manifest în acele zile însângerate în rândul populației exasperate de condițiile de viață, au fost prezente deopotrivă în jocul de putere ce a vizat societatea românească și interese și forțe externe, metamorfozate mai mult sau mai puțin metaforic ca imagine fie în „agenturile străine”, fie în „teroriști”, fie în „turistii sovietici cu ochi albaștri” sau personaje gen „generalul Militar”, fie în persoana lui George Soros, care pe 22 decembrie 1989 ateriza la București. Mai mult, prezentul vine și ne definește acum tipuri de acțiuni similare cu multe din cele desfășurate la acea vreme drept forme de „război hibrid”, ca să nu mai punem la socoteală că însuși „exportul de revoluție” este inclus astăzi la categoria „război hibrid”.

Așadar, ajungem la marea întrebare care încă răscolește societatea românească: revoluție sau lovitură de stat? În ceea ce ne privește, credem că răspunsul la această întrebare deja nu mai are relevanță astăzi, cum lipsite de relevanță se dovedesc a fi și eventualele răspunsuri la întrebările vizând chestiunea revoluției sau conspirației în ceea ce privește Revoluția franceză de la 1789 sau Revoluția rusă de la 1917, deoarece între timp întreaga lume s-a schimbat de o manieră ireversibilă. Astfel, din perspectiva sentimentelor populației la momentul respectiv și a schimbării de sistem putem spune că a fost o revoluție. Dar, din faptul că peste lumea statelor suverane s-a suprapus o nouă ordine globală în care națiunile, mai mici sau mai mari, se văd nevoite să-și externalizeze suveranitatea, adică să cedeze puterea unor centre de putere externe lor, deghizate și disimulate prin intermediul unor instituții internaționale care surclasează și își subordonează vechile instituții de stat, rămase încă la locul lor, însă în postura de forme golite de conținut, se poate spune la fel de bine că a fost și o lovitură de stat.

Mai mult, dincolo de o eventuală relevanță în planul conștiinței naționale, în măsura în care o astfel de conștiință mai poate fi identificată în prezent, în sensul de a ne răspunde pentru a reuși să mergem înainte cu conștiința împăcată că am înțeles ce ni s-a întâmplat în 1989, credem că problema

răspunsului la întrebarea de mai sus constituie până la urmă chiar o falsă dilemă, un adevărat secret al lui Polichinelle, deoarece din perspectivă istorică, analizate la rece, revoluțiile s-au dovedit a fi la fel de dăunătoare pentru viața societăților ca și loviturile de stat. În acest sens, exemplul societății britanice de secol XVII care a reușit să transforme ceea ce începuse ca o revoluție într-o veritabilă evoluție cu caracter organic finalizată cu restaurarea principiului monarhic și realizarea consensului social, deschizându-și astfel drumul către constituirea unui imperiu global, contrastează puternic cu exemplul Franței sau al Rusiei, al revoluțiilor finalizate prin regicid care au apucat pe calea principiilor republicane, atât de frumoase în teorie, dar atât de înșelătoare în practică, unde fragilele și instabilele republici se află într-o permanentă dispută de putere atât între ele, cât și cu mult mai așezatele ordini monarhice.

Conchidem prin a ne manifesta convingerea cu privire la faptul că pentru a ajunge către o societate așezată pe principii de echitate socială și condiții de viață decente prin raportare la utilitatea socială a fiecăruia și datorită ce derivă din sentimentul de fraternitate umană, calea de urmat este evoluția organică și nu revoluția care fracturează în mod brutal continuitatea organică a vieții unei societăți, reconcilierea și nu vărsarea de sânge, iertarea și iubirea aproapelui și nu ura și sentimentele revanșarde.

SURSE IMAGINI

<http://www.bucurestifm.ro/2017/12/22/1166-de-persoane-au-murit-la-revolutia-din-decembrie-1989/>

<https://www.akg-images.fr/archive/Banquet-Maconnique-2UMDHUKG95AT.html>

[https://www.researchgate.net/figure/Elements-of-hybrid-war_fig2_311517571.](https://www.researchgate.net/figure/Elements-of-hybrid-war_fig2_311517571)

**Neverosimilul
sfârșit al
comunismului
și rătăcirile
democrației
post-totalitare**

„Revoluția de sus” gorbacioviană

Prof. univ. dr. Adrian POP

Întemeiată pe reînnoita utopie a revenirii la preceptele leniniste fondatoare, acțiunea politică a lui Gorbaciov a fost cea de a doua încercare, după cea a lui Hrușciiov, de renovare „de sus și din interior” a sistemului socialist, dar, spre deosebire de cea hrușciovistă, ea va precipita încheierea Războiului Rece și se va dovedi fatală imperiului sovietic și sistemului socialist în ansamblul său.

După cum observa filosoful francez Alexis de Tocqueville, pentru o guvernare proastă momentul cel mai periculos este acela când ea începe să se reformeze. Acțiunea politică a lui Gorbaciov nu a făcut excepție din acest punct de vedere. Când liderul sovietic a încercat o regenerare a sistemului, imperiul sovietic se afla deja într-o stază structurală care-l prăbușise în immobilism. Încercarea de transformare sistemică a lui Gorbaciov a condus nu doar la dezintegrarea elementelor pe care se întemeia sistemul politic sovietic și puterea sa în „imperiu exterior”, ci și la dezmembrarea statului sovietic însuși. Momentul de

turnură în cadrul acestui proces l-a reprezentat cea de a XIX-a Conferință a PCUS din vara anului 1988, când *dintr-un reformator al sistemului din interiorul său, Gorbaciov s-a metamorfozat într-un transformator sistemic al acestuia*¹. Ambasadorul american în capitala sovietică, Jack Matlock, se afla la Helsinki pentru a-l informa pe președintele Reagan asupra ultimelor evoluții din URSS înaintea vizitei sale la Moscova (29 mai-2 iunie 1988), când a primit pe fax recent publicatele „teze” ale Conferinței a XIX-a a PCUS. Impresionat de determinarea Kremlinului de a respecta drepturile fundamentale ale cetățenilor sovietici și principii precum separarea puterilor în stat, independența justiției și prezumția de nevinovăție, Matlock a conchis că „ceea ce descriau «tezele» era ceva mai aproape de social-democrația europeană”. Sintetizând conținutul noilor „teze”, Matlock i-a spus atunci președintelui Reagan

¹ Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism*, Vintage Books, London, 2010, p. 507.

că „dacă se dovedesc a fi reale, Uniunea Sovietică nu va mai putea să fie niciodată ceea ce a fost în trecut”².

Criticii și admiratorii lui Gorbaciov – deopotrivă – au atribuit roluri însemnate în explicarea impactului „factorului Gorbaciov” asupra proceselor care au dus la colapsul puterii sovietice în imperiul „interior” și cel „exterior” și încheierea Războiului Rece, inclusiv trăsăturilor personale de caracter ale lui Gorbaciov – încrederea în sine și optimismul, naivitatea, tendința de a acționa *ad hoc* și a amâna luarea deciziilor dificile, occidentalismul și aversiunea deopotrivă față de detaliile practice ale guvernării și utilizarea forței³.

Tendința de a amâna l-a făcut, de pildă, să eșueze în implementarea la timp a reformelor economice de substanță, să îngăduie transformarea războiului din Afganistan, moștenit de la predecesorii săi, Brejnev și Andropov, în „războiul lui Gorbaciov”, și să-i îngăduie lui Boris Elțin să preia inițiativa politică în 1990-1991.

Naivitatea l-a făcut să nutrească iluzia că socialismul poate fi menținut în Europa de Est, iluzie reformistă care, la rândul său, l-a făcut să ignore semnalele alarmiste ce-i parveneau privitoare la procesul disoluției

regimurilor comuniste. Tot naivitatea l-a făcut să sperie că reducerile unilaterale de trupe sovietice ar putea conduce la apariția de fricțiuni și diviziuni în cadrul NATO⁴.

În privința occidentalismului lui Gorbaciov, admiratorii săi externi au subliniat, pe bună dreptate, că el a fost primul lider sovietic care a acționat ca un autentic politician occidental, a captat atenția și bunăvoința opiniei publice occidentale la niveluri neatinse până atunci de vreun lider sovietic și a stabilit relații personale prietenești cu unii lideri occidentali importanți, între care cancelarul vest-german Helmut Kohl. Martor în octombrie 1988 al întâlnirii dintre Gorbaciov și Kohl, Anatoli Cerniaev a notat în jurnalul său: „Am simțit fizic că intrăm într-o nouă lume, în care lupta de clasă, ideologia și, în general, polaritatea și dușmănia nu mai sunt decisive. Iar ceva pan-uman prelua controlul”⁵.

Referindu-se tot la occidentalismul lui Gorbaciov, detractorii săi subliniază, din nou nu fără dreptate, dependența sa psihologică crescândă de Occident. Confruntat cu o tot mai gravă criză de popularitate și legitimitate pe plan intern, din cauza haosului economic și socio-politic tot mai accentuat, Gorbaciov s-a îndreptat către

² Jack F. Matlock, *Autopsy on an Empire: The American Ambassador's Account of the Collapse of the Soviet Union*, Random House, New York, 1995, p. 122.

³ Archie Brown, *The Gorbachev Factor*, Oxford University Press, Oxford, 1996, pp. 383-384.

⁴ Anatoly Dobrynin, *In Confidence*, Times Books, New York, 1995, p. 570.

⁵ *Apud* Vladimir M. Zubok, „New Evidence on the «Soviet Factor» in the Peaceful Revolutions of 1989”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, p. 9.

Occident pentru recunoașterea de care nu putea beneficia la el în țară⁶.

Pentru o justă evaluare a ponderii „factorului Gorbaciov” în prăbușirea comunismului în Europa Centrală și de Est și încheierea pașnică a Războiului Rece întrebarea corectă este *de ce aceste procese nu au avut loc mai devreme de 1989*. Răspunsul la această întrebare vizează mai multe aspecte. Înainte de toate este vorba de faptul că până la jumătatea anilor '80 Uniunea Sovietică nu a lăsat nici o clipă să se înțeleagă că prezervarea socialismului în Estul Europei ar fi negociabilă. Dimpotrivă, ori de câte ori s-a confruntat cu provocări la adresa *statu-quo*-ului postbelic, URSS și-a manifestat prompt determinarea de a menține ferm controlul asupra sferei sale de hegemonie prin intervenții în forță (1953, 1956, 1968) sau prin amenințări cu uzul forței (1980-1981), fidele „paradigmei revoluționar-imperiale” ce a călăuzit politica externă sovietică. O parte a societăților de tip sovietic din Europa de Est dispuneau de premisele necesare abandonării comunismului cu mult timp înainte de 1989 și cu siguranță că l-ar fi și abandonat dacă nu exista determinarea sovietică fermă de a menține *statu-quo*-ul postbelic. Pe de altă parte, este tot atât de adevărat că țările occidentale acceptaseră divizarea Europei încă înainte de începuturile

Războiului Rece, în baza „acordului de procentaj” Churchill-Stalin din octombrie 1944, într-o perioadă când SUA erau mult mai puternice în raport cu Uniunea Sovietică decât la jumătatea anilor '80. Ori de câte ori au avut ocazia să-și aducă contribuția la subminarea activă a regimurilor comuniste est-europene în contexte favorabile de criză (1953, 1956, 1968), SUA s-au abținut să intervină, rezumându-se la condamnări retorice ale intervențiilor Uniunii Sovietice și sateliților săi care au pus capăt acestor crize – poziție care, în condițiile constrângerilor proprii erei nucleare – este, întrucâtva, de înțeles. În plus, Actul Final al CSCE din august 1975 consfințise oficial în planul relațiilor internaționale partajarea postbelică a Europei în sfere de influență. De abia odată cu concesiile unilaterale ale lui Gorbaciov în relația strategică cu Occidentul, încheierea pașnică a Războiului Rece s-a transformat dintr-o posibilitate virtuală (ce existase, pentru scurt timp, și în 1953, după moartea lui Stalin!) în realitate concretă.

De facto, abandonarea „doctrinei Brejnev” – pretenția Uniunii Sovietice de a avea „dreptul și datoria” de a interveni în orice „țară frățască” pentru a prezerva socialismul – s-a produs în vremea lui Andropov, în contextul crizei poloneze din 1980-1981. Dar Gorbaciov a făcut publică această abandonare, oficializând-o, ceea ce a deschis calea unor mutații geopolitice, social-politice și ideologice

⁶ *Idem, A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, pp. 316-318.

rapide și de amploare pe continentul european⁷. Cea dintâi distanțare publică a lui Gorbaciov față de „doctrina Brejnev” s-a produs cu prilejul reuniunii CAER din noiembrie 1986. Atunci secretarul general al PCUS a proclamat „independența fiecărui partid, dreptul său de a lua decizii suverane asupra problemelor dezvoltării în fiecare țară, responsabilitatea sa față de propriul popor”⁸ ca principii inalienabile ale relațiilor dintre statele socialiste. Însă oficializarea deplină a abandonării „doctrinei Brejnev”, Gorbaciov a făcut-o în cuvântarea din 28 iunie 1988, la cea de a XIX-a Conferință a PCUS: „[...] impunerea din afară – prin orice mijloace, nemaivorbind de mijloace militare – a unei structuri sociale, a unui mod de viață sau a unei politici face parte din arsenalul periculos al anilor trecuți. Suveranitatea și independența, drepturile egale și neamestecul devin norme recunoscute ale relațiilor internaționale [...] A te opune libertății de opțiune înseamnă a te plasa împotriva cursului obiectiv al istoriei însăși”⁹. La vremea sa, declarația a trecut aproape neobservată. În schimb, extrem de mediatizată a fost declarația sa la Organizația Națiunilor

Unite (ONU) din decembrie același an, ca urmare a spectaculoaselor reduceri unilaterale de trupe anunțate de liderul sovietic, și mai puțin pentru reiterarea de către acesta a naturii constrângătoare a principiului libertății de opțiune. Ulterior, declarația oficială adoptată la întâlnirea anuală a liderilor est-europeni de la începutul anului 1989, stipula că: „Nicio țară nu are dreptul de a dicta evenimente într-o altă țară, să-și asume poziția de judecător și arbitru”¹⁰. Era avertismentul doar ușor voalat al Kremlinului dat liderilor est-europeni că de atunci înainte le revenea doar lor sarcina menținerii sau dobândirii sprijinului intern pentru regimurile pe care le conduceau.

După cum remarca reputatul kremlinolog Archie Brown de la Universitatea Oxford, prin noul curs de politică externă pe care l-a impus Kremlinului, Gorbaciov „a făcut mai mult decât oricine altcineva pentru a pune capăt Războiului Rece dintre Est și Vest”¹¹. În doar câțiva ani, în perioada 1985-1988, raportarea post-belică tradițională a Kremlinului la Europa de Est ca și glaciis geopolitic și geostrategic al Uniunii Sovietice a fost înlocuită cu ideea integrării acestei arii

⁷ Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism*, pp. 522-523.

⁸ Apud Hans-Hermann Hertle, „The Fall of the Wall: The Unintended Self-Dissolution of East Germany's Ruling Regime”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, p. 132.

⁹ Apud Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism*, p. 524.

¹⁰ Apud Peter Cipkowski, *Revolution in Eastern Europe: Understanding the Collapse of Communism in Poland, Hungary, East Germany, Czechoslovakia, Romania, and the Soviet Union*, John Willey & Sons, Inc., New York, 1991, pp. 11-12.

¹¹ *Idem*, *Gorbachev Factor*, Oxford University Press, Oxford, 1996, p. 317.

în „casa comună europeană”. Deși nu era dispus să dezmembreze blocul sovietic ci, mai degrabă, să-l așeze pe baze principiale mult mai solide, Gorbaciov recunoștea că schimbarea este inevitabilă, chiar și în sfera angajamentelor militare. În iulie 1987, Tratatul de la Varșovia a adoptat o nouă doctrină militară, care era o copie la indigo a noii doctrine militare sovietice. Noua doctrină stipula imposibilitatea victoriei într-un război nuclear și inutilitatea parității în armamentele strategice, zdruncinând astfel fundamentele ideologice și psihologice ale cursei înarmării nucleare și prezenței militare sovietice în Estul Europei¹². La summitul Tratatului de la Varșovia din iulie 1988, Gorbaciov a împărtășit celorlalți lideri din blocul răsăritean convingerea Kremlinului că alianțele „nu sunt pe vecie”. La summitul de la București al Tratatului, din iulie 1989, el a precizat că viitoarele relații interaliat se vor baza pe egalitate, independență și dreptul fiecărei țări de a-și elabora propria poziție politică, strategie și tactică fără amestecul din afară al vreunui alt partid¹³. Ulterior, sub impactul influenței decisive a lui Gorbaciov, summitul Tratatului de la Varșovia de la începutul lunii decembrie 1989 declara ilegală intervenția

militară a trupelor aliate ale Pactului în august 1968.

În ianuarie 1989, Gorbaciov a anunțat reducerea forțelor sovietice în Europa Centrală și de Est cu 14% și diminuarea producției de armamente cu 19% și a cerut Comisiei de Politică Externă a Biroului Politic al CC al PCUS, condusă de Aleksandr Iakovlev, să elaboreze împreună cu principalele *think tank*-uri sovietice scenarii privitoare la viitoarele evoluții din Estul Europei. Faptul că memorandumurile care i-au fost prezentate avertizau asupra posibilității unei reacții violente în lanț și imploziei blocului răsăritean în cazul unei intervenții sovietice în regiune nu a făcut decât să-i întărească convingerea necesității promovării politicii de neintervenție. De altminteri, Gorbaciov împărtășea cu Iakovlev și Șevarnadze convingerea că o intervenție sovietică nu numai că va afecta grav relațiile Est-Vest, ce tocmai se amelioraseră considerabil, dar va și conduce la consolidarea forțelor conservatoare din conducerea Uniunii Sovietice. Fără îndoială, *politica de neintervenție* a fost șansa forțelor politice reformatoare din Europa de Est. Atunci când președintele Consiliului de Miniștri al Ungariei Miklós Németh l-a informat pe Gorbaciov, la 3 martie 1989, asupra deciziei de „a înlătura complet protecția electronică și tehnologică de la frontierele vestice și sudice ale Ungariei”, Gorbaciov nu a obiectat. Singurele cuvinte – esopice – pe care le-a rostit liderul

¹² *Ibidem*, p. 301.

¹³ Thomas Blanton, „When Did the Cold War End?”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 10, March 1998, pp. 184-187.

sovietic în acel moment, când granițele Ungariei erau asaltate de cetățeni români și est-germani ce încercau să pătrundă ilegal în Occident, au fost: „Avem un regim strict al frontierelor, dar devenim mai deschiși”. Iar atunci când conducerea politică maghiară a trimis o notă lui Șevarnadze privitoare la înțelegerea convenită cu guvernul RFG (un milion de mărci sub formă de credite în schimbul deschiderii graniței pentru cetățenii est-germani care se refugiau în Occident utilizând teritoriul maghiar), acesta a răspuns că: „aceasta este o problemă care privește Ungaria, RDG și RFG”¹⁴.

Înțelegerea informală dintre cancelarul vest-german Helmut Kohl și Gorbaciov, parafată cu prilejul vizitei pe care acesta din urmă a făcut-o în perioada 11-15 iunie 1989 în RFG, a jucat un rol crucial în reunificarea pașnică ulterioară a Germaniei. Declarația comună dată publicității în urma vizitei sublinia „respectul pentru dreptul la autodeterminare națională” – o aluzie la faptul că URSS nu se va opune cu forța mutațiilor geopolitice atât din „imperiul exterior”, cât și din „imperiul interior”. La finele lui septembrie 1989, în urma întâlnirii pe care, la instrucțiunile lui Gorbaciov, ministrul sovietic de Externe Eduard Șevarnadze a avut-o cu omologii săi

---

¹⁴ Apud Vladimir M. Zubok, „New Evidence on the «Soviet Factor» in the Peaceful Revolutions of 1989”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, p. 12.

James Baker și Hans-Dietrich Genscher la Adunarea Generală a ONU de la New York, refugiaților est-germani din Praga și Budapesta li s-a permis staționarea temporară în sediile ambasadelor vest-germane din cele două capitale¹⁵. Iar la începutul lui noiembrie 1989, când demonstrațiile din Leipzig și alte orașe est-germane au proliferat, Gorbaciov a lăsat să se cunoască faptul că luase legătura telefonic personal cu comandantul trupelor sovietice din Germania Răsăriteană, cerându-i să mențină trupele în cazărmi¹⁶.

Politica de neintervenție nu a însemnat însă câtuși de puțin abținerea lui Gorbaciov de a influența în direcția dorită – direct sau indirect – cursul evenimentelor în Europa de Est. Prin intermediul lui Iakovlev, la sfârșitul anului 1988 liderul sovietic le-a cerut celor cehoslovaci să înceteze să bruieze postul de radio *Europa Liberă*, pentru a se conforma prevederilor Actului Final al CSCE de la Helsinki (1975). În urma acestui demers, de la începutul anului 1989, cuvintele lui Havel au putut fi auzite de către ascultătorii cehi. O altă „interferență constructivă” a liderului sovietic în afacerile Cehoslovaciei a fost „recomandarea” fermă pe care Moscova a făcut-o autorităților de la Praga, după reprimarea brută a demonstrației studentești din 17 noiembrie 1989, de a nu folosi forța

---

¹⁵ *Idem*, *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, p. 322.

¹⁶ Peter Cipkowski, *op. cit.*, pp. 162-163.

pentru a calma protestele opoziției¹⁷. În general însă, sprijinul logistic pentru oponenții forțelor politice conservatoare din Europa de Est a fost discret. În cazul Bulgariei, discreția a fost atât de mare încât despre acțiunile energice ale ambasadei sovietice din Sofia de sprijinire a complotului anti-Jivkov nu a știut până în ultima clipă nici măcar rezidentul KGB în Bulgaria¹⁸.

Pentru a crea un curent favorabil politicii de *perestroika* și *glasnost* și a înfrânge opoziția celor care se opuneau proceselor reformatoare în blocul răsăritean, Gorbaciov a utilizat o dublă strategie. La o consfătuire restrânsă din martie 1988, la care au participat doi dintre principalii exponenți ai reformei, Eduard Șevardnadze și Aleksandr Iakovlev, a fost elaborată o nouă strategie de dinamizare a societății, axată pe formarea și promovarea unor formatori de opinie favorabili reformelor din rândurile intelectualității în general, și a celei disidente în special. Noua strategie, ce-și găsea corespondențe în strategia fronturilor populare, promovată de Kremlin în perioada interbelică, a dat roade în majoritatea țărilor socialiste, în avangarda mișcărilor reformatoare plasându-se exponenți de frunte ai intelectualității.

---

¹⁷ Jacques Lévesque, *The Enigma of 1989. The USSR and the Liberation of Eastern Europe*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles and London, 1997, p. 186.

¹⁸ Jordan Baev, „1989: Bulgarian Transition to Pluralist Democracy”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, p. 166.

Complementar acestei strategii, serviciile de informații sovietice au penetrat organele de securitate ale țărilor socialiste, diminuându-le sau chiar anulându-le capacitatea de reacție față de mișcările opoziției. La reuniunile periodice ale șefilor serviciilor secrete din țările blocului răsăritean, reprezentanții Uniunii Sovietice acreditau ideea conform căreia sistemul socialist nu este imuabil, iar tensiunile manifestate în cadrul său pot fi surmontate prin politica de *perestroika* și *glasnost*¹⁹.

Gorbaciov știa prea bine că, pentru a asigura eficacitatea deplină a demersurilor sale, se impunea o relaxare a tensiunii militare în Europa. Până în 1988, strategia sa a fost de „ocolire a americanilor” și îmbunătățire a relațiilor cu membrii europeni ai NATO. Această strategie nu a avut însă roade, vest-europenii dând semnale clare că sunt dispuși să pună capăt Războiului Rece doar cu consimțământul americanilor. Începând din a doua jumătate a anului 1988, pe măsură ce dificultățile interne se accentuau, Gorbaciov și apropiații săi au realizat că *dacă doreau să se mențină la putere și, totodată, să mențină statutul de mare putere al Uniunii Sovietice, o apropiere de SUA era imperativă*. Semne simptomatice ale acestei noi viziuni rămân vizita președintelui Reagan la

---

¹⁹ Ioan Scurtu, *Revoluția Română din decembrie 1989 în context internațional*, Editura Enciclopedică și Editura Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989, București, 2006, pp. 44-45.

Moscova în vara anului 1988, care a marcat *sfârșitul psihologic al Războiului Rece*, și discursul lui Gorbaciov în fața Adunării Generale a ONU din decembrie același an – ce i-a oferit prilejul să-l abordeze și pe noul președinte-ales Bush –, care a marcat *sfârșitul său ideologic*. Comentând la 21 ianuarie 1989, în fața Biroului Politic, ideea unui *condominium URSS-SUA asupra Europei*, ce i-a fost sugerată de Henry Kissinger cu prilejul recente sale întâlniri cu membrii Comisiei Trilaterale²⁰, Gorbaciov a spus: „Ar trebui să lucrăm și asupra acestui registru de probleme, dar în așa fel încât să nu transpire, pentru că în Europa ei se tem cel mai mult de ceea ce ei înțeleg că înseamnă summitul de la Reykjavik”, respectiv o „conspirație între URSS și SUA pe seama Europei”²¹.

Pe parcursul a mai puțin de un an, Gorbaciov și apropiații săi s-au străduit din toate puterile să materializeze ideea apropierei sovieto-americane. La începutul mandatului președintelui Bush, implementarea ei a debutat însă greoi. Către mijlocul lunii ianuarie 1989, fostul secretar de stat american

Henry Kissinger, ca reprezentant al Comisiei Trilaterale, dar având acordul administrației de la Washington, s-a deplasat în Uniunea Sovietică²². La 18 ianuarie el s-a întâlnit cu Gorbaciov, căruia i-a înmănat o scrisoare din partea președintelui Bush, care stipula voința acestuia de a continua progresele din vremea mandatului Reagan, precizând însă că are nevoie de timp pentru a-și analiza poziția și opțiunile²³. Era expresia epistolară a ceea ce ulterior avea să fie numită „pauza” decretată de Bush în relațiile americano-sovietice pe parcursul anului 1989. În acel moment mentalitatea noului președinte american era marcată de insecuritate și anxietate față de evidenta superioritate a popularității lui Gorbaciov pe plan internațional și preluarea de către acesta a inițiativei în politica de securitate internațională²⁴. Abia după vizita din iulie 1989 în Europa de Est și contactul nemijlocit cu o serie de lideri ai puterii și opoziției, precum și disidenți

²⁰ În acel moment Comisia Trilaterală era alcătuită din secretarul de stat al SUA Henry Kissinger, președintele Franței Valéry Giscard d'Estaing și prim-ministrul Japoniei Yasuhiro Nakasone.

²¹ „Anatoly Chernyaev's Notes from the Politburo Session, 21 January 1989”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, pp. 16-17. Vezi și Ioan Scurtu, *Revoluția Română din decembrie 1989 în context internațional*, p. 316 (nota 46).

²² Mark Kramer, „The Demise of the Soviet Bloc”, în Vladimir Tismăneanu și Bogdan C. Iacob (eds.), *The End and the Beginning: The Revolutions of 1989 and the Resurgence of History*, Central European University Press, Budapest, 2012, p. 207.

²³ Michael R. Beschloss și Strobe Talbott, *La cele mai înalte niveluri. Relatare din culisele puterii referitoare la sfârșitul Războiului Rece*, Editura Elit, Iași, 1994, p. 27.

²⁴ George Bush and Brent Scowcroft, *A World Transformed*, Alfred A. Knopf, New York, 1998, pp. 40, 43, 71, 78, 114.

din Polonia și Ungaria²⁵, a realizat președintele Bush mai exact importanța dialogului direct cu Gorbaciov și, contrar opiniei consilierilor săi, i-a solicitat acestuia o întrevedere. Este interesant de observat însă că deși argumentul liderilor puterii din Polonia (Wojciech Jaruzelski) și Ungaria (Miklós Nemeth) în favoarea contactului direct cu Gorbaciov fusese că un astfel de gest ar crea un spațiu politic de manevră pentru ei pentru a putea opera schimbări în țările pe care le conduceau, intenția lui Bush atunci când i-a solicitat lui Gorbaciov întrevederea era mai degrabă aceea de a încetini procesele de schimbare din Europa de Est, pentru ca URSS și SUA să le poată ține sub control. După cum nota președintele Bush însuși în memoriile sale: „Am realizat că o amânare a întâlnirii cu Gorbaciov devenea periculoasă. Prea multe se petreceau în Est – le văzusem eu însumi – și dacă superputerile nu începeau să gestioneze evenimentele, tocmai aceste evenimente puteau destabiliza Europa de Est și relațiile sovieto-americane [...] Am văzut că est-europenii înșiși încercau să împingă lucrurile cât de departe pot”²⁶.

Contacte mai solide între Washington și Moscova s-au stabilit la nivelul miniștrilor de Externe ai celor două

²⁵ Victor Sebestyen, *Revolution 1989: The Fall of the Soviet Empire*, Pantheon Books, New York, 2009, pp. 303-305.

²⁶ Apud George Bush and Brent Scowcroft, *op. cit.*, p. 130.

superputeri. Începând din septembrie 1989, ministrul de Externe sovietic Șevarnadze a dezvoltat o relație personală amicală cu secretarul de stat american James Baker. Căderea Zidului Berlinului, la 9 noiembrie 1989, marcând *sfârșitul simbolic al Războiului Rece*, a potențat relația bilaterală sovieto-americană.

Cu toate acestea, dacă echipa președintelui Reagan se angajase în negocieri substanțiale cu sovieticii în privința controlului armamentelor, echipa președintelui Bush era pregătită să acționeze în sens contrar la Malta. După cum o atestă memorandumul din 17 noiembrie al generalului Edward Rodny, consilier pe problemele controlului armamentelor, și memorandumul din 29 noiembrie al secretarului de stat James Baker, Departamentul de Stat privea Malta ca pe un exercițiu de imagine publică, nu ca pe o întâlnire la vârf menită a produce rezultate de substanță în negocierile de control al armamentelor²⁷. Documentele americane pregătitoare ale întâlnirii de la Malta trădează profunde erori de evaluare ale lui Gorbaciov din partea Washingtonului – de pildă, asumția președintelui Bush că liderul sovietic va face presiuni

²⁷ Vezi documentele 3 și 6 în „Bush and Gorbachev at Malta: Previously Secret Documents from Soviet and U.S. Files on the 1989 Meeting, 20 Years Later”, National Security Archive Electronic Briefing Book No. 298, edited by Svetlana Savranskaya and Thomas Blanton, December 3, 2009, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/index.htm>.

pentru retragerea trupelor americane din Europa, nerealizând până la întâlnirea nemijlocită cu Gorbaciov că, așa cum declarase în nenumărate ocazii, liderul sovietic considera prezența americană și NATO drept forțe stabilizatoare în Europa, mai ales față de pericolul potențial al revenirii revanșismului german pe continent. Ele demonstrează că la Malta Washingtonul a pierdut o oportunitate majoră de a veni în întâmpinarea propunerilor Moscovei de reducere a armamentelor. În fapt, „pauza” promovată de președintele Bush în relațiile americano-sovietice a amânat cu cel puțin doi ani demilitarizarea strategică și tactică a celor două superputeri – tratatul START va fi semnat abia în 1991, iar retragerea de către președintele Bush a armelor nucleare tactice de pe vasele marinei militare americane se va produce tot în 1991, în septembrie, într-un moment în care Gorbaciov pierduse deja controlul politic efectiv pe plan intern, nemaiputând garanta implementarea angajamentelor ce-i reveneau Uniunii Sovietice²⁸.

---

²⁸ Vezi transcriptul complet al summitului de la Malta în Svetlana Savranskaya, Thomas Blanton and Vladislav Zubok (eds.), *Masterpieces of History: The Peaceful End of the Cold War in Europe, 1989* (National Security Archive Cold War Readers), Central European University Press, Budapest, 2010. Vezi și Svetlana Savranskaya and Thomas Blanton, *The Last Superpower Summits: Reagan, Gorbachev and Bush Conversations that Ended the Cold War* (National Security Archive Cold War Readers), Central European University Press, Budapest, 2016.

Inițial conceput ca o întâlnire informală pregătitoare a unui summit ce urma să aibă loc în 1990, summitul de la Malta din 2-3 decembrie 1989 s-a transformat în cele din urmă – ca urmare a accelerării, între timp, a schimbărilor din Răsăritul Europei – într-o întâlnire la vârf care avea să pună capăt Războiului Rece. Vremea nefavorabilă și apele furtunoase ale Mediteranei în largul coastelor insulei Malta au dat peste cap planurile de a alterna câte un vas american (crucișătorul „USS Belknap”) și sovietic (crucișătorul „Slava”) ca locații pitorești ale summitului²⁹, ceea ce a putut fi interpretat ulterior drept o metaforă ad-hoc deopotrivă a precipitării evenimentelor care au condus la prăbușirea comunismului în Europa de Est și a ieșirii lor de sub controlul celor două superputeri.

La Malta, liderul american a fost foarte mulțumit să audă din gura omologului său sovietic că „Uniunea Sovietică nu va iniția în niciun caz un război”, că „URSS este pregătită să nu mai considere Statele Unite ca inamice”³⁰ și privește „Statele Unite ca pe o putere europeană și ca pe un partener”³¹ în transformarea Europei și a lumii, confruntate cu provocări noi.

---

²⁹ În cele din urmă, discuțiile dintre liderii celor două superputeri s-au purtat la bordul navei sovietice de croazieră „Maxim Gorki”.

³⁰ Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, pp. 21-22, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>.

³¹ Apud Victor Sebestyen, 1989. *Prăbușirea imperiului sovietic*, Litera Internațional,

Punctând câteva din aceste noi provocări – regrouparea forțelor pe plan mondial, tranziția către o lume multipolară, problemele economice și de mediu, schimbările politice din Europa de Est, preconizata adâncire a integrării europene în Europa de Vest, reunificarea Germaniei – liderul sovietic a ridicat problema rolului SUA și URSS în aceste schimbări. Exprimând convingerea conducerii sovietice că „SUA și URSS sunt pur și simplu «condamnate» la dialog, acțiune comună și cooperare”, Gorbaciov conchidea, delimitându-se de ideea pe care i-o sugerase anterior Kissinger: „Aceasta nu înseamnă că propunem un condominium sovieto-american. Este vorba despre realități. Și acest lucru nu pune în discuție în niciun fel relațiile aliate sau cooperarea care s-au dezvoltat cu alte țări”³².

Deși nu a menționat că Uniunea Sovietică nu mai este un inamic al

---

București, 2009, pp. 367-368.

³² „Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, p. 9, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>. Pentru o versiune diferită a acestui fragment de text, ce figurează în versiunea inițială a documentului, publicat în 2001 de Proiectul Internațional de Istorie a Războiului Rece, vezi „At Historic Crossroads: Documents on the December 1989 Malta Summit”, în *Cold War International History Project Bulletin*, Issue 12/13, Fall/Winter 2001, p. 234. În această primă versiune sensul propoziției era de confirmare, nu de infirmare a ideii unui condominium sovieto-american. Ținând însă seama de context și, mai ales, de sensul propoziției ce urmează, cel mai probabil este vorba de o eroare tipografică.

SUA³³, președintele Bush l-a asigurat pe Gorbaciov de sprijinul Washingtonului pentru perestroika, avansând ideea unui program de cooperare economică prin care Moscova să dobândească clauza națiunii celei mai favorizate din partea SUA și statutul de observator la Acordul General pentru Tarife și Comerț și să stabilească contacte cu Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare³⁴.

Pe lângă probleme legate de dezarmare, cei doi lideri au abordat pe larg chestiuni pendinte unor arii geopolitice din Lumea a Treia în care interesele globale ale celor două superputeri prezentau potențial de interferare, dacă nu chiar de fricțiune. Era cazul unor țări din America Latină în general, și din America Centrală în special (Panama, Nicaragua, Cuba, Columbia), dar și al unor pivoți geopolitici, precum Afganistan sau Filipine. Bush a primit asigurări din partea lui Gorbaciov că „nu urmărim nici un țel în America Centrală. Nu dorim să dobândim baze sau puncte întărite acolo. [...] Uniunea Sovietică nu are planuri în ceea ce privește sferile

---

³³ Pavel Palazchenko, *My Years with Gorbachev and Shevardnadze: The Memoir of a Soviet Interpreter; with a foreword by Don Oberdorfer*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania, 1997, p. 156.

³⁴ „Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, p. 3, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>.

de influență în America Latină”³⁵. Cu toate acestea, în contextul noului curs de politică externă sovietică, lui Bush i se părea „incomprehensibil” de ce Kremlinul continuă să furnizeze asistență regimului politic cubanez al lui Fidel Castro. În chip similar, Gorbaciov i-a reproșat lui Bush asistența americană acordată regimului politic al președintelui filipinez Corazon Marcos, care părea să indice promovarea de către Casa Albă a unei „doctrine Bush”, similară în conținut „doctrinei Brejnev”³⁶, pe care Kremlinul o abandonase între timp.

Un alt reproș pe care liderul sovietic l-a făcut omologului său american a fost acela că, în vreme ce URSS a aprobat și implementat o doctrină defensivă, SUA continua să fie ghidată de o strategie de reacție rapidă adoptată în urmă cu 20 de ani, iar NATO nu își adusese la zi poziționarea la nivel doctrinar, în conformitate cu noile realități³⁷.

Un schimb de opinii în contradicțoriu între cei doi lideri a avut loc în legătură cu conceptul de „valori occidentale”. Lui Gorbaciov i se părea

inacceptabil ca procesul de surmontare a divizării Europei să fie bazat pe „valori occidentale”, întrucât o astfel de abordare era contrară spiritului epocii, putând complica procesele de schimbare ce aveau loc. În acest sens, liderul sovietic a observat o similitudine între „exportul de revoluție”, de care anterior fusese acuzată Uniunea Sovietică, și exportul valorilor occidentale/americane – idee prezentă în discursurile liderilor americani. Președintele american l-a asigurat pe Gorbaciov că: „Valorile occidentale nu semnifică în niciun caz intruziunea sistemului nostru în România, Cehoslovacia sau RDG”. Mai mult decât atât, într-un spirit de compromis, în cele din urmă Bush a propus formula „valori democratice”, în locul celei de „valori occidentale”³⁸.

În problema reunificării Germaniei, Gorbaciov considera că acest proces nu trebuie să fie accelerat artificial – trebuia lăsată istoria să decidă cum se va dezvolta el și dacă Germania reunificată va fi o țară neutră sau membră a NATO. La rândul său, Bush era de părere că Statelor Unite „nu i se poate cere să respingă reunificarea germană”³⁹, dar l-a asigurat pe

³⁵ „Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, pp. 12, 18, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>.

³⁶ „Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, pp. 16-17, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>.

³⁷ „Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, p. 22, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>.

³⁸ „Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, pp. 18, 30, 32-33, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>.

³⁹ Joshua R. Itzkowitz Shiffrin, *The Malta Summit and US-Soviet Relations: Testing the Waters Amidst Stormy Seas*, Cold War International History Project e-Dossier No.4, July 26, 2013, <https://www.>

omologul său sovietic că administrația sa va adopta un comportament rezervat în această problemă⁴⁰.

Summitul de la Malta a fost văzut de analiști în mod diferit, drept un exercițiu de edificare a încrederii, o oportunitate ratată, un moment ce a galvanizat raporturile bilaterale sau unul ce s-a constituit ca parte a unui proces de negociere în care s-au precizat mai bine pozițiile divergente ale celor două superputeri, mai ales în ceea ce privește problema reunificării Germaniei⁴¹. Fără a anula în mod necesar validitatea primelor trei interpretări, cea din urmă interpretare se cuvine a fi reținută din perspectiva evoluției ulterioare a procesului reunificării germane. Într-adevăr, după summitul de la Malta, poziția SUA în problema reunificării germane a cunoscut o modificare, diplomația americană canalizându-și eforturile în direcția convingerii lui Gorbaciov despre necesitatea admiterii Germaniei reunificate în NATO. În acest sens, pe parcursul negocierilor „doi + patru”, care

---

wilsoncenter.org/publication/the-malta-summit-and-us-soviet-relations-testing-the-waters-amidst-stormy-seas_

⁴⁰ „Soviet Transcript of the Malta Summit, December 2-3, 1989”, pp. 10, 20, <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB298/Document%2010.pdf>.

⁴¹ Joshua R. Itzkowitz Shiffrin, *The Malta Summit and US-Soviet Relations: Testing the Waters Amidst Stormy Seas*, Cold War International History Project e-Dossier No.4, July 26, 2013, <https://www.wilsoncenter.org/publication/the-malta-summit-and-us-soviet-relations-testing-the-waters-amidst-stormy-seas>.

au condus la reunificarea Germaniei, Gorbaciov a primit asigurări orale că NATO nu se va extinde dincolo de frontierele Germaniei⁴². În fapt, încă înaintea creării mecanismului „doi + patru” (Gorbaciov agreând mai degrabă formula „patru + doi”), într-o conversație pe care Gorbaciov a avut-o la Moscova cu secretarul de stat american James Baker la 9 februarie 1990, acesta din urmă l-a asigurat pe liderul sovietic că: „Noi înțelegem că nu doar pentru Uniunea Sovietică ci și pentru alte state europene este important să aibă garanții că în cazul în care Statele Unite își mențin prezența în Germania în cadrul NATO, niciun inch al controlului militar actual al NATO nu se va extinde într-o direcție estică. Noi credem că consultări și discuții în cadrul mecanismului „doi + patru” trebuie să garanteze că unificarea Germaniei nu va conduce către răspândirea organizației militare a NATO către est”⁴³. În cele din urmă, argumentul forte al lui

---

⁴² Vezi interviul lui Gorbaciov din *Daily Telegraph*, 7 mai 2008. Vezi, de asemenea, Mary Elise Sarotte, „A Broken Promise? What the West Really Told Moscow About NATO Expansion”, *Foreign Affairs*, Vol. 93, No. 5, Sept/Oct, 2014, pp. 90- 97.

⁴³ Citatul original în limba engleză este următorul: „We understand that not only for the Soviet Union but for other European countries as well it is important to have guarantees that if the United States keeps its presence in Germany within the framework of NATO, not an inch of NATO’s present military jurisdiction will spread in an eastern direction. We believe that consultations and discussions within the framework of the „two + four” mechanism should guarantee that Germany’s unification

Baker – pericolul revanșismului german, al cărui spectru îl evocase el însuși la summitul de la Malta – se pare că l-a pus pe gânduri pe Gorbaciov, înclinând ulterior balanța către acceptarea soluției unei Germanii reunificate în NATO. El suna în felul următor: „Presupunând că unificarea are loc, ce ați prefera: o Germanie unită în afara NATO, absolut independentă și fără trupe americane; sau o Germanie unită care își păstrează legăturile cu NATO, dar cu garanția că controlul și trupele NATO nu se vor răspândi la est față de limita actuală?”⁴⁴.

Chiar dacă nu s-a soldat cu acorduri ferme, summitul de la Malta a fost o certă reușită⁴⁵. În pofida divergențelor principiale pe care le-a scos la iveală, climatul de încredere, respect

---

will not lead to NATO's military organization spreading to the east". Vezi „Record of conversation between Mikhail Gorbachev and James Baker in Moscow, February 9, 1990”, în Svetlana Savranskaya and Thomas Blanton, *NATO Expansion: What Gorbachev Heard*, Briefing Book No. 613, Document 6, National Security Archive, December 12, 2017, p. 5, <https://nsarchive2.gwu.edu/dc.html?doc=4325680-Document-06-Record-of-conversation-between>.

⁴⁴ În original: „Supposing unification takes place, what would you prefer: a united Germany outside of NATO, absolutely independent and without American troops; or a united Germany keeping its connections with NATO, but with the guarantee that NATO's jurisprudence or troops will not spread east of the present boundary?”, *Ibidem*, pp. 8-9.

⁴⁵ Robert M. Gates, *From the Shadows: The Ultimate Insider's Story of Five Presidents and How They Won the Cold War*, Simon & Shuster, New York, 2006, p. 482.

reciproc și parteneriat ce s-a statornicit, în cele din urmă, între liderii celor două superputeri, avea să furnizeze liantul psihologic al procesului de reunificare pașnică a Europei. La sfârșitul summitului, purtătorul de cuvânt al Ministerului sovietic de Externe, Ghenadi Gerasimov, avea să declare: „Am îngropat Războiul Rece pe fundul Mării Mediterane”⁴⁶. Era recunoașterea sfârșitului *de facto* al Războiului Rece.

În cele din urmă, prăbușirea regimurilor comuniste în Europa de Est va face caducă existența Tratatului de la Varșovia. La 25 februarie 1991 s-a semnat, la Budapesta, primul din cele două protocoale care vor consemna autodesființarea organizației. Potrivit acestuia, începând cu 31 martie 1991, toate organismele și structurile sale militare își încetau oficial activitatea. Ultimul act din existența Tratatului de la Varșovia s-a consumat la Praga, la 1 iulie 1991, în cadrul ultimei reuniuni a Comitetului Politic Consultativ, când a fost semnat cel de al doilea protocol privitor la încetarea existenței organizației.

Odată cu autodizolvarea organizației și, ulterior, în decembrie 1991, implozia URSS, se încheia *de jure* o întreagă eră – cea a Războiului Rece – și se punea capăt unui întreg sistem de organizare al relațiilor internaționale – ordinea bipolară.

---

⁴⁶ Apud Archie Brown, *The Rise and Fall of Communism*, p. 602.

Socialismul de tip sovietic: „viitorul” care a eșuat

Sebastian SIMION

Q: What is the definition of socialism?

A: The longest road from feudalism to capitalism.

Din perspectivă istorică, anul 1989 a marcat falimentul socialismului „real” (marxist-leninist / sovietic) și debutul unei perioade de schimbări fundamentale în istoria Europei. Pornind de la Marx, Engels și Kautsky, influențat de realitățile Primului Război Mondial, marxism-leninismul a însemnat, în primul rând, încercarea de a transpune în realitate părți din filosofia marxistă, adeseori fragmentar și prescurtat. Marxism-leninismul, cum nota Feher¹, a privit ca inutilă și a renunțat la întreaga moștenire umanistă a filosofiei lui Karl Marx, bolșevicii preferând prelevarea unor formule socio-economice și politice: non-piața, centralismul, statismul, planificarea, tehnocrația. Primul Război Mondial le-a facilitat accesul la

¹ F. Feher, *Marxism as politics: an obituary, Problems of Communism* 41, 1992, p. 15.

putere prin eroziunea puterii politice, radicalizarea societăților și izbucnirea nemulțumirilor generate de penuriile generalizate, prin climatul de ostilitate internațională și prin aparentul caracter emancipator al politicii propuse de bolșevici. După preluarea puterii și finalizarea „revoluției de sus în jos”, după cum nota Hobsbawn², „bolșevismul s-a (auto)transformat într-o ideologie dedicată dezvoltării economice rapide”, mai ales acolo unde condițiile unei dezvoltări capitaliste nu existau. Proiectul construirii socialismului avea nevoie de metode dar, înainte de toate, avea nevoie de „plan”, concept care odată fundamentat, va rămâne virtual neschimbat până în 1990.

Instituită în URSS, în 1924, economia „de comandă” presupunea coordonarea economiei prin directive și reglementări, precum și stabilirea de obiective (planuri cincinale)

² E. Hobsbawn, *Age of extremes. The short twentieth century*, London: Michael Joseph 1994

economice și sociale, în baza ideologiei și științei marxist-leniniste – scopul fiind consolidarea modelului „socialismului dezvoltat” și, în planul competiției ideologice globale, legitimarea acestui model ca alternativă eficientă la capitalism. Instituirea structurilor ierarhice la toate nivelurile activității economice, cu cei din vârful piramidei având controlul total al normelor și parametrilor planului, a fost dublată de evaluarea periodică a rezultatelor și de recompensarea celor care depășeau pragul stabilit al planului. Conform datelor statistice din epocă, acest model de planificare a avut efecte pozitive vizibile, avansul economiei (în URSS) fiind unul rapid – GDP crescând cu 5,8% din 1928 până în 1940, cu 5,7% din 1950 până în 1960 și cu 5,2% din 1960 până în 1970. Scopul sistemului de producție sovietic așa cum era el definit de I.V. Stalin³ privea: *„Asigurarea satisfacerii maxime a nevoilor materiale și culturale ale societății (...) perfecționarea neîncetată a producției pe baza tehnicii celei mai înalte”*. În paranteză fiind spus, regula aceasta este valabilă pentru toate regimurile economice din lume, pentru că toate își doresc prosperitate și creștere. În fapt, economia de plan avea același scop ca și economia vestică, dar folosind vectori diferiți. Poate de aceea unii au și considerat socialismul real ca fiind promotorul unui capitalism de stat, unul

³ I.V. Stalin, Problemele economice ale socialismului în URSS, ELP, 1952, p. 45

nemilos, fără frâne și mecanisme de temperare, la fel de spoliator și venal ca și „capitalismul sălbatic” descris de Karl Marx. Socialismul nu poate fi asimilat capitalismului pentru că, acesta, chiar în „goana lui după profit”, cum ar spune clasicii, nu-și propune distrugerea avuției sociale. Distrugând proprietatea, schimbul, întreprinderile și chiar și banii, socialismul bolșevic a degajat spațiul economic de capitalism, însă nașterea modelului socialist de producție nu a apărut automat. Motiv pentru a se decreta că societatea trebuie reeducată, iar forțele de producție organizate rațional. Sau, în cuvintele lui Stalin, *„munca se va transforma în ochii societății dintr-un simplu mijloc de susținere a vieții în prima necesitate vitală, iar proprietatea socială – în baza de neclintit și intangibilă a existenței societății”*⁴. Dacă modelul socialist de producție nu a apărut natural, după distrugerea celui de piață, partidul unic a fost cel care și-a luat rolul de a o produce. În socialismul real puterea este esențialul, iar partidul și ideologia leninistă – mașina de realizat socialism în toate domeniile, inclusiv economic. Un aparat de partid de dimensiuni considerabile va fi fost însărcinat nu numai să „reeduc”, dar să și demonstreze oamenilor muncii că bunăstarea există. Interstițiul NEP din URSS, prin care economia rurală, ruinată de război și de conflictele revoluționare, va reveni

⁴ *Ibidem* p. 73.

la o situație comparativă cu 1913, a fost ulterior respins pentru că a produs o creștere care nu era validă, fiind produsă de mecanisme ne-socialiste. A produs o relativă abundență, dar la abundența socialistă trebuia să se ajungă pe o cale pur socialistă, așa că s-a trecut la colectivizare, ruinându-se toată țărâtimea - bogată, mijlocie și săracă deopotrivă. **Argumentul partidului:** „*pentru a nu lăncezi forțele de producție din agricultura noastră așa cum lăncezesc, astăzi, în țările capitaliste*”⁵. **Formula metafizică a bolșevismului:** nu se poate crea spațiul în care socialismul va încolți și înflori fără să distrugi germenii bogăției ostile, provenite din capitalism. **Dialectica devenită ideologie într-o putere absolută justifică orice**, fiindcă situațiile se schimbă arbitrar, după bunul plac al mânuitorilor ei. „Să nimicim mai întâi, pentru a crea condițiile avântului impetuos” a fost deviza preluată și de statele satelitare, producând rezultate asemănătoare. „Planul” a adus cu sine distrugerea schimbului, a cererii și ofertei, precum și formării prețurilor – elemente fără de care nu se poate planifica. Însă statistica socialismului real arăta bine peste tot: dezvoltarea exista, era unitară și era validată științific. Cei care livrau cifrele știau dinainte ce cifre trebuiau să livreze, în acord cu dorința partidului și a conducerii acestuia, pentru că răspundeau în fața acestora (în primul rând, politic,

după care răspunderea era sau putea fi și penală). Prin urmare, pentru a evita astfel de situații întreprinderile trișau cantitativ și calitativ (și cele industriale, dar și întreprinderile agricole de stat) pentru a realiza planul: producția de oțel era conform planului, la fel cea de cărbune, mașini-unelte etc.; producția agricolă era și ea conform planului – și, pe baza acestor realizări, cei care întocmeau planurile viitoare o făceau cu cifre și mai irealizabile, părăsind progresiv terenul realității, distanța dintre economia-ficțiune și realitatea din teren devenind, de la un moment dat, periculoasă politic (generând nemulțumiri, greve chiar etc). În definitiv, penuriile generalizate au dus în cea mai mare măsură la căderea sistemului „socialismului real”.

Creșterea economică impresionantă a fost posibilă și prin adoptarea tehnologiei de producție occidentale, la care s-a adăugat capacitatea de a mobiliza unitar resursele naturale și forța de muncă. Principalele obiective au fost industrializarea și urbanizarea rapidă. În timp însă, accesul la noile tehnologii occidentale a devenit din ce în ce mai dificil, efectele devenind vizibile la nivelul productivității, care se va diminua pe măsura restricțiilor impuse de SUA și aliații săi la importurile tehnologice. Economiiile de tip sovietic au devenit unele incremental complexe, pe măsură ce modelele de dezvoltare le imitau pe cele vestice, mai puțin în ceea ce privește piața liberă. Existau semnale încă din anii

⁵ *Ibidem*, p. 68.

'50 ai secolului trecut că, pe termen lung, adoptarea modelelor tehnologice și de cunoaștere din economiile dezvoltate vor genera probleme, în primul rând, în planul consolidării economiei inovative interne. După ce creșterea a intrat pe un trend mai curând staționar, unele partide comuniste au inițiat varii reforme, mai mult sau mai puțin eficiente, cu scopul de a-și revitaliza economiile. Promisa alternativă la capitalismul vestic întârzia, inconcludența reformelor sectoriale (precum hrușciovianul Sovnarkhoz) în căutarea unei relative descentralizări a controlului (care să permită existența și a unei economii „cvasi-secundare”) arăta dificultatea de gestionare în manieră hiper-centralizată a economiilor din ce în ce mai complexe. Nu de puține ori reformele de acest gen erau re-reformate, în sensul revenirii la controlul strict, după care iar se revenea la încercări de descentralizare, într-un vicios cerc al neputinței.

Reformele nu și-au atins nici măcar parțial obiectivele, astfel încât în anii de început ai deceniului IX ai secolului trecut creșterea productivității în URSS oscila în jurul cifrei zero. Sub Mihail Gorbaciov, care dorea o conectare mai bună a economiei URSS la comerțul internațional, s-au inițiat reforme ceva mai radicale, însă cu menținerea idealurilor socialiste și a scopurilor societale controlate de partid. Restructurarea – perestroika – a încurajat inițiativa individuală și deschiderea, în directă opoziție cu natura

ierarhică a economiei de comandă. Cadrul deschiderii și transparența accesului la informații au declanșat și criticile la adresa controlului de tip sovietic, nu numai în economie, dar și în viața socială, formatând condițiile disoluției URSS. Dacă, inițial, perestroika a fost un succes, firmele sovietice profitând de avantajul libertății și al noilor oportunități investiționale, optimismul s-a atenuat rapid. O severă contracție economică a caracterizat finalul anilor '80 și începutul anilor '90, ultimii ai URSS. URSS va sfârși prin dispariția ca entitate unitară, fiind succedată de 15 state separate. O economie care, inițial, avea avantajul de a putea mobiliza rapid resurse și a le antrena în activitățile productive a emulat modelele occidentale mai curând decât să și le dezvolte pe ale sale, în cadrul unui proces unitar de dezvoltare internă a științei și tehnologiei.

În anii săi de expansiune, mirajul socialismului real a fost atât de mare încât gânditori altfel onorabili ca pregătire, gen Alfred Sauvy, credeau că, în cele din urmă, „Cortina de Fier” va funcționa în sens invers, pentru a-l împiedica pe muncitorul occidental să emigreze către „paradisul sovietic”. Moartea lui Brejnev și dispariția relativ rapidă a următorilor doi lideri, Andropov și Cernenko, îl vor aduce în prim-plan pe Gorbaciov, promotorul unui model comunist ceva mai deschis și mai transparent. Transparentizarea sistemului lăsa să se întrevadă

realitățile sumbre ale „paradisului sovietic” – capacitatea de producție a URSS era în declin, realitatea fiind dincolo și de cele mai negative estimări ale analiștilor vestici, indicând o economie centrată masiv pe dimensiunea militară care depășea 43% în ponderea GDP, de aproape 4 ori mai mult față de estimările „sovietologilor” de la CIA și mult mai mult comparativ cu perioada celui de-al Doilea Război Mondial. Mult promisa alternativă cu toate expectațiile sale – dezvoltare accelerată, modernizare, organizare, investiții eficiente – era în fapt o gigantică și disfuncțională mașinărie „militarizată”, cu componente învechite și comenzi vetuste. Gorbaciov a știut însă să transforme haosul intern în avantaj extern, dezastrele reale – dar și capacitatea nucleară – fiind folosite pentru a solicita și primi de la Occident ajutoare considerabile, avantajele geostrategice postbelice fiind valorificate mercantil.

Sucesiv și cu mai multă sau mai puțin coerență, vreme de peste șase ani, dintre coperțile *Perestroikăi* gorbaciovienne au ieșit diverse îndrumări reformiste întru speranța remedierii problemelor grave ale „socialismului real”: declinul creșterii economice, creșterea negativă a ecartului tehnico-științific și inovativ față de Occident, pletora de fenomene sociale negative, pasivitatea și inerția societății la stimulii ideologici, birocratizarea și formalizarea excesivă a procesului politic și decizional. În fapt, socialismul

dezvoltat (în varianta sa românească **socialismul multilateral dezvoltat**) era disfuncțional, inapt în a provoca creativitatea și inițiativele societății, lipsit de stamină politică reală și indispus de confruntarea cu problemele reale, pe care tindea să le reprime și mai puțin să le rezolve. Epuizat istoric și falimentar din perspectivă teoretică brejnevismul și / sau neo-stalinismul aveau nevoie de reconceptualizare. Motiv pentru „gorbaciovism” să introducă treptat un fel de social-democratizare a bolșevismului⁶. În stadiul inițial nu s-a pus problema renunțării la socialism și nici la „înaintarea spre comunism”, doar a înlocuirii „socialismului dezvoltat”, declarat de Gorbaciov la Congresul al XXVII-lea al PCUS drept cauză a sterilității sociale și a dogmatismului ideologic⁷, incapabil de a rezolva problemele societății și stând la baza inculcării mentalității de stagnare și apatiei sociale, cauză

---

⁶ În octombrie 1988 unul dintre ideologii proeminenți din URSS, Vadim Medvedev, într-un articol din Pravda privitor la rolul socialismului în contemporaneitate, pune problema nevoii unui nou model de socialism, introducând în dezbaterea publică ideea de revizuire a socialismului „real”; astfel de idei vor aglutina treptat în varianta unui nou draft de program politic al PCUS, evenimentul care ar fi marcat schimbarea definitivă a direcției politice fiind Congresul al XXVIII-lea al Partidului (Spre socialismul uman democratic).

⁷ În context apare și mult-circulata sintagmă de „sistem administrativ” (inventată de Gavril Popov) definită drept un mecanism de management guvernamental și economic bazat pe metode administrative, excesiv de centralizat, ierarhizat și puternic birocratizat.

a obtenebrării creativității și dinamismului⁸. Ideologic Gorbaciov nu a greșit foarte mult, numai că a luat drept funcțională consacrată teză a partidului centrată pe „omul sovietic”. Pe care a vrut să-l pună la muncă, să-l disciplineze, să-l mai tempereze de la alcoolul în exces (25% din bugetul de cheltuieli alimentare sau 15% din bugetul anual al omului sovietic era destinat alcoolului) eventual și coercitiv. Campaniile de entuziasm muncitoresc și colhoznic, apelurile repetate la „strângerea șurubului” (până prin 1986) și alte astfel de îndemnuri revoluționare nu au mai produs „stahanovism” – omul sovietic era obosit și, după 7 decenii de socialism real, prefera expectativa suspicioasă angajamentelor recurente sub faldurile drapelului roșu. Același lucru era valabil și pentru celelalte state din lagărul socialist.

Cutia Pandorei reformiste odată deschisă, numărul și virulența opiniilor critice s-au amplificat, literatura politică sovietică din anii 1987-1988 consemnând o pleiadă de materiale

⁸ Plenara PCUS din 1987 va definitiva despărțirea de epoca Brejnev, deschizând și un alt registru interogativ: stagnarea și criza sunt efecte specifice doar epocii Brejnev sau sunt fațete ale unui fenomen mult mai profund, cu infiltrații staliniste și post-staliniste? Gorbaciov și-a construit discursul de la respectiva Plenară făcând apel la dese și dense mențiuni privind criza URSS și venind cu o analiză a cauzelor care a coborât cronologic la nivelul deceniilor IV-V ale secolului XX și incapacitatea liderilor sovietici de a pune URSS pe o direcție bună.

dedicate aspectelor negative ale brejnevismului și sistemului sovietic⁹. Democratizarea ca soluție la depășirea situației de criză generalizată din URSS va duce inevitabil la apariția inițiativelor de reformă politică și la apariția unor solicitări de neconceput cu un deceniu mai devreme: vot secret pentru alegerea în posturile de secretar de partid, candidaturi multiple pentru mandatele de reprezentanți în Soviete, campanii electorale deschise, alegerea și nu numirea directorilor de întreprinderi, statuarea rolului legislativului în raport cu executivul. Toate acestea evoluții au avut ecouri imediate în statele „frățești”, membre ale Tratatului de la Varșovia, stimulând un principiu al dominoului. În fapt „glasnost”-ul, „perestroika” și „demokratizatsya” vor instrumentaliza reformele care vor conduce, în cele din urmă, la dispariția URSS și a „socialismului real”. Și în politica externă Gorbaciov a fost un inovator, un partizan sincer al dialogului și cooperării internaționale. *Noua Gândire Politică* – numele sub care figurează politica externă în faza finală a URSS – nu mai era dogmatică, punea accentul pe dialogul cu comunitatea internațională, pe susținerea unei atmosfere internaționale de încredere și justiție,

⁹ Nevoia de reformare și-a găsit ecoul firesc în toate publicațiile-cheie ale vremii: *Kommunist* (publicația CC al PCUS), *Voprosii filosofii*, *Sovetskoe gosudartsvo ipravo* etc. și la publiciștii proeminenți gen Boris Kurashvili, Anatoli Butenko, Feodor Burlatsky, Len Karpinsky etc.

recunoștea evidențele (diversitatea intereselor și scopurilor statelor, postularea valorii drepturilor individului ca fiind mai importantă decât considerațiile clasiale sau naționale, recunoașterea drepturilor fundamentale ale individului: dreptul la viață, egalitatea în fața legii, drepturi sociale etc.). Noul curs al politicii externe a fost amplu susținut de statele occidentale, însă Gorbaciov nu a primit și susținerea unui plan de menținere a URSS în viață.

Retrospectiv, perioada Mihail Gorbaciov poate fi considerată ca perioada de tranziție spre dispariția regimurilor socialiste de tip sovietic, transformările din URSS impulsționând metamorfozele din toate statele comuniste imune, până la perioada Gorbaciov, la inovațiile ideologice profunde. Fără a fi produsul unei mișcări revoluționare sau al unui război, **căderea lagărului socialist a fost un produs al socialismului (real) în-suși**, iar dispariția URSS a consemnat revelația catastrofală a unei stări de fapt.

ÎN LOC DE CONCLUZII

Intervalul 1917 - 1991 al „scurtului secol XX” poate fi considerat „lungul drum al comunismului către eșecul final” – un drum jalonat de zecile de milioane de vieți sacrificate, de eșecul economic generalizat și de denaturarea unor speranțe politice altfel generoase. Marxismul ca doctrină

științifică, conducerea maselor de către o avangardă revoluționară, recursul la dictatură, centralizarea economiei, subordonarea scopurilor mijloacelor au antrenat dezastrul final, au adus totalitarismul și au paralizat sistemul, incapacitându-l în dimensiunea auto-reformării eficiente. Din acest motiv liberalismul a înregistrat un *retour* istoric – excepțional, de altfel – acompaniind dispariția „socialismului real” și furnizând modele de transformare societăților în tranziție. Comuniștii, spunea Lionel Jospin (*Le Monde comme je le vois*, Gallimard, 2005), au trădat idealul emancipării, au impus popoarelor sacrificii fără rost, nu au putut evada caracterului lor totalitar, fiind tributare acestei naturi „denaturate” până în 1989, când revoluțiile politice vor reintroduce viața democratică și pluralismul în locul „cuceririlor sociale ale Marii Revoluții din Octombrie”. Lumea bipolară a dispărut, nu și mizeria, opresiunea, dictaturile și regimurile autoritare, fanatismul religios și politic, radicalismul populist și revizionist, intoleranța, războaiele și violența. Spre deosebire de „socialismul real”, socialismul „revizionist” occidental (social-democrația) a știut să conducă, în interiorul procesului democratic, reforme sociale de amploare (legiferând votul universal, ziua de muncă de 8 ore, repausul săptămânal, impozitul progresiv, dreptul la pensie, concediile plătite, dreptul de vot al femeilor, impozitarea capitalului, abolirea pedepsei capitale, venitul

minim, asigurările sociale etc.). Socialismul vestic, spre deosebire de „blocul socialismului real”, nu a fost niciodată un „bloc”, s-a derobat de definițiile și impunerile dogmatice, rezultanta fiind o unitate în diversitate. Confuzia s-a terminat odată cu dezintegrarea formei unic-doctrinare a socialismului real, cu tot ceea ce a însemnat aceasta. Economia-ficțiune a planului cincinal, marxismul ca mod de a gândi istoria au fost respinse și au intrat în desuetudine. Social-democrația și-a continuat drumul, la fel și capitalismul – temperat de democrație și de reforme sociale. Tipul de societate promovată de social-democrație este cel corect, care pune accent pe autonomia individuală, armonia socială, pe capacitatea individului de a activa politic și de a refuza dominația, pe respectul persoanei și al interesului general – toate acestea fiind valori utile societății globale, într-o lume tot mai bântuită, dacă nu de fantoma comunismului, de idei cel puțin la fel de pernicioase.

SUCCINTĂ RETROSPECTIVĂ A ANULUI 1989

- La 3 februarie 1989 trupele sovietice începeau retragerea din Cehoslovacia, trei zile mai târziu în Polonia comuniștii și Sindicatul Solidaritatea declanșând discuțiile în vederea constituirii unui nou regim politic;
- La 18 februarie 1989 guvernul polonez declara că URSS, și nu Germania nazistă, este responsabilă de masacrul de la Katyn pentru ca, la 7 aprilie, Solidarnosc, intrată în legalitate, să semneze un acord electoral prin care putea propune candidați pentru 35% din locurile Sejmului;
- În aprilie 1989 trupele sovietice încep retragerea din Ungaria, guvernul maghiar ridicând „cortina de fier” de pe granița cu Austria pentru ca, la 10 septembrie 1989, să o deschidă cu totul, permițând unui număr mare de germani din RDG să ajungă în RFG, via Austria. La începutul lunii octombrie Partidul Comunist Ungar se transforma în Partidul Socialist;
- La începutul lunii iulie 1989 Mihail Gorbaciov le-a transmis tovarășilor din Pactul de la Varșovia că fiecare stat/partid comunist este liber să-și aleagă ce drum dorește spre realizarea socialismului, pentru ca în august să le recomande comuniștilor polonezi un guvern de coaliție cu Solidaritatea (pe 24 august 1989 în Polonia era ales primul guvern necomunist din Est din 1948). Germanii din încă existența RDG părăseau masiv țara via Cehoslovacia și Polonia;
- În 7 octombrie Gorbaciov întreprinde o vizită de stat în Germania de Est, presându-l pe Erich Honecker să adopte reformele cerute de societate;
- La 27 octombrie 1989 statele membre ale Pactului de la Varșovia

renunță la Doctrina Brejnev (intervenționistă) optând pentru autode-terminare;

- În 4 noiembrie 1989 la Berlin are loc un miting, cu participarea a 300000 de persoane, cerându-se reforme radicale – la 9 noiembrie Zidul Berlinului se deschide, unul dintre cele mai importante simbo- luri ale Războiului Rece intrând în istorie. Societățile estice devin din ce în ce mai active, pe 19 noiem- brie Forumul Civic din Cehoslova- cia organizând un miting cu pes- te 10000 de participanți care cer abandonarea rolului conducător al partidului comunist (ceea ce se și va întâmpla, pe data de 28 noiem- brie);
- Între 2-3 decembrie 1989 a avut loc întâlnirea de la Malta dintre li- derii celor două super-puteri, SUA declarându-și sprijinul activ pentru reformele gorbacioviste și demo- cratizarea statelor socialiste;
- La 4 decembrie 1989 a avut loc Reuniunea liderilor din Tratatul de la Varșovia la care Gorbaciov a prezentat o informare cu privire la întâlnirea de la Malta; cu acest prilej Nicolae Ceaușescu a putut constata că rămăsese ultimul lider din „vechea gardă” aflat, încă, la putere;
- La începutul lunii decembrie 1989 guvernul din Berlinul de Est demi- sionează, membrii Pactului de la Varșovia condamnă invazia Ceho- slovaciei din 1968;
- La 10 decembrie la Praga era ales un guvern necomunist, începe Re- voluția Română la Timișoara și Bu- curești (16 și 21 decembrie 1989); în 29 decembrie 1989 Vaclav Ha- vel devenea primul președinte de- mocratic al Cehoslovaciei.

Revoluția română din 1989: context istoric, desfășurare, consecințe

Dr. Florin ABRAHAM

La fel ca alte momente de cotitură din istoria umanității, căderea comunismului în România a generat controverse numeroase. Ele au apărut imediat după înlăturarea de la putere a familiei Ceaușescu și dizolvarea partidului-stat totalitar. În etapa inițială, disputele în jurul căderii lui Ceaușescu nu au vizat atât faptele istorice în sine, cât sensul și dinamica schimbărilor din societatea românească. O primă viziune este cea coagulată în jurul lui Ion Iliescu și a celor care au preluat conducerea principalelor instituții politice în decembrie 1989, acest grup apărând și legitimând ideea de „revoluție”, înțelegând ca o mișcare spontană de protest. Varianta alternativă asupra căderii regimului comunist aparține intelectualilor apropiați de partidele istorice (liberalii, național-țărăniștii), care au căutat să demonstreze teoria „loviturii de stat”, adică a unui complot pus la cale de foști membri ai nomenclaturii comuniste sprijiniți de militari, unii dintre aceștia apropiați de

URSS¹. Miza inițială a controverselor viza lupta pentru putere, în condițiile în care, la 23 ianuarie 1990, structura constituită în timpul acțiunii de înlăturare a regimului comunist, Frontul Salvării Naționale (FSN), a anunțat participarea ca partid politic, la primele alegeri libere ce urmau a fi organizate. Această decizie, de transformare a FSN în partid politic, a antrenat un lanț de proteste politice, urmând ritmul acțiune-reacțiune, până la mijlocul anului 1990. În esență, liderii partidelor democratice desființate în perioada instaurării comunismului, dar reînființate în ianuarie 1990, doreau revenirea la un regim al monarhiei constituționale, retrocedarea proprietăților și instaurarea rapidă a capitalismului. Dimpotrivă, grupul de putere agregat de Ion Iliescu a evoluat de la o viziune inspirată de *perestroika* spre social-democrație, care

¹ Peter Siani-Davies, *Revoluția română din decembrie 1989*, Humanitas, București, 2006, pp.15, 381-391.

Își propunea să apere drepturile celor care au fost beneficiari, fie și simbolici, ai regimului comunist. Capitalismul era refuzat în favoarea unei utopice a treia căi între comunism și capitalism. În tot acest ansamblu al intereselor și viziunilor concurente asupra societății românești tema căderii comunismului ocupa un loc central, deoarece ideea de „revoluție” era considerată de grupul de putere din jurul lui Ion Iliescu o resursă fundamentală de legitimitate, în timp ce adversarii acestuia căutau să-l delegitimeze prin utilizarea teoriei conspiraționiste a „loviturii de stat”.

Din sfera intereselor politice aflate în concurență interpretările divergente asupra căderii comunismului au început să ocupe spațiul istoriografic. În anii 1990-1991 jurnaliști din Occident² deschideau o linie de interpretare istorică în care se susținea ideea loviturii de stat. Această interpretare a evenimentelor a fost asumată de o parte dintre membrii comisiei parlamentare ce a anchetat căderea regimului comunist³, în timp ce un alt membru al respectivei comisii a publicat o altă versiune⁴.

² Michel Castex, *Un Mensonge gros comme le siècle: Roumanie, histoire d'une manipulation*, Albin Michel, Paris, 1990; Radu Portocală, *Autopsie du Coup d'État Roumain: au pays du mensonge triomphant*, Calmann-Lévy, Paris, 1990; Nestor Ratesh, *Romania: the Entangled Revolution*, Praeger, New York, 1991.

³ Șerban Săndulescu, *Decembrie '89. Lovitura de stat a confiscat revoluția română*, Editura Omega Press, București, 1996.

⁴ Sergiu Nicolaescu, *Cartea revoluției române decembrie '89*, Editura Ion Cristoiu, București, 1999.

La rândul lor, principalii actori ai evenimentelor ce au determinat căderea regimului Nicolae Ceaușescu, în frunte cu Ion Iliescu⁵ și Petre Roman⁶, și-au publicat propria versiune asupra contribuției lor la căderea comunismului.

În centrul controverselor s-a aflat chestiunea responsabililor pentru victimele din timpul revoluției anticomuniste. Într-o foarte bogată literatură istorică, memorialistică, de investigație asupra revoluției române s-au propus cel puțin zece variante⁷, de la membri ai Securității până la agenți străini (sovietici, maghiari, iugoslavi) ș.a. Sub această avalanșă de scenarii chiar limbajul a suferit modificări. Pentru a nu intra în dilema „revoluție” versus „lovitură de stat” a apărut o sintagmă menită a oferi o pseudo-neutralitate: „evenimentele din Decembrie '89”. În opinia noastră dihotomia „revoluție” versus „lovitură de stat” este una falsă. Dacă înțelegem prin „revoluție” o schimbare generală și rapidă de sistem politic, atunci este indubitabil

⁵ Ion Iliescu, *Momente de istorie. Vol. 1: Documente, interviuri, comentarii (decembrie 1989 - iunie 1990)*, Editura Enciclopedică, București, 1995; Ion Iliescu, *După 20 de ani: 1989 - an de cotitură în istoria națională și în viața internațională*, Editura Semne, București, 2010; Ion Iliescu, *Destinul unui om de stânga. Amintiri*, Litera, București, 2014.

⁶ Petre Roman, *Libertatea ca datorie*, Editura Paideia, București, 2000; Petre Roman, *Despre pasiune în vreme de libertate. Memorii*, Cartea Românească, București, 2018.

⁷ Ruxandra Cesereanu, *Decembrie '89: deconstrucția unei revoluții*, Polirom, Iași, 2004, passim.

faptul că înlocuirea familiei Ceaușescu de la conducerea țării are sensul unei revoluții, deoarece partidul totalitar a făcut locul pluripartidismului, în locul terorii sistematice s-a instaurat libertatea cu aspecte anomice sau chiar anarhice, pluralismul opiniilor a devenit o regulă incontestabilă⁸. De altfel, curentul dominant în rândul istoricilor români ori străini care au realizat lucrări monografice asupra căderii comunismului se îndreaptă spre folosirea conceptului de „revoluție”⁹, accentul interpretativ fiind pus deopotrivă asupra desfășurării procesului de schimbare a puterii și consecințelor evenimentelor istorice. Desigur, sunt și istorici care sunt dominați de chestiunea morală a calității persoanelor care au cucerit puterea în decembrie 1989¹⁰, însă este un fapt

incontestabil că după executarea soților Ceaușescu regimul dictatorial a fost abolit, la fel cum s-a întâmplat în restul Europei de Est.

În strânsă legătură cu opțiunea „revoluție” sau „lovitură de stat” este și stabilirea duratei evenimentului istoric. Evaluările istoriografice sunt departe de a ajunge la o abordare unitară. Într-o lucrare dedicată cronologiei revoluției din România¹¹ există o secțiune dedicată perioadei 1917-1989, o alta perioadei 14-31 decembrie 1989 și o a treia pentru anii 1990-1991, până la destrămarea Uniunii Sovietice. Chiar dacă nu operează cu delimitări conceptuale explicite, este evident că autorul înțelege prin „revoluție” perioada cuprinsă între începerea mișcărilor de protest până la instaurarea unei noi puteri politice. O perspectivă complementară este cea care extinde perioada revoluției anticomuniste până la formarea unui nou guvern în urma alegerilor din 20 mai 1990. Desigur, finalul schimbării de sistem poate fi considerat momentul instalării unui președinte ales democratic și a unui guvern (20 iunie 1990) susținut de o majoritate formată prin alegeri libere și corecte, însă căderea regimului Ceaușescu a fost un eveniment cu un impact major, astfel încât sfârșitul revoluției anticomuniste

---

⁸ Vezi o analiză extinsă asupra acestui subiect în Constantin Hlihor (coord.), Marin Badea, Gavriil Preda, Alexandru Purcăruș, *Revoluția română din decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, pp.13-126.

⁹ Steven D. Roper, *Romania: the Unfinished Revolution*, Routledge, London, 2004; Ioan Scurtu, *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, Editura Enciclopedică, București, 2006; Dragoș Petrescu, *Explaining Romanian Revolution of 1989. Culture, Structure, and Contingency*, Editura Enciclopedică, București, 2010; Apostol Stan, *Revoluția română văzută din stradă: decembrie 1989-iunie 1990*, Curtea Veche, București, 2007.

¹⁰ Catherine Durandin, Guy Hoedts, *La mort des Ceausescu: la vérité sur un coup d'état communiste*, Bourin, Paris, 2009; Alex Mihai Stoenescu, *Istoria loviturilor de stat în România: 1821-1999. Vol.IV (1-2), Revoluția din decembrie 1989 - o tragedie românească*,

Rao, București, 2004-2005; Anneli Ute Gabanyi, *Revoluția neterminată*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1999.

¹¹ Alesandru Duțu, *Revoluția din decembrie 1989. Cronologie*, Editura Sitech, Craiova, 2010.

trebuie stabilit la finalul lunii decembrie 1989, în momentul în care se constituie un nou guvern și se instituie pluripartitismul. După aceste evenimente România a intrat în perioada de tranziție (postcomunistă), care prezintă des-tutele elemente de omogenitate până în 1996, la momentul în care se produce prima alternanță democratică la putere, prin intermediul alegerilor.

CONTEXTUL INTERNAȚIONAL AL ANULUI 1989: PERSPECTIVA DE LA BUCUREȘTI

Dacă depășim tendința istorică de a considera trecutul drept inevitabil, în înțelegerea fenomenului căderii comunismului în Europa de Est, putem constata existența unui lanț causal și a unor conexiuni internaționale între fenomenele din fiecare țară. Elementele contextului general evidențiază schimbări sistemice în plan internațional după anii 1980. Factorul esențial este modificarea balanței de putere Est-Vest, în defavoarea Uniunii Sovietice. Încercarea de a reechilibra competiția globală este principalul motiv pentru care Mihail Gorbaciov a realizat schimbări politice de neimaginat în timpul predecesorilor săi¹². *Glasnost* și *Perestroika* sunt rezultatele unui stări de spirit de la vârful conducerii sovietice, aceasta ajungând să considere drept inevitabile schimbările

¹² Constantin Hlihor, *România și șocurile geopolitice ale Războiului Rece*, Editura IRDD, București, 2014, pp.13-92.

politice, economice, de relaționare cu lumea occidentală. Însă tot acest ansamblu de transformări uluitoare, prin comparație cu încremenirea din perioadele anterioare, au generat reacții și adaptări contradictorii în rândul statelor est-europene. De la distanța celor trei decenii de istorie, sensul istoriei pare a fi „clar și inevitabil”, însă narațiunea istorică trebuie să țină seama că trecutul ar fi putut fi și altul, nu doar cel care a fost. Miza epistemică a istoricului este tocmai de a furniza explicații asupra jocului factorilor care au determinat cursul evenimentelor.

Venirea la putere a lui Mihail Gorbaciov a prins regimul Ceaușescu în lupta cu dificultățile economice tot mai evidente și cu pierderea treptată a relațiilor privilegiate cu Occidentul. Nicolae Ceaușescu l-a privit cu miefiență pe mai tânărul Gorbaciov, iar ideile reformiste ale acestuia au fost tratate la început cu indiferență, ulterior cu o ostilitate care nici nu mai era disimulată¹³. Ceaușescu a respins ideile reformiste sovietice, mizând pe dreptul fiecărui partid comunist de a-și alege calea de urmat. În cursul întâlnirilor bilaterale Ceaușescu-Gorbaciov (la Moscova, în mai 1986, octombrie 1988 și decembrie 1989; la București, în mai 1987 și iulie 1989) nu s-a reușit

¹³ Ana-Maria Cătănuș, *Provocările gorbaciovismului. Reacții românești la perestroika și glasnost*, în Cristina Diac (ed.), *Dezintegrarea U.R.S.S.: cauze și consecințe. Materialele simpozionului din 7 decembrie 2011*, Editura Universității din București, București, 2015, pp.99-123.

atingerea unor abordări consensuale, în pofida retoricii oficiale care vorbea despre „relațiile frățești” româno-sovietice¹⁴. Ceaușescu dorea în continuare relații economice favorabile cu URSS, mai ales în privința materiilor prime atât de necesare industriei grele din România, însă refuza orice condiționare de schimbări de natură politică, sugerate de sovietici. Pe măsură însă ce Gorbaciov a reușit să obțină un sprijin real al politicilor sale din partea Statelor Unite ale Americii, iar reformele din domeniul economic și politic au început să fie aplicate timid și în Polonia, Ungaria sau Cehoslovacia, Nicolae Ceaușescu devenea tot mai anacronic, iar izolarea sa internațională tot mai evidentă. Semnificativă pentru inadecvarea lui Ceaușescu la noile realități este chiar ultima întâlnire a acestuia cu Gorbaciov, la 4 decembrie 1989, la care liderul comunist român propunea organizarea unei conferințe internaționale care să discute soarta socialismului, într-un moment în care comunismul est-european intrase deja în lada de gunoi a istoriei¹⁵.

Lipsa de înțelegere a realităților și de adaptare la acestea a lui

Ceaușescu nu poate fi pusă pe seama unei presupuse izolări informaționale. Documentele arhivistice și memorialistica foștilor conducători comuniști indică faptul că liderii PCR cunoșteau în detaliu evoluțiile politice din fiecare țară¹⁶. Însă orice schimbare era refuzată cu îndărătnicie de Ceaușescu. În contextul formării unui guvern necomunist în Polonia, condus de Tadeusz Mazowiecki, Nicolae Ceaușescu a sugerat celorlalte partide comuniste (20 august 1989) o intervenție împotriva Poloniei. O astfel de propunere de acțiune, ce nu excludea intervenția militară, nu era luată în serios de niciun partid comunist din Europa de Est, cu atât mai puțin de Mihail Gorbaciov. Gestul lui Nicolae Ceaușescu evidențiază nu doar izolarea politică în care se afla, ci o tragică inadecvare a înțelegerii realității¹⁷.

O altă schimbare majoră căreia regimul Ceaușescu nu i-a găsit un răspuns adecvat a fost pierderea importanței României pentru Statele Unite odată cu venirea la putere a lui Gorbaciov. Nicolae Ceaușescu a fost multă vreme un beneficiar important al politicii de „diferențiere”¹⁸ aplicate

¹⁴ Pentru evaluarea relațiilor româno-sovietice vezi Vasile Buga, *Pe muchie de cuțit: relațiile româno-sovietice (1965-1989)*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2013; Vasile Buga, *Sub lupa Moscovei. Politica externă a României: 1965-1989*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2015.

¹⁵ Hlihor, *România...*, p. 156.

¹⁶ Dumitru Preda, Mihai Retegan (ed.), *1989 principiul dominoului: prăbușirea regimurilor comuniste europene*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2000.

¹⁷ Adam Burakowski, *Dictatura lui Nicolae Ceaușescu: 1965-1989. Geniul Carpaților*, Polirom, Iași, 2016, p. 390.

¹⁸ Vezi Paschalis Pechlivanis, *America and Romania in the Cold War: A Differentiated Détente, 1969-80*, Routledge, London, 2019;

de SUA în timpul Războiului Rece: a fost legitimat în plan internațional și i-au fost tolerate încălcările drepturilor omului. Pas cu pas, din „copil teribil al Estului” Ceaușescu a devenit un proscris, Statele Unite luând poziție față de încălcările drepturilor omului din România. Retragerea clauzei națiunii celei mai favorizate de către Statele Unite în februarie 1988 nu a determinat o reacție de încercare de reparare a relațiilor româno-americane, ci doar de salvare a aparențelor, guvernul de la București afirmând că nu acceptă nicio condiționare de schimbarea politicii în domeniul emigrației (amendamentului Jackson – Vanik din 1975). Summitul sovieto-american de la Malta (2-3 decembrie) era momentul simbolic al sfârșitului Războiului Rece, implicit al politicii de „diferențiere” împotriva URSS, oportunitate jucată cu abilitate în trecut de Ceaușescu. Pentru România comunistă era un mesaj că domnia lui Ceaușescu se va apropia de sfârșit, într-un fel sau altul. Contagiunea schimbărilor revoluționare putea fi cel mult întârziată la București, nu blocată, deoarece sovieticii și americanii erau de acord că democratizarea Europei de Est nu va mai fi blocată cu forța tancurilor.

Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney (ed.), *Relații româno-americane (1940-1990)*, Institutul European, Iași, 1998; Alfred Moses, *Bucharest Diary: An American Ambassador's Journey - Romania from darkness to light*, Brookings Institution Press, 2018.

Nu este lipsit de importanță faptul că Nicolae Ceaușescu a fost supus unor acțiuni de demonizare imago-logică în plan internațional¹⁹. Un bun exemplu în acest sens este popularizarea cărții *Orizonturi Roșii* a lui Ion Mihai Pacepa, fost general de Securitate ce a defectat în Statele Unite, care oferă numeroase informații senzaționaliste, care nu au la bază fapte reale. Însă *Orizonturi Roșii* a fost intens promovată la Radio Europa Liberă și radio Vocea Americii, românilor fiindu-le întărită percepția că sunt conduși de un tiran de care trebuie să scape cu orice preț²⁰.

Întrebarea irepresibilă este de ce, în condițiile în care regimurile comuniste se dărau unul după altul, asemenea unor efemere castele de nisip, în România nu se întâmpla nimic în direcția căutării unei reconcilierii cu societatea? Este una dintre cele mai dificile chestiuni, deoarece răspunsurile trebuie căutate deopotrivă în mecanismele instituționale, în psihologia elitelor și în cultura politică. Este un fapt incontestabil că Nicolae Ceaușescu a înlăturat orice lideri care i-ar fi putut contesta autoritatea, iar pentru a-și consolida și mai mult puterea a adus la conducerea statului persoane din familia lui și a soției sale, Elena.

---

¹⁹ Larry L. Watts, *Cei dintâi vor fi cei din urmă: România și sfârșitul Războiului Rece*, RAO, București, 2013, passim.

²⁰ Lavinia Betea, „România anului 1989 în arhivele Radio Europa Liberă”, în *Polis*, Vol. II, Nr. 3 (5), 2014, pp.54-70.

Cultul personalității, un veritabil drog propagandistic administrat zilnic populației, a avut drept consecință și adoptarea unei atitudini de obediență totală față de familia Ceaușescu. La acest element trebuie adăugat factorul esențial: dorința de supraviețuire și teama de pierdere a privilegiilor. Chiar și la cele mai înalte niveluri ale ierarhiei comuniste exista spaima că sunt supravegheați de Securitate, iar orice gest rațional de împotrivire față de familia Ceaușescu ar însemna marginalizarea politică. La fel ca în alte autocrații, în interiorul nomenclaturii s-a instaurat logica lașității colective, Răul fiind adesea conștientizat, însă indivizii se considerau prea slabi pentru a i se opune. Nicolae Ceaușescu a constatat, la rândul său că, rând pe rând, vechii săi tovarăși, Gustáv Husák de la Praga, Todor Jivkov de la Sofia ori Erich Honecker de la Berlin, au fost maziliți. Nu a încercat nici măcar să recurgă la un transfer pașnic al puterii către fiul său, Nicu, după cum era așteptarea la Congresul al XIV-lea al PCR, din noiembrie 1989. Izolat în plan internațional, conectat doar cu state din Africa și Orientul Mijlociu, Ceaușescu spera că se va menține la putere, deși era obsedat de teama comploturilor externe ori subversiunii interne. Amânându-și retragerea, sperând să cumpere timp, dominat de o mefistofelică dorință de putere, Ceaușescu a năzuit că va rămâne conducătorul etern al României. Însă neînțelegerea semnificațiilor istorice

ale transformărilor internaționale avea să ducă la o violentă schimbare de regim.

SITUAȚIA INTERNĂ DIN ROMÂNIA

Comportamentul de lider al unei „cetăți asediate” manifestat de Nicolae Ceaușescu²¹ în fața schimbărilor politice rapide din Europa de Est s-a exprimat și în relație cu societatea românească. Analiza realității românești din perspectiva datelor macroeconomice ar putea fi înșelătoare. În România 1989 existau aproape 8 milioane de salariați la o populație de aproximativ 23 de milioane, șomajul fiind practic inexistent. Creșterea economică nu era foarte mare, însă exista un dinamism economic. Solul balanței comerciale a României a fost excedentar cu peste 2 miliarde USD în anul 1989²², spre deosebire de Polonia ori Ungaria, confruntate cu importante datorii externe. În aprilie 1989 Nicolae Ceaușescu anunța triumfător faptul că România a devenit o țară fără datorii externe, deoarece începând cu anul 1975 au fost plătite 21 de miliarde USD, din care 7 miliarde

---

²¹ Florin Abraham, *Romania since the Second World War a political, social and economic history*, Bloomsbury Academic, New York, 2017, p.108.

²² Vezi Victor Axenciuc, *Produsul Intern Brut al României (1862-2000). Serii statistice seculare și argumente metodologice. Vol.Ic*, Editura Economică, București, 2012, pp.215-229.

reprezentau dobânzile²³. Este adevărat că industria avea un grad avansat de uzură morală, iar nivelul productivității era mult mai scăzut decât cel din țările vest-europene, dar toate aceste chestiuni nu erau importante pentru populație. Profunda stare de nemulțumire din societatea românească avea la bază o catastrofală gestiune politică a chestiunilor economice. Pentru a-și atinge ținta de a deveni independent politic și economic, pentru Ceaușescu însemnând ca România să nu mai aibă datorii externe, populația a fost supusă unui regim draconic de austeritate. Consumul de alimente era strict raționalizat, iar accesul la carne și pâine devenise un lux. Banala cafea devenise un produs de contrabandă, fiind înlocuită cu produse industriale²⁴. Energia electrică era furnizată cu intermitență iar programul televiziunii a fost redus la două ore zilnic, și acelea dominate de mesaje din arsenalul cultului personalității²⁵. Bunurile de consum, precum televizoare, biciclete sau automobile, erau foarte greu accesibile și la prețuri ridicate. De exemplu, în România se produceau automobile (Dacia, Olcit, Aro), însă

---

²³ Petre Opreș, „Nicolae Ceaușescu și datoria externă a României”, în *Arhivele Olteniei*, Vol.25, 2011, pp. 213-231.

²⁴ Călin-Andrei Mihăilescu (ed.), *Cum era? Cam așa... amintiri din anii comunismului românesc*, Editura Curtea Veche, București, 2006, passim.

²⁵ Vezi Pavel Câmpeanu, *Ceaușescu, anii numărătorii inverse*, Polirom, Iași, 2002, passim.

producția era orientată prioritar spre export, pentru a se obține resursele necesare plății datoriei externe. Carburanții erau greu de procurat și erau introduse frecvente interdicții de circulație pentru o parte a automobilelor, pentru a forța reducerea consumului. Cenzura era omniprezentă, iar activitatea Securității a fost orientată spre cunoașterea „stării de spirit a populației”. Principalii dușmani nu mai erau eventualii inamici din străinătate, ci chiar populația obișnuită, mai ales cei care spuneau bancuri în public despre familia Ceaușescu²⁶. Din acest succint inventar al nemulțumirilor populației României în anul 1989 nu putem eluda faptul că sistemul de plată a muncii în așa-numitul „acord global” (prin care veniturile individuale erau legate de activitatea întregii întreprinderi) s-a dovedit nu doar ineficient economic, ci a generat ostilitate față de Partidul Comunist. Inițiativa „sistemizării satelor”, prin care o parte a satelor urmau să fie demolate, iar sătenii transferați în locuințe comune de proastă calitate, a trezit nu doar furia celor vizați, ci și proteste internaționale din Occident și o mișcare de sprijin a lumii rurale românești (*Opération Villages Roumains*). În toate aspectele esențiale ale vieții, legate de nevoile fundamentale, populația era supusă unui regim drastic de privațiuni, în

---

²⁶ Florian Banu (ed.), *Amorsarea Revoluției. România anilor '80 văzută prin ochii Securității*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2012.

timp ce propaganda afirma că România, sub conducerea „Mărețului Cârmaci”, se afla într-o veritabilă „epocă de Aur”.

Disperarea ce a cuprins largi segmente ale societății românești nu s-a transformat în acțiuni de protest, decât cu puține excepții. Populația știa de la posturile de radio occidentale că protestul muncitorilor de la Brașov din noiembrie 1987 a fost reprimat, astfel încât s-a așternut o stare de așteptare febrilă, pe măsură ce regimurile comuniste se prăbușeau unul după altul în Europa de Est. Numărul și forța disidenților împotriva lui Ceaușescu nu puneau în pericol stabilitatea regimului comunist²⁷. Nici așa-numita „Scrisoare a celor 6” membri ai nomenclurii comuniste nu a trezit reacții fățișe de împotrivire în rândul PCR față de familia Ceaușescu (martie 1989). Cu certitudine însă disperarea societății românești a avut un efect de contagiune asupra armatei, Securității și chiar a partidului totalitar. Militarii aveau obligația de supunere față de conducătorul armatei, Nicolae Ceaușescu, însă, așa cum avea să se vadă în timpul Revoluției, nu exista un atașament sincer. Securitatea și Miliția, care cunoșteau ce gândeau cetățenii, nu au mai manifestat exces de

zel, iar cei care spuneau bancuri sau vorbeau împotriva regimului comunist erau avertizați asupra posibilelor consecințe, fără a se trece la niveluri represive mai dure. Activiștii de partid urmăreau cu atenție evenimentele din restul blocului comunist, fiind conștienți că statutul lor în societate poate cunoaște schimbări radicale. Anxietatea a cuprins pas cu pas cele mai importante instituții politice și represive, iar sentimentul confuz al unui sfârșit de epocă era dominant. Cum comunismul devenise o religie fără adepți, activiștii de partid își exercitau profesia inertial, cei mai lucizi fiind conștienți că roata istoriei era pe cale de a fi întoarsă. În orașele și satele României se așternuse o stare de revoltă mută, cu toții așteptând scânteia care să aprindă explozibilul social.

DESFĂȘURAREA SCHIMBĂRII DE REGIM

Revoluția anticomunistă din România poate fi mai bine înțeleasă prin delimitarea a trei etape: amorsarea schimbării prin proteste de stradă; înlăturarea lui Ceaușescu și disoluția partidului-stat; instaurarea unei noi puteri politice. Desigur, în acest studiu, având o dimensiune limitată din motive editoriale, includem aspectele esențiale ale schimbării de sistem politic.

²⁷ Vezi Ana-Maria Cătănuș, *Vocația libertății. Forme de disidență în România anilor 1970-1980*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2014; Cristina Petrescu, *From Robin Hood to Don Quixote. Resistance and Dissent in Communist Romania*, Editura Enciclopedică, București, 2013.

ÎNCEPUTUL

Între 20-24 noiembrie 1989 s-a desfășurat la București Congresul al XIV-lea al Partidului Comunist Român. Așteptarea societății era fie organizarea unui puci în interiorul PCR care să ducă la înlăturarea lui Ceaușescu, fie ca acesta să renunțe de bunăvoie la putere în favoarea fiului cel mai mic, Nicu, care conducea un județ din centrul României, Sibiu. Aceste speranțe au fost contrazise amarnic: întreg congresul a fost o manifesta-re a cultului personalității, numele lui Nicolae Ceaușescu fiind rostit de 673 de ori, iar al soției sale de 247 de ori²⁸. Pentru ca ruptura de realitate să fie deplină, s-a anunțat că Partidul Comunist Român a ajuns la 3,8 milioane de membri.

După ultima întâlnire cu Gorbaciov, la Moscova, în 4 decembrie 1989, Ceaușescu intuia că este pe deplin izolat în interiorul lagărului sovietic, însă era hotărât să reziste cu orice preț. În 5 decembrie a încercat să reducă potențialul de revoltă, mărin-d valoarea burselor studenților și elevilor. În 11 decembrie paza frontierei a trecut de la Ministerul Apărării la Mi-nisterul de Interne, pentru a reduce numărul celor care părăseau Româ-nia în mod ilegal.

²⁸ Adrian Cioroianu, *Ce Ceaușescu qui hante les Roumains: le mythe, les représentations et le culte du Dirigeant dans la Roumanie communiste*, Éditions Curtea Veche, Bucarest, 2005, p. 254.

O încercare timidă de contestare a regimului Ceaușescu a avut loc la Iași (14 decembrie), oraș aflat în apropierea graniței cu Uniunea Sovietică. În numele unul fantomatic Front Popular Român populația era chemată prin manifeste la o adunare de protest în centrul orașului. Întrunirea nu a avut loc din teamă de represiunea Securității, astfel încât radio Europa Liberă sau Vocea Americii nu au avut despre ce eveniment să informeze²⁹.

Bulgărele protestelor ce s-au transformat într-o acțiune revoluționară s-a format în vestul țării, în orașul Timișoara. În mod surprinzător pentru autoritățile comuniste, protestele publice au fost generate de hotărârea de strămutare în nord-vestul țării a pastorului reformat László Tökés. Acesta se remarcase în cursul anilor 1988-89 prin reacții critice la adresa situației din România, promovate de presa din Ungaria. Tökés și-a informat enoriașii că urma să fie strămutat la o altă parohie, sugerându-le să-i acorde sprijinul pentru a împiedica măsura gândită de liderii PCR și conducerea Securității Timișoara. În cursul zilei de 15 decembrie s-a format în centrul Timișoarei o

²⁹ Principala sursă despre mișcarea de protest de la Iași este Gheorghe I. Florescu, Cassian Maria Spiridon, *Iași, 14 decembrie 1989, începutul Revoluției române?* Editura Cogito, Oradea, 2000. Existența evenimentului este negată de Alexandru Tacu, *Revoluția la negru: Iași 14 decembrie 1989, începutul Revoluției Române? - O fraudă!*, 3DArte, Iași, 2010. Arhivele fostei Securități din Iași au fost arse, astfel încât nu există informații oficiale despre acest eveniment.

mică adunare de susținere a pastorului reformat, ce s-a transformat ulterior într-o acțiune de protest față de Nicolae Ceaușescu. Conducerea politică locală, prim-secretarul PCR Radu Bălan, a ezitat să intervină violent împotriva protestatarilor, însă a informat conducerea de la București asupra situației create. În aceeași zi a ajuns la Timișoara o delegație de la Ambasada Statelor Unite în România, încercând să ia legătura cu pastorul Tökés. În 16 decembrie a intervenit personal Ceaușescu, care a cerut punerea imediată în aplicare a deciziei de evacuare. Prim-secretarul Bălan ezita însă să-l evacueze pe pastorul reformat, dar în după-amiaza zilei de 16 decembrie situația personală a lui Tökés a trecut în plan secundar, deoarece în centrul Timișoarei au început proteste cu caracter social și politic. În seara zilei de 16 decembrie au apărut primele confruntări între protestatari și forțele ale Ministerului de Interne, ce au durat până dimineața, fiind arestate aproximativ 180 de persoane (multe dintre acestea fiind torturate). Protestatarii au intrat în sediul politic al puterii locale și l-au devastat, dând un mesaj asupra sensului politic al violențelor. În cursul primelor confruntări au avut loc în Timișoara și distrugeri de magazine, mijloace de transport, situație ce a generat uimire, furie și panică la București³⁰.

³⁰ Asupra constituirii nucleului protestatar de la Timișoara există două mari interpretări. Prima, susținută în special de autori timișoreni,

În dimineața zilei de 17 decembrie 1989 situația din Timișoara părea a fi sub control, armata ieșind în stradă, iar pastorul Tökés a fost evacuat în localitatea Mineu din județul Sălaj, în nord-vestul țării. Manifestațiile au continuat însă, iar ordinul verbal de reprimare a manifestanților dat de Nicolae Ceaușescu, pentru o intervenție în forță (s-a declarat „stare de necesitate” în Timișoara, fără a se emite un decret prezidențial legal), a fost executat

---

mai ales participanți la revoluție (Marius Mioc, Miodrag Milin), consideră că protestele sunt un rezultat natural al unei mișcări de solidarizare transetnică și transconfesională cu pastorul Tökés. O a doua linie interpretativă, destul de larg împărtășită, este aceea potrivit căreia la Timișoara, dar și în alte locuri în care au avut loc evenimente contestatate, au fost implicate puteri străine. Ipoteza este că Uniunea Sovietică a trimis în România până la mijlocul lunii decembrie agenți sub formă de turiști, în grupuri organizate mai mari care se deplasau cu autocare, fie în grupuri mai mici care călătoreau cu mașini Lada și Moskvich. Numărul acestora nu a fost stabilit, el variind, în funcție de autor, de la câteva mii până la 40.000. Dovezile privind implicarea agenților sovietici în revoluția de la Timișoara sunt, până în acest moment, mai degrabă neconcludente. Între răniții și morții de la Timișoara nu au fost identificate persoane susceptibile de a fi agenți străini. Datele oficiale ale hotelurilor timișorene indică faptul că în luna decembrie 1989 au fost înregistrați 1.638 turiști străini în Timișoara, mai puțini decât cei aflați în oraș în lunile precedente (2.190 în noiembrie 1989). De asemenea, nicio informație din arhive sovietice nu confirmă această ipoteză, cel puțin în acest stadiu al cunoașterii. Vezi Florin Abraham, *Transformarea României: 1989-2006. Rolul factorilor externi*, Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, București, 2006, pp. 58-67.

de grl. Vasile Milea, ministrul Apărării. S-au creat baricade în oraș. După ora 17.00 unități ale armatei și ale ministerului de Interne (Miliție și Securitate) au început să tragă cu muniție de război, la întâmplare, în manifestații timișoreni. S-au înregistrat primii morți și răniți grav. În noaptea de 17-18 decembrie au urmat la Timișoara alte represiuni. În 18 decembrie se instituie în mod oficial „starea de necesitate” în Timișoara. Potrivit unui prim bilanț al autorităților comuniste existau deja 58 de morți, 200 răniți și 700 reținuți. La Spitalul Județean Timiș se aflau o parte a acestor cadavre, iar Elena Ceaușescu a ordonat ca 43 dintre acestea să fie duse la București și incinerate, pentru a se șterge urmele crimelor. Ulterior, au fost identificate 38 din cele 43 de persoane arse la Crematoriul „Cenușa”³¹.

Despre protestele de la Timișoara și represiunea lor presa din România nu a dat inițial nicio informație, însă se cunoșteau informații imprecise, prin intermediul posturilor de radio și televiziune din Ungaria, Iugoslavia, respectiv Europa Liberă și Vocea Americii³². Informațiile furnizate de presa din străinătate despre situația de la Timișoara, ulterior și din celelalte orașe unde au apărut proteste/violențe,

³¹ Lucian-Vasile Szabo, *Revoluția din 1989 în spitalele timișorene*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2014, pp.73-90

³² Miodrag Milin, Andrei Milin, *Timișoara în arhivele „Europei Libere” 17-20 decembrie 1989*, Fundația Academia Civică, București, 1999, passim.

au fost puțin precise, fiind exagerat numărul victimelor (a existat chiar și cifra de 4.600 morți la Timișoara)³³. Informațiile despre dimensiunea apocaliptică a represiunii ordonate de Ceaușescu trebuie înțelese drept consecința deficitului de informare, dar și continuarea activității de demonizare a lui „Dracula din Carpați”.

La București, în după-amiaza zilei de 17 decembrie a avut loc ședința Comitetului Politic Executiv. Nicolae Ceaușescu a oferit ca element explicativ al protestelor de la Timișoara subversiunea străină, „atât din Răsărit, cât și din Apus”. Pentru a testa fidelitatea membrilor Comitetului Politic Executiv Nicolae Ceaușescu și-a oferit demisia, care a fost respinsă de conducerea comunistă³⁴. Ca măsură de precauție față de o subversiune externă, Nicolae Ceaușescu a dat ordin să se întrerupă orice activitate turistică, singurii cetățeni străini care mai puteau intra în România fiind cei nord-coreeni, chinezi și cubanezi³⁵.

În 18 decembrie Nicolae Ceaușescu a plecat pentru o scurtă vizită în Iran, ca un semn al faptului că el credea că are situația sub control. La conducerea țării a rămas soția lui, Elena, însă

³³ Lucian-Vasile Szabo, *Sindromul Timișoara: adevăr și imaginar. Strategii de comunicare mediatică într-o realitate explozivă*, Editura Memorialul Revoluției 1989, Timișoara, 2013, passim.

³⁴ Ion Calafeteanu (ed.), *Revoluția Română din Decembrie 1989, Documente*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009, pp. 125-139.

³⁵ Scurtu, *op.cit.*, p.187.

liderul PCR era la curent cu situația din România. În acest timp, mai multe guverne, inclusiv de la Washington la Moscova, au protestat față de pierderile de vieți omenești, cerând respectarea drepturilor omului. Presiunea internațională asupra regimului Ceaușescu s-a intensificat în cursul zilei de 19 decembrie, în ciuda atitudinii negaționiste a oficialilor români din țară și străinătate, care încercau să păstreze impresia de control asupra situației.

La 19 decembrie Timișoara era în grevă, ca măsură de protest față de exercitarea violenței abuzive. La 20 decembrie au ieșit în stradă muncitorii de pe marile platforme industriale, în ciuda eforturilor autorităților de a-i bloca în întreprinderi. Ocuparea Pieței Operei de către timișoreni a determinat o primă acțiune defensivă din partea armatei, care, la ordinul grl. Ștefan Gușă (cu aprobarea lui Vasile Milea), s-a retras în cazărmi. În acest fel, Timișoara devenea „primul oraș liber din România”. Aproape în același timp se întorcea din Iran (20 decembrie, orele 15.00) Nicolae Ceaușescu, care avea să constate că, în loc să înceteze, mișcările de protest se amplificaseră, în pofida atitudinii armatei, care trăsese în manifestanții timișoreni începând cu 17 decembrie. La Timișoara a sosit în 20 decembrie o delegație politică în fruntea căreia se afla prim-ministrul Constantin Dăscălescu. Acesta încearcă să poarte un dialog cu protestatarii, însă este huiduit, tentativa de negociere fiind

un eșec. S-a cerut demisia lui Nicolae Ceaușescu, organizarea de alegeri libere și pedepsirea vinovaților pentru represiune.

Luând cunoștință de eșecul de a pacifica Timișoara, Nicolae Ceaușescu organizează, mai întâi, o teleconferință cu activiștii de partid din județe, iar în seara zilei de 20 decembrie (orele 19.00) se adresează în direct națiunii, sperând să o convingă asupra faptului că evenimentele de la Timișoara sunt rezultatul acțiunilor „cercurilor reacționare, imperialiste, iredentiste, șovine” aflate în legătură cu serviciile de spionaj din diferite țări. Era o manevră în spiritul național-comunismului, de a invoca pericolul extern în situații de criză internă. Apelul „Patria în pericol!” era însă necredibil pentru o națiune care era informată de către radiourile străine că la Timișoara represiunea ceaușistă a făcut mii de morți și răniți. Aceste informații păreau credibile pentru că Nicolae Ceaușescu se agăța cu disperare de putere. Efectul informațiilor ce au trecut de cenzura din România a fost indubitabil: s-a creat convingerea că fără curajul de a protesta în public oricine poate deveni următoarea victimă. Aceasta ar putea fi una dintre explicațiile extraordinarului curaj de care au dat dovadă românii în zilele și nopțile revoluției.

În noaptea de 20/21 decembrie a fost redactată o „Proclamație a Frontului Democratic Român constituit la Timișoara”, prezentată dimineața în

balconul Operei. Era primul program politic al Revoluției: Frontul se definea drept „organizație politică”, ce își propunea să deschidă un dialog cu guvernul pentru democratizarea țării. Se cerea organizarea de alegeri libere, libertatea cuvântului și a presei, deschiderea granițelor de stat ș.a.³⁶ Liderul Frontului este Lorin Fortună, iar din Comitetul de acțiune se remarcă Claudiu Iordache. Era o inițiativă politică locală, ce risca să fie rapid anihilată dacă regimul comunist își menținea existența.

Izbucnirea protestelor anticomuniste la Timișoara nu este întâmplătoare. Aflat la granița de vest a României, Timișoara se află într-o regiune relativ bogată a României. Micul trafic de frontieră cu Iugoslavia și Ungaria oferea timișorenilor resurse de subzistență care nu existau în alte părți ale țării. Locuitorii din Banat aveau informații despre schimbările din Europa Centrală atât de la iugoslavi, cât și de la maghiari. De asemenea, bănărenii se mândresc adesea cu orientarea lor pro-occidentală³⁷. Revoluția a izbucnit, așadar, într-un oraș relativ bogat, cu o cultură civică orientată spre modernitate, în care frustrarea pentru menținerea într-un „lagăr” a fost principala resursă a protestului.

---

³⁶ Alexandru Oșca, Claudiu Iordache (ed.), *Revoluția română în Banat*, Editura Sitech, Craiova, 2009, pp.372-373; Miodrag Milin, *Timișoara. 15-21 decembrie 1989*, Editura Saol, Timișoara, passim.

³⁷ Siani-Davies, *op. cit.*, p.86.

În dimineața zilei de 21 decembrie acțiunile de protest s-a extins de la Timișoara în toată țara. Au fost mișcări de protest la Arad, Cluj-Napoca, Craiova, Sibiu, Tg. Mureș, Lugoj ș.a. La București Nicolae Ceaușescu a convocat un miting de susținere a regimului și de condamnare a acțiunilor de protest de la Timișoara, fiind convins că avea de partea sa muncitorimea industrială. Convingerea lui Ceaușescu era că va fi salvat de „clasa muncitoare”, pe care o va atrage de partea sa. Însă, în locul transmiterii aplauzelor înregistrate, discursul lui Nicolae Ceaușescu a fost bruiat de zgomote de focuri de armă și țipete transmise prin instalația de amplificare a adunării din Piața Palatului. Derutat, Ceaușescu le-a spus oamenilor adunați în piață „Liniște! Liniște! Calmați-vă! Liniște! Calmați-vă!” Prea puțini erau însă cei dispuși să-l mai asculte. Centrul Capitalei s-a umplut cu oameni (peste 70.000), muncitori, elevi și studenți, care s-au organizat și au construit baricade în zona Hotelului Intercontinental și a Pieței Universității. În după-amiaza zilei de 21 decembrie a început represiunea și la București. În timpul nopții forțele de represiune au acționat cu brutalitate. Au fost ucise 50 de persoane, 462 au fost rănite și 1.245 au fost arestate și încarcerate la penitenciarul Jilava.

Speriat, dar îndărătnic, decis să lupte până la capăt, Ceaușescu a organizat în seara zilei de 21 decembrie o ultimă teleconferință cu

prim-secretarii județeni, cărora le-a cerut să mobilizeze activiștii de partid pentru ca, împreună cu gărzile patriotice, „ să apere socialismul”. Pentru a fi eficient în lupta împotriva acestei „conspirații”, după expresia folosită de Ceaușescu, el prelua comanda unică a tuturor activităților desfășurate de armată, Securitate, gărzile patriotice și alte structuri ale statului chemate să nimicească „huliganii”, „derbedeii” care protestau pe străzi.

După represiunea din 21/ 22 decembrie de la București și înlăturarea de către armată a baricadei de la Piața Universității, populația din București era cuprinsă de teamă, dar și de revoltă. Confuzia și starea de incertitudine dominau societatea românească. În dimineața zilei de 22 decembrie s-au format coloane de manifestanți de la marile uzine (Republica, IMGB, „23 August” etc.) care s-au îndreptat spre sediul Comitetului Central, unde se desfășura ultima ședință a lui Ceaușescu și a conducerii PCR.

Evenimentele se desfășurau cu repeziciune șocantă. La 10.51 televiziunea și radioul au prezentat decretul lui Ceaușescu de instituire a stării de necesitate pe întreg teritoriul României, pentru ca la 10.59 să se anunțe că ministrul Apărării, grl. Vasile Milea, „s-a sinucis”. Grl. Victor Stănculescu a fost numit prin ordin verbal de către Nicolae Ceaușescu succesor al grl. Milea. Noul ministru al Apărării a ordonat însă celor două regimente, unul de tancuri și altul motorizat, care se îndreptau

spre sediul Comitetului Central pentru a-l apăra, să se întoarcă în cazărmi. În acest fel, a fost împiedicată o nouă baie de sânge, iar asupra cuplului dictatorial s-a putut exercita presiunea unei mulțimi furioase. Spaima față de reacția bucureștenilor a fost cea care l-a determinat pe Nicolae Ceaușescu să caute scăpare, după ce în jurul orei 11.30 făcuse o ultimă încercare de conciliere cu națiunea, ieșind în balconul clădirii Comitetului Central cu o portavoce. Era însă prea târziu, iar cei prezenți în stradă l-au huiduit.

Generalul Stănculescu i-a atras atenția lui Nicolae Ceaușescu în legătură cu iminența unui atac asupra sediului Comitetului Central. Tot el a oferit și soluția: plecarea cu elicopterul spre alte centre de comandă, mai puțin expuse presiunii mulțimilor³⁸. La ora 12.06 Nicolae Ceaușescu și soția sa Elena au fugit din Capitală cu un elicopter, împreună cu doi colaboratori loiali, Emil Bobu și Manea Mănescu. Fuga soților Ceaușescu s-a petrecut în condițiile în care mulțimile pătrunseseră în sediul Comitetului Central, căutându-i. Dacă mai rămăneau cinci minute în clădire ar fi fost prinși de bucureștenii furioși. Probabil ar fi fost lapidați.

Fugarii s-au îndreptat spre reședința lui Ceaușescu de la Snagov și de acolo, mai departe, spre Târgoviște.

³⁸ Mihail M. Andreescu, Ion Bucur, *Revoluția română în București (21 decembrie 1989-8 februarie 1990)*, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2009, pp.51-150.

În apropiere de orașul Titu au abandonat elicopterul, după ce pilotul a primit ordin de la sol să aterizeze. În acel moment, armata închisese spațiul aerian al României. Călătorind cu mașina, soții Ceaușescu au fost luați în custodie și adăpostiți într-o garnizoană militară din Târgoviște. De acum, zilele lor erau numărate.

LUPTA PENTRU PUTERE

În mai puțin de o oră de la fuga cuplului Ceaușescu, televiziunea română inaugura seria revoluțiilor transmise în direct, prin anunțul fugii dictatorului, prezentat de actorul Ion Caramitru și poetul Mircea Dinescu. În vidul de putere și autoritate creat, lupta pentru succesiune era deschisă.

Un prim centru de putere se anunța a fi în clădirea părăsită de Nicolae Ceaușescu, sediul Comitetului Central. Aici, foștii prim-miniștri Ilie Verdet și Constantin Dăscălescu au dorit fiecare să constituie un nou guvern, compus din membri ai nomenclaturii și oameni de pe stradă. Dar această inițiativă avea să dureze doar 20 de minute, pentru că manifestanții din fața sediului Comitetului Central (denumită Piața Palatului) i-au huiduit pe inițiatori. Cam în același timp, la televiziune era pe cale să se constituie un nucleu al puterii politice, foarte eterogen, bazat pe simpla prezență în clădirea televiziunii. Un factor esențial în evoluția evenimentelor îl avea însă armata, care a „fraternizat cu

revoluționarii” după fuga lui Nicolae Ceaușescu³⁹.

Asupra rolului armatei în transferul de putere în literatura dedicată revoluției există încă necunoscute, este însă indubitabil că aceasta a avut un rol esențial. Responsabilă pentru o mare parte din victimele revoluției, armata română l-a abandonat pe conducătorul ei suprem, Nicolae Ceaușescu, atât pentru că se simțea umilită de acesta, cât și pentru că era transformată fără voia ei într-un organ de represiune. În loc să apere țara în fața unei agresiuni externe, armata era chemată să apere un regim politic impopular. Pusă să tragă împotriva propriilor concetățeni, armata a fraternizat adesea cu manifestanții. Soldații se considerau a fi parte a națiunii, iar angrenarea lor în acțiuni represive, chiar dacă nu a generat proteste semnificative, a fost făcută fără convingere sau chiar sabotată prin colaborarea cu civilii.

Un rol important l-a avut grl. Victor Stănculescu, care a decis să-l trădeze pe Nicolae Ceaușescu, beneficiind și de atitudinea pasivă a șefului Securității, grl. Iulian Vlad, care nu era dispus să meargă pe mâna lui Ceaușescu până la capăt, deși îi fusese un colaborator loial. În după-amiaza zilei de 22 decembrie grl. Stănculescu le transmite unităților militare ordinul de

³⁹ Viorel Domenico, *De cealaltă parte a Baricadei. Demnitari comuniști în Revoluția din Decembrie 1989*, Editura IRDD, București, 2012, passim.

a se retrage de pe străzi și de a asigura paza obiectivelor militare. După organizarea fugii lui Ceaușescu și reținerea lui, doar în București se aflau în dispozitiv de luptă peste 11.000 militari cu tehnica militară aferentă (din care 166 tancuri). La aceștia se adaugă populația civilă ce a primit arme pentru a lupta împotriva „teroriștilor/securiștilor”. Motivația înarmării populației civile pentru a lupta cu „teroriștii” a fost apariția focurilor de armă trase în după-amiaza zilei de 22 decembrie, mai întâi asupra sediului Comitetului Central, ulterior asupra sediului televiziunii. Bucureștiul se scufundase în haos și, prin intermediul transmisiilor la televiziune și radio, starea de incertitudine s-a transmis în întreaga țară⁴⁰.

Gr. Stănculescu, după ora 13.30 a zilei de 22 decembrie, îl invită pe Ion Iliescu la sediul Ministerului Apărării, pentru a-i oferi protecție, recunoscându-l ca succesor al lui Nicolae Ceaușescu. Motivația lui Stănculescu era următoarea: Ion Iliescu apărea ca o variantă mai bună în comparație cu Verdeț-Dăscălescu⁴¹. Generalii Gușă, în calitate de Șef al Marelui Stat Major, și Iulian Vlad, conducător al Securității, au încercat să constituie un grup alternativ de putere în sediul Comitetului Central, însă au fost nevoiți să accepte dominația echipei generalului Stănculescu, care s-a asociat unui lider civil. În după-amiaza zilei

de 22 decembrie a avut loc la ministerul Apărării o a doua întâlnire, mult mai largă, la care au participat generalii Victor Stănculescu, Ștefan Gușă, Nicolae Militaru, precum și civilii Ion Iliescu, Petre Roman, Gelu Voican-Voiculescu ș.a. În urma acestei întâlniri Ion Iliescu a fost recunoscut drept noul lider al echipei post-Ceaușescu⁴². Ion

⁴² În analiza fenomenului căderii comunismului a intervenit și procuratura, încă din 1990, de la momentul anchetării evenimentelor ce au dus la pierderea de vieți omenești. În 2019 Secția Parchetelor Militare (Dosar nr. 11/P/2014) a finalizat rechizitoriul din așa-numitul „proces la Revoluției”. Versiunea asumată de procurori afirmă, în esență, că a existat un grup complotist filsovietic, cu o latură politică (Ion Iliescu) și una militară (gr. Nicolae Militaru), care ar fi creat o diversiune în urma căreia ar fi preluat puterea, generând victimele perioadei 22-31 decembrie. Potrivit rechizitoriului chiar condamnarea și executarea cuplului Ceaușescu ar fi fost dictată de nevoia de legitimare a respectivului grup complotist. Fără a intra în critica juridică a rechizitoriului precizăm că nu considerăm credibilă evaluarea în grilă conspiraționistă a Revoluției române: lanțul de evenimente contradictorii este corelat de anchetatorii penali în baza declarațiilor realizate la mult timp după producerea faptelor, fără să fie demonstrate cu fapte indubitabile legăturile cauzale între persoane și acțiunile lor; informațiile arhivistice disponibile nu demonstrează existența unui plan conspiraționist real anterior evenimentelor revoluției. Presupușii actori ai conspirației se aflau sub supravegherea Securității sau aveau domiciliu obligatoriu (Silviu Brucan); procurorii nu demonstrează credibil cum s-ar fi produs dezinformarea structurilor militare (armată și Securitate), astfel încât să fie generate atât de multe victime în rândul populației civile, dar și al militarilor; nu este clar de ce Ion Iliescu ar fi avut nevoie să obțină legitimitate, din moment ce numele lui era vehiculat ca un posibil succesor al lui Nicolae Ceaușescu la Radio

⁴⁰ Siani-Davies, *op. cit.*, pp.168-191.

⁴¹ Stoenescu, *Istoria loviturilor...*, Vol.IV.2, pp.487-491.

Iliescu s-a impus drept lider susținut și de conducerea armatei pentru că fusese marginalizat de Ceaușescu, avea experiența de conducere (a condus județul Iași între 1974-79), iar cei prezenți nu își imaginau aducerea la conducerea țării a unui disident, precum Doina Cornea, Ana Blandiana sau Mircea Dinescu.

Chiar dacă liderii armatei recunoșteau autoritatea unui grup de putere al cărui lider era Ion Iliescu, câștigarea deplină a puterii nu era așa simplă, deoarece orice nouă conducere trebuia să obțină suportul popular, în tranziția politică pe care și România trebuia să o parcurgă. Nici în rândul militarilor, nici al noii echipe de lideri politici nu era clar care era sensul schimbării. Numitorul comun al tuturor

era îndepărtarea de la putere a familiei Ceaușescu, dar natura schimbărilor socio-politice era neclară. La început, Ion Iliescu era adeptul unui „socialism cu față umană”, în timp ce alți lideri ai revoluției (Petre Roman, Dumitru Mazilu) erau partizanii unei schimbări politice radicale. Asupra liderilor revoluției sprijiniți de armată exista puternica presiune a cetățenilor, care așteptau schimbări politice de profunzime (libertate, alegeri libere).

Odată cu fuga lui Nicolae Ceaușescu, într-o situație de haos specifică disoluției unei dictaturi, s-a declanșat și prima „telerevoluție” din istorie. Evenimentele au fost urmărite cu sufletul la gură nu doar în țară, ci în întreaga lume. Centrul simbolic al revoluției s-a transferat în studiourile televiziunii române, care devenise un centru politic de comandă *ad-hoc*⁴³.

Plecarea lui Nicolae Ceaușescu din sediul Comitetului Central a determinat un sentiment general de euforie, manifestat prin strigarea obsesivă în piețele tuturor marilor orașe a sloganului „Ole, Ole, Ole, Ceaușescu nu mai e!”. Dar Ceaușescu mai era în viață, iar teama de revenire a acestuia nu fusese îndepărtată, abia în seara zilei de 23 decembrie fiind anunțată arestarea fostului lider comunist⁴⁴.

Misterul în legătură cu soarta familiei Ceaușescu și speranțele că

Europa Liberă din primăvara anului 1989, fiind recunoscut drept noul lider al țării și de cei care au participat la protestele de stradă din București (Adrian Sârbu, Cazimir Ionescu ș.a.); rechizitoriul absolvă Securitatea de orice implicare în apărarea lui Ceaușescu în perioada 22-27 decembrie. Este șubred argumentul procurorilor că liderii armatei ar fi cedat puterea către „grupul conspiraționist Ion Iliescu” pentru a scăpa de responsabilitatea victimelor de la Timișoara și din alte orașe. Nu ar fi fost la fel de interesați de o atare înțelegere ocultă și șefii Securității și ai Ministerului de Interne, urâți de populație și implicați, de asemenea, în represiunea Revoluției? Alte opinii sunt orientate spre identificarea principalilor responsabili pentru victimele revoluției în arealul instituțional al Securității. Vezi Andrei Ursu, Mădălin Hodor, Roland O. Thomasson, „«Cine a tras în noi după 22», Studiu asupra vinovățiilor pentru victimele Revoluției Române din decembrie 1989”, în *Noua Revistă de Drepturile Omului*, Nr. 4, 2018, pp. 5-128.

---

⁴³ Mihai Tatulici (ed.), *Revoluția română în direct. Vol. I. Televiziunea Română*, București, 1990, passim.

⁴⁴ Duțu, *op.cit.*, p.216.

dictatura s-a încheiat au creat cadrul pentru apariția în după-amiaza zilei de 22 decembrie a mai multor proiecte programatice ale revoluției. Cel mai important document este Comunicatul către țară al Consiliului Frontului Salvării Naționale⁴⁵. Proclamația a fost citită de Ion Iliescu în seara zilei de 22 decembrie la televiziunea română. Textul avea la bază un material redactat înainte de fuga lui Nicolae Ceaușescu de Dumitru Mazilu, care a fost modificat ulterior de Silviu Brucan. Documentul este structurat în trei părți. În preambul se anunță constituirea Frontului Salvării Naționale „care se sprijină pe armata română și care grupează toate forțele sănătoase ale țării, fără deosebire de naționalitate, toate organizațiile și grupările care s-au ridicat cu curaj în apărarea libertății și demnității în anii tiraniei totalitare.” Se anunță dizolvarea tuturor „structurilor de putere ale clanului Ceaușescu. Guvernul se demite, Consiliul de Stat și instituțiile sale își încetează activitatea, întreaga putere în stat este preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale”.

În partea a doua a proclamației sunt enunțate zece obiective principale: „1. Abandonarea rolului conducător al unui singur partid și statornicirea unui sistem democratic pluralist de guvernământ. 2. Organizarea de alegeri libere în cursul lunii aprilie. 3. Separarea puterilor legislative, executivă

și judecătorească în stat și alegerea tuturor conducătorilor politici pentru unul sau, cel mult, două mandate. Nimeni nu mai poate pretinde puterea pe viață.”. În acest fel era abolit regimul comunist și se puneau bazele unui regim politic pluralist.

Alte prevederi fac referire la restructurarea economiei și agriculturii, oprirea distrugerii satelor, reorganizarea învățământului, respectarea drepturilor și libertăților minorităților naționale ș.a. Liderii puterii revoluționare au dorit să transmită mesajul unei continuități statale: „Vom respecta angajamentele internaționale ale României și, în primul rând, cele privitoare la Tratatul de la Varșovia.” De altfel, pentru a garanta Uniunii Sovietice faptul că liderii FSN nu doreau să schimbe statutul internațional al României, a doua zi a fost pus în fruntea ministerului Apărării grl. Nicolae Militaru, marginalizat de Nicolae Ceaușescu tocmai pentru că era filsovietic.

Partea a treia conține o listă provizorie de 38 de persoane ce compun CFSN. Componenta inițială a CFSN a fost gândită pentru a da un caracter cât mai reprezentativ și, prin urmare, legitim noii structuri de putere: intelectuali anticomuniști (Doina Cornea, Ana Blandiana, Mircea Dinescu), militari (generalii Ștefan Gușe și Victor Stănculescu), membri a nomenclaturii PCR marginalizați de Ceaușescu (Alexandru Bârlădeanu, Silviu Brucan, Ion Iliescu), revoluționari (Marian

⁴⁵ Andreescu, Bucur, *op.cit.*, pp. 240-243.

Baciu, Bogdan Teodoriu, Eugenia Iorga, Negrițiu Paul, Manole Gheorghe), artiști, personalități-simbol (Ion Caramitru, Sergiu Nicolaescu, László Tökés). Era o componentă heteroclită, în care puterea reală o dețineau inițiatorii politici ai CFSN (Ion Iliescu, Silviu Brucan, Dumitru Mazilu, Petre Roman) și reprezentanții armatei. În fruntea CFSN a fost ales în 27 decembrie Ion Iliescu.

Căderea regimului Ceaușescu a devenit spectaculoasă și prin așa-numitul „episod al teroriștilor”. Sub raport factual se știe că din după-amiaza zilei de 22 decembrie până la anunțul din 25 decembrie privind judecarea, condamnarea și executarea soților Ceaușescu în România a avut loc un intens război psihologic purtat și cu mijloace electronice. Au fost transmise numeroase informații neverificate privind infiltrări de elicoptere în România, otrăvirea surselor de apă, minarea barajelor, un presupus asalt aerian al 70.000 de libieni asupra Bucureștilor. Pe radarele armatei apăreau ținte false, asupra cărora se trăgea. Iar pentru că aceste personaje misterioase trebuiau să poarte un nume, au fost denumiți „teroriști”. Victimele revoluției au apărut tocmai în lupta împotriva acestor „teroriști”.

În contextul luptei împotriva „teroriștilor” a apărut și problema unui posibil ajutor militar sovietic pentru forțele revoluționare. În 22/23 decembrie au existat mai multe discuții politico-militare între liderii FSN și sovietici,

pe tema unui posibil „ajutor militar” în România. Exista o opoziție împotriva unei prezențe militare sovietice și din partea conducerii armatei, grl. Ștefan Gușă respingând o astfel de desfășurare a evenimentelor. De altfel, conducerea politică și militară sovietică respingea ideea unei intervenții militare în România, deoarece „doctrina Brejnev” fusese repudiată la Moscova, iar intervențiile din Cehoslovacia și Afganistan erau considerate greșeli⁴⁶. Refuzul sovietic apare cu atât mai surprinzător cu cât ambasadorul american de la Moscova, J. Matlock, într-o convorbire cu I.P. Aboimov, adjunctul ministrului Afacerilor Externe al URSS, din 24 decembrie 1989, a vrut să știe dacă „posibilitatea unei asistențe militare sovietice pentru Frontul Salvării Naționale este cu totul exclusă”⁴⁷. Răspunsul sovietic a fost „nu suntem încă pregătiți să luăm în considerare o asemenea virtuală posibilitate”. Sugestia americană, emisă inițial pe căi diplomatice, a fost transmisă și în public, secretarul de Stat american James Baker afirmând la postul de televiziune NBC în 24 decembrie că Statele Unite nu vor obiecta „dacă Pactul de la Varșovia va socoti necesară intervenția în România”

⁴⁶ Ioan Chiper, „Documente privind poziția conducerii U.R.S.S. față de revoluția română (23-24 decembrie 1989)”, în *Clio 1989*, Vol.1-2, 2005, pp.201-206.

⁴⁷ Constantin Sava, Constantin Monac, *Revoluția din decembrie 1989 percepută prin documentele vremii*, Editura Axioma Edit, București, 2000, pp.178-181.

(„if the Warsaw Pact judges it necessary to intervene”). În fapt, americanii doreau să primească o justificare indirectă a intervenției lor militare în Panama, soldată cu înlocuirea regimului Noriega (20 decembrie 1989).

Explicațiile pentru „teroriști” din revoluția română sunt diverse și contradictorii, de la cei care susțin că fenomenul a existat ca atare, până la opinia că totul a fost o diversiune menită a legitima împușcarea lui Ceaușescu. În literatură sunt identificate cel puțin zece versiuni ale fenomenului terorist: securiști, teroriști arabi, ofițeri din Armată și ministerul de Interne, agenți străini (sovietici și maghiari) etc., dar până în acest moment nu au fost propuse dovezi incontestabile pentru nici una dintre variante⁴⁸. Variantele explicative concurente nu oferă răspunsuri complete pentru întreaga paletă de evenimente revoluționare din București și din provincie. Au existat, fără îndoială, manipulări, dar acestea s-au realizat pe un fond de haos și incertitudine. Ipoteza cu un mare grad de veridicitate pentru a explica numărul ridicat al morților de după 22 decembrie este aceea că victimele au apărut ca urmare a existenței mai multor centre de comandă ale armatei (până în 23 decembrie) și Securității, care nu se coordonau. Rivalitatea dintre armată și Securitate ar putea explica o parte din victimele perioadei 22-31 decembrie 1989. Distribuirea de arme

către civili, în colaborare cu armata, precum și acțiunea gărzilor patriotice explică, cel puțin în parte, numărul mare de victime: s-a tras în „orb”, fără a se ști dacă țintele sunt cu adevărat „teroriști” ori revoluționari.

Incertitudinea domina încă în România, deoarece se știa că Nicolae Ceaușescu este arestat, dar nu era clară soarta lui. În seara zilei de 24 decembrie se constituie un Tribunal Militar Excepțional, menit a-l condamna pe Ceaușescu. Între membrii CFSN exista un grup (Silviu Brucan, grl. Stănculescu, Gelu-Voican Voiculescu) care își dorea executarea rapidă a lui Nicolae Ceaușescu. Ion Iliescu nu a fost de acord inițial cu executarea, dar temperamentul său ezitant a fost folosit de ceilalți membri ai Biroului Executiv al FSN pentru a impune decizia condamnării la moarte. Pe 25 decembrie, în ziua de Crăciun, Nicolae și Elena Ceaușescu au fost condamnați la moarte de către o curte militară *ad-hoc*, într-un simulacru de proces, pentru o serie de acuzații, printre care și aceea de genocid (s-a invocat existența a 60.000 morți), și au fost executați de un pluton de execuție al armatei în garnizoana de la Târgoviște. Filmul cu procesul și finalul execuției a fost difuzat parțial la televiziunea națională în 27 decembrie⁴⁹. Opinia publică națională și internațională privea imaginile cu trupurile moarte ale soților Ceaușescu

⁴⁸ Cesereanu, *op.cit.*, passim

⁴⁹ Durandin, *op.cit.*, pp.145-170.

deopotrivă satisfăcută, dar și oripilată. După confirmarea video a executării lui Nicolae Ceaușescu confruntările militare au scăzut mult în intensitate, pentru a se opri câteva zile mai târziu.

INSTAURAREA NOII PUTERI POLITICE

Victoria instituțională a revoluției române survine odată cu apariția unor instituții politice și demantelarea structurilor statului totalitar. Trecerea de la puterea politică revoluționară, pe care o identificăm în Frontul Salvării Naționale, care a început să se constituie *ad-hoc* pe verticală în ministere, instituții publice, autorități locale și chiar întreprinderi încă înainte de executarea soților Ceaușescu, la o putere instituțională de tranziție, ce acționa în baza legilor, a avut loc odată cu formarea primului guvern necomunist, condus de Petre Roman (27 decembrie 1989). Tot în 27 decembrie se oferă un fundament legal, prin Decretul-lege numărul 2⁵⁰, pentru funcționarea unei puteri democratice. Este asumat principiul separării puterilor în stat, instituirea republicii, sunt stabilite competențele Consiliului FSN (CFSN), format din 145 de persoane. Acest act juridic este o veritabilă „mini-constituție revoluționară”, fiind

⁵⁰ Decret-lege nr. 2 din 27 decembrie 1989 privind constituirea, organizarea și funcționarea Consiliului Frontului Salvării Naționale și a consiliilor teritoriale ale Frontului Salvării Naționale, *Monitorul Oficial*, nr. 4 din 27 decembrie 1989.

momentul în care regimul totalitar încetează să mai existe prin forme juridice. În pofida asumării principiului pluralismului politic încă din Comunicatul către țară al CFSN din 22 decembrie, acest organism se constituie ca o forță politică organizată pe verticală: în toate unitățile administrativ-teritoriale s-au constituit consilii ale FSN, subordonate CFSN. Transformarea sa în partid politic avea să genereze sentimentul că „Revoluția a fost furată”.

Noua putere politică a pornit muncă amplă de creare a unui nou stat, pe ruinele celui totalitar. A fost desființată Securitatea și a fost reînființată Academia Română, au fost anulate prevederi penale care aveau o componentă represivă evidentă. În 31 decembrie 1989 era reglementată înființarea partidelor politice, fiind nevoie de 251 persoane pentru a crea unul și în aceeași zi se emite un decret-lege privind organizarea și funcționarea guvernului României, definit drept „organ suprem al administrației de stat”. Formula partidului-stat își înceta astfel existența instituțională, însă desprinderea cetățenilor de mentalitățile totalitare avea să fie un proces mult mai dificil decât schimbările instituționale.

VICTIMELE REVOLUȚIEI

Caracterul atipic al căderii comunismului în România este dat de violența schimbării. Statisticile relativ recente realizate de Institutul Revoluției

Române indică pentru perioada 16-31 decembrie 1989 un număr de 1.290 de morți (1.283 români și șapte străini) asociați Revoluției⁵¹. Marea majoritate a acestora au fost civili (905), însă elementul care a generat cele mai virulente controverse și scenarii explicative este faptul că în perioada 16-22 decembrie au fost 306 morți (dintre care 61 de militari). Cei mai mulți morți (743, dintre care 254 militari) s-au înregistrat în perioada de la fuga cuplului Ceaușescu până la anunțul judecării și execuției acestuia (23-25 decembrie). Fără îndoială, cea mai sângeroasă zi a fost cea de 23 decembrie (428 morți, din care 139 militari). Confirmarea morții lui Nicolae Ceaușescu prin imagini video a determinat scăderea semnificativă a numărului de victime, în perioada 26-31 decembrie fiind înregistrate 85 de victime, din care 28 din rândul militarilor⁵².

⁵¹ Ion Bucur, *Cartea represiunii 1989*, Editura IRDD, București, 2014, p.178.

⁵² Parchetul Militar oferă alte informații: „Datele existente în prezentul dosar arată că totalul persoanelor decedate în intervalul 16-27.12.1989 a fost de 1006, din care 153 până la 22 decembrie 1989. După data de 22 decembrie 1989, au decedat 853 de persoane. În același timp, în intervalul 16-27.12.1989, au fost rănite 2988 de persoane, din care 890 până la 22 decembrie 1989. Din total, 2157 au fost rănite după data de 22 decembrie 1989. (...) Analiza acestor statistici relevă că represiunea ordonată de fostul președinte Ceaușescu Nicolae (la care au participat toate forțele interne, respectiv MI – DSS [Securitatea, nota noastră], MAPN [ministerul Apărării, nota noastră]), a avut consecințe mai

Analiza detaliată a structurii victimelor Revoluției⁵³ ne oferă informații despre structura participanților. Din cei 905 civili morți ponderea covârșitoare o au bărbații (795), iar 54 erau persoane minore. În privința ocupației celor decedați, informațiile indică 486 muncitori, 62 funcționari, 47 pensionari, 45 intelectuali, 18 studenți, iar pentru restul de 193 persoane nu s-au găsit informații relevante. În privința distribuției geografice a morților Revoluției, cei mai numeroși au fost în București și Timișoara, urmate de Sibiu, Brăila, Brașov, Arad, Cluj, Constanța ș.a.

O altă categorie de victime sunt persoanele care au fost rănite în timpul Revoluției, numărul estimat al acestora fiind de peste 3.300. Acestora trebuie să le adăugăm cei 748 de copii, urmași de eroi-martiri (decedați și răniți).

Numărul important de morți din rândul militarilor, 385 (din Ministerul Apărării, Ministerul de Interne, Securitate și Pompieri), relevă haosul ce a dominat străzile principalelor orașe ale României în timpul Revoluției (283 au murit în misiune sau în dispozitivul de apărare ori pază). Cauza morții

puțin grave decât consecințele diversiuilor și dezinformărilor (inducerea în eroare) existente după 22 decembrie 1989 și generalizate la nivelul întregii țări.”, în Ministerul Public. Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, Secția Parchetelor Militare, Dosar nr. 11/P/2014, *Rechizitoriu*, Vol. I, 5 aprilie 2019, pp.174-175.

⁵³ Bucur, *op.cit.*, pp.179-183.

majorității militarilor a fost împușcarea.

Numărul mare de victime, din rândul civililor și militarilor, a ridicat problema identificării responsabililor pentru morții Revoluției. În 1990, la presiunea opiniei publice, au fost înființate tribunale extraordinare pentru judecarea vinovaților, cel mai important proces fiind cel al membrilor CPEX al PCR, acuzați de complicitate la genocid, care au fost condamnați la pedepse între 10-20 ani închisoare. Până în 1994-1995 majoritatea celor găsiți vinovați au fost eliberați. Semnificative sunt și „Procesul celor 25” de la Timișoara, Procesul Chițac-Stănculescu. Au avut loc și procese pentru pedepsirea vinovaților pentru morții de la Cluj-Napoca, Sibiu ș.a. În 2008 grl. Victor Stănculescu și grl. Mihai Chițac au fost condamnați la 15 ani de închisoare pentru reprimarea protestelor de la Timișoara. Victor Stănculescu a fost eliberat condiționat din penitenciar în mai 2014, pentru „bună purtare” și din motive medicale.

În 2019 procurorii militari au finalizat așa-numitul „Dosar al Revoluției” prin care au fost trimiși în judecată sub acuzația de „infracțiuni contra umanității” Ion Iliescu, Gelu-Voican Voiculescu și Grl. Iosif Rus - fost șef al Aviației Militare. Nu ne hazardăm în legătură cu rezultatele acțiunilor de stabilire a adevărului juridic, însă adevărul istoric exclude, în opinia noastră, o versiune a realității în care Revoluția a fost farsă, iar Securitatea nu ar avea

nicio responsabilitate pentru victimele de după fuga lui Nicolae Ceaușescu.

CONSECINȚE ALE CĂDERII REGIMULUI CEAUȘESCU

Faptul că România a fost singura țară în care căderea regimului comunist a fost pe cale violentă, cu un mare număr de victime, a marcat deopotrivă percepția internațională asupra României, dar și opiniile naționale în legătură cu acest eveniment. S-a spus, nu fără temei, că revoluția din România a fost prima mișcare politică de schimbare a unui regim totalitar transmisă în direct la nivel global⁵⁴. Valul de emoție și simpatie internațională față de eroismul românilor s-au diminuat, pe măsură ce dinspre România plecau informații tot mai contradictorii. În ianuarie și februarie 1990 la București au fost manifestări împotriva noii puteri legitimate prin revoluție, acuzată că ar fi „neo-comunistă”, dar și intervenții brutale ale minerilor și muncitorilor pentru apărarea Frontului Salvării Naționale. Conflictele interetnice de la Târgu Mureș, din Transilvania, între români și maghiari, din martie 1990, au consolidat percepția internațională că România este imprevizibilă. Ulterior, devastarea centrului Bucureștiului de către mineri sprijiniți politic de FSN pentru a înlătura simpatizanți ai partidelor de opoziție (iunie 1990) a adâncit neîncrederea statelor

---

⁵⁴ Vezi, de exemplu, *Revoluția română văzută de zariști americani și englezi*, Editura Evenimentul, Washington, 1991.

occidentale în noua putere de la București⁵⁵. Situația s-a schimbat radical în percepția asupra României în doar o jumătate de an: în locul imaginii românilor curajoși care înfruntau opresiunea lui Ceaușescu s-a creat credința că la București nu s-a instalat un regim în întregime democratic, iar țara era dominată de multiple tensiuni. Înlăturarea acestor percepții negative a fost dificilă și ea s-a petrecut treptat, pe măsură ce guvernele de la București au dovedit că pot fi parteneri credibili prin predictibilitatea acțiunilor. De asemenea, prin comparație cu Iugoslavia vecină, cuprinsă într-un lanț de războaie, România și-a păstrat integritatea statală, iar relațiile interetnice au fost abordate într-o manieră curajoasă, fapt ce a permis transformarea formațiunii politice a comunității maghiare în partid de guvernământ începând cu anul 1996.

Dincolo de controversele politico-ideologice cu privire la revoluție, căderea regimului Ceaușescu a însemnat o autentică schimbare de sistem politic, ce a antrenat imediat transformări ale sistemului social și ale celui economic. Pluripartidismul și alegerile libere sunt câștiguri importante dobândite, iar proprietatea privată a devenit dominantă în economie. În 1991 a fost adoptată o nouă

---

⁵⁵ Vezi o bază documentară în Alex Mihai Stoenescu, *România postcomunistă: 1989-1991*, Rao, București, 1991; Domnița Ștefănescu, *Cinci ani din istoria României (o cronologie a evenimentelor Decembrie 1989-Decembrie 1994)*, Mașina de scris, București, 1995.

constituție, care consacră drepturi și libertăți fundamentale. În 2004 România a devenit membru al NATO, iar din 2007 a aderat la Uniunea Europeană. Toate aceste realizări păreau intangibile chiar și la începutul anului 1989, însă valul schimbărilor prin aplicarea unui veritabil „principiu al dominoului” a făcut posibilă eliberarea națiunilor central-est europene de sub control sovietic și emanciparea lor geopolitică.

În pofida tentației de a considera revoluțiile anului 1989 drept evenimente „inevitabile”, cursul istoriei Războiului Rece ne arată că nu este deloc așa. În 1956 sau 1968 a existat voința manifestă a ungarilor, cehilor și slovacilor, sub forma unor minorități active, de a crea un nou curs al istoriei, însă acesta a fost cu brutalitate întrerupt de Uniunea Sovietică. De aceea, dacă la Kremlin nu s-ar fi pierdut voința de a menține cu orice preț imperiul exterior creat la finele celui de-al Doilea Război Mondial de Stalin, voința de libertate a est-europenilor ar fi putut cu greu învinge tancurile și rachetele sovietice. La trei decenii după, deși anul 1989 și-a pierdut din forța de iradiere în societățile noastre, pentru care democrația și economia de piață nu le-a adus doar împlinirea așteptărilor, ci și amare deziluzii, el rămâne un veritabil „*Annus Mirabilis*”.

22 Decembrie 1989 – final fără glorie

Prof. univ. dr. Ion CALAFETEANU

Venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu în 1965, după moartea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, mai întâi ca prim-secretar și din 1969 ca secretar general al Partidului Comunist Român, este calificată de către Silviu Curticeanu drept „neșansa” României. Iar cel care făcea această apreciere colaborase ani de zile cu Nicolae Ceaușescu, astfel că a putut să-l cunoască foarte bine pe acesta ca om și ca om politic și – mai mult – să cunoască situația din România în perioada atotputerniciei acestuia. „Neșansa” României izvora din faptul că acesta „s-a așternut” imediat la un drum care să-l consacre drept „mare om de stat” și „ctitor de țară”, să promoveze un curs deșănțat al personalității sale, folosind pentru aceasta „inteligentă, răbdare, viclenie” și, astfel, să-și înlătore „toți pretendenții virtuali, reali sau presupuși, la putere”¹. El a reușit în felul acesta să facă din CPEX un organism supus voinței sale,

care aproba cu „unanimitate” punctul său de vedere, acceptat fără rezerve. „Devenise foarte problematică orice analiză critică ce putea trimite spre Nicolae Ceaușescu” [*observă Dumitru Popescu, el însuși membru CPEX – n.n.*]. În această situație el nu mai suporta nici măcar „ușoare obiecții aluzive. Implicarea sa mai directă în neajunsuri, ca și o simplă contrazicere de detaliu, se transforma în aventuri”².

Și Dumitru Popescu consideră că astfel Nicolae Ceaușescu „își atinse-se scopul. CPEX rămăsese un cadru, o formă fără fond, simplă titulatură pentru comunicatele de presă în care se consemnau hotărârile sale individuale. [...] Ceaușescu excludea de la el abordarea și pronunțarea deciziilor, instanța politică sub egida căreia se adoptau hotărârile de rang național.

Comunicatele de presă menționau ce a spus Ceaușescu, în timp ce deciziile aparțineau CPEX, iar masa asistenților (ce jucase rolul principal

¹ Silviu Curticeanu, *Meditații necenzurate*, Editura Historia, București, 2007, p. 63.

² Dumitru Popescu, *Cronos autodevorându-ne. Angoasa putrefacției*, în „Memorii”, vol. IV, Editura Curtea Veche, București, 2006, p. 140.

în discuție) apărea protocolar la categoria «invitațiilor». Nicolae Ceaușescu nu-și putea asuma oficial întreaga răspundere a deciziilor, dar nici nu avea chef să fie bruiat în exercitarea puterii discreționare de un CPEX bine informat și activ”³.

Tematica discuțiilor din cadrul CPEX era una de rutină, ce izvora din sarcinile pe care această instituție a PCR era chemată să le soluționeze. De la mijlocul anului 1989 însă apare o problemă nouă, de cea mai mare importanță, devenită una de actualitate îngrijorătoare pentru conducerea PCR și a României: situația existentă în unele țări socialiste, precum Polonia, Ungaria, Republica Democrată Germană, Cehoslovacia sau China, unde aveau loc mari frământări sociale, ce puneau sub semnul întrebării însăși existența regimurilor socialiste.

În această perioadă deosebit de sensibilă – remarca Silviu Curticeanu –, Nicolae Ceaușescu arăta a fi „mai dezorientat ca oricând, alternând o stare aparentă de letargie cu acțiuni brutale, neprevăzute, lipsite de orice logică, imaginate parcă de o minte bolnavă, ce a înlocuit inteligența cu prostia, chibzuința cu ripeala, calmul cu nervozitatea continuă, precauția cu temeritatea nesăbuită”⁴.

³ *Idem, Un fost lider comunist destăinuie. Am fost cioplitor de himere*, Editura Expres, București, 1994, pp. 141-143.

⁴ Silviu Curticeanu, *Mărturia unei istorii trăite. Imagini suprapuse*, ed. a II-a, Editura Historia, București, 2008, p. 471.

Dacă la început problematica situației din unele țări socialiste a avut o prezență oarecum periferică în debaterile din cadrul CPEX și Nicolae Ceaușescu nu s-a arătat îngrijorat de evoluțiile pe care le-ar fi putut avea aceste confruntări sociale și impactul lor asupra situației din România, foarte repede starea s-a schimbat radical, devenind îngrijorătoare. Sunt probleme – ținea să sublinieze Nicolae Ceaușescu, deocamdată pe un ton liniștitor – de perfecționare a socialismului, ceea ce nu înseamnă întoarcerea la capitalism. Iar lipsurile care apăruseră în unele țări socialiste nu ar fi fost legate, în opinia sa, de socialism, ci de faptul că „unii oameni” s-au abătut de la principiile socialismului!

În august 1989, când în Polonia a fost desemnat prim-ministru Tadeusz Mazowiecki, consilier al sindicatului „Solidaritatea”, la București se declanșează o adevărată alertă. „Cunoscut antisocialist, în strânsă legătură cu cercurile imperialiste reacționare” – așa îl caracteriza Nicolae Ceaușescu pe prim-ministrul polonez desemnat –, iar sindicatul „Solidaritatea” devenise deja „o agentură a imperialismului străin, în primul rând a Statelor Unite ale Americii”⁵.

⁵ Institutul Revoluției Române din Decembrie 1989, *Când Europa arde...*, Ședințele Comitetului Politic Executiv și ale Biroului politic al CPEX din anul 1989. Documente. Autori: Ion Calafeteanu, coordonator, Teodora Stănescu Stanciu, Gheorghe Neacșu, Daniela Osiac, Editura IRRD, București, 2015, p. 218.

Pe măsură ce evoluțiile din țările socialiste europene în direcția democratizării deveneau tot mai vizibile și importante, Nicolae Ceaușescu devenea, pe deoparte, tot mai îngrijorat, dar și mai hotărât pentru a duce la bun sfârșit ceea ce el considera a fi „misiunea lui în istoria românilor”⁶.

Este perioada în care Vladimir Tismăneanu îi face următorul portret psihologic lui Nicolae Ceaușescu: „În timpul ultimei sale luni de viață, Ceaușescu dădea semne că trăsăturile psihologice – un sentiment devorator al predestinării, refuzul de a asculta și alte puncte de vedere, vanitatea imensă care l-a făcut orb la semnale, altfel evidente, de revoltă socială, dar și o tenacitate, o hotărâre și o încredere în sine ieșite din comun – erau mai clare ca niciodată. Credea cu disperare în steaua sa și refuza să admită că o repetare a celei mai reușite performanțe a sa ca om de stat – denunțarea invaziei Pactului de la Varșovia în Cehoslovacia în august 1968 – ar fi fost absurdă. Nicio putere străină nu era interesată să ocupe România”⁷.

La 17 decembrie 1989 însă, ceea ce trebuia să se întâmple și în România s-a întâmplat: flacăra revoluției s-a aprins la Timișoara. La 21 decembrie, Nicolae Ceaușescu a avut posibilitatea să vadă cu ochii săi izbucnirea

revoluției în București: miile de oameni adunați în Piața Palatului la chemarea lui Nicolae Ceaușescu însuși, care trăia încă sub impresia manifestației românilor din august 1968 – moment care semnifică punctul cel mai înalt al încrederii românilor în Nicolae Ceaușescu –, transformă o manifestație menită să arate încrederea românilor în președintele țării într-o adevărată răzmeriță împotriva lui Nicolae Ceaușescu.

O țară întreagă a putut vedea la televizor acest moment al ridicării bucureștenilor împotriva lui Nicolae Ceaușescu, dar au putut vedea și figura unui președinte care nu mai știa ce să mai facă.

Era, deja, tabloul unui om pierdut; zilele lui erau numărate.

Esențialmente, Nicolae Ceaușescu nu a putut să înțeleagă diferența dintre cele două Români: cea din 1968, o Românie „optimistă”, care nutrea încă speranțe în mai bine, și cea din 1989, o Românie tristă, o țară a lipsei de speranțe, a deznădejdiei, înfometată, dar și țara unui popor ce nu mai putea fi mințit, gata de revoltă și de neînfrânt prin unanimitatea consensului popular.

Chiar a doua zi după manifestația din Piața Palatului, la 22 decembrie 1989, Nicolae Ceaușescu a convocat o ședință a Comitetului Politic Executiv, pentru a-i informa, în primul rând pe membrii acestuia, asupra sinuciderii generalului Vasile Milea și a faptului că a preluat conducerea armatei, în

⁶ *Ibidem*, p. 36.

⁷ Vladimir Tismăneanu, *Stalinism pentru eternitate. O istorie politică a comunismului românesc*, Editura Polirom, Iași, 2005, pp. 264-265.

calitate de comandant suprem, având ca ajutor pe Victor Athanasie Stănculescu, iar în al doilea rând, de decretarea extinderii stării de necesitate pe întreg teritoriul țării.

Ședința a fost stabilită pentru ora 10.00, iar mobilizarea membrilor și a invitaților s-a făcut în grabă și cu multă greutate. La aceasta a contribuit și nesiguranța și dificultățile circulației în București în acele zile, ceea ce a făcut ca ședința să înceapă cu un număr redus de membri, unii sosind pe parcursul ședinței, alții chiar la sfârșitul ei, iar alții pur și simplu au lipsit. Datorită acestei situații, stenograma ședinței din 22 decembrie, în mod excepțional, nu conține și o listă a celor prezenți, cum se făcea în mod obișnuit. Pe lângă aceasta, ședința a început chiar cu câteva minute mai devreme, deoarece – explică stenografa Lidia Trandafir – „Nicolae Ceaușescu nu a mai avut răbdare să aștepte”⁸ și – adaugă tot ea – „după câte mi-am dat seama, se grăbea”⁹.

În ceea ce privește starea de spirit a participanților la ședință și a modului în care s-a desfășurat întâlnirea, redăm în continuare declarațiile unora dintre participanți. Astfel, Ion Stoian, ministrul Afacerilor Externe, vorbește despre „atmosfera de spaimă, plină

⁸ *Ibidem*, p. 30.

⁹ *Ibidem*, p. 285. În completarea tabloului prezentat în stenograma ședinței, folosim în aceste pagini informațiile furnizate de Viorel Domenico în lucrarea *Revoluția în ghips*, București, Editura Adevărul Holding, București, 2011.

de amenințări dintre cele mai grave, încordarea și până la urmă starea de derută imprimată intenționat de Nicolae Ceaușescu și Elena Ceaușescu întregii desfășurări a ședinței”¹⁰. Și Ion Stoian continuă: „Personal, așteptam în orice moment ca ședința să se încheie sau să se soldeze cu crime, parcă simțeam că se va da ordin să fie ucis cineva, care ar fi încercat să i se împotrivescă”¹¹.

Iată și opinia lui Manea Mănescu: „Spun deschis: intrase o mare doză de frică în toți membrii CPEX”¹², și tot el remarcă faptul că ședința din 22 decembrie „era deosebit de tensionată; se vorbea repede, nu era posibil ca stenografele, chiar experimentate, să cuprindă toate dialogurile”¹³.

Starea de spirit a celor prezenți a fost influențată și de faptul că în timpul ședinței Nicolae Ceaușescu i-a informat că generalul Milea s-a sinucis, iar mulți dintre membrii CPEX – arată Ioan Totu – s-au gândit la posibilitatea că acesta a fost împușcat „chiar de Nicolae Ceaușescu”¹⁴.

Ștefan Andrei consideră și el că ședința din 22 decembrie „a fost infernală și inoperantă”, văzându-l pe

¹⁰ Despre atitudinea lui Nicolae Ceaușescu, Ioan Totu arată că acesta s-a aflat în tot timpul ședinței „într-o stare de agitație paranoică”, cf. *Ibidem*, p. 42.

¹¹ *Ibidem*, pp. 288-289.

¹² *Ibidem*, p. 34.

¹³ *Ibidem*, p. 288.

¹⁴ *Ibidem*, p. 42 – încă în cadrul ședinței CPEX din 17 decembrie Nicolae Ceaușescu îl declarase „trădător” pe generalul Milea.

Nicolae Ceaușescu ca fiind „dezorientat, speriat și disperat”. Și tot Ștefan Andrei continuă: „Știam și se vedea pe el că Ceaușescu nu dormise în noaptea precedentă. Devenise nervos, morocănos, nereceptiv chiar, și dacă nu dormea, devenea dur și brutal cu colaboratorii, insuportabil. În timpul ședinței, Elena dădea roată cu ochii sticloși, urmărind cu atenție comportamentul fiecărui membru CPEX. Total dezorientat, speriat, înspăimântat, amenințator, Nicolae Ceaușescu, cu privirea încărcată de suspiciune, căuta prin întrebări cu caracter general ori cu adresă nominală («Ce zici, Andrei?») să depisteze care dintre participanți s-a mai pus în serviciul unor puteri.” Și Ștefan Andrei continuă: „În această atmosferă infernală, de paroxism, numai după informarea referitoare la dezarmarea unor unități militare și la posibilitatea atacării sediului CC cu arme de foc, a avut loc o discuție, încheiată de Nicolae Ceaușescu cu concluzia «că nu se poate trage în muncitori și demonstranți, deoarece noi suntem reprezentanți ai clasei muncitoare» și a ordonat miniștrilor Postelnicu și Vlad ca militarii să nu se lase dezarmați”. Era – arată în continuare Ștefan Andrei – „un climat de nervozitate înspăimântătoare, de nesiguranță și amenințare, când ne întrebam dacă generalul Milea s-a sinucis sau a fost asasinat (fusesse amenințat în ședința din 17 decembrie

cu trimiterea în fața plutonului de execuție)”¹⁵.

Nici discuțiile din timpul ședinței nu au avut ordinea și disciplina ce caracterizau, de obicei, dezbaterile din CPEX, ceea ce explică greutatea și unele inexactități din stenogramă: „În ședință s-au suprapus vocile mai multor participanți și eu am consemnat ce s-au auzit mai pregnant. De aici omisiunea... Neridicându-mi ochii de pe caiet, pentru a vedea cine a vorbit, nu am putut distinge numai după voce pe cel care a intervenit”¹⁶.

Din declarațiile membrilor CPEX făcute la Tribunalul Militar Teritorial București, unde s-a judecat procesul membrilor CPEX, rezultă că deja în momentul în care au intrat în sala de ședințe Nicolae și Elena Ceaușescu, aceștia erau „foarte nervoși”. Cum îl vede pe Ion Radu, Nicolae Ceaușescu îl întreabă ce a făcut la „Turbomecanica”, unde îl trimisese să stea de vorbă cu muncitorii și să încerce să-i oprească să părăsească platforma. Dar să-l lăsăm pe Ion Radu să prezinte dialogul cu Nicolae Ceaușescu: „Eu am început să răspund, însă am fost întrerupt tot de el, deoarece s-a adresat colonelului Pârcălăbescu – șeful Statului Major al Gărzilor Patriotice – care, fiind întrebat, a răspuns că gărzile patriotice din toată țara sunt dotate cu armament, însă nu au muniție, deoarece aceasta a fost scoasă

¹⁵ *Ibidem*, pp. 36-37.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 285-286.

din întreprinderi și depozitată la unități militare. Colonelul Pârcălăbescu a întrebat dacă este cazul să se ia măsuri și în legătură cu muniția, iar Nicolae Ceaușescu l-a trimis să aștepte la Cabinetul I¹⁷. În continuare, probabil că generalul Vlad a informat că, undeva în zona Kiseleff, două sau trei companii au trecut de partea manifestațiilor. Revin și arăt că această afirmație a generalului Vlad este subsecventă informării pe care am făcut-o eu în continuare, în care arătăm că de la Turbomecanica aproximativ 3000 de oameni se deplasează spre centru și că același lucru îl fac și grupuri de muncitori ICEM, uzinele 23 August, unde sectoarele calde și-au oprit producția, și FCT București, deși, cu privire la aceste din urmă două întreprinderi, informarea pe care o făceam nu se baza pe constatări proprii.

În afară de ce am arătat că a spus generalul Vlad mai sus și mai înainte de aceasta, sus-numitul informase că, în zona Piața Romană, guri de foc, echivalente cu un batalion, au trecut de partea demonstrațiilor.

Reacționând cu totul altfel decât m-am așteptat – arată în continuare Ion Radu –, Nicolae Ceaușescu a afirmat că acum totul este clar, că țara se află în pericol, ce vine din afară, în special de la Budapesta, că generalul Milea a trădat și din această cauză s-a sinucis, precum și că mai sunt încă trădători printre noi; a mai arătat

¹⁷ În stenograma ședinței, aceste informații sunt atribuite în mod greșit lui Ion Radu.

că ministrul Apărării se făcea vinovat de a nu fi luat, în capitală, nicio măsură pentru restabilirea ordinii, deși primise misiuni în acest sens.

În continuare, adresându-se tuturor celor de față, Nicolae Ceaușescu a întrebat «Ce facem? Luptăm împotriva acestor huligani, împotriva cercurilor străine?». Sensul acestei întrebări repetate, de altfel, a fost acesta: «Cine nu se angajează, cine nu luptă alături de el, este trădător».

Ca urmare a acestei întrebări, s-a ridicat mai întâi Postelnicu, care și-a luat angajamente slugarnice; în continuare, Nicolae Ceaușescu i-a întrebat pe mai mulți participanți ce vor face. Dăscălescu Constantin s-a declarat de acord, dar să se tragă în huligani, derbedei, diversioniști, dar nu și în muncitori și în copii. Pe Bobu Emil l-am auzit doar «Da, tov. Ceaușescu», Gere Mihai – poziția cea mai constructivă, în sensul că nu se poate trage în muncitori («și noi suntem muncitori») – a spus că ar fi necesar, dar imposibil de realizat o alegere între muncitori și huligani”.

În ceea ce privește poziția sa, Ion Radu declara: „Când am fost întrebat, am reluat informarea făcută mai înainte, exagerând-o sub unele aspecte – de pildă, am spus că am văzut în zona Crângași militari și milițieni printre demonstrații –, însă nu am fost lăsat să continui, Ceaușescu Elena spunându-mi că «umbli cu povești». Mai arăt că Stoian Ion și Popescu Dumitru, de pildă, nici nu au fost întrebați. De

altfel, ei au venit mai târziu la ședință. [...] După încheierea ședinței am ieșit foarte nervos și preocupat [...].

În ședința CPEX, m-am ridicat din proprie inițiativă și i-am spus: Da, tov. Ceaușescu, dar, așa cum s-au exprimat și tov. Gere și generalul Vlad, o parte a Armatei s-a alăturat oamenilor și în drum spre Turbomecanica am văzut grupuri de militari și oameni care erau muncitori...¹⁸ În acest caz, împotriva cui tragem, cu cine luptăm?”¹⁹

Paul Niculescu-Mizil confirmă și completează intervenția sa din ședința CPEX, care – afirmă și el – „s-a desfășurat într-o atmosferă paroxistică, cu țipete și în tensiune extremă. Sala de ședință era înconjurată de oameni înarmați”. În ceea ce-l privește pe Nicolae Ceaușescu, Paul Niculescu-Mizil arată că acesta era „într-o stare extremă de exaltare. Când a făcut apel la cine e hotărât să lupte și cine nu, eu am fost interpelat primul. Abia am deschis gura să răspund că m-a întrebat răstit: «Ce, nu înțelegi?»». Am răspuns: «Eu înțeleg dacă să lupt sau să nu lupt. Nu înțeleg dacă avem de a face cu elemente declasate și derbedei... Unde sunt organizațiile de partid, membrii lor? De ce nu mergem în fabrici și instituții să discutăm

---

¹⁸ Din declarația stenografei Lidia Trandafir: „Am avut impresia că Radu Ion, secondat de Gere Mihai, a hiperbolizat informațiile în mod deliberat pentru a-l determina pe Nicolae Ceaușescu să adopte o atitudine în concordanță cu ceea ce rezulta din informare” – *Ibidem*, p. 46.

¹⁹ *Ibidem*, pp. 31-32.

cu oamenii? De ce nu s-a simțit activitatea noastră în întreprinderi?»». La aceasta, Ceaușescu m-a apostrofat grosolan, spunând din nou că Milea a fost agent și a lăsat coloanele să vină în centru. Milea este de vină. A fost trădător și mai sunt și alții... Consider că în acel moment – concludă Paul Niculescu-Mizil – Ceaușescu era incapabil să mai conducă. Armata nu-l mai sprijinea... Singura preocupare dominantă a lui Ceaușescu era acum să părăsească sediul CC al PCR, eventual pentru a căuta în alte locuri contactul cu forțele lui fidele pentru a organiza o rezistență”²⁰.

Ultima sosită la ședința CPEX din 22 decembrie a fost Ana Mureșan. Iată ce declara aceasta: „Am ajuns și eu în ședință cu circa 2-3 minute înainte de închiderea ședinței, fiind ultima. Eu nu cunosc ce s-a discutat înaintea venirii mele. Datorită întârzierii și fricii ce mă apucase nu am mai vrut să intru în ședință, însă cei de la ușă și de pe culoare, militari și ofițeri de Securitate, m-au admonestat că am întârziat și m-au introdus cu forța, împingându-mă în sală, din care cauză am fost foarte tulburată psihic și speriată, nu mai eram stăpână pe facultățile mele mintale. Manifestările mele de agitație, tulburare psihică și plâns din ședință se datoresc faptului stării de violență excesivă, dementială a lui Nicolae Ceaușescu, amenințările cu plutonul de execuție, amenințarea

---

²⁰ *Ibidem*, p. 41.

vehementă că în rândul nostru, al membrilor CPEX, sunt trădători, moartea generalului Milea, precum și faptul că în sediu, în jurul sălii de ședință era înconjurat de militari și trupe de Securitate, mi-a creat o stare de groază, de panică, că și noi admonestați de Nicolae Ceaușescu ca trădători, putem să fim achitați, omorâți. În aceste împrejurări de atmosferă tensionată, de amenințări și teroare, nu mai eram în stare să judec, să spun nimănui nimic”²¹.

Aflat în apropierea Anei Mureșan, proaspăt sosit în sala de ședință în momentul în care aceasta vorbea cu Nicolae Ceaușescu, Dumitru Popescu confirmă că aceasta se afla „într-o vizibilă stare de surescitare”. El surprinde următoarea frântură din dialogul acesteia cu Nicolae Ceaușescu: „Tovarășe secretar general, să ieșim cu bâte și să ne apărăm? La care Ceaușescu, aflat în drum spre ușă, s-a întors și i-a spus: «Foarte bine! Mobilizați femeile, tineretul, toate forțele politice...». Apoi a ieșit din sală”²².

Curând după aceea, Nicolae Ceaușescu a părăsit și sediul CC al PCR. Totul s-a produs atât de repede, încât Mihai Gere era convins că acesta „își organizase fuga anterior începerii ședinței”²³. Această plecare în necunoscut l-a transformat automat pe Nicolae Ceaușescu „dintr-un dictator

atât de puternic, într-un bătrân nepuțincios, dintr-un pasager obișnuit al elicopterului prezidențial, într-un turist de ultimă condiție, obligat să-și asigure deplasarea prin mijloacele autostopul”²⁴.

Să încheiem această scurtă prezentare a ultimei ședințe a Comitetului Politic Executiv cu opiniile unuia dintre cei prezenți: stenografa ședinței, Lidia Trandafir: „Ca impresie generală, ședința din 22 decembrie s-a caracterizat prin împărțirea participanților în două tabere. De o parte, Nicolae și Elena Ceaușescu; de cealaltă parte membrii CPEX, în care nu s-a putut stabili un acord, câțiva dintre cei prezenți, de exemplu Mizil, Ștefan Andrei și poate și alții, pe care nu i-am putut observa, au avut o atitudine de rezervă, cei de mai sus neridicându-se nici măcar în picioare când Nicolae Ceaușescu a întrebat: «Care e hotărât să lupte până la capăt?». În raport cu informarea pe care a făcut-o Ion Radu, precum și cu ceea ce rezulta și din intervențiile neorganizate ale altor participanți (Gere Mihai), din care rezulta că spre Piața Palatului vin coloane de muncitori din mai multe puncte ale orașului și că unii dintre aceștia ar fi înarmați, mi s-a părut, am apreciat că situația e foarte gravă și că angajamentul de a lupta era lipsit de orice perspectivă, participanții la această ședință fiind neînarmați, în vârstă înaintată, alții bolnavi. În orice

²¹ Viorel Domenico, *De cealaltă parte a baricadei*, Editura IRRD, București, 2012, p. 100.

²² *Idem*, *Revoluția în ghips*, p. 44.

²³ *Ibidem*, p. 38.

²⁴ *Ibidem*, p. 33.

caz, îmi este greu să-mi imaginez că ei, personal, ar fi putut să opună vreo rezistență serioasă. Apreciez că ședința a avut un caracter «teatral».

Spre deosebire de alte ședințe ale CPEX, cea din 22 s-a caracterizat printr-o mai vizibilă rumoare, care mie mi s-a părut dezaprobativă în raport cu cele spuse de Nicolae Ceaușescu. Murmurul dezaprobativ nu mi s-a părut că ar fi produs vreo impresie asupra lui Nicolae Ceaușescu.

Am avut impresia că Radu Ion, secundat de Gere Mihai, au hiperbolizat informațiile în mod deliberat pentru a-l determina pe Nicolae Ceaușescu să adopte o atitudine rezonabilă în concordanță cu ceea ce rezultă din informare²⁵.

Mărturisirile făcute de Lidia Trandafir, observațiile și „completările” făcute de unii participanți cu privire la propriile declarații sau la declarațiile altor participanți, ridică o întrebare de principiu: în aceste condiții mai putem crede în adevărul stenogramelor, în corectitudinea lor, sau ele puteau fi modificate *post-factum* în conformitate cu voința și interesul cuiva „de sus”?

Pentru a răspunde la o astfel de întrebare trebuie, în primul rând, să nu uităm că la 22 decembrie întreaga țară – și membrii CPEX îndeosebi – se aflau într-o situație excepțională. Pe stenograma din 22 decembrie nu s-a umblat *post-factum*, ci ea cuprinde ce

s-a putut stenografia într-o ședință și ea unică în felul ei; ea este un document oficial, original, nu un document contrafăcut, scris din memorie.

În ceea ce privește posibilitatea unei intervenții *post-factum* asupra textului unei stenograme a CPEX, în general, Silviu Curticeanu, fostul șef al Cancelariei CC al PCR, este ferm: „Niciodată, în nicio împrejurare, Ceaușescu nu mi-a cerut să modific vreo stenogramă. Dacă în cadrul unei ședințe iritarea lui depășea măsura sau făcea aprecieri nepotrivite la adresa unor personalități de peste hotare, *atunci el și nimeni altul* cerea pe loc ca vorbele sale să nu fie consemnate în stenogramă. Nu este exclusă însă posibilitatea ca o stenogramă sau alta să conțină erorile clasice în această materie (o întrebare transformată în afirmație, o vorbă a cuiva pusă în gura altcuiva, omisiuni sau adăugiri din inițiativa stenografei etc.)²⁶.”

După ce am cercetat în Arhivele Naționale documente ale Cancelariei CC al PCR, inclusiv documentele ședințelor CPEX (aceasta înseamnă protocoalele ședințelor, stenogramele propriu-zise și comunicate de presă, atunci când s-au întocmit), putem să afirmăm că numai pe foarte puține protocoale și comunicate de presă s-au făcut foarte rar intervenții, însă pe stenograme nu am găsit asemenea modificări. Când Nicolae Ceaușescu spunea stenografei că

²⁵ *Ibidem*, pp. 44-45.

²⁶ Silviu Curticeanu, *Meditații necenzurate...*, p. 561.

nu dorește ca anumite discuții să fie consemnate, el spunea pur și simplu acesteia că poate să părăsească sala (uneori stenografa consemna acest lucru în stenogramă). Intervenții minimale și extrem de puține făcute de Nicolae Ceaușescu au fost identificate numai pe foarte puține protocoale ale ședințelor CPEX, documente pe care el le semna, dar și pe unele comunicate de presă.

O privire generală asupra problemelor aflate pe ordinea de zi a ședințelor CPEX, a dezbatelor acestui for care au avut loc în acest organism în anul 1989 ne conduce la concluzia că până la ședința din 17 decembrie 1989, când s-a discutat situația creată la Timișoara ca urmare a revoltei populare, în CPEX nu a fost luată în considerare, nici măcar ipotetic, producerea în România a unor mișcări populare împotriva sistemului socialist de natura celor care aveau loc în celelalte țări membre ale Tratatului de la Varșovia. S-a considerat, oare, la București, că în România nu pot avea loc astfel de mișcări, că țara noastră ar fi imună la manifestări de nemulțumire, de felul celor care aveau loc în țările vecine? Numai așa s-ar putea explica de ce la București nu s-a întreprins nimic care să arate că s-au înțeles imperativele schimbării unui sistem anchilozat, că nu s-au luat niciun fel de măsuri pentru îmbunătățirea vieții populației, a continuat un deșănțat cult al personalității etc. La București s-a considerat că la originea

nemulțumirii populației din aceste țări s-au aflat greșelile unor persoane sau intervenția „puterilor imperialiste” și nu slăbiciunile sistemului însuși. De aceea, în decembrie 1989, când conducerea de la București a fost pusă în situația de a se confrunta cu explozia de nemulțumire a românilor, ea a fost surprinsă nepregătită. Tot ce s-a întâmplat în acele zile se află sub semnul nemulțumirii populare, toate acestea completate cu o încredere cu nimic justificată în tăria și invulnerabilitatea sistemului de atunci. Nu din cauza acestei subaprecieri a pericolului a plecat Nicolae Ceaușescu în Iran? Nu tot din cauza acestei subaprecieri a organizat manifestația din 21 decembrie? Și dese referiri la România anului 1968 și la sprijinul spontan al românilor față de poziția României în problema Cehoslovaciei nu reflectă același lucru?

Evident, conducerea de la București se înșela, sistemul socialist de tip sovietic își epuizase resursele, iar România nu putea rămâne în afara acestui proces de reformare. În același timp, odată ce „stratul gros” de „gheață” al sistemului socialist de tip sovietic ce acoperea Europa răsăriteană se topea treptat la flacăra libertății, în România doar uriașa explozie socială din Decembrie 1989 a putut spulbera brusc muntele de gheață al unui sistem și al oamenilor lui ce se credeau veșnici.

Era, pentru români, singura și ultima soluție!

Evenimentele din decembrie 1989. Adevărul între rigoare academică, partizanat politic și meandrele justiției

Constantin HLIHOR

Toate națiunile au, în istoria lor, aspecte controversate sau sensibile ale trecutului mai îndepărtat sau mai recent care au condus la narațiuni istoriografice și reprezentări în percepția opiniei publice diferite, uneori diametral opuse. Funcție de dinamica politică și culturală a societății istoriografia a suferit modificări și reinterpretări în ceea ce privește percepția trecutului cu fapte și evenimente care au intrat în categoria celor sensibile și controversate.

Schimbările de imagine în perceperea trecutului istoric sunt generate, pe de o parte, de însăși evoluția naturală a producției istoriografice, dar, din păcate, și de influența factorilor politici sau a liderilor care au deținut la un moment dat puterea. De-a lungul istoriei, conducătorii statelor și/sau alți lideri au folosit *scrierea* și *re-scrierea*

istoriei ca mijloc de a obține sau de a spori legitimitatea guvernării sau pentru a „vinde” electoral proiectele lor politice. Astfel de scrieri, la cererea unor lideri interesați de o anumită imagine a unui eveniment istoric, oferă o perspectivă asupra modului în care ei și regimul lor s-au văzut în raport cu Ceilalți și despre modul în care au dorit să fie percepuți în cartea de istorie. „Istoriile” care rezultă în aceste condiții trebuie clar citite în această grilă de lectură, supusă dezbaterii critice pentru a identifica scopurile și contextul în care au fost produse¹. Istoria regimurilor de dictatură, dar mai ales înlăturarea lor de la putere

¹ *Understanding Conflicting Historical Narratives*, online <https://www.kreddha.org/activities/history-and-international-law-projects/understanding-conflicting-historical-narratives> accesat la 20 octombrie 2019

au stat sub semnul acestei tendințe în istoriografia europeană și cea română deopotrivă.

Pe de altă parte, trebuie subliniat faptul că *recrearea* narațiunilor insto-ricice despre evenimente puternic con-troversate în istoria popoarelor este și un fenomen natural deoarece aceas-tă activitate se înscrie în procesul continuu de a afla a adevărului. S-a constatat că atunci când sub „lupă” se găsește un trecut traumatic istoricul nu este unicul actor care caută ade-vărul. Românii nu fac excepție de la această regulă, iar evenimentele din decembrie 1989 pot fi considerate un trecut traumatic prin numărul mare de victime și starea de stres social generată de acțiunile desfășurate de elemente considerate la acea dată ca fiind teroriste². Imediat după căderea regimului Nicolae Ceaușescu media și oamenii politici aduși în opinia pu-blică de evenimentele revoluționare și nu istoricii au fost actorii principali care au difuzat la nivelul societății ro-mânești și internaționale adevărurile despre evenimentele din decembrie 1989. Contextul în care aceste ade-văruri își croiau „drum” în conștiința publică nu era cel al unei societăți așezate și liniștite, ci al uneia cu o

dinamică explozivă dată de bătălia pentru putere în care au folosite toate armele posibile, inclusiv cele de ordin istoric.

1. Fenomenul „barcadă” în so-cietatea română postdecembristă și impactul acestuia asupra scrierii istoriei Revoluției române din de-cembrie 1989

Particularitățile prăbușirii regimu-lui comunist din România prin revo-luție violentă și nu prin negociere cu vechile structuri de putere în care au participat reprezentanții tuturor celor care s-au opus comunismului nu nu-mai că a împărțit noua elită politică, ci a condus la formarea unei adevăra-te „barcade” în societate pe care s-a dus o nouă luptă, cea pentru putere. Acest fenomen s-a manifestat în toa-te domeniile și a cuprins rapid toate aspectele vieții politice, economice, cultural-artistice și, desigur, ulterior și cercetarea trecutului istoric recent.

Astfel, în plan politic a început o bătălie între reprezentanții partidelor istorice adepți ai transformării radica-le și imediate a societății pentru care „piața și concurența - piatra de teme-lie a lexiconului neoliberal - au devenit fundația naturală ale societății româ-ne post-totalitare”³ și liderii Revoluției grupați în FSN care nu au împărțit această convingere și au militat pen-tru o transformare graduală a societă-ții. Presa scrisă și audio-vizuală, dar

² A se vedea Alexandru Purcăruș, *Inaugu-ratul traumatic și memorialistica Revoluției Ro-mâne din 1989*, în Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția Română din Decembrie 1989 și per-cepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, pp. 221-275.

³ *Ibidem*.

și liderii de opinie care au coagulat societatea civilă au preluat fenomenul „baricadă”. A apărut un adevărat război mediatic în care liderii FSN și simpatizanții lor au fost demonizați și acuzați că nu doresc o liberalizare reală, ci o substituție a comunismului cu un „socialism democratic”, reformat pentru a conserva, în esență, modelul sovietic lansat de Mihail S. Gorbaciov, dar și nomenclatura cu legături la Moscova, iar cei ai opoziției de restaurarea regimului politic antebelic⁴. Din nefericire, în această bătălie pentru putere a fost utilizată Istoria ca armă de ambele tabere, astfel că trecutul istoric mai îndepărtat sau de dată recentă, cum au fost evenimentele care au condus la răsturnarea regimului Ceaușescu, a devenit câmp de bătălie. În acest război istoriografic cel mai mult de suferit a avut însuși adevărul!

Fenomenul „baricadă”, care s-a manifestat și în cercetarea Revoluției române din decembrie 1989, a condus la apariția unui proces de „reconversie ideologică și conceptuală”⁵ prin care grila de lectură a trecutului specific istoriografiei marxiste a fost substituită de o alta fundamentată pe

principiile ideologiei anticomuniste⁶. Fenomenul nu este specific doar societăților ieșite din comunism. Istoricii occidentali au sesizat apariția sa și în istoriografia occidentală, dar l-au denumit *polarizare*. Recent, referindu-se la acest aspect, Jennifer Kavanagh și Michael D. Rich atrăgeau atenția că „*polarizarea contribuie atât la sporirea divergențelor în ceea ce privește faptele și interpretările analitice ale faptelor și datelor, cât și la estomparea liniei dintre opinie și fapt istoric obiectiv, prin crearea de părți opuse, fiecare cu propriile narațiuni, vederi asupra aceluși fapt istoric. Fiecare parte poate deveni insulară în gândirea și comunicarea reprezentărilor lor despre acel fapt, creând astfel un mediu închis în care se proliferază informații false. Datele sugerează că polarizarea politică, socială și demografică nu numai că este gravă și se înrăutățește în Statele Unite contemporane, ci se suprapune și se consolidează reciproc*”⁷.

În aceste condiții și unii istorici s-au aliniat unui curent în cercetarea trecutului recent pentru care narațiunea istorică poate deveni „acel aparat ideatic sofisticat menit să ofere

⁴ A se vedea pe larg, Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, în Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei...*, p. 38-39.

⁵ Florin Abraham, *Istoriografie și memorie social în România după 1989* în **Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu”** din Cluj-Napoca”, tom LI, 2012, p. 153.

⁶ A se vedea pe larg, Florin Abraham, *Influența anticomunismului asupra istoriografiei române recente*, în **Arhivele Totalitarismului**, nr. 3-4/2008, București, INST, pp. 123-144.

⁷ Jennifer Kavanagh, Michael D. Rich, *Truth Decay. An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life*, RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2018, p. XIII-XIV.

compensații morale victimelor și să-i damneze pe cei considerați a fi vinovați de ororile petrecute în trecut⁸. Textul istoric devine astfel din instrument al cunoașterii trecutului un vehicol pentru justiția socială⁹. Este o posibilă explicație de ce procesul de cercetare și reconstituire a evenimentelor din decembrie 1989 a început și în istoriografia postdecembristă sub auspiciile fenomenului de *baricadă*. În aceste condiții rezultatele cercetării sunt influențate de poziția/locul pe care se află „observatorul-cercetător”: de partea liderilor Revoluției grupați în jurul lui Ion Iliescu sau de cea a opozițanților¹⁰. Astfel se pot explica de ce de multe ori imparțialitatea și neutralitatea axiologică în cercetarea Revoluției Române din decembrie 1989 au rămas deziderate declarative și rareori trăsături ale scrisului istoric. „Corectitudinea politică”, dominantă în societatea postdecembristă, și-a pus amprenta și asupra cercetării istorice

---

⁸ Florin Abraham, *Istoriografie și memorie socială...*, p. 158.

⁹ A se vedea pe larg, James O. Barbre, *History Texts: A Potential Vehicle for Social Justice*, în *International Journal of Social Sciences and Education*, Vol. 2, Issue 3, 2012, pp. 317-324.

¹⁰ Bogdan Murgescu, *Anexă, Cuvântul-înainte, așa cum a fost scris în iunie 2006 și cum ar fi apărut dacă volumul ar fi fost publicat ca număr al revistei Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989*, în Bogdan Murgescu (coord.), *Revoluția Română din 1989: Istorie și memorie*, Editura Polirom, Iași, 2007.

dar ea nu se poate substitui „corectitudinii meseriei de istoric”¹¹.

Comportamentul de tip *corect politic* observabil la unii cercetători români își are izvorul în realitățile obiective ale societății postdecembriste imediat următoare căderii regimului comunist. Actorii politici și media apăruti după decembrie 1989 și cei care au urmat până la restabilirea regulilor de accedere la putere pe baza contractului social dat de alegeri, respectiv până la adoptarea noii Constituții, au construit „*baricadele*” în societatea română postdecembristă, fiecare cu „steagul” propriei imagini a evenimentelor. Pe una dintre aceste baricade s-au aflat cei care defineau procesul prăbușirii regimului Nicolae Ceaușescu prin conceptul de *revoluție anticomunistă*, iar pe cealaltă contestatarii, care au negat caracterul revoluționar și au încadrat actul istoric în categoria *loviturilor de stat, a conspirațiilor* etc., pentru a le răpi legitimitatea în actul de exercitare a puterii politice în noul stat român. Ana Blandiana, într-un interviu luat de filosoful și politologul maghiar G. M. Tamás, la o distanță de două decenii de la consumarea evenimentelor, confirmă existența *baricadelor*: „De fapt, în întâmplările din decembrie au fost implicate două categorii umane și politice, absolut diferite și perfect opuse: cei ce au fost împotriva lui Ceaușescu

---

¹¹ Eleonora-Maria Popa, *Coordonate ale reformei istoriografiei românești postcomuniste*, în *Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis*, 9, 2017, p. 409.

(nu pentru că era comunist, ci pentru că nu era destul de comunist, pentru că diluase comunismul într-un naționalism kitsch) și cei ce erau împotriva comunismului. Prima categorie a reușit și s-a instalat în grabă în locul cald încă al celui eliminat, cea de-a doua categorie a rămas în Piața Universității, cetrând lustrația și statul de drept¹².

Astfel, încă din primele zile ale anului 1990 a fost lansată în spațiul public ideea răsturnării cuplului dictatorial printr-o *lovitură de stat* pentru a delegitimiza CFSN – noua putere apărută în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989. Miza în această confruntare nu a fost una de ordin istoric, în care scopul principal era aflarea adevărului, ci una politică. Aceea de a se impune în societate percepția și reprezentarea acceptabilă pentru ca mare parte a celor care au susținut acțiunea de răsturnare a regimului Ceaușescu să treacă de partea grupurilor anti-CFSN pentru a se realiza „*încă o revoluție*”. Se căuta legitimitate pentru o „nouă revoluție”, de data aceasta împotriva celor care l-au înlăturat pe Ceaușescu de la putere, ceea ce nu s-a putut realiza! Romulus Rusan observa, corect, că „*deocamdată, masele, pe care gustul libertății și promisiunile electorale fățarnice le zăpăciseră până*

¹² Ana Blandiana, *Cea mai frumoasă dintre Româniile posibile n-a existat încă*, interviu de G. M. Tamás în **Revista 22Plus**, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/alianța_civica/22%20plus%20311-mic.pdf (accesat la 29 aprilie 2019, ora 15.30).

într-acolo încât, în mai 1990, dădușeră lui Ion Iliescu 85% din voturi, iar FSN-ului 66%”¹³. Speranța grupurilor anti CFSN/CPUN că Decembrie 1989 trebuia să continue ca spirit și acțiune de masă în „fenomenul Piața Universității”¹⁴ nu s-a materializat, ci a adâncit fenomenul baricadă în societatea românească. Fiecare dintre actorii „baricadelor” dorea să impună propria reprezentare asupra adevărului, acuzând adversarii de măsluirea lui. Mihai Șora, de pe baricada anti-FSN, afirma: „Câtă vreme cei ce se află la cârma țării vor măslui adevărul – în primul rând adevărul ultimului an, începând cu sfârșitul lui decembrie și trecând prin ianuarie, prin februarie, prin martie, prin aprilie și mai, și mai ales prin mijlocul lui iunie –, tot răul care s-a întâmplat până acum se va putea întâmpla și de aici înainte”¹⁵.

Din punct de vedere al luptei politice această dispută asupra adevărului privind Revoluția avea logică, dar nu și din punctul de vedere al analizei

¹³ Romulus Rusan, *Nu putem reuși decât împreună*, în **Revista 22Plus**, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/alianța_civica/22%20plus%20311-mic.pdf (accesat la 29 aprilie 2019, ora 14.59).

¹⁴ Florin Dumitrescu, *Bâlciul Universității. Descoperind spiritul târgoveț în Bucureștiul postsocialist*, Editura Humanitas și Societatea de Antropologie Socială și Culturală, București 2013, p. 51-57.

¹⁵ Mihai Șora, *Ne va salva doar adevărul*, în **Revista 22Plus**, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/alianța_civica/22%20plus%20311-mic.pdf (accesat la 29 aprilie 2019, ora 15.00)

istorice. Teama lui Mihai Șora și a celor care îi împărtășeau această temere nu se baza pe fapte, date sau alte surse cu care istoricii *reconstruiesc* imaginea trecutului în spiritul adevărului istoric, ci pe opinii și convingeri care izvorau din ideologii și doctrine politice diferite. Își dorea să potrivească istoria lui decembrie 1989 pentru o reprezentare/imagine predeterminată. Academicianul Florin Constantiniu, referindu-se la cercetătorii care s-au aplecat asupra fenomenului Piața Universității, constata „că anumiți istorici – dar nu numai istorici –, în funcție de simpatiile/antipatiile lor politice prezintă cu parțialitate evenimentele, mergând până la crearea de noi mituri: de pildă, *Piața Universității-Kilometrul 0 al democrației*”¹⁶. Or, „Istoria interpretată printr-o lentilă ideologică poate fi înșelătoare”¹⁷ și nu de puține ori poate conduce nu la istorii false, ci la pseudoistorie. Douglas Allchin, cercetând fenomenul în cadrul cercetării științifice, ajunge la concluzia că „*Pseudoistoria transmite idei false despre procesul istoric al științei și natura cunoștințelor științifice, chiar dacă se bazează pe fapte recunoscute. Contururile fragmentare ale evenimentelor istorice reale care omit contextul pot induce în eroare, chiar*

¹⁶ Florin Constantiniu, *În dezbatere. Istoriografia și politica*, în **Studii și materiale de istorie modernă**, vol. XX, 2007, p. 140.

¹⁷ Douglas Allchin, *Pseudohistory and Pseudoscience*, în **Science & Education** vol. 13, 2004, Kluwer Academic Publishers, p. 180.

dacă intenționează să demonstreze cum funcționează știința”¹⁸.

O interesantă analiză a „baricadelor” privind definirea și interpretarea evenimentelor din decembrie 1989 pe parcursul ultimilor decenii o întâlnim la istoricul Adrian Cioroianu. Acesta ajunge la concluzia că: „Discuțiile despre Revoluția din 1989, în România de astăzi, reprezintă în ele însele o acrobație de tip retoric petrecută pe trei coarde foarte întinse: i) una este coarda ironic-«negaționistă» – adică un amestec de bancuri și demonstrații nu foarte elaborate potrivit căroră, la final, reiese că în decembrie 1989, la București, nu a fost nicio revoluție, ci mai curând un fel de mascaradă cu morți la final; ii) a doua este cea declarat investigativă (și nedeclarat senzaționalistă) – având ca rezultat o paletă relativ largă de concluzii, de la opiniile exaltate, conform căroră la Târgoviște nu a fost împușcată familia Ceaușescu (ci altcineva, eventual niște sosii) și până la speculațiile aparent logice despre accidente, morți, dispariții sau apariții care au urmat după ieșirea din scenă a Conducătorului; în fine, ultima – și cea mai anemică deocamdată – este iii) cea istorică: în ciuda unei producții bibliografice relativ bogate pe această temă în ultimii 20 de ani, analiza de factură istorică este cu mult depășită de primele două. A spune acest lucru nu înseamnă neapărat a alimenta corul lamentațiilor pe acest subiect. În opinia

¹⁸ *Ibidem*, p. 186.

mea, pe termen mediu relatarea istorică a revoluției din decembrie 1989 va cădea automat în sarcina unei alte generații de istorici ai țării – și, foarte probabil, necesarul exercițiu al distanței va produce rezultate net superioare celor de azi”¹⁹.

Existența acestui fenomen al bariadei a condus în istoriografia Revoluției la construirea unor reprezentări/imagini anatagonice ale evenimentelor din decembrie 1989 puternic ideologizante. Punctul zero al tranziției spre democrația liberală apare ca o fractură de imagine. Cristian Tileagă consideră că această imagine fracturată a evenimentelor în opinia publică a apărut ca urmare a transmiterii lor „live”: „...revoluția a fost un eveniment «accesibil» tuturor celor care aveau un televizor în acele zile («o revoluție în direct»), «evenimentele» din decembrie 1989 au ajuns să aibă mai multe înțelesuri care au devenit subiect de negociere, contestare și articulare în cadrul diverselor reprezentări sociale ale evenimentelor”²⁰.

Istoricii, din păcate, au ratat șansa de a se constitui ca a *treia parte*, neutră și echidistantă în raport cu grupurile

ce luptau pentru putere pe baricade și care doreau fiecare din același interes să impună propria reprezentare a evenimentelor. Specialiștii în domeniul justiției tranziționale consideră că această a treia parte „poate juca roluri esențiale prin introducerea de noi perspective asupra conflictului, prin furnizarea expertizei necesare și/sau prin medierea între părțile implicate în conflict. Dar intervențiile din exterior pot inhiba, de asemenea, refacerea socială și vindecarea psihologică dacă nu este tratată corect sau sensibil”²¹. Or, istoricii, așa cum s-a întâmplat cu o bună parte a intelectualității române, s-au aliniat rapid la una dintre baricade fără să ia în calcul consecințele pe termen lung asupra modului cum va fi perceput adevărul despre decembrie 1989. Responsabilitatea intelectualului în general și a istoricilor în special nu se raportează la conjunctura și schimbările de regim politic. Răsturnarea regimului Ceaușescu a adus cu sine prima și cea mai evidentă libertate a cuvântului și a opiniei. Intelectualii s-au constituit rapid în organizații specifice societății civile, numai că aceasta nu și-a înțeles rațiunea de a fi²² și a fost rapid

¹⁹ Adrian Cioroianu, *Revoluția română, după 20 de ani. Viciile și virtuțile normalității sociale*, în Sfera Politicii, nr. 173.

²⁰ Cristian Tileagă, *Discourse analysis and researching coming to terms with the past: studies in discursive psychology [Analiza discursului și reconcilierea cu trecutul recent: studii de psihologie socială discursivă]*, Editura Primus [Primus Publishing, Oradea, 2012, p. 143.

²¹ Judy Barsalou, *Trauma and Transitional Justice in Divided Societies*, Special Report 135, April 2005, UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE, online <https://www.usip.org/sites/default/files/sr135.pdf> (accesat la 29 aprilie 2019).

²² A se vedea Acad. Vasile Stănescu, *Societatea civilă în fața globalizării*, Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie a

politizată devenind una cu opoziția politică. Acest eșec va fi mărturisit și asumat de Ana Blandiana, unul dintre liderii revoluției române care s-a desprins de CFSN și s-a angajat în lupta pentru putere inclusiv prin crearea pe structurile unei organizații civice a unui partid politic²³.

În lumea democratică responsabilitățile intelectualilor sunt mult mai profunde decât ceea ce MacDonald numește responsabilitatea oamenilor, având în vedere privilegiile unice pe care le au intelectualii²⁴. Aceștia trebuie să promoveze adevărul și să-l curețe de minciună. Și acest lucru se întâmplă în societatea occidentală cum este cea americană, de exemplu. Când Arthur Schlesinger a fost întrebat de un reporter de la *The New York Times*, în noiembrie 1965, de ce există o contradicția între raportul său despre incidentul din Golful Porcilor²⁵ și „povestea pe care a livrat-o presei

la momentul intervenției, el a recunoscut, pur și simplu, că a mințit în interesul național²⁶. Este rolul și responsabilitatea istoricului de a se constitui în a „treia parte și de a cerceta pentru a pune narațiunea unui eveniment, cum a fost cel la care am făcut referire, în acord cu adevărul!”²⁷.

François Bédarida afirmă că responsabilitatea istoricului în munca sa de cercetare se poate manifesta dacă se îndeplinesc cel puțin două condiții. Una ține de libertatea sa politică, socială, financiară și intelectuală. A doua ține de capacitatea sa profesională de a respecta cu acribie principiile cercetării adevărului istoric²⁸. Dacă cercetătorul nu își asumă această responsabilitate avem de-a face cu iresponsabilitatea istoricului și abuzarea narațiunii istorice și nu a trecutului istoric, care „este atât de inalterabil încât nici măcar Dumnezeu nu îl mai poate schimba”²⁹.

Istoricul Antoon de Baets consideră că o re-compunere interesată a unui eveniment istoric se petrece la trei niveluri: euristic, epistemic și empiric³⁰. La primul nivel abuzarea

---

Academiei Române, online http://www.ince.ro/Publicatii/Tezaur/caiet_10.pdf; Anemarie-Helen Necșulescu, *Geneza apariției ONG-urilor din România*, în *Studia Politica, Romanian Political Science Review*, vol. 11, nr. 3, 2011, pp. 525-556

²³ Ana Blandiana, *Fals tratat de manipulare*, Editura Humanitas, București, 2013 p. 184-200.

²⁴ Noam Chomsky, *The Responsibility of Intellectuals*, *The New York Review of Books*, February 23, 1967, online <https://chomsky.info/19670223/> (accesat la 6 mai 2019).

²⁵ National Review Bulletin, August 3, 1965, online <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88-01350R000200640029-3.pdf> (accesat la 6 mai 2019).

²⁶ Noam Chomsky, *op. cit.*, în loc cit.

²⁷ A se vedea, printre alții, Larry Hancock, Stuart Wexler, *Shadow Warfare: The History of America's Undeclared Wars*, Counterpoint Press, Berkeley, 2014, pp. 175-195; John Prados, *Războaiele secrete ale președinților*, Editura Elit, 2000.

²⁸ François Bédarida, *op. cit.*, pp. 2-3.

²⁹ A. Adu Boahen, *Clio and Nation-Building in Africa*, Ghana Universities Press, Accra, 1975, p. 4.

³⁰ Antoon de Baets, *op. cit.*, p. 17.

istoriei se face prin modul cum se selectează sursele pentru analiză. Când istoricii colectează sursele cu rea credință, omițându-le pe cele care nu se încadrează în schema predefinită a narațiunii, ei comit un abuz euristic³¹. În cazul Revoluției din Decembrie 1989 lipsa documentelor de arhivă este completată de memorii și mărturii luate doar de la actorii și martorii evenimentelor care contestă legitimitatea grupului care a preluat puterea politică în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989. Profesorul și specialistul în drept constituțional Cristian Ionescu arată că dreptul constituțional este fundamentat pe principiul potrivit căruia poporul este în drept să se revolte împotriva samavolniciei celor aflați la guvernarea statului. Comunicatul făcut către țară este un document politic care constata că, sub presiunea maselor revoltate, structurile de putere ale regimului Ceaușescu s-au prăbușit, iar conducerea țării a fost preluată de un nucleu revoluționar a cărui legitimitate nu a fost contestată la acel moment de nimeni³².

La cel de-al doilea palier Antoon de Baets constată că abuzul istoriei este epistemic deoarece se interpretează faptele printr-o teorie sau grilă de lectură croită pentru a obține o anumită imagine și nu cea care ar rezulta din interpretarea evenimentelor prin toate

teoriile posibil a fi utilizate. Evenimentele din decembrie 1989 în istoriografia română sunt analizate fie doar din perspectiva loviturii de stat, fie din cea a revoluției pure³³, ceea ce conduce la o imagine/reprezentare extrem de simplificată. Simplificarea în narațiunile istorice este periculoasă atunci când acestea se referă la un trecut traumatic pentru că perpetuează starea conflictuală în societate, iar rolul social al istoriei pur și simplu dispare. La ultimul palier Antoon de Baets așază abuzul empiric/pragmatic al istoriei. Acesta apare atunci când istoricii mint în legătură cu paternitatea ideilor puse în circulație sau cu statutul muncii lor dacă au sau nu un angajament față de cineva pentru a promova o imagine interesată sau un interes propriu.

Un alt aspect de care trebuie să se țină seama când se cercetează și se analizează trecutul recent, deoarece conduce la creșterea responsabilității istoricului pentru munca sa, este dat de multiplicarea celor care produc istorie. În re-compunerea imaginii evenimentelor din decembrie 1989 sunt implicați mai mulți actori, iar rolul principal, paradoxal, nu îl are istoricul. Este un fenomen care s-a generalizat prin explozia mijloacelor de comunicare în masă. „Difuzarea istoriografiei autentice în societate, spre medii mai largi sau mai restrânse, nu se face

³¹ *Ibidem*, p. 18.

³² Cristian Ionescu, *Drept constituțional și instituții*, vol. I, Editura Lumina Lex, 2001, p. 102-105.

³³ Alexandru Grigoriu, *Despre Revoluție, din dialog și ascultări*, în *Caietele Revoluției* Nr. 1-2 (71-72)/2018, p. 58-62

mereu direct prin intermediul istoricilor, ci prin varii mijloace, interferează cu legende, tradiții, mituri, clișee etc. și conduce implacabil la vulgarizări, exagerări, erori, falsuri³⁴, consideră istoricul Ioan-Aurel Pop.

Cercetătorii autentici înarmați cu instrumentele și tehnicile profesiei de istoric ar trebui să fie cei care să primenească „mereu trecutul de intruziuni deformatoare”³⁵. Expansiunea istoriei dincolo de scriitura istoricului de sorginte academică și universitară a dat o nouă margine chestiunii responsabilității în ceea ce privește adevărul istoric. Astăzi, cei care cercetează și scriu istoria revoluției române din decembrie 1989 abundă. „Memoriile, studiile de istorie orală și istorie publică au împins frontierele a ceea ce constituie istoria și modul în care ar trebui să fie practică. Provocarea nu este numai de a descoperi ceea ce s-a întâmplat cu adevărat, ci și de a comunica și de a nu lăsa piața la variante fictive, reciclate senzațional, prin romane, filme sau demagogie politică. Nu este suficient să producem adevărul, el trebuie să fie cunoscut în spațiul public”³⁶. De aici nevoia permanentă de construcție și re-construcție a discursului istoriografic despre Revoluție

și după trei decenii de la consumarea evenimentelor.

Desigur că scrierea istoriei nu este un proces de re-construcție abstractă, ci mai degrabă reflectă dimensiunea intelectuală a transformării politice a prezentului³⁷. Istoricul trebuie să își asume partizanatul politic dacă acesta există și să accepte faptul că imaginea pe care o furnizează consumatorului de istorie nu este unica de acceptat într-o societate democratică. Revoluția din decembrie 1989 are caracter procesual și incumbă o mulțime de fapte și evenimente de ordin politic, militar, social moral și juridic care alcătuiesc un întreg. Cercetarea fiecăreia dintre acestea poate conduce la reprezentări și imagini diferite. Academicianul Ioan-Aurel Pop referindu-se la pluralitatea de reprezentări ale unui eveniment care a marcat la un moment dat mentalul colectiv dintr-o societate anume, dar cercetat de mai mulți istorici afirma: „Este evident că, dacă cinci istorici tratează independent același subiect al vieții trecute, vor rezulta cinci versiuni diferite. Presupunând ca toți cei cinci istorici sunt onești, că toți procedează la critica surselor, că toți sunt buni profesioniști, că toți caută să limiteze pe cât posibil factorii perturbatori, aleatorii, presiunea mediului etc., se poate admite că operele rezultate ar fi relativ asemănătoare. Șansele sunt însă

---

³⁴ Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile. Note de lectură*, Editura Enciclopedică, București, 2014, p. 18.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Arundhati Virmani, *Social Responsibility of the Historian*, în *Economic&Political Weekly*, Vol. 52, Issue No. 36, 09 Sep. 2017, online <https://historynewsnetwork.org/article/167158>.

---

³⁷ Enzo Traverso, *Left-wing melancholia: Marxism, history and memory*, Columbia University Press, New York, 2016, p. 223.

mici să se întâmple acest lucru, mai ales dacă tema comună a fost tratată de unul în manieră sociologizantă, de altul din punct de vedere cultural, de altul prin unghi politic, de altul prin prisma mentalului colectiv etc. Toate aceste variante sunt corecte și în conformitate cu adevărul parțial căutat de fiecare. În plus, peste un timp, după apariția unor surse noi sau după schimbarea sensibilității publicului, aceeași temă va apărea, fără doar și poate, tratată altfel”³⁸. Nu pluralismul de reprezentări și imagini afectează cunoașterea unui fenomen sau fapt istoric oricât de complex și controversat ar fi acesta cum este și cazul Revoluției Române din decembrie 1989, ci falsul, mișcarea și adevărurile interesate!

Asumarea poziției de pe care este analizată Revoluția din decembrie 1989 este un fenomen extrem de rar în literatura consacrată evenimentelor. Și totuși, acest lucru s-a întâmplat. Foarte interesant că această asumare nu vine din partea unui analist politic sau istoric, ci chiar a unui om politic care a fost angajat în bătălia pentru putere în România postdecembrie 1989 și a ocupat funcția de președinte al României. Este vorba despre Emil Constantinescu. În unul dintre volumele consacrate lui decembrie 1989, președintele Emil Constantinescu scria cu onestitatea ce trebuie să caracterizeze orice cercetător al

fenomenului social: „Recunosc însă o anumită încrâncenare în ceea ce am scris venită din durerea unui om care a trăit în miezul evenimentelor și se simte lovit de acceptarea cinică a crimelor, abuzurilor, corupției și minciunii sau de indiferența la fel de cinică cu care sunt încă privite de către o mare parte a societății românești... Am scris aceste cărți de pe poziția victimelor mințite sau speriate, care nu-și cunosc sau nu-și pot apăra drepturile. Le-am scris de pe poziția milioanelor de români cinstiți care cred în adevăr, în dreptate și în demnitate”³⁹. Reprezentarea evenimentelor din decembrie 1989 are o paletă extrem de largă a imaginilor și ele trebuie acceptate dacă sunt re-construite cu respectarea adevărului științific, onestitate și fără interes politic. Altfel se va semăna confuzie și se va produce o manipulare a istoriei în societate.

Din această perspectivă este explicabil de ce un student de la Institutul de Studii Politice al Universității Lyon 2 în urma lecturilor efectuate nu își putea contura o imagine/reprezentare clară despre ce s-a întâmplat în România: „Asupra evenimentelor care s-au petrecut în România în decembrie 1989 domnește încă o enormă neînțelegere. Putem vorbi cu adevărat

---

³⁹ Apud Cristina Tudor, Recenzia lucrării Emil Constantinescu, *Păcatul originar, sacrificiul fondator. Revoluția din '89 așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 2009, online <http://www.cercetare-memorialulrevolutiei1989.ro/wp-content/uploads/2016/06/Emil-Constantinescu.pdf> (accesat la 17 mai 2019).

---

³⁸ Ioan-Aurel Pop, *op.cit.*, pp. 15-16.

despre revoluție ca în Ungaria, Polonia sau Republica Cehă? Versiunile diferă. Lovitură de stat dată de noua putere? Revoluție populară adevărată? Un complot al KBG-ului pentru a-l elimina pe Ceaușescu? Sunt atât de multe posibilități care pot bloca memoria românilor privind acest eveniment. Jurnalistul franco-român Victor Lupan a alcătuit o sinteză a diferitelor narațiuni: Teza dublei explozii pe care o vede ca o revoltă populară provocată, dar autentică în sinceritatea sa tragică și naivă, pe de o parte, și o lovitură de stat, pe de altă parte, pare a fi cea corectă. Lovitura de stat care ar fi integrat masele populare în strategia sa⁴⁰.

Problema centrală a re-compunerii imaginii evenimentelor din decembrie 1989 în spiritul adevărului istoric este legată de înțelegerea a ceea ce este și reprezintă adevărul în societate și perspectivele din care acesta poate fi aflat, dar mai ales de utilizarea corectă a sensului și semnificației unor concepte, a noțiunilor cu care se construiește narațiunea/povestea lor. A cerceta ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989 și lunile care au urmat sub zodia

---

⁴⁰ Marianne Rigaux, *Les politiques de la mémoire en Roumanie depuis 1989. La gestion délicate des passés fasciste et communiste*, Séminaire d'histoire politique des XIXe et XXe siècles sous la direction de Gilles Vergnon. Soutenu le 2 septembre 2008, online http://doc.sciencespolyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/MFE2008/rigaux_m/pdf/rigaux_m.pdf accesat la 20 martie 2019

emoțiilor și a convingerilor mai degrabă decât a dovezilor pentru a fi în acord cu așteptările opiniei publice pune sub semnul întrebării rolul documentului în sfera publică, și mai ales onestitatea și capacitatea cercetătorului de a extrage din mulțimea de fapte și evenimente ceea ce este socotit social și politic semnificativ pentru configurarea adevărului istoric⁴¹. Așa se explică de ce după aproape trei decenii de la evenimentele din decembrie 1989 nu avem o imagine care să fie, din perspectiva adevărului, acceptată de întreaga societate românească.

Sondajele de opinie efectuate în ultimii ani de instituții de specialitate din țară indică o imagine egal polarizată între cei care consideră că în decembrie 1989 a fost o revoluție în care factorul intern a avut rol hotărâtor și cei care cred că a fost o lovitură de stat efectuată cu ajutor străin de personalități din eșalonul doi al nomenclaturii comuniste. Într-un sondaj efectuat la trecerea la două decenii de la evenimente se arăta o polarizare în jurul cifrei de 45% dintre respondenți⁴², iar un altul, efectuat cinci ani

---

⁴¹ Ramaswami Harindranath, *Veridicality and the truth claims of the documentary in the post-truth era: Rethinking audiences' horizon of expectations* în Participations. Journal of Audiences and Receptions Studies, Volume 15, Issue 1 May 2018, p. 401.

⁴² Sondaj IRES, *60% dintre romani regreta moartea lui Nicolae Ceausescu*, 22 decembrie 2010, online <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-8149536-sondaj-ires-60-dintre-romani-regreta-moartea-lui-nicolae-ceausescu.htm> (accesat la 23 noiembrie 2018).

mai târziu, indică o scădere a cifrei la 33,5%, fără să fie afectată paritatea⁴³. Din această perspectivă pare să se confirme aserțiunea profesorilor James H. Liu și Denis J. Hilton de la Universitatea Wellington (Noua Zeelandă) și Universitatea Toulouse II din Franța, care au ajuns, în cercetările lor, la concluzia că: „În timp ce fiecare popor are o istorie, nu toate popoarele au o reprezentare socială consensuală a istoriei lor, să nu mai vorbim de o chartă istorică”⁴⁴ în sensul unui tratat de istorie în care evenimentele să fie re-constituite în baza unui consens social al semnificațiilor ce le sunt atribuite.

2. Decembrie 1989: adevăr istoric și reprezentare a evenimentelor

De la Revoluția Franceză au trecut mai bine de două secole, dar cercetările nu au încetat și noi adevăruri au putut să apară și să fie cunoscute iubitorilor de istorie prin strădania cercetătorilor⁴⁵. Academicianul Ioan-Aurel

Pop evidențiază că în procesul de cercetare a trecutului oricât de mult ne-am strădui să re-compunem un eveniment, așa cum este și Revoluția Română din decembrie 1989, în acord cu adevărul ca întreg, rezultatul va fi întotdeauna unul parțial deoarece între realitatea din trecut („istoria-realitate”) și realitatea reconstituită de istoric („istoria-discurs, istoriografia) vor fi întotdeauna diferențe. Prin urmare, istoricul nu poate reînvia lumea revolută pe care o studiază, dar se poate apropia de ea cât mai mult, o poate reconstitui cât mai aproape de ceea ce a fost, dacă respectă „regulile jocului, verificate de secole și de generații întregi de specialiști”⁴⁶. Istoricul va încerca să reconstruiască ceea ce oamenii au trăit în zilele Revoluției prin totalitatea relațiilor cauzale, printr-o muncă greoaie de sinteză, analize tot mai diferențiate și ordonate. În orice caz, trecutul integral al oamenilor care au răsturnat regimul Ceaușescu va rămâne un ideal, dar și o limită, o aproximare intelectuală. Pentru a le depăși, istoricul se îndreaptă către oamenii din trecut cu propria sa

⁴³ INSCOP, *Aproape 80% dintre români nu știu adevărul despre ce s-a întâmplat în decembrie 1989*, 22 Dec 2014, online <https://www1.agerpres.ro/social/2014/12/22/inscop-aproape-80-dintre-romani-nu-stiu-adevarul-despre-ce-s-a-intamplat-in-decembrie-1989-09-24-01> (accesat la 23 noiembrie 2018).

⁴⁴ James H. Liu, Denis J. Hilton, *How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics*, în *British Journal of Social Psychology*, no. 44, 2005, p. 6.

⁴⁵ A se vedea, de exemplu, Daniel Mornet, *Les origines intellectuelles de la révolution française (1715-1787)*, Editions La

Manufacture, Lyon, 1989; Jacques Guilhaumou, *La parole des sans: les mouvements actuels à l'épreuve de la Révolution française*, ENS Editions, 2002; Idem, *La langue politique et la Révolution française*, în *Langage et société*, no. 113, issue 3, 2005, pp. 63-92;

⁴⁶ Ioan-Aurel Pop, *Meseria de istoric la începutul mileniului al treilea (The profession of historian at the beginning of the third millennium)*, în *Revista de politica științei și scientometrie – serie nouă*, Vol. 5, No. 4, Decembrie 2016, p. 285.

experiență și va face întotdeauna propria sa reprezentare prin interpretarea acțiunii oamenilor care au produs evenimentele istorice.

A interpreta înseamnă a da sens unui fenomen, a conferi o semnificație socială, politică, morală sau chiar juridică. Pentru Jean Molino „interpretarea este sursa celor două mari practici prin care civilizațiile tradiționale se referă la lumea din jurul lor: interpretarea semnelor și interpretarea cuvintelor”⁴⁷. Interpretarea este, prin urmare, unul dintre momentele fundamentale ale înțelegerii evenimentelor și proceselor istorice. Pentru a se ajunge la această înțelegere istoricul trebuie să aibă nu numai o bună cunoaștere a conceptelor și noțiunilor specializate cu care judecă documentele sau oricare alt tip de sursă, ci și a modului cum acestea au evoluat în timp ca semnificație în mentalul colectiv⁴⁸. Instrumentul de bază al interpretării în cercetarea istorică este raționamentul prin analogie în toate formele sale⁴⁹. În câte lucrări consacrate evenimentelor din decembrie 1989 există această preocupare pentru

⁴⁷ Jean Molino, *Pour une histoire de l'interprétation: les étapes de l'herméneutique*, în *Philosophiques*, 12, (1), 1985, p. 78, online <https://www.erudit.org/fr/revues/philoso/1985-v12-n1-philoso1296/203272ar.pdf> (accesat la 29 aprilie 2019).

⁴⁸ E. Housset, *L'interprétation des témoignages*, Caen, le 2 décembre 2015, online https://philosophie.discip.ac-caen.fr/IMG/pdf/_interpretation_des_temoignages.pdf (accesat la 20 aprilie 2019).

⁴⁹ Jean Molino, *op. cit.*, p. 86.

cercetarea comparată a Revoluției române în ansamblul său cu cercetări din istoriografia prăbușirii regimurilor comuniste din alte țări foste socialiste în care nu planează îndoiala sau negarea caracterului revoluționar? Câți dintre istoricii care s-au aplecat asupra evenimentelor din decembrie 1989 au prezentat cititorului motivul pentru care au optat pentru utilizarea unui concept și nu a altuia utilizat de alți confrăți? Nu poți ajunge la o reprezentare adecvată a evenimentelor la realitățile care s-au întâmplat atunci dacă pentru interpretare vei utiliza conceptul de *lovitură de stat*/alte derivate în loc de *revoluție* pentru schimbarea regimului politic în România. Se ajunge la o imagine pre-formată deoarece cercetătorul va căuta și utiliza doar acele surse și informații care să se „potrivească” sensului de *lovitură de stat* sau cel de *revoluție*.

În primele momente după căderea lui Ceaușescu evenimentele au fost catalogate printr-o extrem de largă paletă de termeni: *manifestație, demonstrații, moment istoric, mișcare, explozie de mânie populară, tulburări, incidente, evenimente, protest, revoltă, răscoală, răzmeriță, insurecție (comună insurecțională), fenomen revoluționar, revoluție* etc. Ulterior, paleta s-a lărgit cu cele de *complot, lovitură de stat* sau chiar cu termeni inexistenți în vocabularul limbii române, cum ar fi cel de *refoluție* sau de *loviluție*. Toți acești termeni se transformă în instrumente de cercetare și

analiză pentru decembrie 1989 dacă trec în faza conceptualizării pentru că vor prefigura imaginea dorită de către cercetător/analist. Or, cercetarea acestor evenimente și procese care au avut loc în România începând cu decembrie 1989 și re-compunerea lor în studii și analize istorice, sub forma unor narațiuni, nu se poate realiza dacă istoricul nu își alege instrumentele și metodele potrivite. Acest fapt îl sublinia recent și Sebastien Parent, care, citându-l pe Antoine Prost, afirma că „datorită metodologiei, istoria se distinge față de ficțiune, mit sau chiar de memoria colectivă”⁵⁰.

Academicianul Șerban Papacostea constata, într-un interviu acordat *Revistei 22*, că în esență se înfruntă pasional două asemenea interpretări⁵¹: cea a Revoluției, act spontan izvorât din refuzul poporului de a mai tolera tirania regimului Ceaușescu, și cea a complotului, a loviturii de stat, acțiune pusă la cale de serviciile secrete străine, îndeosebi de KGB, care s-a folosit de instrumentele sale dinăuntrul țării. Distinsul istoric observa că „doar o abordare istorică depășionalizată e în măsură să înlesnească înțelegerea și definirea corectă a schimbării petrecute în România în

decembrie 1989”⁵². Dacă facem o sinteză a tuturor acestor imagini noi credem că cel puțin trei *dintre ele* coexistă într-o manieră tensionată în spațiul public și care se concurează puternic pentru a se impune în mentalul colectiv românesc: *revoluție*, *lovitură de stat* și o *combinare* între cele două imagini.

Aceste cadre de interpretare *revoluție-lovitură de stat* ale evenimentelor din decembrie 1989 sunt opuse și ireconciliabile din punctul de vedere al discursului istoriografic științific. Lovitura de stat nu poate fi în același timp și revoluție sau revoluție urmată de lovitură de stat fără să apară un nou actor în lupta pentru putere, iar adevărul istoric să nu intre în zona paradoxalului! Dacă se acceptă un asemenea tip de raționament – a fost un timp revoluție și apoi aceasta a fost urmată de o lovitură de stat – se intră în zona fracturilor de logică: împotriva cui a fost organizată lovitură de stat? Revoluția a adus în fruntea țării un grup care s-a constituit într-o nouă autoritate politică: CFSN. Legitimitatea acestei noi autorități nu a fost pusă la îndoială de cei care au ieșit în stradă împotriva dictaturii. Dacă se organiza o lovitură de stat aceasta trebuia în mod logic să fie îndreptată împotriva celor care preluaseră puterea de la vechiul regim, adică împotriva CFSN în totalitatea sa sau a unor membri. Prima contestare a lui Ion Iliescu

⁵⁰ Constantin Hlihor, *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei...* pp. 21-22.

⁵¹ Șerban Papacostea, *Decembrie 1989: revoluție sau lovitură de stat? – o falsă alternativă* – <http://www.revista22.ro/decembrie-1989-revolutie-sau-lovitura-de-stat--o-falsa-alternativa--790.html> (accesat la 12 mai 2019).

⁵² *Ibidem*.

apare pe 12 ianuarie 1990 și este din interiorul noii structuri de putere și nu din afara ei!

Cercetătorul în munca sa nu poate abandona „pactul” cu sine pentru aflarea adevărului. Acest pact devine fiabil și verificabil în primul rând prin respectarea obiectivității⁵³ și respingerea istoriei contrafactice. Cei care consideră că nu a fost o Revoluție autentică în decembrie 1989, ci o *lovitură de stat* pleacă în analiza evenimentelor de la o premisă falsă, care conduce la contrafactualitate, și anume aceea că prăbușirea „regimului Ceaușescu nu a dus, așa cum toți ne așteptam, la preluarea puterii politice de către opoziție”⁵⁴. Se induce ideea că nucleul de revoluționari care și-au asumat puterea în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989 nu au fost opozanți ai regimului Ceaușescu! Se eludează astfel faptul că în societatea românească opoziția față de regimul comunist a fost diversă și cu un caracter composit. A inclus liderii partidelor istorice, ai rezistenței anti-comuniste care a înglobat membrii și ai altor partide și mișcări politice inclusiv dintre legionari, dar și membri sau foști membri ai PCR intrați în dizgrația

regimului și marginalizați. Nimeni din masele de revoltați din acele zile nu a contestat grupul de revoluționari care au preluat puterea până pe 12 ianuarie 1990⁵⁵, ceea ce i-a conferit legitimitatea⁵⁶. Opoziția politică anti-comunistă, formată din foști membri ai partidelor istorice, intrate în legalitate ca urmare a victoriei Revoluției, a manifestat împotriva hotărârii Consiliului Frontului Salvării Naționale de a participa la alegeri pe 28 ianuarie 1990. După această dată a început o luptă pentru putere între opoziția coagulată de partidele istorice și CFSN, dar pe alte coordonate decât cea din zilele lui decembrie 1989, în jurul cărora s-au construit destule mituri și fabulații.

⁵⁵ A se vedea și Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, Redacția publicațiilor pentru străinătate, București, 1993 p. 39; Georgiana Margareta Scurtu, *Pluripartidismul în România*, în *Clio* 1989, nr. 1-2/2005, p. 143.

⁵⁶ Există un interviu luat de Crina Nedelcu lui Mihai Trifu, care afirma că a dorit să organizeze un miting pentru a răsturna de la putere proaspătul guvern pe 26 decembrie 1989, dar nu i-a fost permisă organizarea acestei manifestații. Chiar dacă afirmația este corectă acțiunea preconizată nu a avut ecou în societate și nici urmări de vreun fel! Informația apare într-un articol din revista „Zig-Zag” nr. 13/1990 cf., Marius Mioc, *26 decembrie 1989 – prima încercare de răsturnare a regimului Iliescu*, online https://www.google.com/search?rlz=1C1CAF74PvNwY0AE&q=26+decembrie+1989++Mihai+Trifu+a+dorit+s%C4%83+organizeze+un+miting&oq=26+decembrie+1989++Mihai+Trifu+a+dorit+s%C4%83+organizeze+un+miting&gs_l=psy-ab.12...68134.68134..72417...0.0..0.145.145.0j1.....0....1..gws-wiz.dpEVNVHDbLo (accesat la 20 aprilie 2019).

⁵³ Marek Tamm, Truth, *Objectivity and Evidence in History Writing*, în *Journal Of The Philosophy Of History* 8 (2014), p. 278

⁵⁴ Gabriel Teodor Gherasim, *Interviu cu Profesoara Lavinia Stan*, Canada, în *Memoria.ro*, 2007, online http://www.memoria.ro/marturii/perioade_istorice/dupa_1989/interviu_cu_profesoara_lavinia_stan,_canada/1695/ (accesat la 20 aprilie 2019).

Sunt necesare dovezi clare și indubitabile care să stabilească în ce măsură un anumit fapt istoric este real, este contrafactual sau chiar este simplă fabulație introdusă în circuit dintr-un anume interes. „Inventarea unor fapte istorice reprezintă un pericol permanent pentru cercetare. Istoria are la bază fapte și evenimente reale, dar acestea nu vorbesc de la sine. Cercetătorul/naratorul este cel care dă sens faptelor și coerență discursului istoric. Din această perspectivă istoria este inevitabil părtinitoare⁵⁷. Istoria, ca produs al cunoașterii umane, este părtinitoare deoarece este legată de acțiunea și activitatea politică, iar istoricul nu are cum să nu fie influențat politic⁵⁸. Alan Bullock constata în cercetările sale că oamenii au un interes atât de mare pentru istoria evenimentelor recente, deoarece „au sentimente puternice pentru chestiunile politice ale vremurilor noastre, iar acest lucru, la rândul său, face imposibil ca ei să gândească sau să scrie în mod imparțial”⁵⁹. Acest lucru începe

⁵⁷ Efrén R. Torres, *The Limitations of History to the Field of Intelligence*, online <http://www.e-ir.info/2014/02/14/the-limitations-of-history-to-the-field-of-intelligence/> (accesat la 20 aprilie 2019).

⁵⁸ Constantin Fasolt, *The limits of history*, The University of Chicago Press, Chicago, 2004, p. XIII-XVII; Ioan Aurel Pop, *In dezbateri. Istoriografia și politica*, în Studii și materiale de istorie modernă, vol. XX, 2007, pp. 140-141.

⁵⁹ Alan Bullock, *Is it Possible to Write Contemporary History?*, în M. Beloff, Ed., *On the Track of Tyranny*, Vallentine & Mitchell, London, 1960, p.70

să fie timid recunoscut și în istoriografia românească. Cercetând legătura dintre educația civică și cunoașterea de tip istoric, trei tineri istorici de la Universitatea din București ajung la concluzia că „Istoria așa cum a fost ea” – atât de importantă pentru Ranke în secolul al XIX-lea – nu mai poate fi susținută astăzi. Revelarea faptului că istoria este manipulată și manipulează la rândul ei a dus la dispariția inocenței ei ca știință. „Beneficiul” pentru istorie este legat de noi tehnici de învățare – axate spre dimensiunea acțională și proactivă⁶⁰.

3. Istoria la tribunal? Adevăr istoric și adevăr juridic în Revoluția română din decembrie 1989

Un alt factor care a influențat cercetarea istorică a evenimentelor din decembrie 1989 desfășurată în centrele universitare și institutele academice este cel al interferenței istorie-justiție⁶¹. Foarte multă lume din societatea românească actuală consideră că adevărul despre evenimente trebuie să fie dat de justiție! A nu se

⁶⁰ Mihai Stănescu, Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Predarea istoriei și educația civică*, Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural, online http://hiphi.ubbcluj.ro/Public/File/sup_curs/istorie210.pdf (accesat la 20 aprilie 2019).

⁶¹ A se vedea și Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, în Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv*. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2014, pp. 86-91.

confunda dreptatea pe care o așteaptă oamenii care au avut de suferit pe timpul evenimentelor din decembrie 1989 cu adevărurile istorice ale acelor zile. Adevărul istoric și adevărul juridic nu se pot confunda, nici substitui unul celuilalt. Dezbateră raportului dintre istoric și jurist în cercetarea unui fapt istoric nu este de dată recentă, deși în ultimii ani au crescut enorm studiile, analizele și cercetările în acest sens. Aceasta a devenit una extrem de vie și intensă, mai ales pe marginea analizei violențelor politice petrecute în diferite societăți, dar și a nevoii de a se face dreptate victimelor unor conflicte sociale sau internaționale⁶².

Un cunoscut istoric francez pentru cercetările sale în acest domeniu, Annette Wieviorka, preluând unele idei de la Marc Bloch, consideră că „scrierea istoriei istoriei are multe elemente în comun, dar și diferențe cu cea a judecătorului din domeniul justiției”⁶³. Ceea ce îi aduce pe același teren pe

judecător și pe istoric este „onestitatea cu care ambii caută adevărul”⁶⁴, dar îi desparte modul cum unul și celălalt află/găsește acest adevăr. Judecătorul analizează fapta și sursele care indică existența acesteia pe baza unui cadru normativ/legislativ pe care societatea îl pune la dispoziție. Odată ce intră în posesia adevărului „judecătorul trebuie în cele din urmă să condamne sau să absolve, în conformitate cu valorile care sunt cele ale societății în care își exercită funcția și cu normele legale.

Aceasta nu este și sarcina istoricului”⁶⁵. Istoricul află adevărul și îl pune la dispoziția cititorului, care va judeca într-un fel sau altul acele fapte. Ca și în cercetarea istorică, cea în domeniul juridic înglobează operații logice de analiză și sinteză, de abstractizare și concretizare, de comparație, inducție și deducție, reconstituire în plan mental, de destructurare și restructurare, de căutări și încercări, de creație și anticipație etc. Pe traseu pot interveni: depistarea unor erori considerate anterior adevăruri, descoperirea și crearea unor noi adevăruri, reevaluarea cunoștințelor anterioare prin prisma ultimelor descoperiri. Scopul diferă. Istoricul realizează acest proces pentru a readuce în memoria prezentului ceea ce nu se cunoaște cu exactitate, în scopul unei cunoașteri sociale, pe când juristul trebuie să facă dreptate și să dea satisfacție socială celor care

---

⁶² A se vedea și Emmanuel Cartier, *Histoire et droit: rivalité ou complémentarité?* in Presses Universitaires de France. «Revue française de droit constitutionnel» 2006/3 no. 67 pp. 509-534; Bernard Edelman, *L'office du juge et l'histoire. Vérité historique, vérité judiciaire*, in *Droit et société*, n°38, 1998; Mohamed Elarbi Nsiri, *Justice, Mémoire et Histoire: Quelques remarques méthodologiques*, in HUFFPOST, 18/11/2017, online https://www.huffpostmaghreb.com/mohamed-arbi-nsiri/justice-memore-et-histor_b_13059986.html (accesat la 15 mai 2019).

⁶³ Annette Wieviorka, *La justice et l'histoire/History and Justice*, online <https://journals.openedition.org/socio/651> (accesat la 15 mai 2019).

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ *Ibidem*.

au avut de suferit în urma unor evenimente.

Din această perspectivă au dreptate acei cercetători care consideră că: „Un judecător care își dă cu părerea despre istorie trebuie să fie văzut ca susținând o *istorie oficială*. Datoria sa ca judecător trebuie să rămână neutră. Această datorie reprezintă *munca sa*”⁶⁶. Istoriile oficiale sunt instrumente de manipulare socială în regimurile de dictatură! Societatea are nevoie de re-aducere a istoriei în memoria prezentului așa cum a fost. La rândul său istoricul nu trebuie să îmbrace roba nici a judecătorului, nici pe cea a avocatului sau a procurorului când cercetează un fapt istoric. Henry Rousso consideră că nu există nicio rațiune de ordin comercial, mediatic sau intelectual ca un istoric să se substituie specialistului din justiție⁶⁷.

Din păcate, asemenea lucruri se manifestă în societatea contemporană, mai ales în cele care au ieșit dintr-un regim totalitar. O asemenea stare de lucruri poate face ca relația dintre istorie și justiție să fie, deseori, marcată de ambiguitate, de un amestec de fascinație și neîncredere, în ciuda separării care guvernează obiectul și metodele lor de lucru.

⁶⁶ Bernard Edelman, *op. cit.*, în loc. cit., p. 47.

⁶⁷ Rousso Henry, Petit Philippe, *Quel tribunal pour l'Histoire? Interview de Henry Rousso par Philippe Petit*, în *Raison présente*, n°128, 4e trimestre 1998, *Mémoire et histoire*, pp. 57-65, online https://www.persee.fr/doc/AsPDF/raipr_0033-9075_1998_num_128_1_3505.pdf (accesat la 15 mai 2019).

Confuzia apare de multe ori în folosirea socială a adevărului și a trecutului istoric. Istoricul Mohamed Elarbi Nsiri, care s-a ocupat de raportul dintre memorie, justiție și istorie în societățile ieșite din *Primăvara arabă*, consideră că debalansarea unuia dintre termenii ecuației istorie-justiție provoacă mult rău „*cercetării istorice prin șubrezenia fundamentelor metodologice ale istoricului profesionist care poate fi pus în postura de a se simți neputincios metodologic în fața amintirilor personale televizate, a mărturiilor memoriei individuale și în fața unei justiții chemate să scrie istoria prin monopolizarea amintirilor victimelor pentru a acționa ca istoric oficial*”⁶⁸.

Nici juriștii care nu amestecă actul de justiție cu interesele politice conjuncturale ale unui partid sau ale unui lider care gestionează puterea la un moment dat nu împărtășesc ideea că în procesul de aflare a adevărului justiția se poate substitui istoriei. Fostul magistrat militar Ioan Dan se întreba: „*Cum se poate da în judecată o REVOLUȚIE?*”⁶⁹. Cercetările făcute de Ioan Dan pe marginea evenimentelor petrecute în decembrie 1989 arată că justiția nu poate să afle adevărul istoric, în cazul unei răsturnări violente a unui regim politic, deoarece nu are pregătire, nu are instrumentele și metodele de cercetare specifice istoriei:

⁶⁸ Mohamed Elarbi Nsiri, *op. cit.*, în loc. cit.

⁶⁹ Gl.(r). Ioan Dan, *Dosarul Revoluției. Adevărul despre minciuni*, Editura Blassco, București, 2015, p. 14

„Când milioane de oameni – așa cum s-au petrecut lucrurile în urmă cu un sfert de secol – au înfruntat, cu curaj exemplar, presiunile și au înlăturat un regim odios, pe cine să judeci (s. a.) și în temeiul cărei legi?... Cei care vor să dea în judecată REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989, ca și cei care se lasă seduși de această idee, își dau, uneori seama de subreziența pozițiilor lor, și în consecință apelează la cele mai diverse formule menite să mențină starea de confuzie, de insatisfacție”⁷⁰.

Interferențele dintre istorie, memorie și justiție nu se încadrează în ceea ce poate fi considerat ca fiind normalul/obișnuința unei societăți. Acestea apar după consumarea unor momente de crize sociale și conflicte internaționale unde se produc crime grave, deseori comise de persoane aparținând sau în numele instituțiilor statului. În cele mai multe din cazurile cunoscute din istoria recentă crimele au fost asociate cu un fost regim dictatorial. Noul regim democratic care succede trebuie să parcurgă o tranziție la statul de drept. Acest lucru presupune să facă dreptate victimelor fostului regim de dictatură, să pună în aplicare o justiție specială. Unii dintre magistrații implicați în judecarea unor foști lideri ai regimului comunist aduc în discuție și influența pe care a exercitat-o asupra judecătorului psihoza condamnării care venea din stradă

⁷⁰ *Ibidem*, p. 15.

în starea de everfescentă revoluționară a zilelor care au urmat căderii dictaturii în România. Fostul magistrat militar, generalul în rezervă Ioan Panaitescu, descria peste ani condițiile în care a judecat lotul CPEx: „... atmosfera post-revoluționară făcea să vibreze și pereții instanței, uneori. Primeam la dosar, bunăoară, memoriile disperate ale unor simpatizanți ai inculpaților după cum alții, n-aș putea să le zic tot simpatizanți, cereau, mi se pare, o pușcă, gloanțe suficiente și încuviințarea unei vizite private în celularul de la Jilava. Ca în 1941”⁷¹.

Această formă de justiție a apărut la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, în principal ca răspuns la prăbușirile regimurilor politice de dictatură din America Latină și Europa de Est – pentru a se face dreptate socială. În aceste societăți, activiștii pentru drepturile omului și alți membri ai societății civile au vrut să abordeze abuzurile sistematice din partea regimurilor anterioare fără a pune însă în pericol transformările politice în curs de desfășurare. Deoarece aceste schimbări din societate au fost numite în mod popular tranziție la democrație, oamenii au început să numească acest nou domeniu multidisciplinar justiție de tranziție⁷². Conceptul de

⁷¹ Marian Nazat, *De vorbă cu Ion Panaitescu – partea întâi*, online <http://mariannazat.ro/de-vorba-cu-ion-panaitescu-partea-intai/> (accesat la 20 mai 2019).

⁷² A se vedea, Rodrigo Uprimny, Maria Saffon, *Transitional Justice, Restorative Justice and Reconciliation. Some Insights from the*

justiție de tranziție este definit ca fiind „the full range of processes and mechanisms associated with a society’s attempt to come to terms with a legacy of large-scale past abuses, in order to ensure accountability, serve justice and achieve reconciliation”⁷³.

Specialiștii în domeniu consideră că justiția nu ar trebui înțeleasă doar ca o zeiță legată la ochi care încearcă să pună în aplicare normele juridice universale și să-i condamne pe cei responsabili de infracțiunile comise, ci mai degrabă ca o sumă de instituții, mecanisme și procese complementare (judiciare și non-judiciare) care urmăresc: a) a reconstrui infrastructura judiciară ruinită sau disfuncțională prin restabilirea statului de drept; b) să se ocupe de crimele comise de oamenii fostului regim prin procese penale sau mărturii în fața unor Comisii ale adevărului și c) să abordeze nedreptățile structurale și sistemice care au dus la conflict prin repararea și compensarea lor⁷⁴.

Columbian Case, University of Wisconsin, 2006; Ruti Teitel, *Transitional Historical Justice*, în Lukas Meyer, ed., *Justice in Time: Responding to Historical Injustice*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2004;

⁷³ UNITED NATIONS, HUMAN RIGHTS, *Transitional Justice and Economic, Social and Cultural Rights*, New York and Geneva, 20014, p. 5, online <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-13-05.pdf> (accesat la 20 mai 2019).

⁷⁴ George Kasapas, *An Introduction to the Concept of Transitional Justice: Western Balkans and EU Conditionality*, in UNISCI Discussion Papers, N° 18 (Octubre/October 2008), p. 60.

În România cercetările efectuate pe marginea evenimentelor din decembrie 1989 de către istorici și reprezentanți ai justiției au fost, din păcate, utilizate în lupta politică pentru putere și nu s-a putut aplica justiția tranzițională, așa cum s-a întâmplat după cel de-al Doilea Război Mondial. Motivele sunt multiple, iar printre acestea putem aminti și faptul că „pe de-o parte, țările din fostul bloc sovietic nu se aflau sub ocupația unei puteri învingătoare, care să-și impună deciziile (așa cum s-a întâmplat cu Germania post-nazistă), iar pe de altă parte, noile elite rezultate în urma alegerilor libere și corecte nu își puteau condamna cu ușurință propriul trecut, inclusiv apartenența la partidele comuniste. În aceste condiții, cu excepția câtorva cazuri simbolice, responsabilitatea față de existența regimului comunist nu a luat formele unor procese judiciare, ci a rămas eminentemente o problemă care să fie gestionată cu instrumentele politicii”⁷⁵.

Istoricul Stejărel Olaru, coordonator al unui proiect de cercetare cu tema *Justiția de tranziție în România postcomunistă* lansat la ICCMER, cu ani în urmă, încerca să argumenteze

⁷⁵ Florin Abraham, Între moral și legal: problema responsabilității din perspectiva Legii lustrăției în România, online <https://www.facebook.com/notes/institutul-na%C5%A3ional-pentru-studiul-totalitarismului/florin-abraham-%C3%AEntre-moral-%C5%9Fi-legal-problema-responsabilit%C4%83%C5%A3ii-din-perspectiva-l/249717278389013/> (accesat la 15 mai 2019).

de ce trebuie să se găsească un răspuns la jumătățile de măsură cu care se acționase până atunci. În opinia sa, „*Peste tot însă acolo unde violența de Stat a făcut victime numeroase, unde vinovații - foarte numeroși la rândul lor - s-au aflat în poziții de conducere, deținând o anumită legitimitate, exercițiul justiției post-dictatoriale a devenit foarte dificil, fie că a fost înțeles ca o condamnare dată de o instanță judiciară, fie ca un proces de rescriere a Istoriei*”⁷⁶.

Înțelegerea justiției de tranziție presupune o bună cunoaștere a conceptelor și noțiunilor de genocid și crime împotriva umanității. Nu putem să afirmăm sau să negăm că în zilele Revoluției din decembrie 1989 au fost săvârșite fapte care se pot circumscrie în categoria celor specifice crimelor contra umanității sau genocidului în decembrie 1989, fără o bună cunoaștere a conceptelor cu care s-a operat în ultimele decenii în practica judiciară internațională, dar și în cercetarea istorică deopotrivă. Din varii motive și interese personale sau de grup au fost „aruncate” cu lejeritate pe piața românească aceste noțiuni în legătură cu evenimentele din decembrie 1989. Raluca Grosescu consideră că noțiunea de crime împotriva umanității „reprezintă una dintre cele

⁷⁶ Stejărel Olaru, coord., Justiția de tranziție în România postcomunistă, online https://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/proiecte_de_cercetare/justitia_de_tranzitie.pdf (accesat la 15 mai 2019).

mai importante categorii ale dreptului penal internațional, alături de genocid și crime de război”⁷⁷. Termenul a fost utilizat pentru prima dată în timpul Primului Război Mondial într-o declarație trimisă de guvernele francez, britanic și rus, la 24 mai 1915, Sublimei Porți cerându-i să ia măsuri pentru a împiedica masacrele comise de administrația otomană împotriva minorității armene⁷⁸. La finalul războiului, puterile învingătoare au abandonat însă angajamentul din 1915, considerând că judecarea responsabililor otomani ar fi putut să creeze un precedent pentru sancționarea discriminărilor practicate de către țările Antantei împotriva propriilor minorități naționale din provinciile teritorii și mai ales în colonii⁷⁹.

În anii celui de-al Doilea Război Mondial apare pe agenda politicii internaționale, din nou, conceptul de crime împotriva umanității într-o declarație politică făcută de Puterile Aliate la Moscova prin care se angajau să condamne crimele naziste contra

⁷⁷ Raluca Grosescu, *Crime împotriva umanității*, în Daniel Șandru, Sergiu Mișcoiu, Ruxandra Ivan, coord., *Dicționar de științe politice, relații internaționale și studii europene*, Iași, Ed. Institutul European, online https://www.academia.edu/6393613/Crime_impotriva_Umanitatii (accesat la 15 mai 2019).

⁷⁸ A. Beylerian, *Les grandes Puissances l'Empire ottoman et les Arméniens dans les Archives françaises (1914-1918)*, p. 29, citat de Wladimir Naslednikov, *Naissance et développement du concept de crime contre l'humanité*, Thèse: dirigée par Monsieur Arnaud DE RAULIN, Soutenue, le 7 janvier 2009 – Faculté de droit de Douai, p. 10.

⁷⁹ Raluca Grosescu, *op. cit.*, in loc. cit.

umanității. Studii recente arată că în fapt utilizarea acestui concept într-un document politic este mult mai veche. A fost identificat în discursul lui Robespierre din 3 decembrie 1792 în care regele Franței este calificat trădător al nației și vinovat de crime contra umanității⁸⁰. Istoricul francez Yves Ternon consideră că noțiunea de crime contra umanității „a fost se pare utilizată pentru prima dată într-un document oficial, o scrisoare la 8 mai 1876 către ministrul afacerilor externe francez Decaze, vicecontelui Goutant-Biron, ambasadorul Franței la Berlin, după asasinarea la Salonica a consulilor german și francez”⁸¹. Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite a decis pe 25 mai 1993, în Rezoluția cu numărul 827, crearea Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie. Cu această ocazie a fost elaborat și Statutul de funcționare a acestei instanțe internaționale. Articolul 5 precizează că actele considerate crime contra umanității sunt acelea care s-au comis în cazul unui conflict armat internațional sau intern, împotriva oricărei populații civile. Aceste infracțiuni includ: asasinatul, exterminarea, înrobirea, expulzarea, închisoarea, tortura, violul, persecuția din motive politice, rasiale și religioase, sclavajul sexual,

⁸⁰ M. Walzer, *Régicide et Révolution*, Traduit de l'américain par J. Debouzy, Paris, Payot, 1989, p. 230, citat de citat de Wladimir Naslednikov, *op. cit.*, p. 11.

⁸¹ Yves Ternon, *Guerres et Génocides au XXe Siècle*, Odile Jacob, Paris, 2007, p. 62.

prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală de o gravitate comparabilă, disparițiile forțate, crima de apartheid, alte fapte inumane cu caracter analog cauzând cu intenție suferințe mari sau vătămări grave ale integrității fizice ori ale sănătății fizice sau mintale⁸².

Prima faptă care se încadrează în cele specifice crimelor contra umanității este asasinatul; în unele lucrări academice *asasinatul* este tradus prin *omor*⁸³. Or, cele două noțiuni nu sunt sinonime, deși în limbajul cotidian uneori se substituie unaia alteia. Acest fapt ar putea părea a fi fără mare importanță, însă, dacă luăm în calcul cât de complexă a fost situația din societatea românească a zilelor lui Decembrie 1989, lucrurile nu mai par a fi de neglijat! Se poate ajunge la confuzii în interpretarea faptelor care s-au produs în zilele însângerate ale Revoluției din Decembrie 1989. Specialiștii în teoria dreptului penal precizează clar că „asasinatul este săvârșirea unui omor cu premeditare și sânge rece”⁸⁴. O faptă se încadrează în cele specifice asasinatului dacă:

⁸² Wladimir Naslednikov, *op. cit.*, pp. 282-283.

⁸³ Lect. univ. Ștefan Moțățiaianu, *Repreșiunea crimelor grave împotriva păcii și umanității/Repression of Serious Crimes Against Peace and Humanity*, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, Nr. 4/2011, pp. 181-182; Raluca Groșescu, *op. cit.*, în *loc.cit.*

⁸⁴ Dr. Elisabeta Boțian, *Drept penal. Partea specială*, p. 15, on line.

„- între momentul luării hotărârii infracționale și executarea hotărârii să treacă un interval de timp,

- în acest interval de timp autorul să chibzuiască și să reflecteze asupra faptei și modalităților de săvârșire și

- făptuitorul să fi desfășurat acte de pregătire, concretizate în alegerea armii, a locului unde va săvârși fapta, căutarea de complici, pândirea ori atragerea în cursă a victimei.

Dacă oricare din aceste condiții nu este îndeplinită, încadrarea juridică a faptei va fi aceea de omor simplu (art. 188) și nu omor calificat⁸⁵. Se pot aplica aceste principii și judecați de valoare oamenilor implicați în evenimentele din decembrie 1989 de ambele baricade? O cercetare istorică și juridică în acest sens nu avem cunoștință a fi fost făcută, dar aprecieri în care sunt utilizate concepte precum crime împotriva umanității și genocid circulă în anumite perioade și momente.

O abordare holistică, multidimensională nu numai a conceptului de justiție tranzițională, ci și a mecanismelor de aplicare este mai potrivită pentru a face față realității complexe a societăților ieșite din regimuri de dictatură cum a fost și cea românească pentru a se promova reconcilierea și asigurarea trecerii cu succes la o pace pozitivă, care este dezirabilă oricărei societăți. Dacă acceptăm această perspectivă de înțelegere a justiției de tranziție, atunci aceasta trebuie să fie

⁸⁵ *Ibidem*.

aplicabilă și în România celor care au comis crime în timpul dictaturii comuniste⁸⁶ și a celor care au acționat pentru apărarea regimului Ceaușescu. Este necesară o dezbatere academică între juriști, istorici, specialiști în științe politice pentru a se vedea dacă acest tip de justiție poate fi aplicat, indiferent care este tipul de argumentație, și celor care au acționat pentru înlăturarea de la putere a unui regim de dictatură.

Procesul penal în care sunt judecate crimele contra umanității trebuie să facă dreptate victimelor, să conducă la satisfacerea sentimentului de justiție celor care se ocupă de memoria victimelor, să contribuie la cunoașterea realității și să favorizează construirea unei memorii colective/sociale a ceea ce este mai presus de cuvinte și care trebuie să fie declarat clar în cadrul unei secții judiciare⁸⁷. Dar nu trebuie să fie din varii interese forțate lucrurile. Crimele contra umanității în opinia unor specialiști mai trebuie să aibă o caracteristică, esențială: să se fi produs în masă. „Criminalitatea în masă nu constituie o simplă încălcare a drepturilor omului a unei minorități de către o putere și nici exploatarea economică exagerată. Se caracterizează prin distrugerea unor segmente mari ale unei populații civile, adesea

⁸⁶ A se vedea Raluca Grosescu, Raluca Ursachi, *Justiția penală de tranziție. De la Nürnberg la postcomunismul românesc*, Editura Polirom, Iași 2009, pp. 223-252.

⁸⁷ Wladimir Naslednikov, *op.cit.*, p. 22.

însoțite de atrocități care, la prima vedere, par a fi inutile⁸⁸. Este reacția disperată a unui regim opresiv care luptă pentru a păstra pârghiile puterii și menține avantajele oferite de regimul pe care masele revoltate doresc să îl răstoarne. Pot fi aplicate ca ipoteză de cercetare aceste aserțiuni evenimentelor din decembrie 1989? Dacă judecăm faptele istorice în scheme extrem de simplificate s-ar putea să considerăm că da, însă apare întrebarea: am mai ajunge la adevărul istoric sau la un adevăr interesat?

Problema raportului dintre adevărul istoric și condamnarea celor care au comis crime și abuzuri în timpul evenimentelor din decembrie 1989 a dominat mentalul colectiv românesc al ultimelor trei decenii. Opinia publică a cerut, încă din primele luni după căderea regimului Ceaușescu, adevărul și judecarea celor vinovați de reprimarea revoluționarilor. Au fost judecate în proces public persoanele găsite vinovate de crime și infracțiuni grave aparținând conducerii de partid și de stat din perioada comunistă, unele cadre militare din structurile armatei securității și ale miliției care au fost identificate ca fiind vinovate pentru moartea unor revoluționari la Timișoara, Cluj, București și alte orașe ale țării. O parte a societății și chiar din interiorul justiției a contestat modul cum au fost rezolvate dosarele revoluției. Într-o

⁸⁸ Jacques Sémelin, *Qu'est-ce qu'un crime de masse? Le cas de l'ex-Yougoslavie*, in *Critique internationale* n°6 - hiver 2000, p. 144.

publicație istorică, după ani de zile, se afirma că „...imediat după încetarea vacarmului revoluționar și închegarea noii puteri, o echipă de procurori, desemnați aproape aleatoriu, primește sarcina oficială să descopere autorii crimelor din decembrie 1989. Metoda aleasă, corectă din punct de vedere juridic, avea să fie însă doar o interfață pretențioasă pentru o serie de decizii care aveau să îngroape, încă din fașă, dosarul Revoluției⁸⁹.”

Concret, echipa de procurori desemnată a urmat în cercetare metoda identificării victimei pentru a porni în căutarea făptașului. Problemele au apărut însă pe două paliere: cel al calității oamenilor aleși să construiască dosarul și al soluțiilor date de aceștia. În prima fază a dosarului, toți procurorii aleși erau, de fapt, oameni ai fostului regim. Majoritatea chiar participaseră activ la reprimarea Revoluției, în decembrie 1989, și fuseseră «recompensați» printr-o promovare într-un loc călduț, afirmă procurorul Dan Voinea⁹⁰. Pentru istorici, istoricul și politologul Vladimir Tismăneanu a adresat înaltelor oficialități române o scrisoare deschisă în care afirma: „La 20 de ani de la Revoluție nu se cunoaște adevărul despre evenimentele acelor zile și despre autorii

⁸⁹ Andrei Crăciun, Mihai Mincan, *Cine a salvat „Dosarul Revoluției”*, în *Historia*, online <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cine-a-salvat-dosarul-revolutiei-i> accesat la 15 mai 2019.

⁹⁰ *Ibidem*.

crimelor. Este o realitate dureroasă ce nu poate fi ocolită și care trebuie confruntată neîntârziat, cu voință, curaj și onestitate. Lacătul totalitar pus pe documente trebuie sfărâmat. Este o chestiune presantă pentru sănătatea democrației românești. Ne adresăm dvs. în condițiile în care, în urma alegerilor parlamentare și prezidențiale, întreaga putere de decizie și acțiune se află în mâinile dvs. Deși mai sunt doi ani și jumătate până la prescrierea faptelor de omor din timpul Revoluției, anchetele din dosarele aflate la Parchetul General trenează și documentele din aceste dosare nu sunt accesibile – contrar dispoziției CEDO – nefiind desecretizate în totalitate. Dincolo de procedura din fața CEDO și de soluțiile juridice, este nevoie ca opinia publică din România să afle adevărul despre cei care au ordonat uciderea a peste 1000 de oameni în decembrie 1989 și despre cei care au executat acest ordin⁹¹”. Această dezbateră în care s-au amestecat voit sau nu adevărul istoric și adevărul din justiție a ocupat spațiul public, mai ales în preajma aniversării evenimentelor din decembrie și a comemorării victimelor represiunii regimului Ceaușescu. A generat, de asemenea, o bogată literatură atât în țară, cât și în

⁹¹ Vladimir Tismăneanu, *Adevărul trebuie știut, vinovații trebuie pedepsiți! Apelul societății civile din România*, on line <http://tismaneanu.wordpress.com/2010/02/15/adevarul-trebuie-stiut-vonovatii-trebuie-judecati-apelul-societatii-civile-din-romania> accesat la 22 februarie 2019.

străinătate, care, din păcate, uneori a produs și grave distorsiuni ale imaginii acelor evenimente în mentalul colectiv românesc.

Au fost aduse la lumină multe adevăruri despre zilele revoluției dar, în același timp, au fost aruncate pe piața informațiilor și jumătăți de adevăr sau chiar minciuni⁹², din interes politic, dar și din neștiința mânăuirii instrumentelor de cercetare istorică sau a neînțelegerii raportului dintre adevărul istoric și adevărul juridic, în asemenea momente de răscruce din istoria unui popor. A condamna un om pentru acțiuni comise în zilele lui decembrie 1989 nu înseamnă că un complet de judecată a descoperit un adevăr istoric la care un cercetător nu a putut să ajungă! Din această perspectivă, este important să înțelegem ce înseamnă utilizarea istoriografiei și a memoriei colective tezurizată în lucrări de istorie și scrieri memorialistice, pentru scopuri juridice, pe de o parte, iar pe de alta, a rolul justiției pentru înțelegerea evoluțiilor istorice.

A le confunda nu este o problemă simplă sau lipsită de riscuri⁹³.

⁹² A se vedea, Ioan Scurtu, *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, Editura Mica Valahie, București, 2012 p. 345-358; *Idem*, Minciuni mass-media, on line <http://www.ioan-scurtu.ro/minciuni-mass-media/>, accesat la 22 februarie 2019

⁹³ A se vedea, Jocelyn Néron, *La justice et l'histoire face aux procès pour crimes contre l'humanité: entre la mémoire collective et la procédure*, on line, <http://www.archipel.uqam.ca/3844/1/M11955.pdf>, Adrian Cioflâncă,

Referindu-se la raportul dintre adevărul unor fapte și percepția judecătorului despre ele, un judecător de la Înalta Curte de Casație și Justiție declara că: „Sunt situații în care instinctul îți șoptește faptul că adevărul este altul decât cel care rezultă din probele pe care le-ai administrat temeinic și cu mare grijă. Instinctul trebuie ascultat și te determină să fii mult mai atent și minuțios în analiză, dar de multe ori, în ciuda acestor eforturi, nu poți să-ți probezi instinctul. De aceea, niciodată adevărul judiciar nu se suprapune peste adevărul absolut. Important este, însă, să nu ai prejudecăți, să nu fii superficial, să nu greșești și să ai conștiința faptului că ai făcut tot ceea ce era legal și omenește posibil pentru aflarea adevărului⁹⁴. Dacă pentru justiție poate fi admis un asemenea raționament, în cercetarea istorică instinctul nu se poate substitui raționamentului științific niciodată!

În justiție există oameni specializați în a cerceta, pe baza documentelor și a mărturiilor, și a afla vina de crime/infracțiuni contra umanității și aceștia aparțin justiției de tranziție,

---

Istorie și justiție Un model german pentru „procesul comunismului”, on line, <http://phantasma.ro/wp/?p=1546>, Carlo Ginzburg, *Checking the Evidence: The Judge and the Historian*, în *Critical Inquiry*, Vol. 18, No. 1 (Autumn, 1991), pp. 79-92.

⁹⁴ Cristina Tarcea, *Niciodată adevărul judiciar nu se suprapune peste adevărul absolut*, interviu de Floriana Jucan, online <https://www.juridice.ro/472644/cristina-tarcea-niciodata-adevarul-judiciar-nu-se-suprapune-peste-adevarul-absolut.html>.

care nu are încă un concept și o teorie bine consolidate⁹⁵. În procesele justiției de tranziție, adevărurile complexe pot fi greu de găsit în povestirile individuale ale supraviețuitorilor. Narațiunile istorice reprezintă o parte esențială a obținerii adevărului, dar povestirea istoriei reflectă perspectiva celui care a trăit experiența sau a fost martor și prin urmare încărcată de un puternic subiectivism. Cât de eficiente sunt acestea pentru justiția care caută să facă dreptate și să pună adevărul în lumină? Comisiile de Adevăr și tribunalele pentru crime de război pot oferi un serviciu esențial cercetării istorice prin prezentarea și de dovezi concrete pe lângă mărturiile actanților sau martorilor despre infracțiunile teribile produse în timpul unor răsturnări de regim politic pe calea violenței politice⁹⁶.

Pe de altă parte, multe dintre procesele în care sunt judecate fapte și acțiuni desfășurate în timpul revoluțiilor sunt organizate la mulți ani după consumarea lor. În acest caz, este vorba de o justiție retroactivă. Specialiști în domeniu consideră că „justiția retroactivă este problematică. La

---

⁹⁵ Sandrine Lefranc, *La justice transitionnelle n'est pas un concept*, in *Mouvements* 2008/1, no. 53, pp. 61-69, online https://www.cairn.info/revue-mouvements-2008-1-page-61.htm?try_download=1.

⁹⁶ Judy Barsalou, *Trauma and Transitional Justice in Divided Societies*, Special Report 135, April 2005, UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE, online <https://www.usip.org/sites/default/files/sr135.pdf>.

momentul la care au fost comise crimele autorităților autoritare erau justificate sau chiar legale și, de multe ori, publicul și-a susținut acțiunile de a suprima terorismul, de a învinge gherilele sau de a restabili dreptul și ordinea în societate. Urmărirea penală devine dificilă atunci când nu există o dihotomie clară a victimei și făptuitorului, când atât grupurile de opoziție, cât și forțele guvernamentale au încălcat grav drepturile omului⁹⁷. Nu numai în România în cazul evenimentelor din decembrie 1989 „Decizia de a urmări în justiție și interpretarea publică a succesului și/sau a eșecului urmăririi penale depinde, de asemenea, de dinamica puterii dintre elitele care au ieșit și cele care au venit la conducere în momentul tranziției”.⁹⁸ Acest lucru explică de ce cererile venite din partea unor oameni politici aflați în diferite funcții politice în România au cerut deschiderea/reluarea judecării dosarului revoluției în momente cheie ale jocului politic dintre putere și opoziție.

Un alt aspect este cel al influenței pe care îl are opinia publică prin diverse canale media asupra muncii pe care o fac atât juristul, cât și istoricul în ceea ce privește descoperirea adevărilor despre evenimentele ce se

petrec într-o revoluție așa cum a fost cea din decembrie 1989. Un recent exemplu este manipularea de către ziaristi și formatori de opinie interesați a informațiilor cuprinse în Comunicatul emis de Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție din ziua de 18 decembrie 2017. „Evenimentul Zilei din 20 decembrie 2017, prin articolul semnat de Sorin Andreiana, afirmă că „Parchetul militar confirmă: În decembrie 1989 a fost lovitură de stat! Aceleași idei au fost retransmise publicului de Ionuț Țene, încă, din 18 decembrie 2017, pe portalul *Napoca News*, dar și de site-ul ziarului *Adevărul*, prin Horațiu Pepine etc.”⁹⁹ Analiza acestor articole l-au condus pe Marius Mioc la concluzia că: „În ciuda acestor afirmații repetate în atâtea locuri, în Comunicatul Parchetului nu există niciunde expresia lovitură de stat. Pretențiile că Parchetul ar fi afirmat că în decembrie 1989 a fost o lovitură de stat, date de unele mijloace de informare chiar și cu ghilimele de citare, sunt pur și simplu mincinoase”. Desigur, este dreptul lui Sorin Andreiana, Ionuț Țene, Mircea Canțâr, Ion Cristoiu și a altora să afirme că în decembrie 1989 a fost o lovitură de stat, dar este complet lipsit de onestitate

---

⁹⁷ Brigitte Weiffen, *From Domestic to International Instruments for Dealing with a Violent Past: Causes, Concomitants and Consequences for Democratic Transitions* in Aleida Assmann, Linda Shortt, eds., *Instruments of Change*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, pp. 91-92.

⁹⁸ *Ibidem*, pp. 92.

---

⁹⁹ A se vedea pe larg, Marius Mioc, *Manipularea mediatică legată de comunicatul Parchetului despre dosarul revoluției*, în *Contributors.ro*, din 5 ianuarie 2018, online <http://www.contributors.ro/fara-categorie/manipularea-mediatica-legata-de-comunicatul-parchetului-despre-dosarul-revolu%C8%9Biei/> accesat la 2 decembrie 2018.

din partea lor să pretindă că această afirmație a fost făcută de Parchet¹⁰⁰. Acest tip de presă poate să exercite în anumite situații presiune asupra unui complet de judecată. Teoretic actul de justiție trebuie să nu fie influențat de opiniile sau dezbaterile din media, iar judecătorul trebuie să respecte etica și deontologia profesională.

Etica profesională trebuie să unească atât pe judecător, care caută *adevărul juridic*, cât și pe cercetătorul trecutului, care trebuie, prin munca sa, să ajungă la *adevărul istoric*. Normele și principiile etice pentru cele două profesii nu au aceeași natură!

Judecătorului etica îi impune, atunci când se pronunță și dă verdict la o serie de fapte și acțiuni, o anumită conduită și respectarea unor principii și norme. Acestea se găsesc într-o serie de instrumente care sunt specifice și valabile în societate în momentul judecării. În țara noastră există un *Cod deontologic al judecătorilor și procurorilor din România și chiar un Ghid practic de etică profesională pentru judecători și procurori*¹⁰¹. Etica și deontologia în justiție fac parte din cultura sistemului judiciar, iar acest tip de cultură este creată de oameni și se dezvoltă de-a lungul anilor, deci

au un caracter istoric. Se schimbă în funcție de evoluțiile sociale, morale și politice ale unei societăți și țin cont de sensibilitățile și valorile acelei societăți. Acest fapt rezultă și din prevederile *Ghidului practic de etică profesională pentru judecători și procurori* realizat în cadrul proiectului „Întărirea capacității sistemului judiciar românesc de a răspunde provocărilor noilor schimbări legislative și instituționale, implementat de Consiliul Superior al Magistraturii din România (CSM) în cadrul Programului RO 24 în anul 2017. Potrivit acestui ghid, „Etica și deontologia fac parte din cultura sistemului judiciar. Cultura este creată de oameni și se dezvoltă de-a lungul anilor; cultura se poate manifesta și în ceea ce observă cetățeanul atunci când se află în contact cu orice organism judiciar. Cu alte cuvinte, magistratul trebuie să învețe să observe și să înțeleagă:

- ce așteptări au oamenii;
- ce văd oamenii de fapt;
- ce experiențe au oamenii;
- care sunt consecințele¹⁰²”. Au ți-

nut cont procurorii care au lucrat la un nou dosar al revoluției din 1989 de cele patru recomandări enumerate în ghid? Opiniile unor specialiști în domeniu sunt în conformitate cu *fractura de percepție* existentă în societate privind natura evenimentelor revoluție – lovitură de stat. Fostul procuror militar Dan Voinea apreciază că această

¹⁰⁰ *Ibidem*.

¹⁰¹ A se vedea de exemplu Ion Copoeru, coord., Ghid practic de etică profesională pentru judecători și procurori, București, 2017, online http://www.inm-lex.ro/fisiere/d_2010/Ghidul%20practic%20de%20etica%20profesionala%20pentru%20judecatori%20si%20procurori.pdf.

¹⁰² *Ibidem*, p. 7.

decizie „este o victorie a victimelor și a statului de drept. Ei s-au dus la CEDO, foarte multe victime s-au plâns de aceste soluții și de faptul că procurorii n-au înțeles că trebuie să ducă până la capăt aceste cercetări¹⁰³. Valer Marian, procuror în Comisia guvernamentală de anchetă a evenimentelor din decembrie 1989 de la Sibiu în perioada aprilie – august 1990, consideră că „abordarea unor aspecte de către autorii rechizitoriului din dosarul Revoluției din decembrie 1989 este cel puțin simplistă și pompieristică¹⁰⁴”. Este prezentă această fractură de percepție și în rândul judecătorilor care se vor pronunța în acest dosar?

Etica în munca pe care istoricul o face pentru a descoperi adevărul nu are aceleași coordonate și prescripții¹⁰⁵ precum cele ale judecătorului sau procurorului, deși tentația istoricului

¹⁰³ Ce spune fostul procuror Dan Voinea despre redeschiderea dosarului Revoluției online <https://www.cotidianul.ro/ce-spune-fostul-procuror-dan-voinea-despre-redeschiderea-dosarului-revolutiei/> accesat la 24 mai 2019.

¹⁰⁴ Valer Marian, *Un rechizitoriu securisto-pompieristic al Revoluției Române (I)*, online <https://www.cotidianul.ro/un-rechizitoriu-securisto-pompieristic-al-revolutiei-romane-i/> accesat la 24 mai 2019.

¹⁰⁵ A se vedea pe larg, Jonathan Glover, *Humanity: A Moral History of the Twentieth Century*, Jonathan Cape, London, 1999; David Carr, Thomas R. Flynn, Rudolf A. Makkreel, *The Ethics of History*, University Press, Evanston Northwestern, 2004; Cathie Clement, ed., *Special issue on 'Ethics and the Practice of History'*, in *Studies in Western Australian History*, no. 26, 2010;

de a lucra cu instrumentele acestora nu a fost niciodată mai mare ca astăzi. Istoricul australian Alan Tapper consideră că există standarde de calitate și norme privind deontologia cercetării istorice, dar „ideea de a accepta și de a impune standarde comune tuturor istoricilor întruchipează o imposibilitate și fiecare istoric ar trebui să aibă posibilitatea de a-și continua lucrarea proprie, fără riscul cenzurii critice¹⁰⁶”. Eminentii istorici și filosofi ai istoriei ca E. H. Carr, Marc Bloch, Herbert Butterfield, George Kitson Clark și-au spus părerea în legătură cu ideea dacă judecățile morale sau etice sunt acceptabile atunci când istoricii interpretează trecutul. Concluziile de ordin etic nu fac parte din instruirea sau responsabilitatea istoricului: Herbert Butterfield preciza în scrierile sale că istoricul trebuie să evite judecățile de ordin moral atunci când analizează faptele și procesele sociale din trecut. Argumentul său era că responsabilitatea este de ordin metodologic și științific. El a dezvoltat această idee în studiul *Moral Judgements in history*, publicat în anul 1951, în care a pledat ca cercetătorii trecutului să scrie „a technical history”¹⁰⁷. În mod similar, E. H. Carr susține că nu există un

¹⁰⁶ Alan Tapper, *Is there an Ethics for Historians?* in *STUDIES IN WESTERN AUSTRALIAN HISTORY*, vol. 26, 2010, online https://www.researchgate.net/publication/42428679_Is_there_an_ethics_for_historians.

¹⁰⁷ Apud, Paul T. Phillips, *Truth, Morality, and Meaning in History*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2019, p. 57.

tribunal înaintea căruia oamenii din trecut pot fi considerați responsabili și nu face parte din sarcina istoricului de a pronunța judecăți morale asupra vieții private a persoanelor care apar în paginile sale¹⁰⁸.

Efectuarea judecăților de ordin moral este imposibilă în istorie deoarece normele și regulile unei societăți sunt acceptate și respectate, iar oamenii trebuie să se conformeze acestora. Din această perspectivă nu poți condamna pe indivizi pentru circumstanțele în care s-au găsit. Este un mare risc a se face judecăți etice pentru un segment din trecutul unei societăți

care a funcționat într-o anumită epocă prin standardele unei alte ere, sau prin standarde care pretind aplicabilitatea universală. Se regăsesc măcar unele din aceste reflecții în dezbaterile științifice sau în cea publică pe marginea evenimentelor din decembrie 1989? Din păcate, în prea multe din studii, lucrări și scrieri memorialistice sau de altă natură consacrate Revoluției Române care a condus la răsturnarea regimului Ceaușescu tentația de a da verdicte și sentințe o depășește pe cea a cercetării care să respecte principiile și normele cercetării științifice.

---

¹⁰⁸ Apud, Lindsay Gibson, *Ethical Judgments in History: Are they wrong?* în The History Education Network THAN/HiER, 24 October 2011, online <http://thenhier.ca/en/content/ethical-judgments-history-are-they-wrong.html> (accesat la 26 mai 2019, ora 18.30).

1989

– o percepție subiectivă –

Gheorghe SCHWARTZ

Pentru că în prima jumătate a vieții am trăit în ceea ce se numea „dictatura proletariatului”, trebuie să precizez de la început că, în mod firesc, percepția mea nu poate fi decât subiectivă. Nefiind istoric, subiective sunt aceste rânduri și pentru perioada de dinainte de 1989 și pentru cea de după. Sursele livrești din materialul de față nu sunt decât jaloane ale subiectivității mele.

Tema este actuală nu pentru că ne aflăm la treizeci de ani de la evenimentele din decembrie 1989, existând o cutumă să aniversezi istoria odată cu aniversarea unor cifre rotunde, ci pentru că, iată, în textul de față n-a trebuit să umblu prea mult la arhive, sursele de ultimă oră, știrile la zi servindu-mi din plin drept argumente.

Când am început să scriu ciclul „Ce-i O Sută”, am sperat că, în peisajul celor două mii cinci sute de ani ai narațiunilor mele, voi da și de perioade în care nu au avut loc mari evenimente atestate, încât să-mi pot permite să plasez acolo și pasaje mai lirice. Nici

vorbă! Chiar și în „hăul Evului Mediu întunecat” s-au petrecut, an de an, o mulțime de întâmplări importante imposibil de evitat ca decor pentru spațiul în care au trăit, au acționat și au murit personajele mele. Întotdeauna și oriunde se nasc, iubesc și mor oameni, iar micile destine ocupă cel mai mult din interesul fiecăruia dintre noi. Dar parcă nicidecum nu au avut loc atâtea răsturnări de scor cu o forță capabilă să cutremure întreg mapamondul ca în 1989. Dacă, de obicei, lumea a fost zguduită de doar unul sau de doar câteva focare de neliniște – deși și ele într-o corelație mai vizibilă sau mai submersivă cu celelalte regiuni ale globului – în 1989 întreg universul nostru s-a cutremurat puternic. Și n-a existat un tărâm suficient de ferit unde acel cutremur să nu se fi resimțit mai devreme sau mai târziu. Și asta chiar dacă băștinașii junglelor încă necartografiate habar n-au avut ce se întâmpla în afara câmpului lor vizual, răsturnările politice nu au dus doar la modificări ale relațiilor interumane, ci și la schimbări în sfera producției, a

exploatării resurselor, deci și a atitudinii față de mediul înconjurător, cu urmările de rigoare. Probabil că motivul acestei transiteri atât de largi a undelor concentrice nu se datorează doar transformărilor politice, ci, în primul rând, penetrării tot mai rapide a spațiului de către noile tehnologii, când nu numai informațiile se pot propaga în timp real, ci și drumurile – care necesitau, până nu de mult, timp îndelungat – pot fi parcurse mult, mult mai repede. Până atunci, când mari imperii s-au prăbușit, n-au avut loc nici un fel de consecințe pentru populațiile aflate în afara fostelor lor sfere de influență. Până când lumea n-a fost încă în întregime mai întâi cartografiată și tratat tot mai ușor accesibilă, cutremurele au fost mai mult sau mai puțin locale.

Anul 1989 a fost momentul când s-a cutremurat pământul, moment care, asemenea oricărui eveniment într-o zonă seismică, a fost mereu așteptat, însă fără a se putea prezice când se va întâmpla. Totuși, oamenii de știință pornesc de la „ipoteza potrivit căreia anomaliile câmpurilor fizice ale Pământului, prevestitoare de cutremure, și evenimentele seismice sunt elemente interdependente ce formează un sistem¹”. Astfel, chiar

---

¹ Rașid BURTIEV; Victor PODRAJANSKI; Alberto MAMMOLI; Marco SIGNORINI, *Problema prezicerii cutremurelor pe Pământ în lumina concepțiilor moderne despre natura seismicității*, în FIZICA ȘI TEHNOLOGIILE MODERNE, vol. 12, nr. 1-2, 2014.

dacă, în general, se analizează doar epicentrul, începutul dezmembrării Uniunii Sovietice și căderea regimurilor satelit din țările lagărului comunist, acest lucru a fost provocat de o mulțime de factori care au transgresat hotarele unde fenomenul a avut loc și s-a resimțit profund în întreaga lume. Încă în 1904, Sir J. Mackinder, părintele geopoliticii moderne, a publicat articolul *Pivotul geografic al istoriei*, unde susținea că „Asia Centrală, ajutând la formarea *Heartland*-ului, reprezintă pivotul în jurul căruia gravitează soarta marilor imperii mondiale, pentru că însăși conformația Pământului, cu artere naturale între crestele muntoase și de-a lungul văilor străbătute de râuri, încurajează formarea de imperii, declarate sau nedecarate, mai degrabă decât de state²”. Asia Centrală? Nu este vorba despre predicția biblică privind „oamenii galbeni care vor ocupa și stăpâni lumea”, ci despre centrele de putere atât de diferite care stabilesc ordinea mondială. Secolul al XX-lea a răsturnat brutal harta lumii, statele care au declanșat cele două războaie mondiale au pretextat de asemenea nevoia lor de „spațiu vital”, de spațiu în plus, de granițe mai extinse. La rândul ei, și marea prăbușire a sistemului colonial a modificat, în paralel, atlasul cu care a fost timp de veacuri obișnuită lumea. În secolul

---

² Cf. Robert, D., KAPLAN, *Răzbușarea geografiei, Ce ne spune harta despre conflictele viitoare și lupta împotriva destinului*, Editura Litera, București, 2018, p.141.

al XX-lea evenimentele s-au succedat cu rapiditate.

„Războiul Rece începuse când America se aștepta la o eră de pace. Și Războiul Rece a luat sfârșit într-un moment când America se pregătea pentru o nouă eră de conflict prelungit. Imperiul sovietic s-a prăbușit chiar mai brusc decât izbucnise între granițele sale; cu aceeași rapiditate, America și-a schimbat complet atitudinea față de Rusia, trecând în numai câteva luni de la ostilitate la prietenie. Această extrem de importantă schimbare s-a desfășurat sub semnul a doi colaboratori destul de improbabili. Ronald Reagan fusese ales ca reacție la o perioadă de aparentă retragere a Americii pentru reafirmarea adevărilor esențiale tradiționale ale excepționalismului american. Gorbaciov, care se ridicase până la cea mai înaltă poziție prin luptele brutale din interiorul ierarhiei comuniste, era hotărât să revigoreze ceea ce el considera a fi o ideologie sovietică superioară³”. Sunt vorbele unuia dintre jucătorii cei mai importanți din viața lumii ultimelor decenii. Ele, aceste afirmații, pe de o parte, scot în evidență modul atât de paradoxal în care se desfășoară istoria, ceea ce duce la dificultățile de previziune chiar și pentru participanții decidenți ai desfășurării jocului și, pe de altă parte, ne dovedesc, chiar prin expunerea aceasta, dinamica rapidă a relațiilor, trecerea de la ostilitate la

³ Henry, KISINGER, *Diplomația*, Editura ALL, București, 2013, pp. 664-5.

prietenie a celor două megaputeri și revenirea la suspiciune și înarmare. Să ne amintim că, în ianuarie 1989, Gorbaciov a luat noi măsuri de limitare a armelor... Da, dar la ora în care aștern aceste rânduri, zilnic ne sunt anunțate alte realizări de ultimă oră în tehnica militară, cursa înarmărilor revenind cel puțin la nivelul de dinainte de 1989. La care se adaugă aplicațiile descoperirilor științifice, care astăzi au loc într-o progresie exponențială. De pildă, dacă până nu de mult între Rusia și China existau neînțelegeri adânci, astăzi citesc în ziar un material intitulat „Cooperarea militară ruso-chineză în Noul Război Rece: schimbarea paradigmei de securitate globală?”⁴ În acest material – care nu este dedicat serviciilor de informații, ci publicului larg! – se afirmă că „Nu este vorba doar despre simple probleme de cooperare în tehnologia militară sau de schimbări în geopolitica relațiilor militare. Este vorba despre lansarea primilor vectori concreți prin care Rusia și China vor să demonstreze că echilibrul global s-a debalansat și că ele două, ca piloni ai Organizației de Cooperare de la Shanghai, au

⁴ Cristian UNTEANU, *Cooperarea militară ruso-chineză în Noul Război Rece: schimbarea paradigmei de securitate globală?*, în *Ziarul Adevărul din 10.05.2019*: „Serviciile militare de informații au intrat în cod roșu de alertă după ce joi, vorbind la o sesiune a Clubului Valdai din Soci, Vladimir Putin a spus că Rusia a ajutat China să dezvolte un sistem propriu de radare de avertizare timpurie care să ofere posibilitatea detectării unor rachete balistice.”.

rezultatele concrete prin care să probeze că promisiunile făcute prin planurile sectoriale sunt acum realitate. Asta vrea să transmită Putin țărilor din Asia extinsă, incluzând Asia Minor: «Azi e evident că problemele globale nu pot fi rezolvate fără Asia. Sigur, puteți încerca să faceți acest lucru din inerție și în virtutea vechilor obiceiuri». Fără Asia, spune Putin, înțelegând prin asta «fără Rusia și China»". După cum se vede, modificările pe scena lumii se schimbă rapid – ajunge să iau informații din presa generalistă a zilei în care scriu, fără să fiu nevoit să umblu la materiale de specialitate, pentru a-mi găsi argumentele pe loc. Doar cei mai iscusiți și cei mai norocoși jucători trag foloasele de pe urma acestor schimbări.

Pentru că, spre a avea succes, a devenit un pleonasm faptul că învinge cel care are cele mai multe informații. Nu întâmplător majoritatea decidenților provin din serviciile de informații și/sau sunt conduși de către acestea. Rolul serviciilor a fost hotărâtor și în 1989, așa cum este hotărâtor și astăzi. În decembrie 1989, cine a beneficiat de informații utile a performat. Am întrebat un nou îmbogățit dintre foștii șefi de rangul doi cum a reușit să-și construiască imperiul. „Foarte simplu, mi-a răspuns, în 22 decembrie ne-am pomenit brusc într-o încăpere necunoscută unde era încă întuneric beznă. Noi am știut unde se afla comutatorul". Virgil Măgureanu, fostul șef SRI, nu face nici un secret din această

realitate (care nici nu mai este un secret...). Așa în economie, așa în politică. Referindu-se la alegerile libere, declară că „Serviciile secrete decid rezultatul alegerilor!" și „...peste tot în lume, nu numai la noi, serviciile au o marjă bună în ce privește rezultatul votului și modul cum acest rezultat se vede în realitatea politică postelectorală⁵". Dar la acest aspect voi reveni, l-am pomenit și aici întrucât serviciile au fost cele care au făcut conexiunile necesare și în cutremurul din 1989.

Paranteză: pe plan psihologic, la nivelul unor populații tot mai largi, alertele apocaliptice sunt prezente din nou. Un sentiment al sfârșitului lumii a dus la „boala secolului" de care suferă tot mai mulți indivizi - depresia. Și, ca și în cazul amintit în legătură cu imposibilitatea anunțării cu precizie a momentului în care va avea loc un mare cutremur așteptat, la fel și așteptata venire a catastrofei globale nu pare a fi decât o problemă de timp. Doar că apocalipse „prevăzute" au mai fost în istorie, cea din anul 1000 dHr. fiind atestată în numeroase scrieri și a dus la comportamente la care deocamdată nu s-a ajuns. („Constituind nucleul tenebrelor medievale, Anul 1000, antiteză a Renașterii, oferea spectacolul morții și al unei prosternări rapide⁶.") „De la apariția vieții

⁵ Virgil MĂGUREANU: *Serviciile secrete decid rezultatul alegerilor!*, în Ziarul Glasul Aradului din 19 septembrie 2019.

⁶ Georges, DUBY, *Anul 1000*, Editura Polirom, Iași, 1996, p. 7.

În urmă cu aproximativ patru miliarde de ani, o specie nu a schimbat nicio dată ecologia globală de una singură. Deși au avut loc revoluții ecologice și episoade de extincție în masă, acestea nu au fost cauzate de faptele unei anumite șopârle, ale unui liliac sau ale unei ciuperce. Au fost mai curând provocate de forțe naturale colosale, precum schimbarea climaterică, mișcarea plăcilor tectonice, erupții vulcanice și ciocnirea unui asteroid de pământ. Unii oameni se tem că astăzi ne confruntăm din nou cu pericolul unor erupții vulcanice masive sau al ciocnirii cu niște asteroizi care ne-ar putea aduce sfârșitul. Producătorii de la Hollywood câștigă miliarde de pe urma acestor anxietăți. Cu toate acestea, în realitate, pericolul este infim. Extincțiile în masă au loc o dată la multe miliarde de ani. Da, probabil că un asteroid mare va lovi planeta noastră cândva în următorii 100 de milioane de ani, dar este foarte puțin probabil ca asta să se întâmple marțea viitoare. În loc să ne temem de asteroizi, ar trebui să ne temem de noi înșine⁷. Corect, doar că teama de noi înșine este tot mai justificată odată cu creșterea posibilității ca un singur om să poată declanșa arma aptă să distrugă întregul pământ. Mai ales că „de la apariția vieții în urmă cu aproximativ patru miliarde de ani”, imensa parte din acest timp n-o cunoaștem

⁷ Yuval Noah HARARI, *Homo Deus, Scurtă istorie a viitorului*, Editura Polirom, Iași, 2018, p. 70.

și nu este deloc sigur că n-au existat civilizații anterioare celei numite astăzi „Sapiens” care să se fi autonimicit fără ajutorul unei catastrofe naturale. Puținele milenii de civilizație atestată versus cele „aproximativ patru miliarde de ani” permit suficiente ipoteze privind existența și a altor civilizații inteligente și dispărute succesiv.

Dar, așa cum se știe, istoria omenirii evoluează ciclic și multe voci susțin că, așa cum înainte de „trecerea de la ostilitate la prietenie a celor două megaputeri”, Statele Unite au mărit ritmul înarmării în speranța confirmată că sovieticii, obligați la același efort, nu-i vor putea face față decât cu epuizarea economică, ceea ce a dus la dezintegrarea colosului comunist, la fel și astăzi s-ar putea repeta același scenariu. Doar că astăzi în competiție nu mai sunt doar cele două megaputeri...

ACUMULAREA ENERGIILOR ÎN LUME

Este evident că momentul 22 Decembrie 1989 din România nu ar fi putut fi încununat cu răsturnarea dictaturii, dacă nu ar fi avut loc în contextul evenimentelor în plină desfășurare din Europa și din lume. Filmul de la Timișoara, Arad, București și din întreaga țară a fost urmarea celor ce se petreceau în exterior, România neavând cum să rămână o Coree de Nord printre țările ieșite de sub dominația Uniunii Sovietice în soluție.

„Existența României moderne nu se desfășoară departe de Europa occidentală, ci chiar în sânul acesteia, dar cu un mare decalaj temporal. Ritmul și modalitatea construcției sale, precum și ale permanenței sale nevoi de a se reconstrui, au fost și sunt în continuare umbrite de bizantinism și sunt uneori copleșite de anacronisme.⁸⁹”

Revenind la anul 1989 și la faptul că explozia s-a declanșat din energiile acumulate până la gradul de fierbere nu numai din Europa, este suficientă o foarte succintă trecere în revistă la doar cele întâmplate în acel an fatidic în afara continentului și, apoi, în țările din sfera Uniunii Sovietice: schimbările majore care au avut loc în diferitele puncte de pe glob, prin însumare, au zguduit pământul.

„- **11 ianuarie**, la Conferința de la Paris: 149 state semnează acordul de nefolosire a armelor chimice;

- **20 ianuarie**, preluarea funcției de Președinte al Statelor Unite ale Americii de către George Bush;

- **3 februarie**, puci militar în Paraguay, șeful statului, A. Stroessner, este înlocuit cu generalul Rodriguez;

- **15 februarie**, rușii părăsesc Afganistanul;

- **23 februarie**, Noua Constituție din Algeria permite pluripartitismul;

- **15 mai**, vizita lui Gorbaciov în China duce la declararea normalizării relațiilor dintre cele două state;

⁸⁹Petre ROMAN, *Un secol al lumii românești față în față cu Europa*, în Ziarul Cotidianul din 5 octombrie 2019.

- **20 mai**: Masacrul din Piața Tiananmen: Autoritățile chineze declară legea marțială în fața demonstrațiilor pro-democrație;

- **3 iunie**, moare conducătorul revoluției iraniene, aiatolahul Khomeini;

- tulburări, puciuri militare și conflicte armate în Africa (Senegal, Mauritania, Etiopia, Africa de Sud, Namibia)

- **5 noiembrie**, asasinarea președintelui creștin al Libanului, Moawad, ales cu doar zece zile în urmă;

- **22 noiembrie**, în India, demisia prim-ministrului Ghandi;

- **2/3 decembrie**, întâlnirea lui Bush cu Gorbaciov în MALTA, *cel mai discutat eveniment referitor la marile modificări din politica Europei Centrale și de Est*;

- **Decembrie**, alegeri în mai multe state din America de Sud; în Chile au loc primele alegeri libere după 16 ani. Patricio Aylwin a fost ales președinte.

- **20 decembrie**, intervenția americană în Panama și fuga generalului Noriega.

ACUMULAREA ENERGIILOR ÎN ȚĂRILE SATELIT ALE UNIUNII SOVIETICE

(așa cum sunt consemnate pe atât de popularul Google)

„**februarie - aprilie**: discuții între Partidul Comunist din Polonia și Solidaritatea (Solidarność);

martie: aproximativ 80.000 de persoane participă la un miting pentru

democrație în Budapesta. Se formează opoziția în Ungaria;

4 și 18 iunie: alegeri semi-libere în Polonia. Solidaritatea câștigă 99 din cele 100 de locuri din senat și 161 din locurile alocate în Seim (doar o treime din locurile din Seim erau disponibile pentru candidații din partea Solidarității);

27 iunie: miniștrii de externe austriac și maghiar taie gardul de sârmă ghimpată de la granița dintre cele două țări în Sankt Margarethen/Sopronkőhida;

19 august: deschiderea simbolică a graniței în Sankt Margarethen/Sopronkőhida, timp de trei ore, pentru „Picnicul Pan-european”. Peste 600 de cetățeni din Germania de Est profită de ocazie pentru a trece granița. Grănicerii maghiari nu intervin;

23 august: „Lanțul Baltic”: două milioane de oameni și-au dat mâna pe parcursul a peste 600 de km de-a lungul Estoniei, Letoniei și Lituaniei. Au făcut acest lucru pentru a atrage atenția asupra situației din țările baltice, cu ocazia împlinirii a 50 de ani de la încheierea pactului Ribbentrop-Molotov între Germania și Uniunea Sovietică - pact ce a dus la ocuparea celor trei state;

24 august: Tadeusz Mazowiecki (Solidaritatea) devine prim-ministru polonez după ce candidatul comunist nu poate forma cabinetul. Se formează primul guvern ne-comunist din Europa comunistă;

11 septembrie: guvernul maghiar anunță că refugiații est-germani nu vor fi repatriați, ci lăsați să meargă în Vest. 13.000 de refugiați est-germani trec prin Ungaria în Austria, apoi în Germania de Vest. Cortina de Fier dispare între Austria și Ungaria;

9 octombrie: demonstrații uriașe în Leipzig: 70.000 de oameni ies în stradă și cântă „Wir sind das Volk” („Noi suntem poporul”);

18 octombrie: Erich Honecker (politician comunist german care a condus RDG și care a coordonat construirea Zidului Berlinului) demisionează în Germania de Est;

4 noiembrie: peste un milion de oameni se strâng pentru a demonstra în Alexanderplatz (Berlinul de Est);

9 noiembrie: datorită protestelor și emigrării în masă, guvernul est-german înlătură restricțiile de călătorie. Cade Zidul Berlinului;

17 noiembrie: începutul „Revoluției de catifea”: poliția înăbușă o demonstrație a studenților și activiștilor socialiști în Praga. Apar demonstrații în orașele mari din Cehoslovacia;

16 decembrie: apar proteste la Timișoara, România. Mai târziu, apar demonstrații în București. Nicolae Ceaușescu vorbește unei mulțimi formate din 100.000 de oameni de la balconul Comitetului Central. Începe revoluția, care a putut fi urmărită în direct la televizor;

25 decembrie: Nicolae Ceaușescu și soția sa sunt executați.

În anii următori, țările baltice își declară independența față de URSS. În 1990 Germania este reunificată, în timp ce în Polonia devine președinte liderul Solidarității, Lech Walesa.

În decembrie 1991, secera și cioacanul au fost arborate pentru ultima dată la Kremlin. De atunci a fost ridicat noul drapel al Federației Ruse. Uniunea Sovietică încetează să existe, în locul acesteia luând ființă Comunitatea Statelor Independente.”

Desigur, toate acestea s-au putut întâmpla doar datorită slăbirii tot mai accentuate a jandarmului care a fost marea Uniune Sovietică. Atunci când acesta a fost încă în plină putere, încercările de emancipare de sub regimul totalitar au fost înăbușite cu cruzime:

- în RDG, 17 iunie 1953 – „răscoala muncitorească”,

- în Ungaria, 1956, – „contrarevoluția”,

- în Cehoslovacia, 1968 – „primăvara de la Praga”,

- în Polonia, 1956 - revolta muncitorilor din Poznan, 1968 – „revolta antisionistă”, 1980 - grevele de la șantierele navale din Gdansk, „Solidaritatea”.

În România, specificul a constat în faptul că mișcările revendicative (din Valea Jiului, de la Brașov etc.) nu s-au extins în întreaga țară, fiind strivite prompt de securitate, poliția politică autohtonă și atotputernică sub regimul comunist, fără a fi nevoie de

intervenția directă a rușilor, ca în celelalte „țări frățești”.

FOCUS PE ROMÂNIA

– Ce s-a întâmplat? Ce s-a schimbat? Cum s-a schimbat? Ce nu s-a schimbat? –

Acum, după treizeci de ani, încă se mai discută dacă în România a avut loc o revoluție, o lovitură de stat sau o revoltă populară. Dacă acceptăm că la 22 decembrie 1989 s-a înlocuit sistemul politic, atunci am avut o revoluție. Pentru cei ce consideră că nu s-a schimbat decât nomenclatura, că la putere au venit personaje din planul secund al fostului regim, atunci am avut o insurecție sau o lovitură de stat.

Dicționarul de istorie coordonat de Edmund Weight și Jonathan Law, Editura All, București, 2013, amintește despre evenimentele din 1989 din România doar că „Mișcarea pentru democrație a culminat cu o revoluție violentă și cu execuția cuplului Ceaușescu în ajun de Crăciun”⁹. O „revoluție” doar cu înlocuirea principalilor decidenți, după cum au afirmat unii?

În DEX: „*revoluții*, s. f. **1.** Schimbare fundamentală a valorilor, a instituțiilor politice, a structurii sociale, a conducătorilor și ideologiilor unei societăți. **2.** (Pop.) Răscoală, revoltă.” Dacă privim evenimentele de la

⁹Edmund WRIGHT, Jonathan LAW (editori) *Dicționar de istorie*, Editura ALL, București, 2013, p. 688.

17 decembrie (Timișoara) până la 22 decembrie (București), vorbim despre o răscoală, revoltă transformată în revoluție, după cum au afirmat alții?

Și, în fine, mai există și supoziția după care securitatea, cea care ar fi văzut pericolul de a-i fi demascate crimele, asistând la evenimentele din jurul României, ar fi preferat să se pună în slujba schimbărilor și, treptat, să le controleze.

„MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ desemnează de regulă o insurecție mai amplă, fie o revoluție care nu-și consumă toate etapele, lasă urme, produce unele modificări, dar nu schimbă fundamental sistemul politic. Ea pare a fi folosită ca locuțiune pornind de la intenția de revoluție a inițiatorilor și oprindu-se apoi doar la criteriul amplitudinii efectelor¹⁰”. Da, sunt destui care, pornind de la faptul că noua structură de conducere a fost ocupată de eșalonul doi al fostului regim și de la multele insuccese și amânări ale reformelor promise, consideră că a fost o „insurecție mai amplă, o revoluție care nu și-a consumat toate etapele, care a lăsat urme, a produs unele modificări, dar nu a schimbat fundamental sistemul politic”. Că revoluția română nu și-a consumat toate etapele este adevărat, dar urmele lăstate și modificările produse au schimbat fundamental sistemul politic!

---

¹⁰ Alex Mihai STOENESCU, *Istoria loviturilor de stat din România 1821-1999, vol. I. Revoluție și francmasonerie*, Editura RAO, 2012 p. 28

Yuval Noah Harari, citându-l pe Tom Galagher (2005), compară evenimentele din România din 1989 cu revoluția egipteană din 2011: „Foștii comuniști români și generalii egipteni nu erau mai inteligenți sau mai îndemânatici decât bătrânii dictatori sau decât demonstrații de la București și Cairo. Avantajul lor a fost cooperarea flexibilă. Au cooperat mai bine decât mulțimile și au fost dispuși să dea dovadă de mai multă flexibilitate decât încuiații de Ceaușescu și Mubarak”. În analiza celor petrecute în România, Harari scrie, printre altele: „Ceaușescu și acoliții săi au dominat 20 de milioane de români vreme de patru decenii fiindcă au îndeplinit trei condiții esențiale. În primul rând, au plasat aparatcici comuniști loiali în fruntea tuturor rețelelor de cooperare, precum armata, sindicatele și chiar asociațiile sportive. În al doilea rând, au împiedicat crearea oricăror organizații rivale – fie ele politice, economice sau sociale – care ar fi putut sluji drept bază pentru cooperarea anticomunistă. În al treilea rând, s-au bazat pe sprijinul partidelor comuniste surori din Uniunea Sovietică și Europa de Est. În ciuda tensiunilor ocazionale, aceste partide se ajutau reciproc la nevoie sau, cel puțin, garantau că niciun străin nu-și bagă nasul în paradisul socialist. În asemenea condiții, în ciuda tuturor greutăților și suferinței pe care le-o provoca elita conducătoare, cei 20 de milioane de români nu erau capabili să organizeze o opoziție

eficientă. Ceaușescu a pierdut puterea abia atunci când niciuna dintre cele trei condiții nu a mai fost îndeplinită. La sfârșitul anilor 1980, Uniunea Sovietică și-a retras protecția, iar regimurile comuniste au început să cadă ca piesele de domino¹¹. Și acest lucru este adevărat, dar el contrazice comparația cu demonstrațiile de la Cairo: România a fost o piesă etanș plasată în acel puzzle care a reprezentat blocul comunist și a fost necesar să se disloce piesele din jur pentru ca ea să se poată desprinde. O desprindere violentă, iar cutremurul a mai avut destule replici, cele mai puternic resimțite fiind așa-numitele mineriade și tulburările de la Târgu Mureș. Ceea ce implică și o altă întrebare legitimă: „Dacă putem identifica o periodicitate a evenimentelor violente de tip revoluție sau lovitură de stat, pornind de la 1921 și până la mineriadele din 1989, este oare posibilă repetarea lor într-o perioadă scurtă de timp, semn că românii nu au rezolvat cauza care le produce mereu?¹²”.

Dar și o a treia întrebare: foarte multe voci au susținut și mai susțin și astăzi că noii conducători, în frunte cu Ion Iliescu, ar fi cauza pentru care România nu a putut recupera decalajul față de țările din Occident în ritmul pe care l-au realizat alte țări venite din același lagăr socialist. Întrebarea există, dar cine ar fi fost indicat să preia puterea la 22 decembrie și, mai ales,

cine ar fi putut s-o ia? În România nu am avut un opozant la fel de credibil ca Havel în Cehoslovacia. Ion Iliescu a fost tipul „comunistului cu față umană”, la fel cum Dubček a pretins că revoluția cehă a fost o „victorie a socialismului uman”. Și, la fel ca Dubček, și Iliescu s-a bucurat de popularitate în rândul comunităților unde a fost trimis (Timișoara, Iași). Astfel, oameni ca Dubček și Iliescu trebuiau să joace rolul de trecere. Dacă Ion Iliescu s-ar fi retras după primele alegeri democratice, ar fi putut intra în istorie în aclamațiile multora.

La 1 martie 1990, am publicat un articol prin care-l elogiam pe Cincinnatus, eroul roman care a fost chemat să apere Cetatea de năvălitori, a reușit acest lucru într-o singură zi și, refuzând orice onoruri, s-a retras să-și lucreze bucata de pământ, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat. Iar, după o vreme, când patria a văzut din nou în el singura salvare, și-a făcut iarăși datoria, după care s-a retras, ca și data trecută, la plugul său. „Un Cincinnatus lucrându-și ogorul a devenit simbolul moralizator al unei povești exemplare. Un Cincinnatus perseverând într-o cârmuire oricât de glorioasă s-ar fi aliniat în cel mai bun caz în galeria unor conducători luminați. Biografia i s-ar fi umplut de date, în vreme ce, golin-du-se de evenimente, viața eroului se restrânge în simbol. Țipetele vigilente din for se sting în depărtare, în timp ce retragerea lui Cincinnatus la coarnele plugului a reușit să se ridice până și

¹¹ Yuval Noah HARARI, *op. cit.* pp. 124 ș.u.

¹² Alex Mihai STOENESCU, *op. cit.*, p. 12.

asupra acuzațiilor firești atribuite de contemporani tuturor celor ce abia au părăsit puterea. Nu poți fi invidios pe cineva apt de a face gesturi de care tu însuși n-ai fi în stare nici măcar teoretic, al căror model îți rămâne străin. Ție, om cuprins de patimi.

Morala acestei fabule nu mai trebuie comentată¹³.

Cincinnatus a pătruns ca model în istorie încă din Antichitate: Pictorul Barrias a surprins chiar pe ogorul său primirea de către Cincinnatus a delegațiilor senatului veniți să-i înduplece să revină la Roma, iar scribii l-au introdus în anale.

DUPĂ TREIZECI DE ANI

Spre deosebire de animal, omul are, pe lângă amintirile directe, și amintiri indirecte, atunci când își amintește de ceva ce nu a trăit el însuși, ci a preluat din spusele altora, din cărți, din ziare, din filme, de la televizor. (Ceea ce nu înseamnă că întotdeauna amintirile directe sunt mai puternice decât cele indirecte. Noi știm foarte multe lucruri despre Napoleon Bonaparte, pe care, desigur, generațiile noastre nu l-au cunoscut personal, în vreme ce nu ne aducem aminte cum arăta vânzătorul de la care am cumpărat în dimineața aceasta niște covrigi.) Și nici nu sunt

¹³ Gheorghe SCHWARTZ, *Cincinnatus*, în *Revista România Literară*, 1 martie 1990; Pentru Cincinnatus, vezi în primul rând, Titus Livius, *De la fundarea Romei*, Editura Științifică, București, 1959, Vol. I, Cartea III, pp. 236 ș.u.

neapărat mai fidele amintirile directe decât amănuntele reținute, de pildă, dintr-un film. Multe lucruri întâmplare înainte de 1989 ni s-au șters din memorie, altele le simțim și le evaluăm astăzi altfel.

La treizeci de ani de la aceste evenimente, dispărând treptat cei ce au trăit în România înainte de decembrie 1989, percepția asupra aceluși timp s-a atenuat, iar tânăra generație pricepe tot mai greu ce s-a petrecut în Republica Populară și apoi în Republica Socialistă România. Dacă despre perioada ceaușistă tinerii mai știu ceva din povestirile din familie, despre negura dejistă pot afla doar din literatura memorialistică, din filme documentare, din literatura (abundentă și nu întotdeauna corectă) despre acei ani. Scopul acestor rânduri nu este de a mai adăuga o filă la toată această vastă bibliografie, ci doar de a compara viața de dinainte cu cea de după 22 Decembrie 1989, întrucât, în lipsa amintirilor (tot mai șterse), diferențele se estompează și ele în percepția românilor.

Dar nu este vorba numai de tinerii născuți în libertate. Chiar și mulți, tot mai mulți supraviețuitori ai trecutului așa-zis comunist declară că regretă ceea ce a fost. Pentru tineri e greu să înțeleagă însemnătatea lui 1989, pentru supraviețuitori, lumea visată, unde realitatea se dovedește mult mai puțin idilică, este motiv de mari decepții.

Voi relua o sinteză a acelor regrete dintr-un recent articol al „unuia care a

trăit acele vremuri”, Andrei Pleșu: „Ca unul care a trăit vremurile pre-decembriște, pot livra însă o altă imagine a «binelui» totalitar, la care «nostalgicii» nu sunt obișnuiți să reflecteze. Asta nu înseamnă că vreau să justific răul, că aș da prezentul pe trecutul comunist, că sunt orb la masiva ameliorare politică, socială, economică, geopolitică, pe care surparea regimului marxist-leninist a adus-o cu sine, cu toate neajunsurile ei colaterale. Ceea ce vreau să spun este că există *paradoxe beneficii ale negativității*. Că, teologic vorbind, lumea e, prin definiție, «căzută» și că deci nicio «rețetă» a ei nu poate fi perfectă, după cum însă nici o rețetă opusă nu poate fi compact neagră. Ne putem salva în orice context, ne putem bâlbâi în Rai, dar ne putem «consola» acomodant în Iad. Efecte neplăcute pot avea toate «orânduiri-le»: bunăstarea te poate *proști*, după cum sărăcia și privațiunile de tot soiul te pot *înrați*. Binele poate fi ratat, Răul poate fi fentat sau valorificat.

Iată câteva dintre relele convertibile în bine, pe vremea juneții mele și a generației mele (încă o dată: «binele» de-atunci se obținea *în ciuda* sistemului, nu *datorită* lui): 1) Trăiam într-o lume săracă în «determinări». Puținătatea tentațiilor și a opțiunilor posibile îngăduia orientarea spre esențial, spre valori atemporale; 2) Izolarea culturală favoriza – o spunea adesea dl Noica – frecventarea «marilor bulevarde» ale cărții; «cariera» academică în lumea liberă obliga la «specializări

severe, la frecventarea unor comentatori secunzi, în vreme ce, pe-aici, puteai rămâne liniștit la Platon și Aristotel... 3) Munca intelectuală, prost remunerată și trecută în anexa «productivității» proletare, păstra un nobil nimb de gratuitate. Făceai de plăcere ceea ce colegul apusean făcea și din considerente pragmatice, atent la competitivitate și relevanță profesional-socială. Un straniu avantaj apărea și în plan stilistic: nu puteai fi prea explicit în ceea ce afirmai (mai ales dacă nu era «conform») și asta făcea loc aluziei fine, ironiei, subtextului subversiv, eschivei ofensive... 4) Masivitatea fără drept de replică a politicianului avea ca efect neașteptat evacuarea lui, absența obsesivității contextuale a «ideologiei»; 5) Dimensiunea *speranței* era mai prezentă și mai intensă decât aceea a resemnării sau a «angajării» vide. În lumea Răului ai un orizont de așteptare mai amplu și mai patetic decât într-o lume relativ bună; 6) Răul e, în comunism, «localizat», ușor identificabil, de o impertinentă evidență... În lumile mai «complexe», el e difuz, echivoc, mai greu de diagnosticat și mai greu de tratat; 7) Contextul încărcat de arbitrar și adversitate deschidea un amplu inventar de «adaptări» și «derapaje» compensatorii: pentru unii era cultura însăși, «marginalitatea» cărturărească (a trăi, ca Sylvestre Bonnard, *in angello cum libello*, sau ca Noica la Păltiniș), pentru alții – credința (cu corolarul riscantei concesiilor înțelepte: «dați Cezarului ce e al

Cezarului...»), profesia, familia, cercul de prieteni, mica boemă, diminutivarea dramei prin bancuri, înjurătură, bășcălie. Idealul era să nu faci compromisuri sau să nu faci compromisuri prea mari. «Scuze» aveai oricând: tocmai sperai să-ți apară o carte, să capeți un pașaport, să faci rost, «pe sub mână», de unele bunuri carente pe piață ș.a.m.d.¹⁴».

Am reprodus acest lung pasaj pentru corectitudinea sa, dar este corectitudinea pe care a resimțit-o autorul articolului, atunci când l-a scris. Este o analiză la care trebuie să subscriem, însă fiecare dintre supraviețuitori ar avea multe de adăugat datorită propriilor sale trăiri, datorită propriilor sale amintiri. Ca să nu mai vorbim de percepția străinilor la contactul cu România aflată în „epoca de aur”. De pildă, „România în anii negri ai lui Ceaușescu, văzută de americani: «Cafeaua e atât de căutată, că prostituatele o cer ca plată»¹⁵. Asta regretăm? Ori regretăm cumva ședințele de „învățământ politic” ținute după orele de program, laudând „anii lumină” în săli aflate în frig și în beznă?

O altă atitudine, izvorâtă din această decepție tot mai pronunțată este: „Nu s-a schimbat nimic!”. Dacă părinții noștri, care n-au mai apucat ziua de 22 Decembrie 1989, ar reveni

în casele noastre, unde ar descoperi aplicațiile tehnice din apartamentele unde locuim, ar crede că au pătruns în plin SF (skype, micul telefon mobil cu numeroasele lui întrebunțări, până și doar simplul cuptor cu microunde...) Dacă ar intra în magazinele uriașe gemând de marfă, ar crede că au ajuns în Occidentul îndelung visat. România s-a schimbat, dar, așa cum a afirmat un candidat la președinție în primul deceniu liber, România este în situația unui elev care evoluează și el, însă la șaisprezece ani promovează clasa a doua. Păstrând tonul critic al cârcoțaiilor, trebuie recunoscut că nu s-au schimbat cele trei tare fundamentale, fără de care lucrurile ar merge bine și în România:

1) lipsa valorii cuvântului (poți spune cu convingere ceva pe un post de televiziune și cu aceeași convingere contrariul pe un alt post, iar ceea ce promiți să nu aibă nici un fundament și nici măcar tu să nu crezi ceea ce spui). Lucru valabil și în relațiile interumane, comportament ce vine (și) din „prestigiul” unor asemenea vorbe ale oficialilor;

2) ierarhiile absolut aberante în toate domeniile de activitate;

3) inițierea de proiecte mari, toate inaugurate cu fast și niciodată terminate la termen. Multe rămase în faza de proiect.

La care se adaugă veșnica autocompătimire. Resemnarea **autocompătimirii** nu înseamnă numai împăcarea cu situația, ci și căutarea

¹⁴ Andrei PLEȘU, „Binele” răului totalitar, în Revista Dilema veche, 3-9 octombrie 2019.

¹⁵ Daniel GUȚĂ, *România în anii negri ai lui Ceaușescu, văzută de americani*, în Adevărul.ro din 6 octombrie 2019.

vinovatului pe care subiectul nu-l poate înlătura. („*Resemnarea autocompătimitirii* – și aceasta este caracteristica ei principală – *găsește satisfacția în insatisfacție*. Cel ce se autocompătimentește va suferi profund dacă i se ia în derâdere acest moment. Reacția va fi ca atunci când este privat de o oricare altă satisfacție. Satisfacția găsită în autocompătimitire, fiind ea însăși satisfacție, se comportă ca atare și – cel puțin pentru clipa respectivă – devine scop. Individul o caută, se simte bine în ea, renunță cu greu, nu dorește s-o părăsească. În cazul unor temperamente slabe, a unor persoane epuizate, ea-și este suficientă sieși”¹⁶.)

„În țara noastră, cârteala lucrează la greu și demolează orice mit. Toate succesele pălesc în fața unor obiecții de mahalagioaică parcă generalizată. Distracția noastră este mai pe saturație dacă are la bază bătaia de joc și îndoiala prostească. Suntem un popor de doctori în demolat valori, în demitizat performanțe și murdărit curățenii morale. De sute de ani savurăm demolarea și bășcălim construcția. Ne fascinează prăbușirea și eșecul, ne plictisește construcția și performanța. (...) Parcă am avea în sânge o vocație a bocetului, nu a bucuriei de a trăi!”¹⁷

¹⁶ Gheorghe SCHWARTZ, *Psihologia transversală - parametrii dispoziției, parametrii comportamentului, în slujba satisfacției*, Ediția a VI-a adăugită și revăzută, Editura TipoMoldova, Iași, 2016, p. 57.

¹⁷ Cornel NISTORESCU, Ziarul Cotidianul. Ro, 8 octombrie 2019.

Da, în această privință, într-adevăr nimic nu s-a schimbat. Și toate acestea posibile pe baza unei corupții endemice.

Voi enumera cum se ilustrează aceste tare aș spune „tradiționale” ale vieții din România.

a) Libertatea de expresie

Îmi aduc aminte de unul dintre multele bancuri din perioada de dinainte: John vine la București și i se laudă lui Vasile că în America fiecare cetățean poate spune ceea ce gândește, fără a trebui să suporte consecințe, chiar dacă se pronunță până și împotriva șefului statului. „Eu pot să strig în gura mare «Jos președintele în funcție, indiferent cine se află acum la Casa Albă!». „Și eu pot să strig «Jos președintele vostru», răspunde Vasile”. Numai că acesta a fost doar un banc: în România, chiar și sub cel mai deșănțat cult al personalității, nu puteai striga nici măcar „Trăiască tovarășul Nicolae Ceaușescu!” decât atunci și unde acest lucru era prevăzut să se strige. Dacă ai fi făcut-o de capul tău, ai fi născut suspiciuni cu urmări extrem de dure (doar că nimeni nu se grăbea să facă o asemenea experiență...).

Când Ceaușescu a declarat că a desființat cenzura, răspunderea căzând pe umerii redactorilor, aceștia, neștiind nici ei ce era voie și ce nu era voie, au impus o cenzură și mai furi-bundă. (Dar, de fapt, nici cenzura centrală nici vorbă să se fi desființat: dacă aveai o comemorare a unui decedat la o

biserică anume, public puteai anunța evenimentul la adresa lăcașului, doar fără a preciza cuvântul „biserică”... etc.) Astăzi se poate spune orice, cuvântul nu mai are greutate. Iar în ceea ce privește discursul public, nu trebuie să citești un anumit ziar sau să privești un anumit canal de televiziune pentru a ști de la început că vei asista la un atac sau, dimpotrivă, la o laudă deșănțată la adresa aceluiași personaj, în funcție de cine se află în spatele respectivei instituții de presă.

Încă din decembrie 1989, străzile s-au umplut cu nenumărate publicații, nemaifiind nevoie de nicio aprobare pentru a putea tipări ceea ce aveai de mult pe suflet sau, după caz, de a face propagandă pentru o anumită formațiune politică ce se năștea. Teoretic puteai publica orice, doar că țara nu era pregătită tehnic să poată face față avalanșei uriașe de cereri la puținele tipografii rudimentare ce se găseau pe atunci. Dar dacă treceai acest hop (prin mituire sau prin forța celui mai tare), odată ajunse pe tarabe, ziarele care nu corespundeau celor mai puternici erau puse sub pult. Ca să nu mai amintim despre „criza de hârtie” care se arunca în fața publicațiilor opoziției.

b) Dreptatea

Justiția fără justiție era subînțeleasă câtă vreme un telefon de la partid stabilea vinovăția și quantumul pedepsei. Astăzi sentințele diferite pentru spețe identice nu mai sunt dictate de ierarhiile politice, ci de eterna corupție,

imixtiunea în puterea judecătorească duce la soluții în funcție de interesul venit de afară, dosare păstrate pentru „când va fi nevoie” ș.a.m.d. Dar ceea ce este cel mai „original” în „democrația noastră originală” îl reprezintă faptul că în România nu se practică *prezumția de nevinovăție*, ci, chiar dimpotrivă, *prezumția de vinovăție*, cetățeanul trebuind să-și dovedească ingenuitatea și nu procurorul să-i dovedească eventuala culpă. De aici o mulțime de cerințe aberante, așa cum recent persoanele care au servicii unde intră în contact cu minori trebuie să aducă un certificat de la poliție că nu fac parte din categoria pedofililor!

Nu mai surprinde pe nimeni că se face publicitate proceselor puse pe rol unor persoane care tind spre anumite funcții, dosare care până atunci au zăcut uitate prin dosarele procurorilor. Pe de altă parte, apar în presă tot mai multe dezvăluiri (unele reale, altele nu) despre relațiile ilicite dintre unii magistrați, reprezentanți ai poliției, politicieni în funcție și suspecți în cele mai diferite spețe. Oricum, mediatizarea unor suspecți, arestarea lor sub lumina camerelor de filmat, ținerea lor în arest preventiv și distrugerea definitivă a credibilității lor înainte de a fi declarați nevinovați nu atrage nici o sancțiune celor vinovați de aceste orori.

Rezultatul este că populația și-a pierdut încrederea în justiția practică în țară, iar nenumăratele procese pierdute de statul român la CEDO confirmă justețea acestei neîncredere.

c) Avansarea ierarhică bazată pe concursurile organizate pentru a accede în diferitele poziții

Concursurile sunt în majoritate covârșitoare cu dedicație, astfel că reușește doar „cine trebuie”. Am fost pus în situația de a organiza un concurs pentru a putea angaja o femeie de serviciu – probă scrisă și probă de abilități! Iar când concursurile sunt organizate pentru categorii largi, de exemplu, concursurile pentru titularizarea în învățământ, acestea, prin cerințele impuse, n-au nici o legătură cu actul instructiv-educativ, rezumându-se doar la mânuirea unui anumit limbaj.

Urmarea? „Apar decidenți care se manifestă după ce s-au maculat, ba prin avarii, ba prin strecurarea pe uși lăturalnice, ba profitând de lacunele legislației, ca și cum nu mai contează o maculare în plus. Nu mai insistăm asupra meschinărilor și asupra tratării funcțiilor ca un fel de proprietate – luate nedemn drept politică. Faptul nu este fără urmări. Lipsind, de pildă, ani la rând proiecte propriu-zise, nu se fac autostrăzi decât în deceniul ce urmează, deși au fost mereu bani, și forță de muncă, și firme interesate. Reportajele despre închisori atestă că se cam bate pasul pe loc, deși reprimările din România anilor cincizeci erau recorduri de cruzime în spațiul european. Dacă compari, îți devine limpede faptul că unele partide scot în față astăzi exponenți aflați mult sub nivelul studenților care au căutat să păstreze flacăra schimbărilor în

jurul lui 1990 sau a studenților care, în jurul lui 1968, gândeau transformarea societății. O reflecție asupra valorii persoanelor care ajung să decidă soarta cetățenilor a devenit oricum necesară, dacă este ca România să nu mai fie coada Europei și să reîncapează dezvoltarea”¹⁸.

d) Pluripartidismul, o condiție a democrației

Doar că formațiunile politice de la noi sunt incredibil de deschise, astfel încât traseismul a devenit o practică în funcție de interesul personal și nu de convingeri. Iar peste toate, serviciile sunt cele care dictează gesticulația din structurile legislative, de la Parlament până la Consiliile Locale. Aici cuvântul fără greutate se etalează în cea mai vizibilă formă.

e) Piața liberă, supravegheată de mai multe organisme centrale și locale „Magazinele sunt pline, dar ce folos, când nu mai avem bani și le privim ca la muzeu?” spun aceiași cârcotași. Și „Lasă că nici înainte nu se murea de foame, mai dădeai din umeri și-ți procurai ceea ce aveai nevoie!”. Adică stăteau la cozi interminabile pentru cele mai elementare nevoi și/sau „dădeai din umeri” în spiritul „corupției scuzabile”. Niciodată nu m-aș fi gândit că belșugul din magazine poate fi huiduit...

f) Noi în lume

Priviți ca o țară din lumea a patra, cunoscuți pentru Vlad Țepeș și lăudați

¹⁸ Andrei MARGA, *Ordinea viitoare a lumii*, Editura Niculescu, București, 1917, p. 416.

doar pentru câțiva campioni sportivi, România a rămas la periferia civilizației. Pur și simplu, după 1989 nu puteai fi înțeleș: îmi aduc aminte că în 1991 am fost în Alsacia și m-am plâns într-o discuție cu gazdele la care am fost cazat de „criza de hârtie” pe care am amintit-o mai sus. Când am fost pe drumul de întoarcere, am descoperit în sacoșa mea un top de hârtie. În felul acesta, bunii mei amfitrioni au fost convinși că vor rezolva „criza de hârtie” din România.

„Noi vrem în Europa!” „Relațiile dintre România și Uniunea Europeană s-au așezat într-un cadru legal prin Acordul european de asociere (negocieri demarate relativ repede) primăvara lui 1992, semnat în februarie 1993, promulgat de președintele țării în 1993, ratificat de Parlamentul European în același an și intrat în vigoare abia în 1995, continuat abia după trei ani cu o primă versiune a Programului Național de aderare, modificat (oficial actualizat în 1999), cu prelungiri până în 2002, deși oficial diverse structuri/cadre instituționale, precum Departamentul pentru integrare europeană, au fost create încă din 1994/95”¹⁹.

Suntem în Europa, dar ne izolăm tot mai mult de Europa. Pe vremuri, cei ce aveau pașaport, puteau călători cu același tren de la București la Paris. Astăzi, trenurile noastre ajung

cel mult până la Viena. Dar la toate acestea nu este de vină doar proasta propagandă, ci, în primul rând, cea mai proastă reprezentare diplomatică.

Suntem de foarte mulți ani „membri cu drepturi egale” în Uniunea Europeană și fiecare prilej este bun pentru a ni se promite că vom intra și în Schengen. Ni se oferă și amănunte de cum și cât de frumoasă va fi această aderare. Se știe exact de ce nu s-a realizat, dar nu suntem doritori să o strigăm public și să trecem acest prag.

Avem mii de soldați americani pe teritoriul național, ne-am asumat și riscuri pentru această ospitalitate, dar suntem printre ultimii cetățeni ai Uniunii Europene care au nevoie de vize pentru a putea pătrunde pe teritoriul marilor noștri aliați.

Un Minister al Afacerilor Externe atât de indolent n-a avut România niciodată. Dacă „înainte” politica noastră externă era activă, astăzi ea se mulțumește de a participa în genunchi la desfășurarea evenimentelor. În 1993 m-am adresat președintelui Ion Iliescu printr-o scrisoare deschisă privind aspecte din interiorul diplomației românești²⁰. Ministrul de externe era Teodor Meleșcanu, același care a fost și un sfert de veac mai târziu ministru de externe și care a afirmat senin că „se discută foarte mult despre un nou Schengen, menționând că, oricum

¹⁹ Dan Aurel BANCIU, *Construcție europeană, Principiul subsidiarității arheologiei și anatomii*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2006, p. 1.

²⁰ Gheorghe SCHWARTZ, *Domnului Președinte al României Ion Iliescu*, în *Revista România Literară*, 23-29 iunie 1993.

problema Schengen-ului este legată de transportul de mărfuri, nu de cetățeni, care pot circula cu cartea de identitate în UE, scrie News.ro”²¹. Asta după ce atât președintele, cât și prim-ministrul au anunțat că perioada președinției UE a României va rezolva această problemă. Din nou lipsa greutății cuvântului, declarația ministrului de externe dovedind că admiterea României în spațiul Schengen nu reprezintă, de fapt, nici o prioritate pe agenda diplomației noastre.

La care se adaugă faptul că „Astăzi, Europa unită nu se mai regăsește în propria sa uriașă istorie a ideilor, și nici în unitatea vectorilor de dezvoltare durabilă. Ce dezastru! În context, adversarii Europei unite, care se află peste Ocean, locul predilect al tuturor acuzatorilor, își văd realizate toate profețiile. Putreda Europă se vede în fața unor salvatori naționaliști ridicoli, însă credibili. Cazul Angliei este primul care va fi invocat în evoluția nefastă care va urma cutremurului politico-administrativ.

Europa post totalitară se vede exploatată de acest impediment care nu are nicio legătură cu propria sa voință”²². Aș adăuga doar că la noi lipsa de voință este un factor agravant: o țară aflată în același areal, Polonia, nu a tolerat asemenea abuzuri. Și nici

Cehia, și nici Ungaria sau Slovacia. Măcar am primit un avantaj pentru „cumințenia” noastră? Nu, chiar dimpotrivă, am devenit ciuca acuzelor de tot felul.

„Adevărata «mare problemă» a României constă în incapacitatea sa politică de a uni voințele pentru un scop comun.

Predomină clientelismul ca normă curentă în politică, iar rezultatul evident al acestuia este dublu: incompetența și neglijența. Lungul drum al României de recuperare a întârzierii în dezvoltare față de Occident este departe de a se fi încheiat. Dintre cei peste trei milioane de români care lucrează în Vest, cei mai mulți proveniți din populația tânără și activă a României, majoritatea și-ar dori să trăiască în propria țară. Momentan însă, lucrurile stau invers. Tinerii din România cred că au mai multe șanse în străinătate, oriunde în altă parte decât în țară”²³.

g) Marile investiții se supun la „3) inițierea de proiecte mari, toate inaugurate cu fast și niciodată terminate la termen”. S-a ajuns ca vestitele „tăieri de panglici” să se organizeze și pentru fragmente de investiții. Și, din nou, corupția endemică ne-a făcut să nu avem infrastructură, cea moștenită se degradează din lipsa îngrijirii, iar cea nouă se degradează în ritm accelerat pentru că nu s-au respectat condițiile materialelor folosite.

²¹ Teodor MELEȘCANU, *Problema Schengen-ului este legată de transportul de mărfuri*, www.bursa.ro, 2 iulie 2019.

²² Ion VIERU, *Europa în corzi*, în ziarul Cotidianul.ro, 3 octombrie 2019.

²³ Petre ROMAN, articolul citat.

Dacă mobilitatea a crescut exponențial în Europa, distanțele au devenit... mai lungi în România. Avem cele mai puține autostrăzi, iar cele care se construiesc – mult mai încet, dar la prețuri mai mari ca altundeva – trebuie reparate curând după ce au fost inaugurate cu fast. Din Arad, de pildă, nu mai avem zboruri interne de ani de zile, deși aeroportului i se alocă sume considerabile. În loc să ne deplasăm mai rapid pe calea ferată, un drum cu trenul până în capitală a devenit mai lung după grila oficială cu aproximativ o treime, dar în realitate, adăugând întârzierile cvasipermanente, cu și mai mult. „Deraierile de vagoane și locomotive, șinele rupte, defecțiunile din trafic, căldura nebună și frigul cumplit din vagoane, întârzierile fără cap și fără coadă au făcut din trenurile românești adevărate bombe pe roți. Uneori ajungi mai repede pe jos sau cu căruța decât cu trenurile noastre rapide. Imaginile interioarelor din vagoanele de călători din România țin de istoria europeană a căilor ferate. Unele dintre ele ar încapa foarte bine într-un muzeu al vagoanelor din cel de al Doilea Război și din anii comunismului. Explicația este simplă. De mai bine de un deceniu, Căile Ferate Române și Autoritatea Feroviara Română n-au mai făcut nici o achiziție de trenuri noi. Iar acum, când incidentele se țin lanț, România este obligată să treacă la disciplină de trafic. Numai că, în țara noastră, achizițiile au rămas aceeași

problemă cu cântec. Marile concerne europene se chinuie să ocupe piața românească de material rulant cu orice preț, uneori recurgând la diverse practici de descalificare a producătorilor și a constructorilor români. Este exact ca în construcția de autostrăzi. Toate marile proiecte sunt adjudicate de grupuri europene, de regulă la prețuri mult mai mari și cu rateuri de calitate dintre cele mai scandaloase, în vreme ce firmele românești n-au mai câștigat decât amenajarea de alei prin parcuri și de poteci prin pădure”²⁴.

h) Sifonarea banului public

În vreme ce trei componente esențiale ale nivelului vieții - sănătatea, cultura și educația - sunt în permanență în pericol de colaps, sifonarea banului public pare de neoprit. Oamenii cu dare de mână – în frunte cu marii politicieni patrioți – se tratează în străinătate, iar „românii de rând” sunt la discreția mizeriei sistemului sanitar autohton. (Exodul masiv al tinerilor medici și al asistentelor care a avut loc nu numai pentru salarii mai mari, ci, în primul rând, pentru a-și putea face meseria în condițiile tehnice ale secolului XXI.) Și nici toți „românii de rând” nu pot accesa serviciile medicale măcar așa cum sunt ele în România: „O jumătate de milion de români au renunțat să meargă la doctor

---

²⁴ Cornel NISTORESCU, *Lupta fraților europeni pentru trenurile noastre*, în Cotidianul.ro, 7 octombrie 2019.

pentru că nu-și permit²⁵". Adică nu-și permit să-și îngrijească sănătatea într-o țară unde tratamentul sanitar este declarat gratuit...

La rândul ei, situația învățământului, declarată „prioritate națională” de fiecare guvern, „este subfinanțată în România, țara noastră cheltuind cei mai puțini bani din întreaga Uniune Europeană pentru acest domeniu, care, în teorie, este prioritar pentru autorități. În practică, situația este alta. Spre exemplu, procentul din PIB în anul 2017 cheltuit de Guvern pentru învățământ a fost cel mai mic din perioada 1995-2017, potrivit celor mai recente date Eurostat²⁶". Succesiunea galopantă a miniștrilor educației naționale face imposibil un program coerent, strategiile se modifică mereu, în lipsa ideilor, birocrăția crește. Birocrație care nu elimină nici grupurile sanitare din fundul curții, nici programele în veșnică schimbare, nici rezultatele tot mai slabe la învățătură, nici abandonul școlar fără precedent. Deși nu s-a ajuns niciodată la alocarea celor șase procente din PIB, citim în ziare că se mai găsesc resurse pentru sifonarea banilor și în acel buget sărac. Asta pentru că se știe că afacerile cu statul sunt cele mai profitabile. Cine ajunge la ele, plătind de regulă „taxa”,

---

²⁵ Vlad TERTELEAC, *O jumătate de milion de români au renunțat să meargă la doctor pentru că nu-și permit*, în *Adevărul.Ro*, din 7 octombrie 2019.

²⁶ Simona CHIRCIU, *Adevărul.ro*, 5 octombrie 2019.

ajunge milionar sau... ajunge la închiisoare. Depinde de noroc și de relații. Aici corupția devine atotputernică. În loc să se folosească banii - atâți cât sunt - pentru educație, sănătate și cultură, numeroasele „Zile ale orașului”, ale comunei, diferitele sărbători și festivaluri ale berii, ale cârnaților, ale clătitelor etc., sunt prilejuri minunate pentru a fura. Cine poate să numere câte flori s-au plantat, câte artificii s-au aruncat cu adevărat în văzduh, cât au primit în realitate invitații din sumele uriașe de pe hârtie? În schimb, investițiile în cultură și în cercetare sunt minime. O sculptură celebră a lui Brâncuși n-a putut fi cumpărată de statul român, negăsindu-se fondurile necesare, fonduri ce nu depășeau costurile unui kilometru de autostradă (care și așa nu s-a făcut). După ce în anii cincizeci n-am fost dispuși să primim în țară moștenirea inestimabilă a genialului artist, de fapt nici acum nu ne-am purtat altfel. Ceea ce nu ne împiedică să ne fălim cu valorile culturale și științifice, în timp ce artiștii și savanții părăsesc țara.

Paranteză: și la începutul secolului al XX-lea a existat un exod al românilor, în special în America. Acei oameni, în marea lor majoritate muncitori și țărani, au plecat acolo pentru a câștiga banii cu care să revină în țară. Acum pleacă și persoane cu înaltă calificare, cei mai mulți fără intenția de a mai reveni. Așa s-a ajuns ca România în timp de pace să aibă un exod depășit în lume doar de sirienii care se

află de ani mulți într-o țară zguduită de război. Imigranții din lumea a treia nu sunt comparabili cu emigranții noștri: nici ca pregătire profesională, nici ca nivel de trai în țara părăsită, nici ca siguranță a vieții. Posibilitățile pe care le oferă țara mamă nu pot fi nici ele comparate. Exodul românilor este datorat dezamăgirii intense ca urmare a dificultăților de afirmare și a promisiunilor oficiale mereu amânate. 22 Decembrie 1989 a fost un prag al istoriei pe care populația l-a trecut de la euforie la o deznădejde mai mare decât ar fi fost cazul. Dacă „înainte” a existat inamicul comun și mereu o speranță într-un viitor mai bun (în special într-o imagine idilică a „lumii libere”), „după” dușmanul a devenit mult mai greu de descoperit, fiind asimilat mai mult cu frazele recitate de politicienii opoziției (indiferent care era aceasta). Revolta s-a mobilizat împotriva unor concepte ca „injustiția”, „corupția” sau „nepotismul”, reprezentate mai mult generic. Cazurile concrete apărute în mass-media apar și dispar, locul lor este luat de colectivitatea profesională din care fac parte. Un parlamentar este condamnat pentru mită, numele lui se pierde curând în uitare, fiind luat de incriminarea tuturor

parlamentarilor, un medic a pretins bani pentru serviciile sale, și numele lui se pierde curând în uitare, fiind luat de incriminarea tuturor medicilor etc. Nu te poți bate cu toți parlamentarii, nici cu toți medicii! Deznădejdea e mare.

Indiferent ce etichetă dăm evenimentelor din decembrie 1989 – revoluție (cu R mare sau cu r mic), lovitură de stat, revoltă populară, insurecție armată sau ori ce altă categorie de mișcare socială – momentele acelea au schimbat radical viața în România. Oamenii s-au văzut obligați să se confrunte cu alte probleme, pe care unii le-au rezolvat mai bine, alții mai puțin bine. Dar realitatea rămâne: lumea nu mai este aceeași nici la noi și nu este decât un semn de slăbiciune inconștientă să regreți negura din care am visat timp de decenii să evadăm. Măcar abia acum am devenit ființe autonome din păpuși mânuite cu sfori trase de către niște mâini autoritare. Suntem la o răscruce și, chiar dacă și acum simțim constrângerea regulilor lumii în care ne-am pomenit, depinde de fiecare dintre noi calea pe care o alege.

După treizeci de ani – în căutarea unei noi paradigme democratice

Eugen GASNAȘ

A treizecea aniversare a anului 1989 pare a fi, și acum, marcată de „trăiri confuze” și scoate la iveală contrastul care încă mai persistă între cele două părți ale „bătrânului continent”. La Vest, este celebrată mai ales căderea Zidului Berlinului, simbolul prin excelență al sfârșitului Războiului Rece. La Est, căderea comunismului și dezmembrarea imperiului sovietic. Ambivalența acestor motivații se datorează fie decalajului inevitabil dintre speranțele născute din euforia anului 1989, fie dificultăților unei tranziții îndelungate și realităților mult mai prozaice din zilele noastre. La un nivel mai profund, poate fi decelat și un puternic sentiment de dezamăgire, care survine la capătul unor decenii în care s-au suprapus eforturile de democratizare, de liberalizare a pieței și de integrare europeană, care nu au adus, neapărat, și o calitate mai bună a vieții cetățenilor din statele ex-comuniste.

Și pentru că am pomenit de Războiul Rece, despre consecințele

geopolitice ale căderii comunismului, merită să menționăm și teoriile lui Halford Mackinder, un amiral englez și profesor de geopolitică la Oxford, care s-a făcut cunoscut printr-un articol publicat în **Geographical Journal** în 1904. El a dezvoltat conceptul geopolitic de „centru geografic”. Pentru el, în jurul heartland-ului se articulează toată dinamica geopolitică a planetei. Acest heartland (pivotal) este, în accepțiunea sa, Eurasia, care este dominată de Rusia și la care Anglia nu poate ajunge. Pentru a crea o centură în jurul acestui heartland, este necesar accesul la zonele de coastă, „la țărmuri”, adică trebuie controlate teritoriile din jurul Rusiei. În 1904, Anglia era ostilă imperiului rus, împiedicându-l să acapareze strâmtoarele și să ajungă la Mediterana. Londra înconjură Sankt-Petersburgul, ocupând India, făcându-și simțită prezența în China și ducând lupte în Afganistan. Mackinder cerea, de asemenea, să fie împiedicată cu orice preț o alianță dintre Germania

și Rusia, ceea ce ar permite Angliei controlul „țărurilor”, constituirea unei zone de apărare inatacabile și accesarea la niște resurse considerabile. În acest sens, se înscrie și Brexit-ul, care oferă Marii Britanii tocmai această poziție geopolitică.

Americanul George Kennan a preluat teza lui Mackinder pentru a o aduce la zi în condițiile Războiului Rece. Lui i se datorează conceptul de *containment*, care a servit drept doctrină aproape tuturor președinților americani până la Ronald Reagan. În iunie 1947, sub pseudonimul X, el a scris un articol intitulat „The sources of Soviet Conduct”, în care explică politica externă a lui Stalin drept un amestec de ideologie marxist-leninistă, prin care el „anunță” înfrângerea forțelor capitaliste din întreaga lume, dar se și folosește abil de ideea unei „încercuiri capitaliste” ca pentru a legitima înregimentarea societății sovietice și pentru a-și consolida puterea. Prin urmare, este necesar, potrivit lui Kennan, ca Statele Unite să răspundă printr-o politică de *containment* care să *îndiguiască* expansionismul sovietic. Acesta este faimosul principiu de *containment*, care trebuie realizat controlând țărurile pentru a împiedica răspândirea centralității sovietice în Europa și Asia. Sunt necesare contra-forțe pentru a stăvili puterea sovietică, și mulți au considerat că aceste contra-forțe trebuiau să fie militare, ceea ce nu era în viziunea lui Kennan. Pentru el, acestea erau de natură politică.

Statele Unite, precum și celelalte state din Vest trebuiau să-și dezvolte rezistența politică la sovietici. Kennan a înțeles foarte bine că Războiul Rece a fost un război subversiv, „al minților”, și că va fi câștigat doar pe acest teren.

Revenind la anii de după 1989, partea bună este că, în afară de tragedia iugoslavă, au fost evitate scenariile pesimiste, în ciuda sușurilor și coborâșurilor mai mult sau mai puțin abrupte care au marcat evoluțiile politice, economice și sociale din ultimii treizeci de ani. Așa cum era firesc, oamenii abia ieșiți din comunism au avut așteptări excesiv de mari, iar în cealaltă parte a continentului, au fost destui reprezentanți ai elitelor occidentale care și-au exprimat deosebit de vocal îndoiala că aceste state vor reuși în eforturile lor de a trece, în același timp, de la dictatură la democrație și de la economia de stat la cea piață. Circula prin anii '90 ai secolului trecut o butadă celebră: toată lumea știe cum să transforme un acvariu într-o supă de pește, dar nimeni nu încercase și contrariul.

După cum remarcă, în aceste zile, mulți analiști politici, apariția democrației pe ruinele totalitarismului nu a fost un eveniment declanșat de căderea Zidului Berlinului, în noiembrie 1989, și încheiat în mod fericit odată cu dizolvarea URSS-ului, de Crăciun, în 1991. Din contră, acest proces de transformare este în continuă evoluție și scoate în evidență contururile

unei noi geografii europene. Se pot distinge, astfel, o serie de traiectorii care au modelat noua hartă europeană. De exemplu, în Balcani, anii de după 1989 au fost puternic marcați de problema națională și care au demonstrat că, atâta timp cât nu există un consens asupra cadrului teritorial al democrației, atunci este puțin probabil ca instituțiile sale să poată fi legitime. Din acest punct de vedere, unele state din fosta Iugoslavie, cum ar fi, de exemplu, Bosnia și Herțegovina sau Kosovo, par să își caute încă drumul (C.P. David, *La Guerre et la Paix, approches contemporaines de la sécurité et de la stratégie*, Presses de la FNSP, 2000). Croația, în schimb, sugerează o posibilă cale pentru țările din regiune: nu trebuie să aștepte ca naționaliștii autoritari să fie înlocuiți de democrații liberali, care doresc să promoveze separarea puterilor în stat și consolidarea societății civile, ci de naționaliștii care au devenit, cu timpul, „eurocompatibili”. Chiar și elitele autoritare și naționaliste ajung să accepte constrângerile europene, deoarece costul economic, politic și diplomatic al refuzului neintegrării devine prea mare.

Un alt caz este cel al statelor aflate la „periferia” fostei Uniuni Sovietice. „Revoluțiile culorilor”, de exemplu, „revoluția portocalie” din Ucraina și, mai recent, evoluțiile din Moldova au întărit speranțele într-un nou val de democratizare. Reputatul disident ceh al anilor '80, devenit ulterior președinte

de țară, Vaclav Havel vedea o diferență esențială între revoluțiile din 1989 din Europa Centrală și de Est și cele survenite un deceniu și ceva mai târziu, și anume că în 1989 a fost o revoluție împotriva comunismului, în timp ce revoluțiile recente sunt împotriva postcomunismului, un amestec de guvernare autoritară și capitalism mafiot.

Toate aceste evoluții de după 1989 au reprezentat provocări diferite pentru Uniunea Europeană: procesul de extindere în cazul statelor din Europa Centrală și de Est; posibila trecere de la un soi de protectorat european la integrarea în Uniune, în cazul Ucrainei, Moldovei etc.; definirea unei strategii europene față de Rusia, care se află astăzi „în tranziție la autocrație”, după cum afirma Pierre Hassner, geopolitologul și filosoful român naturalizat francez, în cartea sa, *La revanche des passions: Métamorphoses de la violence et crises du politique* (Fayard, 2015). Și trebuie recunoscut faptul că evoluțiile recente, care îmbracă niște tipare atât de contrastante, arată că ieșirea din totalitarism nu a dus neapărat la democrație. Când vorbim de centrul și estul Europei, sunt state care, în loc să demonstreze o tranziție exemplară la democrație, par deja să sufere de o oboseală prematură, dar există și țări în Balcani sau în fosta URSS care încă sunt într-un proces, uneori dureros, de tranziție și care așteaptă o nouă șansă de integrare europeană.

Prin contrast, s-a vorbit, după 1989, și despre o speranță izvorâtă din faptul că „reaparitia democrației” în estul continentului va da un suflu nou vechilor democrații din Occident. Din păcate, însă, a predominat doar „imitația democratică” a modelelor occidentale, chiar în momentul în care aceste modele erau supuse unei crize a reprezentării democratice. Simptomele erau evidente: scăderea marcantă a participării, zapping-ul electoral, discreditarea partidelor politice, decalajul între elitele politice și cetățeni etc., iar noile democrații din Europa Centrală și de Est s-au grăbit să le reproducă cu fidelitate.

După cele două mari valuri de aderare la Uniunea Europeană a țărilor din centrul și estul Europei (2004 și, respectiv, 2007), această epuizare a elitelor politice, care au propulsat procesul de tranziție de după 1989, a devenit tot mai vizibilă. De multe ori au apărut puseuri populiste și naționaliste, suveraniștii, așa cum sunt cunoscuți în aceste zile, nefiind ostili democrației (dimpotrivă, ei invocă constant suveranitatea poporului), ci ei se opun consensului liberal al elitelor care a predominat după 1989 cu privire la reformele necesare integrării pe piața internațională și în Uniunea Europeană. De asemenea, ei incriminează „păcatul inițial” al anului 1989, și anume compromisul dintre elitele moderate ale aparatului comunist și disidența. O analiză sumară a evoluțiilor politice de după 1989 și a rolurilor

asumate de protagoniștii schimbării regimurilor post-comuniste ar duce la constatarea următoare: cultura democratică a societăților central și est-europene a triumfat asupra structurilor comuniste în declin. Ulterior, s-a dovedit că, în competiția electorală, vechile structuri au fost mai eficiente decât foștii disidenți (J.-M. De Waele, *Les théories de la transition à l'épreuve de la démocratisation en Europe centrale et orientale*, L'Harmattan, 2008). Profesionalizarea politicii i-a favorizat pe cei dintâi și a accelerat eclipsa celor din urmă. A fost disidența vârful aisbergului, exprimând aspirațiile întregii societăți sau a fost doar o enclavă într-o societate mai maleabilă? Este și acum o întrebare legitimă.

Cartea reputatului sociolog american Robert Putnam, „Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy” (Amazon, 2016), aduce argumente deosebit de solide asupra faptului că succesul democrației depinde în mare parte de legăturile pe orizontală care formează capitalul social. Rețelele bazate pe conexiune civică și pe angajamentul de a crea o cultură democratică și de a clădi o încredere solidă în instituții se edifică tocmai pe acest capital social. În statele ex-comuniste, acest capital poate îmbrăca forme diferite, rețelele vechi grefând asupra noilor realități, iar prin încercările de eludare a legii și a instituțiilor, ele subminează încrederea în statul de drept.

Peste toate acestea, acum un deceniu și ceva, s-a suprapus criza economică și financiară mondială. În 1989, țările din Europa Centrală și de Est s-au îndreptat, așa cum era firesc, către modelul liberal al economiei de piață văzut drept un panaceu infailibil pentru fostul sistem etatist. În numele democrației și al recunoașterii libertăților universale, reprezentanții liberalismului politic s-au alăturat exponenților liberalismului economic pentru a dezmembra etatismul totalitar. „A treia cale duce la lumea a treia”, devenise *mottoul* acestor reformiști care visau schimbări radicale realizate „cât ai bate din palme”. Reformele avansate pe baza celor zece recomandări propuse prin Consensul de la Washington (Fondul Monetar Internațional, Banca Mondială), sau, cum a fost denumit, în derândere, dar justificat, mai târziu, *Confuzia de la Washington*, au favorizat adoptarea unui model bazat pe privatizare rapidă, liberalizare a prețurilor și deschidere a piețelor. Filosofia mult-trâmbițatului Consens de la Washington poate fi rezumată în cuvintele unuia dintre inițiatori: „Răspândiți acest adevăr: legile economiei sunt ca și cele ale ingineriei. Același tip de lege funcționează peste tot.” Și consecințele, uneori de-a dreptul dureroase, sunt atât de bine cunoscute încât nu mai este nevoie de niciun comentariu.

Criza economică și financiară globală de acum un deceniu a provocat un adevărat șoc. În primul rând,

pentru că i-a luat pe toți prin surprindere. Atunci când statele din centrul și estul Europei s-au debarasat de dogma comunistă, ele nu-și imaginau că și capitalismul putea da semnele unei grave îmbolnăviri (înainte de 1989, asta era doar propagandă comunistă, nu-i așa?!). Și astfel, modelul deja imitat a încetat brusc să mai fie un model viabil, iar statul a trebuit să se implice din nou pentru a salva, de data asta, capitalismul. La fel ca și celelalte state de pe mapamond, și țările Europei Centrale și de Est au descoperit că nu se puteau proteja de efectele crizei, în ciuda asigurărilor de contrariul date de un fost președinte de țară, pe care nu-l vom mai pomeni, pentru că acum a trecut la un alt nivel, și anume Parlamentul European.

Criza care a marcat începutul anilor 2010 a scos la lumină o nouă fațetă, și nu neapărat legată de un sentiment de nostalgie față de socialism, ci, mai degrabă, referitor la tipul de capitalism care se potrivește cel mai bine acestor țări, integrate, deja, în economia europeană. Dezbaterea privind „varietatea capitalismelor” devine, astfel, un element important al recomunerii peisajului politic, cu riscul chiar de a deranja anumite clivaje, cum ar fi cel dintre stânga culturală care susține în mod declarat dreapta economică (favorabilă pieței) și, invers, dreapta culturală și conservatorii naționali care se plasează la stânga din punct de vedere economic (etatist).

O altă problemă cu care se confruntă Europa este cea a limitelor sale. Procesul de extindere a Uniunii Europene prin aderarea și integrarea statelor din centrul și estul Europei a fost unul de succes. Odată cu căderea Zidului Berlinului și sfârșitul divizării continentului, „ancora europeană” a jucat un rol major în stabilitatea continentului. Poate continua procesul în Balcani, așa cum s-a derulat în Europa Centrală și de Est? Pot fi susținute evoluțiile din vecinătatea estică a Uniunii Europene, de exemplu, din Ucraina, din Moldova și cele din jurul Mării Negre, fără a avea în perspectivă și tentația integrării, în viitorul mai mult sau mai puțin îndepărtat? Ca un paradox, în 1989, majoritatea analiștilor politici vedeau Iugoslavia printre țările cel mai bine plasate pentru o viitoare reconectare cu Europa de Vest. Focarele violente și recompunerea hărții politice a regiunii au decis altfel.

Opinia multor experți este că impulsul extinderii și-a atins limitele și că marele ciclu de expansiune al Uniunii

Europene este aproape de final. De la prăbușirea imperiului sovietic și revoluțiile din 1989, mai pot fi enumerate și alte cicluri care, deși au demarat pline de speranțe, și-au epuizat, între timp, resursele: de la tranziția democratică la epuizarea prematură a democrației; de la tranziția rapidă la economia de piață la criza modelului liberal care a servit drept referință; și, în final, de la integrarea noilor democrații în UE până la momentul în care descoperă limitele interne și geopolitice ale puterii transformatoare a Uniunii.

Și pentru cei care acuză o „demonetizare” a democrației în unele state din centrul și estul Europei, răspunsul este că acestea suferă de aceleași rădăcinile, pentru că au asimilat „prea conștiincios” lecțiile din Occident. Și, așa cum bine remarcă Putnam, efectele crizelor politice și economice fragilizază capitalul instituțional și social. De aceea, se impune cu acuitate un efort comun pentru găsirea unei noi paradigme democratice.

În apărarea României Mari

Bucovina a votat pentru Parlamentul României Întregite!

Prof. univ. dr. Vasile PASAILĂ

Primul Parlament al României Mari¹

Marea Unire din 1918, Actele plebiscitare adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia au pus în fața României întregite probleme importante și stringente de rezolvat, privitoare mai ales la consolidarea statului național unitar în noua configurație de după 1918.

Racordarea României la modernitatea europeană prin consolidarea și dezvoltarea democrației antebelice trebuia rezolvată în toate domeniile societății românești, dintre care se

¹ Sursa imagine: <http://www.turnulfatului.ro/2018/11/28/alegerile-in-romania-mare-cine-sunt-primii-parlamentari-de-si-biu-si-cum-au-fentat-femeile/>, accesat la 11.10.2020.

detașau cu stringență două mari reforme: agrară și electorală. În fapt, emanciparea economică și politică a celei mai numeroase categorii sociale a României: țărănimea, *talpa Țării*.

Modificarea Constituției în acest sens, încă din timpul Războiului de Întregire, era un factor de presiune asupra factorilor politici decidenți care trebuiau să treacă deîndată, după 1918, la aplicarea reformelor peste tot și în folosul tuturor.

Așa cum bine s-a apreciat în istoriografia noastră, schimbările din Legea fundamentală și adoptarea unei noi Constituții erau absolut necesare *pentru a se depăși stadiul promisiunilor și pentru a realiza cadrul juridic imperativ necesar elaborării, imediat după război, a legilor detaliate și trecerii la aplicarea lor. În cadrul dezbatelor parlamentare, s-au precizat pozițiile izvorâte din profunda înțelegere a raportului dintre factorul social și cel*

național². Astfel, **Barbu Ștefănescu Delavrancea** sublinia cu prilejul dezbatărilor din Adunarea Deputaților, în 1917, privitoare la schimbarea Constituției prin introducerea în legea fundamentală a Țării a celor două reforme vitale pentru națiune: cea agrară și cea electorală: „Și este o așa de strânsă legătură între chestia națională și reformele împrumutării țărănilor și ridicarea celor 5-6 milioane de suflete la viața noastră publică, că n-ar fi nevoie de nici o explicație... Noi cu revizuirea Constituției, dereticăm casa noastră în care vom primi pe frații noștri după vreme de dureri și suferințe...Acum ni se cere să fim cu sufletul nostru pe front, cu cei care luptă și mor pe front... Să dăm țăranilor ceea ce trebuie, să dăm și să le dăm din toată inima și dragostea noastră³.”

Imediat după încheierea Marelui Război, guvernele conduse de generalul **Constantin Coandă** și **Ion I. C. Brătianu** au trecut la îndeplinirea, în etape, a celor două importante reforme – agrară și electorală, atât de legate de alegerile pentru **Parlamentul cel Mare** – expresia suveranității națiunii și făcătorul de legi care să asigure fundamentul democratic al statului întregit. Astfel, guvernul condus de Constantin Coandă a dat publicității,

² Ion Agrigoroaiei, Marea Unire în *Istoria Românilor*, vol. VIII, Tom II, *De la Independență la Marea Unire (1887-1918)*. Coordonator: Acad. Gheorghe Platon, Editura Enciclopedică, București, 2003, 472.

³ *Monitorul Oficial*, nr. 54 din 3 aprilie 1918, pp. 588-589.

la 16 noiembrie 1918, decretul-lege privind reforma electorală⁴.

Toată suflarea românească dorea atunci primenirea, schimbarea, prin punerea în practică a reformelor care deja erau parte a Constituției. De aceea, guvernul I.I.C. Brătianu a luat la rândul-i măsuri care să consolideze noul edificiu statal. Prin urmare, la 15/28 decembrie 1918, regele Ferdinand I a semnat decretul-lege pentru exproprierea marilor proprietari rurale din vechiul Regat; în privința reformei electorale guvernul liberal a publicat în 23 noiembrie 1918 decretul de înlocuire a sistemului de vot censitar prin dreptul de vot al bărbaților de peste 21 de ani cu reprezentarea proporțională⁵. Deși votul nu era încă cu adevărat universal, totuși, abolindu-se sistemul de vot censitar, s-a lărgit considerabil dreptul cetățenilor de a participa direct la viața politică a Țării.

Unul dintre contemporanii evenimentelor, C. Argetoianu, care făcea parte, atunci, din Partidul Conservator, partid ce urma să fie *lovit* de votul universal, constata totuși importanța reformei electorale: „*Sufragiul universal era (pentru conservatori, n.n.) mai prost decât celelalte reforme. Prost*

⁴ Ioan Scurtu, *Decada brătienistă (decembrie 1918-noiembrie 1928)*, în *Istoria Românilor*, vol. VIII, *România Întregită (1918-1940)*, Prof. univ. dr. Ioan Scurtu, coordonator, dr. Petre Otu, secretar, Editura Enciclopedică, București, 2003, p. 245.

⁵ Ministerul Justiției, *Colecția de legi, decrete-legi, regulamente, 1919-1920*, vol. III, București 1920, pp. 330-338.

dar inevitabil. De vreme ce aproape toată Europa ajunsese la dânsul, nu puteam să nu ajungem și noi la el⁶.”

Și liberalii lui I.I.C. Brătianu intuiau că viitoarele alegeri parlamentare în România Întregită le puteau aduce surprize neplăcute, adică să le știrbească din prestigiu, practic din puterea politică. Partidele din *noul val*, atât din vechiul Regat, cât și din provinciile românești unite în 1918, puteau deveni, și au devenit, un concurent serios în noiembrie 1919. Dar, așa cum sublinia și ziarul liberal *Viitorul*, în România nouă ar fi fost o imposibilitate morală și politică să se facă altfel de alegeri decât pe baza sufragiului obștesc⁷.

Teama liberalilor că rezultatul alegerilor le-ar putea fi defavorabil a determinat PNL să amâne sub diferite pretexte desfășurarea alegerilor generale (acestea au fost amânate de șase ori)⁸.

Evenimentele interne și externe în derulare, foarte importante, în special desfășurarea Conferinței de Pace de la Paris, au determinat demisia guvernului condus de I.I.C. Brătianu în 27 septembrie 1919, la conducerea Executivului venind un apropiat al liberalilor, generalul Arthur Văitoianu, căruia, între altele, i-a revenit sarcina să organizeze primele alegeri

parlamentare pe baza votului universal, într-o Românie care acum era întregită național-statal.

În linii generale acesta era cadrul istoric național și internațional în care au avut loc alegerile parlamentare din România Mare, acum o sută de ani, când au votat și bucovinenii, doritori să participe activ la viața politică, economică și culturală a statului cu care se uniseră prin voința liber exprimată în 15/28 noiembrie 1918, la Cernăuți.

În Bucovina exercițiul electoral, pentru o parte a populației fostului Ducat imperial, avea deja o tradiție ce cobora la mijlocul secolului al XIX-lea, trecând prin reforma electorală din 1907, când s-a acordat drept de vot cetățenilor din Imperiu, în partea administrată de Austria și din 1910, când s-a reformat alegerea deputaților în Dieta Bucovinei⁹. Prin urmare, așa se explică, în bună măsură, interesul manifestat în Bucovina pentru alegerile parlamentare din noiembrie 1919. Viața politică bucovineană în 1919 avea doi lideri foarte cunoscuți: Iancu Flondor și Ioan Nistor, care contribuieră decisiv la Unirea cu vechiul Regat în 1918. În preajma alegerilor cei doi exponenți ai luptei naționale bucovinene aveau viziuni diferite cu privire la integrarea provinciei în statul

⁶ C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, partea a IV-a, 1919-1927, p. 184.

⁷ *Viitorul*, nr. 3/191 din 2/15 decembrie 1918.

⁸ Ministerul Justiției, *op. cit.*, pp. 335-336.

⁹ Vezi, pe larg, *Parlamentarism, partide și elită politică în Bucovina habsburgică (1848-1918). Contribuții la istoria parlamentarismului în spațiul central-est european*, de Mihai-Ștefan Ceaușu, Editura Junimea, Iași, 2004, pp. 85-405.

românesc creat, adică Iancu Flondor aparținea susținătorilor unei autonomii mai largi a Bucovinei în România Mare, iar Ion Nistor, apropiat de PNL, conducător al Partidului Democrat al Unirii din provinciei, era adeptul unei centralizări mai profunde și mai rapide, așa cum o dorea I.I.C. Brătianu¹⁰.

În a doua parte a anului 1919 întreaga societate românească, elitele politice, noile partide politice doreau alegeri generale pe baza votului universal, toate analizele politice ale vremii prognozând mari schimbări pe *scena publică* a României. Astfel, guvernul Brătianu a convocat prin decretul-lege nr. 3589 din 15 august 1919 corpul electoral al întregii țări care urma să aleagă la 5-7 octombrie 1919, prin vot universal, egal și direct, noile corpuri legiuitoare. Pentru Bucovina s-a dat ulterior un decret special în vederea stabilirii modului de reprezentare, atât în Camera Deputaților, cât și în Senat¹¹.

Conform decretului-lege nr. 3620 din 24 august 1919 Bucovina urma să fie reprezentată în Parlamentul Mare

---

¹⁰ Despre aceste probleme, vezi Radu Economu, *Unirea Bucovinei 1918*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994, pp.72-75; Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Ediție și studiu bio-bibliografic de Stelian Neagoe, Humanitas, București, 1991; Iancu Flondor, *Bucovina și România Mare. Documente și scrisori*, Ediție de Andrei Popescu, *Prefață* de Mihail Neamțu, *Cuvânt înainte* de Maria Ioana Miculescu (născută Flondor), Humanitas, București, 2017, pp. 2-16.

¹¹ *Monitorul Bucovinei*, Fascicula nr. 58 din 23 august 1919, *apud* Radu Economu, p.70.

de la București de 26 deputați și 11 senatori, aleși în cele 11 județe ale provinciei, cu doi senatori speciali, unul de drept, Mitropolitul Bucovinei, iar altul ales de Universitatea din Cernăuți¹².

Data propusă de guvernul liberal pentru alegerile parlamentare a fost modificată din nou, guvernul care urma să organizeze alegerile fiind condus de generalul Arthur Văitoianu. Alegerile s-au desfășurat, în sfârșit, pentru Cameră, în zilele de 2-3 noiembrie 1919, iar pentru Senat, în zilele de 7- 8 noiembrie 1919. Decretul-lege prevedea ca județele să fie reprezentate proporțional cu populația lor, și anume un deputat la 30.000 de alegători (de la 21 ani în sus cu drept de vot) și de către un senator la 20.000 de alegători (votanții trebuiau să aibă vârsta de 40 de ani împliniți). În aceste condiții numărul total al mandatelor a fost de 568 pentru Adunarea Deputaților și 236 pentru Senat¹³. Din cele zece partide politice existente în 1919, la alegerile parlamentare s-au prezentat șapte, celelalte hotărând să se abțină (așa cum au fost Liga Poporului, condusă de A. Averescu, sau Partidul Social Democrat)¹⁴.

În Bucovina au participat la alegeri numai Partidul Democrat al Unirii,

---

¹² *Idem*, nr. 61 din 3 septembrie 1919, în Radu Economu, *op. cit.*, p.70.

¹³ M. Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare din România*, f. ed., București, 1946, p. 20.

¹⁴ I. Rusu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat*, București, 1930, p. 470.

condus de Ion Nistor și candidați independenți¹⁵.

Cu toate acestea, cetățenii au votat în număr mare, chiar și membrii partidelor care oficial s-au abținut de la alegeri. Aceasta, deoarece, așa cum se exprima N. Iorga, *Toată lumea era dornică de ceva nou și cerea să vină la cârmă oameni noi, toată lumea se arăta sătulă de oamenii vechi, din cauza rechizițiilor, a refugiului, a ocupației, a doliului din aproape fiecare casă, pretutindeni se dorea o schimbare, o reînnoire*¹⁶.

Așa cum se preciza și în decretul-lege, Bucovina a ales în Parlamentul de la București 26 de deputați și 10 senatori, majoritatea aleșilor fiind din partea Partidului Democrat al Unirii. Ion Nistor considera atunci că alegerile au avut un adevărat caracter plebiscitar de natură politică, fiindcă s-a înregistrat o mare participare a electoratului la vot, de aproape 90%, în special în localitățile cu populație minoritară¹⁷. În Bucovina, după statisticile vremii, au fost înregistrați 88.348 de votanți, care au exprimat 79.166 de voturi valabile. Cifrele prezentate dovedesc faptul că bucovinenii cu drept de vot erau maturi politic, știau foarte bine ce anume doreau de la Parlamentul Central¹⁸.

¹⁵ Radu Economu, *op. cit.*, p. 70.

¹⁶ N. Iorga, *Memorii*, vol. III, p. 62.

¹⁷ Radu Economu, *op. cit.*, p. 71.

¹⁸ *Monitorul Bucovinei*, Fascicula nr. 85 din 1 decembrie 1919, *apud*, Radu Economu, *op. cit.* p. 71.

Marele perdant al alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 a fost PNL, care nu a obținut decât 103 mandate la Cameră și 54 mandate la Senat. Marii câștigători ai acestor alegeri au fost: Partidul Național Român din Transilvania și noul partid Țărănesc, care, firesc, au intrat la Guvernare, după alegeri, în cadrul așa-zisului *Bloc parlamentar*, unde erau reprezentate cinci partide, între ele și Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, condus de Ion Nistor.

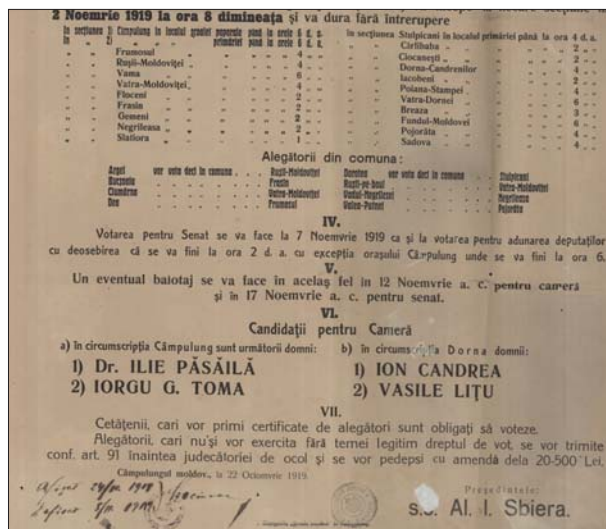
Așa cum era de așteptat, partidele politice din provinciile unite cu Țara în 1918 au format majoritatea în noul guvern, care și-a început activitatea sub conducerea lui Alexandru Vaida-Voevod, începând cu 1 decembrie 1919.

Ședința de deschidere a lucrărilor primului Parlament ales pe baza votului universal a avut loc în 20 noiembrie 1919 la Ateneul Român, președinte al Camerei fiind ales N. Iorga.

În ședința Parlamentului din 29 decembrie 1919, sub președinția lui N. Iorga, Ion Nistor, ministru secretar de stat al Bucovinei în guvernul Vaida, a citit Mesajul regal, după care s-a spus spre dezbatere **Proiectul de lege pentru ratificarea decretului-lege nr. 3744/1918 privitor la Unirea Bucovinei cu vechiul Regat al României.**

În același cadru solemn, deputatul bucovinean Romulus Reuș a prezentat în plenul Adunării Deputaților următoarele documente: Raportul, Expunerea de motive și Proiectul de

Regulament privind desfășurarea alegerilor din noiembrie 1919

Certificat de alegător pentru alegerile din noiembrie 1919

lege privind Unirea Bucovinei cu România. Proiectul de lege a fost adoptat în unanimitate, aceeași unanimitate înregistrându-se și la Senat, unde Documentul a fost prezentat de alesul Universității din Cernăuți, profesorul universitar Nicolae Cotlarciuc¹⁹.

În acele momente înălțătoare, Mitropolitul Moldovei, Pimen, senator de drept, a rostit, în aplauzele senatorilor și a întregii asistențe, cuvintele: *Dumnezeu să binecuvânteze România Mare*²⁰.

Tot în 29 decembrie 1919 s-au votat și Proiectele de lege privitoare la Unirea Basarabiei și Transilvaniei cu Vechiul Regat al României, votul, fiind, de asemenea, acordat cu entuziasm și în unanimitate: Unirea din 1918

¹⁹ Radu Economu, *op. cit.*, p.73.

²⁰ *Ibidem.*

căpăta, astfel, legitimitate internă, iar în 1920 și legitimitate externă prin Tratatul de Pace de la Paris semnate în cadrul Conferinței de Pace de la Paris²¹.

Legile adoptate de către Parlament privitoare la ratificarea Actelor de Unire din 1918 au fost ulterior promulgate de regele tuturor românilor, Ferdinand I Întregitorul.

Putem aprecia că fără voturile bucovinenilor, fără cei 37 de parlamentari ai Bucovinei, noul Parlament Mare de la București n-ar fi fost cu adevărat simbolul României Întregite.

²¹ Ioan Scurtu, *op. cit.*, p. 249.

Perspective euro-comunitare

Modelul comun al democrației - sursă a conflictelor politice din Parlamentul European

Alexandru-Ionuț DRĂGULIN¹

În ce măsură este Parlamentul European, la ora actuală, instituția-fanion a democrației Uniunii? Cât de mult reușește legislativul să sintetizeze opțiunile, interesele și doleanțele cetățenilor europeni și să le transforme în proiecte de lege? Cum armonizează grupurile politice din Parlamentul European tendințele divergente din țările membre cu valorile și principiile la nivel european?

Sunt întrebări la care acest articol își propune să ofere răspunsuri, analizând contextul politic actual în corelație cu o parte din abordările teoretice asupra democrației europene post-Lisabona, întrucât Parlamentul European reflectă cu fidelitate incertitudinile și tensiunile din spectrul societal și cel politic, pe tema viitorului democratic al Uniunii.

Ultimele alegeri europarlamentare au confirmat faptul că procesul de (re)definire și solidificare a modelului democratic european se confruntă cu un blocaj datorat lipsei de consens între curentul autohtonist – favorabil reticenței față de influențele exterioare de orice natură (dar cu precădere de tip cultural) și schema integraționistă a Uniunii – axată pe încurajarea diversității politico-culturale în cadrul unei democrații întemeiate pe valorile și principiile expuse în articolul 2 din Tratatul de la Lisabona, potrivit căruia „Uniunea se întemeiază pe valorile respectării demnității umane, libertății, democrației, egalității, statului de drept, precum și pe respectarea drepturilor omului, inclusiv a drepturilor persoanelor care aparțin minorităților. Aceste valori sunt comune statelor

¹ Alexandru-Ionuț Drăgulin este doctorand al Facultății de Științe Politice din cadrul Universității din București.

membre într-o societate caracterizată prin pluralism, nediscriminare, toleranță, justiție, solidaritate și egalitate între femei și bărbați”².

Modelul democrației prin drept, ce derivă din prevederile Tratatului de la Lisabona, va provoca dezbateri intense în instituțiile politice ale Uniunii Europene, mai ales în Parlament, ținând cont că anumite subiecte introduse pe agendă afectează direct interesele anumitor state, un exemplu fiind condiționarea acordării fondurilor europene de respectarea statului de drept.

După etapele de extindere către Europa Centrală și de Est, din 2004 și 2007, apoi aderarea Croației în 2013, a crescut corespunzător și presiunea asupra Uniunii pentru depășirea complexității și dificultăților din procesul decizional. Totodată, UE a trebuit să se confrunte cu numărul crescând al dezbaterilor cu privire la calea democratică de urmat.

Dezbaterea amplă pe tema valorilor democrației europene, declanșată ca urmare a pozițiilor divergente exprimate de anumite formațiuni politice, a adus în centrul atenției Parlamentul European, extinderea polemicii asupra statului de drept și drepturilor omului generând semne de întrebare asupra specificului și rolului legislativului în definirea, cultivarea și promovarea întregului complex de concepte

și valori democratice. Demararea procedurii de aplicare a articolului 7(1) din Tratatul privind Uniunea Europeană, în cazul Poloniei și Ungariei, a pus pe tapet întrebarea dacă și în ce măsură statele membre trebuie să urmeze un cod comun de conduită politică și dacă trebuie să existe un consens privitor la modelul democratic unional.

Mai mult decât atât, cu această ocazie valorile democrației europene au devenit o sursă constantă de confruntare între reprezentanții țărilor membre, iar grupurile politice sunt afectate, cu toate că au o compoziție multinațională. În prezent se conturează o tabără a țărilor ce optează pentru un corp unitar de principii dominat de cetățenia europeană și de statul de drept, cealaltă parte încurajând consolidarea comunităților pe criteriul național, fără a insista asupra unei viziuni comune la nivel european; cu alte cuvinte, criteriul teritorial primează în fața ideologiilor transeuropene, argument susținut îndeosebi de premierul maghiar Viktor Orban.

În mod inevitabil, Parlamentul European reflectă ideologiile politice dominante din parlamentele naționale. Nu de puține ori, proiectul de integrare europeană s-a confruntat cu inițiativele unor partide, lideri și mișcări de nivel național de a pune pe primul loc specificul local/regional în detrimentul coeziunii europene.

Rezultatele ultimelor alegeri europarlamentare, din 26 mai 2019, confirmă impactul puternic al discursului

² Tratatul privind Uniunea Europeană, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_1&format=PDF.

populist în interiorul electoratului majorității țărilor membre ale Uniunii. Într-o măsură mai mare ori mai mică, mișcările ce promovează superioritatea naționalismului în dauna integrării europene au obținut suficient credit din partea alegătorilor, iar vocea acestora este imposibil de ignorat în Parlamentul European.

Divizarea politică se reflectă plenar în Parlamentul European, întrucât interesele teritoriale promovate constant au consecințe negative asupra proiectului integraționist, mai ales când sunt asociate radicalismului. Suspendarea din grupul popularilor europeni a partidului de guvernământ din Ungaria (FIDESZ) este o dovadă că emergența politicilor locale/regionale în defavoarea celor unionale deschide calea către un conflict mai larg ce implică viitoarea configurație a modelului democratic european³.

Parlamentul este, ipotetic vorbind, creuzetul democrației Uniunii Europene, în care se dezbate și se modelează politicile publice propuse de Comisie; o constatare demnă de menționat este că, deși criteriul național este exclus în formarea grupurilor politice, țara de proveniență reprezintă totuși, în afara rigorilor procedurale și funcționale, un element subtil în dezbaterile problemelor referitoare la contribuția fiecărui stat membru la valorile și cutumele democratice. Cu toate că

³ BBC News, *Hungary Orban: Europe's centre-right EPP suspends Fidesz*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47622921>.

sistemul instituțional aduce stabilitate și centralizează tendințele și direcțiile de dezvoltare pe termen mediu și lung, totuși nu se poate nega faptul că regimul democratic european reprezintă suma eforturilor și consensului adus de fiecare stat membru.

În acest sens, Michele Cini insistă încă din 2007 asupra factorului național și anticipa posibilele implicații în procesul decizional și, mai cu seamă, în reprezentarea intereselor fiecărei țări în parte: „Delegațiile partidelor naționale în Parlamentul European se reunesc în grupuri politice multinaționale, bazele complete pe ideologie. Calitatea de membri atât ai partidelor naționale, cât și ai grupurilor din Parlamentul European, prin alegeri în fiecare stat membru și lucrând într-o instituție europeană, complică reprezentarea politică la nivel individual. Cei mai mulți dintre europarlamentari recunosc importanța echilibrării intereselor diferitelor entități politice pe care le reprezintă. Grupurile politice urmăresc să aducă împreună membri cu gândire similară din țări diferite, prin urmare, acestea trebuie să rămână atente la diversitatea tradițiilor și intereselor naționale”⁴.

Disputa asupra limitelor și avantajelor democrației transnaționale survine în contextul în care „instituțiile Uniunii Europene sunt frecvent criticate pentru îndepărtarea față de cetățenii obișnuiți”, iar „transferul competențelor către Bruxelles semnifică faptul

⁴ Cini, Michele, *European Union Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 180.

că multe chestiuni sunt preluate de la țările membre”⁵. Nu este de mirare că, în condițiile respective, are loc ascensiunea partidelor populist-extremiste, care obțin capital electoral printr-un discurs ce speculează aceste limite ale democrației reprezentative în Parlamentul European.

Pe de altă parte, unii cercetători consideră că încurajarea unui angajament sporit al cetățenilor în alegerile europarlamentare creează un paradox în practică. „Dacă cetățenii ar fi fost mai implicați în acest proces și ar fi putut utiliza alegerile pentru a-și exprima preferințele politice, deputații europeni s-ar fi blocat între campania electorală (la nivel european) și în deservirea partidelor naționale din care provin. Acest lucru i-ar îndepărta de la responsabilitățile lor de legiferare, care ar fi delegate personalului neales, generând un proces de legiferare mai puțin democratic”⁶.

În situația în care anumite formațiuni politice au o viziune diferită de cea exprimată în documentele unionale, respectiv dreptul primar și derivat, disensiunile partizane devin vizibile în Parlamentul European. Simultan, considerăm că în interiorul acestei instituții se pot identifica, pe cale politică, soluțiile optime de reconciliere

și de reafirmare a căii europene a democrației. Simon Hix argumentează supremația dimensiunii ideologice în raport cu cea națională, a politicii în Parlamentul Uniunii. El demonstrează că „în Parlamentul European, politica se subsumează fundamental diviziunii stânga-dreapta și nu clivajului teritorial și este, prin urmare, identică cu cea a majorității parlamentelor democratice”⁷.

În plus, „cei neinformați consideră adesea că votul pentru Parlamentul European se subordonează unor criterii naționale. Dacă politica Uniunii ar fi esențialmente dirijată de clivajele naționale/teritoriale, mai degrabă decât cele ideologice, atunci grupurile politice din Parlamentul European ar trebui să fie coaliții stabile de euro-deputați reprezentând fiecare stat membru sau blocuri regionale de state (scandinav, mediteraneean etc.)”⁸. Prin urmare, calea politică a Uniunii, agenda publică și valorile comune depind prioritar de voința generală a instituțiilor centrale, iar Parlamentul European este în acest caz factorul-cheie în transferul de reprezentativitate democratică de la nivelul național către cel continental.

Este de la sine înțeles că evoluția într-un cadru de stabilitate și predictibilitate solicită ca politica Uniunii să

---

⁵ Watts, Duncan, *The European Union*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2008, p. 119.

⁶ Craig Paul, Harlow, Carol, *Lawmaking in the European Union*, Kluwer Law International, London, 1998, p. 208.

---

⁷ Hix, Simon, Noury, Abdoul G., Roland, Gerard, *Democratic Politics in the European Parliament*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007, p. 54.

⁸ *Idem*, p. 54.

beneficieze de un consens din partea tuturor țărilor, referitor la democrație și la valorile inerente acesteia. Situațiile generate de Ungaria, Polonia și România dovedesc contrariul, prin atitudinile ce contravin establishmentului politic stabilit prin tratatele de la Maastricht, Amsterdam și Lisabona.

Pentru a funcționa la parametri optimi și a evita alunecarea în formalism sau dezvoltarea unor practici decizionale abuzive, orice regim politic ce se dorește a fi democratic trebuie să se axeze pe orientarea către cetățean și pe constrângerea puterii politice cu ajutorul instrumentelor juridice.

În prezent însă, consensul unanim asupra a ceea ce afirmă articolul 2 din Tratatul de la Lisabona în litera și spiritul său, este departe de a fi obținut, pentru că respectivele principii intră în coliziune cu politicile teritoriale tot mai des invocate. Uniunea Europeană se află într-un context politic marcat de numeroase paradoxuri, caracterizat prin prezența unor factori dificil de anticipat chiar și de către unii dintre cei mai optimiști adepți ai integrării și ai democrației la nivelul Uniunii. Apariția unor divergențe pe tema configurației modelului democratic european, cu precădere în Ungaria, Polonia, Austria, Cehia, Slovacia și România, prin intensificarea vocilor ce contestă rolul statului de drept și al democrației, nu au rămas fără ecou în interiorul Parlamentului European. Această instituție reproduce la scară redusă, dar cu fidelitate, întregul spectru politic din

Uniune, reflectând atitudinile fiecărui grup politic față de democrație.

Treptat, s-a ajuns ca protejarea statului de drept și a drepturilor omului să ocupe un loc vizibil pe agenda Parlamentului European, iar poziția fiecărui grup politic față de aceste concepte reflectă în mare măsură dorința de continuare a integrării și de considerare a cetățeanului ca fiind destinatarul final al proiectului european. Cu toate că vor avea o compoziție multinațională în Parlamentul unional, unele dintre grupurile politice europene au conceput mesaje personalizate pentru electoratul fiecărei țări în parte, luând în calcul agenda publică a momentului actual și utilizând instrumentele de persuadare oferite de mass-media.

Astfel, Partidul Popular European, cel mai numeros grup politic, a încercat în campania pentru alegerile europene să convingă electoratul de dreapta, făcând referire directă la tensiunile politice din România și la condiționarea calității democrației de protejarea statului de drept, transmițând mesaje cu grad ridicat de abstractizare: „Românii își doresc un viitor mai bun la ei acasă. Își doresc integritate, transparență și justiție. Guvernul i-a ignorat în mod repetat. Suntem îngrijorați de starea statului de drept în România, menirea acestuia fiind să protejeze toți românii în mod egal”⁹.

⁹ Partidul Popular European, „Suntem în continuare de partea românilor”, <https://www.eppgroup.eu/ro/zona-presei/stiri/suntem-in-continuare-de-partea-romanilor>.

În schimb, grupul Socialiștilor și Democraților europeni, al doilea ca mărime, utilizează resursele conceptuale ale stângii progresiste, optând, de asemenea, pentru democrație, dar cu caracter incluziv. Individualismul ca principiu director al relațiilor sociale este pe plan secund, din moment ce valorile socialiștilor europeni sunt „libertatea, egalitatea, solidaritatea, diversitatea și corectitudinea”¹⁰. Ei argumentează că „în vremurile de criză de astăzi, prioritatea este de a lupta împotriva șomajului și de a ne asigura că societățile și piețele noastre devin mai echitabile. Vrem să le redăm oamenilor încrederea în UE și să sperăm pentru viitorul lor. Aceste principii ne inspiră munca de zi cu zi, în Parlamentul European și în afara acestuia”¹¹.

Nou-înființatul grup politic *Renew Europe*, la conducerea căruia a fost ales fostul comisar european și premier al României – Dacian Cioloș, a etalat cea mai ferventă susținere a statului de drept și a drepturilor și libertăților cetățenești conferite prin Tratatul de la Lisabona. „Miercuri, 12 iunie [2019, n.n.], delegațiile liderilor naționali au decis redenumirea grupului politic ALDE în *Renew Europe*. Grupul și-a ales președintele și vice-președintele în cadrul unei adunări constitutive în data de miercuri, 19

iunie”¹². Noul grup numără 108 membri din 22 de state și este al treilea ca mărime din Parlamentul European. Președintele francez Emmanuel Macron și liderii Alianței USR-PLUS sunt principalii săi vectori de opinie, stabilind orientările ideologice și propunerile de politici publice europene specifice acestui grup.

Clivajul ideologic este dominant în raport cu cel național/teritorial, în toate cele trei exemple de grupuri politice europene. În timp ce Partidul Popular European și *Renew Europe* – aparținând dreptei – promovează valori ce glorifică individul și abilitățile sale de a face față provocărilor societății în care trăiește, grupul Socialiștilor și Democraților pune pe primul loc societatea umană ca atare și avansează egalitatea și solidaritatea ca instrumente ale progresului comun. De asemenea, concepția asupra justiției accentuează linia de demarcație dintre stânga și dreapta europeană: în timp ce partidele de stânga prioritizează justiția socială, cele de dreapta aduc în prim-plan forța dreptului în asigurarea bunei conviețuirii sociale și a guvernării.

Supremația abordării ideologice la scară europeană în raport cu limitele naționale este un element-cheie ce reunește toate grupurile din Parlament în rezolvarea conflictelor politice. Relativ la responsabilitatea democratică a puterii legislative a Uniunii (*democratic*

¹⁰ Grupul Socialiștilor și Democraților Europeni, <https://www.socialistsanddemocrats.eu/who-we-are>.

¹¹ *Idem*.

¹² Alliance of Liberals and Democrats for Europe, <https://www.aldeparty.eu/news/alde-group-becomes-renew-europe>.

accountability), criticile converg către trei argumente: democrația reprezentativă – implicarea Parlamentului European și a celor naționale; implicarea participativă – acoperirea plurală a intereselor tuturor națiunilor membre; democrația deliberativă – dezbateri între cetățenii UE referitor la problemele colective curente.

Pe de altă parte, comparativ cu compoziția prioritar ideologică a grupurilor politice, includerea parlamentelor naționale în procesul democratic este importantă pentru nivelul calitativ și pentru contracararea unui eventual deficit, mai ales prin implicarea mai activă a Parlamentului European în procedura de codecizie sau în reglementarea procesului decizional. Totuși, aceste progrese sunt considerate de unii analiști ca fiind insuficiente. Nu există o definiție unică sau cel puțin un sens comun al calității democratice din punct de vedere legislativ în UE, dată fiind varietatea etnică și a tradițiilor politice; fiecare națiune a ajuns la o percepție asupra democrației în funcție de experiențele proprii și de influențele externe. Cu toate acestea, Uniunea Europeană deține un sistem politic atipic, neasimilabil în totalitate cu organigrama la nivel național, din acest motiv necesitând o abordare diferită prin depășirea tiparelor și cutumelor deja existente¹³.

---

¹³ Hix, Simon, „The EU as a new political system”, în Caramani, Daniele, *Comparative Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2007, p. 580.

De asemenea, o particularitate a acestei instituții, care se dorește a fi un promotor al reprezentativității la nivel european, este tocmai dificultatea de a pătrunde în mentalul colectiv al europenilor, de a deveni parte integrantă din cultura politică. O mare parte din corpul electoral nu reușește încă să depășească acel cadru național - limitativ de altfel - în opțiunile de vot și să pună Parlamentul European pe picior de egalitate cu cel statal. În ciuda atribuțiilor ce îi oferă un relativ control asupra executivului (Comisiei) și a emergenței unui sistem de partide transnațional, conexiunea dintre cetățenii europeni și reprezentanții lor din Parlament este încă foarte redusă. În acest sens, alegerile europarlamentare sunt considerate – încă – alegeri naționale de rangul al doilea.

Argumentele invocate conduc la concluzia că Parlamentul European este încă departe de a reuși armonizarea tendințelor naționale cu interesele Uniunii. Invocarea criteriului teritorial și a tradițiilor politice derivând din autonomia culturală locală nu mai este un „incident” de conjunctură, a devenit o problemă recurentă căreia grupurile politice trebuie să îi găsească o rezolvare adecvată, luând în considerare și clivajele generate de apartenența la tipare și mentalități diferite. În Parlamentul European este preferabil ca diviziunile dintre partide să nu fie pe criteriul național, ci să aibă la bază ideologia ca instrument de sintetizare și reprezentare a intereselor

cetățenilor. Din acest motiv, considerăm că plasarea „binelui comun” în afara valorilor democratice afirmate în tratatele fondatoare este inoportună

pentru evoluția Uniunii Europene și că divizarea politică trebuie să funcționeze în afara oricăror tendințe de radicalism și extremism.

BIBLIOGRAFIE:

Volume și capitole din volume:

Cini, Michele, *European Union Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

Craig Paul, Harlow, Carol, *Lawmaking in the European Union*, Kluwer Law International, London, 1998.

Hix, Simon, „The EU as a new political system”, în Caramani, Daniele, *Comparative Politics*, Oxford University Press, Oxford, 2007.

Hix, Simon, Noury, Abdoul G., Roland, Gerard, *Democratic Politics in the European Parliament*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.

Watts, Duncan, *The European Union*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2008.

Surse online:

Alliance of Liberals and Democrats for Europe, <https://www.aldeparty.eu/news/alde-group-becomes-renew-europe>.

BBC News, *Hungary Orban: Europe's centre-right EPP suspends Fidesz*, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47622921>.

Grupul Socialiștilor și Democraților Europeni, <https://www.socialistsanddemocrats.eu/who-we-are>.

Partidul Popular European, „Suntem în continuare de partea românilor”, <https://www.eppgroup.eu/ro/zona-presei/stiri/suntem-in-continuare-de-partea-romanilor>.

Tratatul privind Uniunea Europeană, https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:2bf140bf-a3f8-4ab2-b506-fd71826e6da6.0001.02/DOC_1&format=PDF.

Permanentă actualitate a clasicilor

Niccolo Machiavelli – un original comentariu la *Prima decadă a lui Titus Livius*

Prof. univ. dr. Gheorghe STOICA

Despre Machiavelli s-a scris foarte mult și se mai scrie încă, în așa fel încât se poate spune că astăzi nu există vreo limbă în lume în care să nu fi fost tradus *Principele* (cea mai difuzată lucrare a sa); nu la fel de răspândite par a fi și *Comentariile* sau *Discursurile* sale. Facem precizarea însă că și în privința acestora din urmă există în unele țări un interes deosebit, cum este cazul Rusiei, unde *Discursurile* lui Machiavelli se publică în fiecare an universitar. Este țara în care un autor de prefață la o carte despre Machiavelli a fost condamnat la moarte în vremea stalinismului feroce, dar și spațiul „cultural” în care Lenin a fost supranumit *Machiavelli al proletariatului*.

Trebuie menționat că cea mai importantă dintre operele politice ale lui Machiavelli a fost *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*, *Discursuri* sau *Comentariile* cum s-a tradus și

în limba română pentru prima dată în țara noastră. Odată cu această lucrare, Machiavelli începe abordarea marilor probleme ale politicii cum ar fi instituțiile. El se interesează de fapt de soarta și rolul instituțiilor, cum apar ele, cum se dezvoltă și toate acestea le realizează după ce el a fost prezent în grădinile din Orti Oricellari alături de Luigi Alamanni, Zanobi Buondelmonti etc. Tema centrală a conversațiilor politice ținute în grădinile din Florența erau în mod evident reforma instituțiilor în raport cu cea mai bună constituție posibilă pentru Florența. Aceste discuții nu aveau un caracter esențial abstract, nevizând descoperirea sistemului de guvern perfect în baza teoriilor politice. Erau avute în vedere experiența Veneției la acea vreme sau a Romei și, deducându-se din acestea, un program politic pentru un regim aristocratic cu un monarh, foarte potrivit pentru Florența.

În grădinile de la Orti Oricellari, Machiavelli a înțeles că pentru a scrie o carte cum va fi *Discursuri* nu va mai face o dedicație precum în *Principele*, către o persoană particulară, ci o va dedica către cei care nu știu și vor ști.

Odată cu *Discursurile* sale sau *Comentariile*, Machiavelli *construiește* o operă în care sunt abordate diverse aspecte ale politicii și ale istoriei, plecând de la unele convingeri ideologice care la Machiavelli erau și aveau să rămână mereu legate de modelul republican de guvernare, al cărui prototip era pentru el Republica romană antică.

Vă trimit acest dar care, chiar dacă nu e pe măsura obligațiilor pe care le am față de voi, este fără îndoială cel mai de preț pe care vi-l putea trimite Niccolo Machiavelli. Deoarece în el am spus tot ce știu și ce am învățat din îndelungata practică și neîntrerupta cunoaștere a lucrurilor lumii. Eu i-am ales nu pe principii, ci pe cei care pentru infinitele lor calități ar merita să fie, afirma Machiavelli mai departe, și nu pe cei care mi-ar putea acorda ranguri, onoruri și bogății.

În același timp, Niccolo Machiavelli ne arată cum să ne apropiem de realitate fără ideologii mistificatoare și cu o autentică și înflăcărată curiozitate. De aceea tărâmul politicii este acela al cutezanței, al lipsei de prejudecăți, al cunoașterii ponderii pe care o au sângele, durerea, înșelăciunea; dar obiectivul nu este exercitarea puterii ca scop în sine, ci eliberarea deplină a omului de lanțurile care-l țin legat.

Principele, Comentariile, Arta războiului sunt cele mai emblematice opere scrise în vederea emancipării omului, sunt într-un fel „tratate ale libertății”.

Pornind de la exemple extrase din istoria romană a lui Titus Livius, Machiavelli încearcă să le prezinte contemporanilor săi pentru a fi drept model: „iau asupra-mi această povară, cred că o voi putea purta destul de departe”. În *Comentarii* Machiavelli analizează Statul și îndeosebi însușirile sale, atribuțiile sale principale, cum ar fi, de exemplu, aceea de apărare. Într-un capitol, cel de-al 41 din cartea a treia din *Comentarii la prima Decadă a lui Titus Livius*, Machiavelli afirmă că *patria trebuie apărată fie cu rușine, fie cu glorie, pentru că în orice fel ea va fi bine apărată*. Se relatează despre consulul Lucius Lentulus și armata romană condusă de el, asediați de către samniți. Aceștia le impuseseră romanilor condiții foarte rușinoase (de a-i pune în jug și a-i trimite neînarmați la Roma). Lentulus a spus atunci că socotește că nu trebuie să se sfiască să ia orice decizie necesară pentru salvarea patriei: întrucât viața Romei depindea de salvarea acelei armate, era necesar ca ea să fie salvată oricum; și că patria era bine apărată indiferent de cum procedau, cu rușine sau cu glorie: pentru că dacă acea armată nu ar fi fost salvată, chiar dacă ar fi murit în mod glorios, atât Roma, cât și libertatea ei erau pierdute. Și de aceea sfatul său a fost urmat. Acest lucru e vrednic să fie luat în seamă și respectat de către orice cetățean care

ajunge să se pronunțe privind nevoia de apărare a patriei, fiindcă atunci când e vorba de salvarea patriei nu trebuie să se țină cont de ce e drept sau nedrept, milos sau crud, lăudabil sau rușinos; dimpotrivă, trebuie urmărită întru totul calea care-i va salva viața și va păstra libertatea patriei.

Deci pentru apărarea patriei, a Statului, orice mijloace sunt bune, considera Niccolo Macchiaveli. Va fi nevoie aici de a face unele considerații. Mai întâi trebuie să se atragă atenția asupra faptului că Machiavelli avea în vedere Binele Statului, și nu orice utilizare a scopului. Este vorba de un scop (*telos*) echivalent cu Binele Patriei pentru care orice mijloace pot fi folosite. S-a comentat mult asupra acestor formulări ale lui Machiavelli. Absolutizarea termenului de utilizare a mijloacelor (tehnica) a determinat uneori sensul a ceea ce s-a chemat machiavelism. De aici s-a ajuns și la folosirea expresiei *scopul scuză mijloacele*, adică poți oricând folosi orice mijloace pentru atingerea scopului. S-a ajuns uneori și la nerespectarea cerințelor etice. Aspect pe care Machiavelli nu l-a acceptat niciodată, așa cum deseori considerau teoreticienii *Rațiunii de Stat*. Se poate observa la Machiavelli că utilizează propoziția *pentru apărarea libertății patriei*, și acest lucru te duce la înțelegerea unui sens mult mai relativizat.

Este nevoie să mai precizăm că dacă în *Principele* Machiavelli era foarte îndatorat stilului de redactare latin (capitolele erau prezentate cu titlurile

lor în limba latină), în *Comentarii* totul era scris în limba italiană (urmându-l pe Dante Alighieri – primul filosof italian). Nimic nu este străin de gândirea lui [a lui Machiavelli – nota noastră], iar abordarea istoriei lui Titus Livius nu mai apare decât ca un pretext de ordonare a discursului sub forma genului venerabil al comentariului, doar pentru a da frâu liber raționamentelor sale, pentru a descătușa efuziunea de gânduri care îl asaltează. Putem spune, în continuare, că mai există o valoare sub cupola căreia se lasă ghidat în mod obsesiv discursul, și anume libertatea. Libertatea nu este doar valoarea fundamentală care trebuie să acționeze asupra vieții, nu e doar ceea care dă măsura forței statului, ci ea ne apare în același timp ca idee conducătoare a discursului, pentru că fiecare pagină pare să scoată la iveală preocuparea continuă a lui Machiavelli pentru libertate ca valoare politică, dar și ca manieră de a se situa în raport cu lumea prin intermediul scrisului. De aceea nimic nu pare să fie străin de gândirea sa, pentru că, de fapt, gândirea alunecă cu dezinvoltură de la o idee la alta, liberă de orice tradiție și orice prejudecată și instituind o ordine cu totul nouă a cuvintelor. Doar eliberându-se de normele stilistice ale vremii, ignorând constrângerile impuse de tradiție, minimalizând cerințele de sistematizare, poate el să ni se arate cu adevărat liber.

Pentru a evalua contribuția efectivă a lui Machiavelli la elucidarea unei probleme esențiale ce se confundă cu politica trebuie să ne referim în special

la ideea de Stat. El o amintește atât în *Principe*, dar și în *Comentarii* sau *Istoria florentină*. Putem spune chiar mai mult că în *Principe* și *Discursuri* el chiar încearcă să definească pentru prima oară Statul. Întreprinde analize și investigații serioase depășind acel stadiu de *condiție* sau *mod de a fi*, cum se prezenta inițial ideea de Stat.

Întâlnim astfel la Machiavelli o definiție și o înțelegere a Statului ca dominație teritorială ce reprezintă de fapt o instituție. Încearcă să-l convingă pe Francesco Vettori că el poate îndeplini o funcție, având o deosebită experiență în *arta Statului* ce cuprinde o activitate de 15 ani. Machiavelli se referă la semnificația Statului ca instituție politică generală, distingându-se în acest sens și unele funcții ale sale, cum ar fi apărarea și relațiile externe. Așa cum s-a precizat deseori, observând Statul în vremea antichității romane, îndeosebi în perioada republicii, Machiavelli oferă contemporanilor săi numeroase exemple despre un Stat funcțional, plecând de la modul cum sunt organizate orașele. Care au fost în general începuturile oricărei cetăți și care a fost cel al Romei, se întreabă Machiavelli în prima carte și în primul capitol.

Oamenii laudă întotdeauna, dar nu mereu cu dreptate, vremurile de odinioară și le condamnă pe cele prezente: și într-asa măsură admiră lucrurile trecute, încât ridică în slăvi numai vremurile de care, când ajung bătrâni, își aduc aminte că le-au văzut în timpul tinereții lor. Și Machiavelli spune mai departe că despre lucrurile din

vechime nu cunoaștem tot adevărul și că cel mai adesea acelea care ar da de rușine acele vremuri sunt ținute ascunse, iar cele care le-ar putea aduce glorie sunt făcute să pară extraordinare și mărețe.

Sunt semnificative analizele pe care le face Machiavelli atunci când se referă la modul cum erau conduse cetățile. Astfel, el realizează un raționament în care faptele și acțiunile romanilor constituie premisa și realitățile din vremea sa o altă premisă, iar concluzia este ceea ce reușeste Machiavelli să ne ofere punând propozițiile în antiteză. De exemplu, în a 3-a sa carte, în capitolul al 29-lea intitulat Greșelile popoarelor vin de la principii: Să nu se plângă principii de greșelile pe care le fac popoarele cărmuite de ei, fiindcă ele vin negreșit din nepăsarea lor sau din faptul că ei înșiși au conștiința pătată de asemenea greșeli.

Iar cine va lua seama la popoarelor care, în vremurile noastre, sunt socotite că se dedau la jafuri și la astfel de nelegiuri, spune Machiavelli, va vedea că acest lucru e pricinuit doar de cei care le cărmuiesc, fiindcă și ei au aceeași fire.

Spre a fi mai convingător, el dă exemplul Romagna, unde în vremea lui Alexandru al VI-lea erau comise cele mai crunte ticăloșii; la cel mai mic motiv se săvârșeau cele mai mișeșești asasinat și jafuri. Aceasta venea de la răutatea conducătorilor, și nu din firea semenilor.

Machiavelli explică faptul că acești conducători erau săraci și, dorind să

trăiască precum bogații, recurgeau la jafuri, multe și felurite. Printre mijloacele ticăloase de care ei se foloseau era și că întemeiau legi și interziceau fapte, dar pe care ei nu le respectau. Din toate acestea luau naștere numeroase neajunsuri și popoarele sărăceau tot mai mult. Se recurgea apoi la pedepse prin legi pregătite pentru a satisface pofta și lăcomia conducătorilor. Așa se ajungea ca popoarele să sărăcească tot mai mult. Că acest lucru e adevărat o demonstrează Titus Livius când povestește momentul în care legații romani îi aduceau lui Apollo darul prăzii.

Într-un alt capitol, 58, Machiavelli subliniază că *mulțimea e mai înțeleaptă și mai statornică decât un principe*. Nimic nu e mai nestatornic și mai schimbător decât mulțimea, afirma Titus Livius, iar Machiavelli susține că aceasta se întâmplă deoarece adeseori vedea mulțimea condamnând pe câte un om la moarte, dar tot ea îl regretă și îl iartă imediat.

Dar se întâmplă că defectul de care deseori este acuzat poporul (mulțimea), în special de către principi, poate fi pus în frâu de către legi. De exemplu, poporul roman, care, atât timp cât republica nu a fost coruptă, nu s-au suspus niciodată cu umilință și nici n-a dominat cu trufie, dimpotrivă, și-a păstrat rangul cu onoare prin instituțiile și magistrații săi. Iar când trebuia să se ridice împotriva unui om puternic, o făcea. Machiavelli încheie

făcând referire la faptul că este împotriva opiniei comune după care popoarele ar fi nestatornice, schimbătoare și nerecunoscătoare, la fel ca și principii. El consideră că un popor aflat la conducere, dacă e bine orânduit, nu va fi la fel de statornic, de înțelept și de recunoscător ca un principe. Un principe însă, neînfrânat de legi, va fi mai nestatornic, mai neînțelept și mai nesăbuit decât un popor.

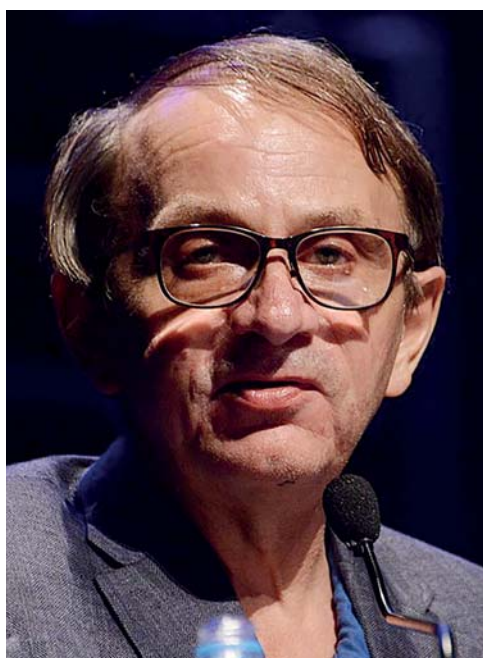
În ceea ce privește modul de a judeca lucrurile, uneori se întâmplă ca poporul, atunci când ascultă doi oratori la fel de iscușiți care susțin păreri contrare, să nu ia cea mai bună hotărâre și să nu fie în stare să înțeleagă de partea cui stă adevărul. Poporul e mai înțelept și mai statornic decât un principe.

În cartea a II-a din *Comentarii*, în al doilea capitol, Machiavelli apreciază, pornind de la Titus Livius, *cu ce popoare au trebuit să se lupte romanii și cu câtă îndârjire își apărau libertatea*.

Dragostea de libertate a făcut mai anevoiasă victoria romanilor asupra popoarelor vecine și a unei părți a ținuturilor mai îndepărtate, iar ele o apărau cu atâta înverșunare, încât n-ar fi putut fi înrobite decât cu o vitejie nemaivăzută. Există nenumărate exemple despre primejdiile pe care le-au înfruntat ele pentru a-și păstra sau redobândi libertatea și despre cum se răzburau împotriva celor ce le asupriseră.

Michel Houellebecq, romancier al epocii globaliste

Andrei MARGA

Michel Houellebecq¹

¹ Sursă imagine: [https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michel_Houellebecq_no_Fronteiras_do_Pensamento_Porto_Alegre_2016_\(30895029365\)_cropped.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Michel_Houellebecq_no_Fronteiras_do_Pensamento_Porto_Alegre_2016_(30895029365)_cropped.jpg), accesat la 11.02.2020.

Potrivit unei diagnoze, „deoarece societățile noastre au ajuns acum în acest stadiu final în care refuză să recunoască degradarea, în care apelează la ficțiunea indiferenței, a visului, ele nu mai au pur și simplu curajul de a-și privi în față propria realitate. Căci degradarea nu s-a diminuat deloc, ea nu a făcut decât să se agraveze; este suficient să luăm în considerare cum tinerii beau astăzi: în mod brutal, până la comă, pentru a se abrutiza. Sau fumează nenumărate țigări (*dizaine de joints*) una după alta, până ce angoasa se stinge. Fără a mai vorbi de crack”. Autorul diagnozei este Michel Houellebecq (vezi Michel Houellebecq, Bernard-Henri Levi, *Ennemis publics*, Flammarion, Grasset & Fasquelle, Paris, 2008, p. 68).

Menționăm această diagnoză nu numai pentru că este greu de ocolit, ci mai ales pentru că deschide mai bine decât orice altă generalizare calea înțelegerii operei de până acum a scriitorului. Romanele publicate deja de

Michel Houellebecq nu se lasă înțelese în profunzime fără a lua în seamă optica sa asupra societății contemporane și, desigur, opțiunile filosofice. Michel Houellebecq pune în joc o sensibilitate acută, dar și o reflecție istorico-sociologică și filosofică remarcabilă pentru a capta literar ceea ce se petrece în zilele noastre. Să detaliem.

Civilizația modernă târzie a extins libertățile individuale în toate direcțiile și a făcut din competiție cheia înțelegerii lumii. Faptul se cuvine prețuit. Cine ar fi atât de nesăbuit încât să conteste importanța vitală a libertății pentru o viață demnă de om și faptul că prin competiție se dezleagă mai mult problemele vieții decât prin regia cuiva?

Dar această civilizație a lăsat în paragină chestiuni precum relația cu celălalt, empatia, sensul vieții, normele ce asigură sensul, tabloul cuprinzător al lumii umano-socio-cosmice. Viața celor mai mulți oameni a intrat sub imperiul producției și comerțului mai mult decât au anticipat toate teoriile industrialismului modern. Mai toate componentele vieții umane au căpătat valoare de schimb sau au fost subordonate acesteia.

Doar că, secundarizându-le, această civilizație a și provocat aceste componente la revenire, mai cu seamă în deceniile din urmă. O revenire lentă, dar cu o nouă ascuțime, în discursuri filosofico-literare de bun nivel. Acestea nu anticipează o nouă societate în raport cu cea existentă, ca altădată,

nu sunt astfel neapărat societale, ci mai curând etico-morale, dar cu ancorare în realitățile vieții actuale.

Situația de satisfacere parțială a năzuințelor în civilizația cea mai răspândită azi se lasă deocamdată captată cu dificultăți în exprimările culturii evoluată. Repetitivitatea (mulți sunt de acord cu mulți!), clișeele („aranjarea este prima îndatorire a omului”; „pierde cine nu se adaptează” etc.) și simplismul („viața este în fond ce reușești să bagi în buzunar”) domină. Mulți dintre cei care se consideră creatori nu fac decât să reproducă această civilizație fie și atunci când promet să se distanțeze sau să evadeze din ea. Așa cum mulți combat dictaturi nu pentru a trece la democrație, ci pentru a îmbrățișa dictatura altora!

Literaturii, în primul rând, i s-a reproșat deja cu decenii în urmă că prinde greu alternativele, dramele și eșecurile vieții de astăzi. Filosofia a intrat tot mai rar în discuție căci părea prizonieră trecutului.

Lucrurile s-au schimbat, însă, grație unei noi generații de autori. Dacă ne oprim în dreptul literaturii, putem observa că, de două decenii, pe scenă a urcat un autor prodigios care s-a profilat prin asumarea frontală a vieții oamenilor de azi: poetul, eseistul și romancierul Michel Houellebecq. Intellectual reflexiv, echipat optim, adică științific, filosofic, teologic, literar, acesta s-a plasat aproape de la început printre cei care înnoiesc literatura reconectând-o cu ceea ce se petrece

în lume. El răscolește cel mai direct și mai adânc printre romancierii timpului nostru reprezentările aflate în circulație ale lumii din jur și a devenit, în mod explicabil, subiect de teze de licență și doctorat în numeroase țări. Ascensiunea sa printre conștiințele acute ale epocii este certă. Succesul său în librării, în zeci de țări, este, puțin spus, covârșitor și simptomatic.

Nu cred că Bernard Pivot are dreptate când îi reproșează scriitorului o presupusă repulsie față de lume. Impresia este de suprafață. Este adevărat, lumea actuală este la Michel Houellebecq pusă în chestiune nu doar pe părți, ci ca întreg, iar evaluările sale sunt fără menajamente. Probabil că nici un alt scriitor dintre contemporani nu a spus atât de categoric că se trăiește într-o „perioadă a societății globale inumană” (*Serotonină*, Humanitas, București, 2019, p.160). Ceea ce este cel mai important este faptul că Michel Houellebecq își trage resursele literare, care sunt imense în cazul lui, din multe direcții, nu doar dintr-o exploatare a repulsiei. Iată câteva argumente.

Înainte de orice, Michel Houellebecq este poet. El mărturisește că a trecut de la poezie la proză observând cât de puțin lămurite le sunt oamenilor faptele și evenimentele pe care le trăiesc. „Eu am preferat totdeauna poezia, am detestat totdeauna să povestesc istorii. Dar am simțit de la debut (și simt tot timpul) ca un fel de datorie (cuvântul este straniu, dar pe

moment nu văd altul): eram chemat să salvez fenomene; să dau cât pot de bine o retranscriere a acestor fenomene umane care se manifestă în mod atât de spontan în fața mea” (Michel Houellebecq, Bernard-Henri Levi, *Ennemis publics*, p. 81). Este, putem spune, datoria omului de litere veritabil – aceea de a găsi o semnificație mai profundă decât sugerează imediatul a ceea ce trăiesc oamenii.

Se poate observa că Michel Houellebecq este un poet care schimbă înaintea de orice poezia. La un moment dat, el însuși a publicat o antologie din poemele sale din anii 1991-2013, sub titlul *Nonreconcilié* (Gallimard, Paris, 2014). Aici, el face o seamă de diferențieri, care spulberă, la rândul lor, stigmatul „repulsiei față de lume”, pe care mulți îl transmit de la unul la altul, fără a-l mai verifica.

Prima este conceperea poeziei ca expresie a întâlnirii directe, plină de sentimentalitate, cu ceea ce este „neformulabil” în lumea în care trăim, spre deosebire de roman, care este construcție studiată spre a capta semnificații mai complicate. La Michel Houellebecq poezia, într-adevăr, „ia act, fără concesi, de monstruoziitatea lumii” (Agathe Novak-Lechevalier, *La où ça compte*, prefața antologiei, p.18). În volumul *Nonreconcilié* sunt multe strofe precum aceasta: „Iubesc spitalele, aziluri ale suferinței/ Unde bătrâni uitați se transformă în organe/ Sub privirile batjocoritorilor și plinilor de indiferență /Ale internilor care se

zgâiesc mâncând banane” (p. 49). Sau: „Un timp mort. O gaură albă în viața ce se instalează. Raze de soare ce cad pe dale, Soarele doarme; după amiaza este invariabilă. Reflexe metalice se încrucișează pe nisip” (p.123). Aceste strofe atestă o lume mai curând dezarticulată, a componentelor ce nu comunică.

Dar și „monstruoșitatea lumii” este un rezultat, nu doar o caracteristică - este rezultatul unui act. În fond, „eu scriu poeme – mărturisește Michel Houellebecq într-un pasaj asupra căruia ne atrage atenția prefațatoarea volumului *Nonreconcilié* – poate pentru ca înainte de toate să pun accent pe o lipsă monstruoasă și globală”. În lume este anevoios, este aproape imposibil de trăit în mod exigent, dar este vorba de lumea din jur, de această lume. Există refugii – poezia este unul dintre ele, iubirea (*l'amour*) este altul, până la urmă temelia primei.

Este adevărat, cel puțin pentru Michel Houellebecq, „iubirea nu mai există nicăieri; este, firește, un joc crud al cărui victime sunteți voi, un joc de pricepuți” (p. 45). Doar că poezia vine și regăsește lumea dată în experiențele noastre, cu lacunele ei, dar și cu bucuriile ei, fie și mărunte. Michel Houellebecq cere să se „povestească sinistra și lamentabila istorie a celor care nu au avut iubire pe acest Pământ” (p. 50) și procedează el însuși la o astfel de scriere.

Imaginea cuprinzătoare asupra lumii din jur pe care o conturează opera

de până acum a lui Michel Houellebecq nu este deloc îmbietoare: „nu există nici destin și nici fidelitate, ci corpuri care se atrag; fără nici un atașament și fără milă, se joacă și se deșiră”(p. 44). Este de „trăit fără vreun punct de sprijin, înconjurat de vid”(p. 67), dar acceptând că „infinutul este interior; îmi imaginez moleculele și mișcările lor ridicole în cadavrul apreciator” (p. 81).

Nu este vorba de a te încredința la ceea ce este, ceea ce ar fi ceva „identific cu triumful confuziei”(p. 74), dar poți căuta cu sens altceva, ne spune Michel Houellebecq. „Eu citeam o stranie afecțiune în ochii tăi și eram foarte fericit în mica mea nișă; era un vis tandru și cu adevărat luminos, tu erai stăpâna mea și eu canișul tău” (p. 187). Nu este de fapt repulsie față de lume la Michel Houellebecq, ci o punere în chestiune a alternativelor pe care lumea le oferă – o punere exigentă, poate mai exigentă decât celelalte – dar o punere în chestiune ce vine dintr-o filosofie ce se organizează treptat, care nu este nicidecum fructul unei repulsii.

Ne dăm seama de acest fapt parcurgând articolele și eseurile de început ale lui Michel Houellebecq. Am la îndemână ediția 1998 a cărții *Rester vivant et autres textes* (Librio, Paris, 1998), în care este schițată pentru prima oară intuiția organizatoare a filosofiei autorului. Aceasta este cea a ubicuității „suferinței (*souffrance*)”, pe care Michel Houellebecq o și explorează, de fapt, în literatura sa.

„Lumea este o suferință desfășurată. La origine este un nod al suferinței. Întreaga existență este o expansiune, și o distrugere. Toate lucrurile suferă, până și prin/în aceea că ele sunt/ar fi. Neantul vibrează de durere, până la a parveni la ființă: într-un paroxism abject” (p. 9). Interacțiunile umane sunt terenul pe care se pot percepe cel mai direct suferințele pe care le lasă în fiecare moment. „Viața este o serie de teste de distrugere” (p. 10). Explicația nu este alta decât funciara absență a oricărei ordini în lume. „Lumea este compusă din suferință pentru că ea este esențialmente liberă. Suferința este consecința necesară a jocului liber al părților sistemului” (p. 10). Tot ce se opune acestei lumi este iubirea (*amour*). Numai că, „ținând seama de caracteristicile epocii moderne, iubirea nu mai poate deloc să se manifeste; chiar dacă idealul iubirii nu s-a diminuat. Fiind situat, ca orice ideal, fundamental în afara timpului, el nu ar putea nici să se diminueze și nici să dispară”(p. 10). Michel Houellebecq ne dă de fapt, pe o mare suprafață a operei sale literare, narațiunea impunătoare a confruntării dintre aspirația continuă spre „iubire” și o lume marcată încă de la origini și pentru totdeauna de „suferință”. Personajele sale reprezentative sunt terenul uman al confruntării.

Michel Houellebecq a scris, desigur, eseul *H. P. Lovecraft. Contre le monde, contre la vie* (1991), în care face o minuțioasă examinare a operei

neobișnuit de sumbrului scriitor american. În raport cu aceasta el își precizează optica proprie asupra lumii și literaturii, care este limpede diferită.

Eseul este vizibil „contra”, căci „Lovecraft, el, știe că nu are deloc de a face cu această lume. El joacă pierzând toate punctele. În teorie, ca și în practică. El și-a pierdut copilăria, el și-a pierdut, în egală măsură, credința. Lumea îl dezgustă, iar el nu vede nici o rațiune de a presupune că lucrurile s-ar putea prezenta altfel privindu-le mai bine” (p. 34). Tot ceea ce este se lasă redus, în vederile sale, la un „aranjament de electroni” (p. 36). Personajele lui Lovecraft se distrug aidoma „dezmembrării unei marionete”.

Foarte probabil, există pe lume multe alte entități, dincolo de raza percepțiilor noastre. Peste toate, Lovecraft etalează „o ură absolută față de lume în general, agravată de un dezgust aparte pentru lumea modernă. Iată ceea ce rezumă bine atitudinea lui Lovecraft.... La el ura față de viață preexistă oricărei literaturi. El nu va reveni asupra ei. Respingerea oricărei forme de realism constituie o condiție prealabilă a intrării în universul său” (p. 65). Lovecraft vrea să stârnească în cititorii săi „fascinația”. „Singurele sentimente umane de care el vrea să vorbească sunt deșteptarea și teama. El își va construi universul pe ele și exclusiv pe ele” (p. 68), convins că nu există creație autentică fără unilateralitate asumată deliberat.

Dar „a fi contra” nu este ultimul cuvânt al lui Michel Houellebecq. Aici, în acest eseu, faimosul scriitor al ciudăteniilor și ororilor este readus în atenție ca unul dintre cei mai mari scriitori, dar sub un aspect anume, acela a ceea ce se poate numi „registrul literar”. Mă gândesc la registrul mijloacelor literaturii pentru a exprima situații, nu la viziune. Aceasta interesează, desigur, dar Michel Houellebecq are propria viziune. Concret, la scriitorul francez, ceea ce poate stârni repulsia este circumstanțiat și privit dinspre opusul său.

Michel Houellebecq plasează literatura lui H. P. Lovecraft în evoluția civilizației moderne. În opinia sa, nu numai că s-a ajuns la covârșirea conștiințelor de considerentele mercantilismului, încât „apetitul exclusiv și lipsit de moderație pentru bogățiile materiale” a inundat întreaga viață. „Încă și mai rău, liberalismul s-a extins de la domeniul economic la domeniul sexual. Toate ficțiunile sentimentale s-au risipit. Puritatea, castitatea, fidelitatea, decența au devenit stigmatizate ridicole. Valoarea unei ființe umane se măsoară astăzi prin eficacitatea ei economică și potențialul erotic; foarte exact, cele două lucruri pe care Lovecraft le detesta cel mai tare” (Editions du Rocher, Paris, 2005, p. 146). Lovecraft a tras concluzia că „lumea este rea, intrinsec rea, rea în esența ei” (p. 147) și a stăruit în această reprezentare.

Michel Houellebecq privește altfel. Din punctul său de vedere, „orice mare pasiune, că este iubire sau este ură, sfârșește prin a produce o operă autentică” (p. 150). Chiar și la Lovecraft, care a pus în joc ura, se reușește accesul la poezie: „el a reușit să transforme dezgustul de viață într-o ostilitate ce acționează” (p. 150). Problema nu este, astfel, să sfârșim într-o trăire a lumii și să stăm în ea, ci cu totul alta – să luăm ceea ce trăim ca sursă a unei opere. „A oferi o alternativă vieții sub toate formele ei, a constitui o opoziție permanentă, un recurs permanent la viață: aceasta este misiunea cea mai înaltă a poetului pe acest Pământ” (pp. 150-151). Astfel că raportarea lui Michel Houellebecq la lume nu se lasă nicidecum confundată cu repulsia, chiar dacă unele dintre personajele sale o trăiesc.

Ambiția lui Michel Houellebecq rămâne, totuși, nu doar literară, ci și, în măsură notabilă, filosofică. Semnificarea lumii îl preocupă. S-ar putea ca această preocupare să pună în mișcare literatura sa. Doar că el vrea să construiască imaginea filosofică pe ceea ce simte ființa umană cel mai direct. Lovecraft, de pildă, a construit tabloul său pe teamă și pe perceperea celorlalți drept inamici probabil superiori în ordinea forței lor fizice. Michel Houellebecq construiește pe o bază mai largă, plecând însă tot de la ideea că „ne aflăm într-un moment în care extrema acuitate a percepției senzoriale este aproape de a provoca

o basculare în percepția filosofică a lumii; altfel spus, noi suntem acolo în poezie” (pp. 26-27). Iar poezia este temelia pentru orice altceva.

Putem formula un argument ceva mai general. Anume că distanțarea de realitate ține, știm prea bine, de non-conformismul imanent artei. Ea ține de forța punerii în chestiune a realității din cultura franceză, care rămâne mereu un reper tocmai prin continua reflexivitate. În definitiv, nici Sartre nu era comod pentru lumea din jur cu *Greața*, nici Ionesco cu *Rinocerii*, nici Foucault cu *Nașterea clinicii* – ca să ne limităm la aceste exemple. Literatura ce-și merită numele se face abordând, cu imensă cultură, probleme de viață veritabile. Iar Michel Houellebecq nu rămâne dator.

Se cuvine subliniat, din capul locului, că Michel Houellebecq reia formula lui Schopenhauer – „singura condiție a unui stil bun este de a avea ceva de spus” – și respinge concepția după care literatura este „travaliu asupra limbajului, pentru a da o scriere”. Consecvența sa în raport cu această idee nu ai cum să o pui la îndoială. Michel Houellebecq pare acum cel mai proeminent dintre cei care izbutesc să străpungă, în poezie, eseu și roman, orizonturile închise de un nou conformism, instalat insidios în mentalitatea ultimelor decenii.

Romanul *Extension du domaine de la lutte* (Maurice Nadeau, Paris, 1994) este probă concludentă a acestei orientări. Michel Houellebecq nu ezită să

plaseze explicit acțiunea romanului pe fondul epocii extinderii „liberalismului”. În aceasta el vede, însă, înainte de toate o extindere a darwinismului social. „Liberalismul economic este extensiunea domeniului luptei, extinderea ei la toate vârstele vieții și la toate clasele din societate. La fel, liberalismul sexual este extensiunea domeniului luptei, extinderea ei la toate vârstele vieții și la toate clasele societății.”... Întreprinderile își dispută unii tineri cu diplomă; femeile își dispută unii oameni tineri; bărbații își dispută unele femei tinere; tulburarea și agitația sunt considerabile” (pp. 100-101). Eroul, care este și naratorul în roman, are această intuiție a unei „lumi a extinderii luptei” și este „dezgustat” (p. 82) până la a nu mai găsi sens în ceva.

Eroul, și prin el Michel Houellebecq, detectează un sofism în însăși conceperea civilizației actuale: se consideră că ea este cea mai naturală, dar de aici nu rezultă că este cea mai bună (p. 125). Degradarea a mers până acolo încât s-a ajuns să se aplaude pe scară mare ceva ce amintește de execuția în piața publică a lui Maximilien Robespierre, fără ca prin aceasta să se rezolve problemele (p. 126). S-a ajuns, pe de altă parte, la „separare absolută între existența individuală proprie și restul lumii. Este singura manieră în care noi putem gândi lumea de astăzi” (p. 147). Ne îndreptăm din nou spre convingerea „limitării lumii”. „Puțin câte puțin chipul

morții apare în întreaga sa splendoare” (p. 16) și ne obligă la resemnificarea vieții.

Situația nouă a umanității, de la începutul mileniului al treilea, are un indicator precis. Aname, „dorința însăși dispăre. Ea rămâne mai ales amărăciune; o imensă, inconceptibilă amărăciune. Nici o civilizație, nici o epocă nu au fost capabile să dezvolte la subiecți o asemenea cantitate de amărăciune” (p. 148). Cel mai bun rezumat al stărilor mentale de azi ar fi „amărăciunea (*l'amertume*)”.

Toate acestea nu sunt teze teoretice la Michel Houellebecq – deși el probează mereu că stăpânește cu precizie științele, filosofia și teologia, pe lângă domeniul artelor. Ele sunt reflecții puse în gura eroilor romanelor sale și, ceea ce este cel mai important, se regăsesc în semnificarea acțiunilor și interacțiunilor personajelor.

Nu numai atât, ele sunt extrase ale experiențelor personajelor. Informaticianul care este în centrul romanului *Extension du domaine de la lutte* parcurge el însuși experiențe sau este în contact cu experiențe care conduc la concluzia generală a „amărăciunii” ca bilanț al trăirii în epoca actuală. Din rulajul liniar al vieții lui îl scoate trimiterea, decisă de șeful său ierarhic, din Paris, la o firmă în provincie. Și înainte și după aceasta viața eroului este de fapt pustie, nelimitat tristă.

Michel Houellebecq prinde uneori mai bine ca oricine în pasaje memorabile singurătatea eroului într-o lume

văzută a fi secătuită de sens și repetitivă. Acesta respectă reguli, dar amici are puțini, dacă are cumva. Femeile l-au desconsiderat. Își dă seama că în „fapt eu nu decid nimic. Nici unul, nici altul nu decidem ce anume să fie” (p. 26). De altfel, nimeni nu se interesează de ceea ce este în jur, de ceva, fiecare revine în casa sa la ora șase după-amiază și asta-i totul: „fiecare la sine. În cele din urmă o seară bună” (p. 33). Viața zilnică este în tipare „funcționale” – locuirea la bloc, șofatul, muncă multă, dormitul, masa ca abonat la un fel de bistro. Se votează într-un fel, dar se preferă comentatori care trimit în altă direcție. Reflecția aceasta spune totul: „O viață poate fi în același timp vidă și scurtă. Zilele se scurg în sărăcie, fără a lăsa urme și nici amintiri; și apoi, dintr-odată, ele se opresc” (p. 48). Eroul trăiește o viață săracă în evenimente, este conștient de sărăcia ei și nu aspiră de fapt decât să încheie socotelile.

În jur este continuă preocuparea pentru sex. Eroul nu este insensibil la frumuseți feminine, dar, colonizat de sentimentul pustietății, se refugiază în masturbare. Amicul său o surprinde într-o situație jenantă pe cea pe care începea să o iubească și, tulburat, moare puțin mai târziu într-un accident de circulație.

Nici angajarea în iubire și nici evitarea ei nu-l conving pe erou. El știe că „dorința iubirii (*l'amour*) este profundă la om” (p. 91), iar efectele dovedesc din plin că „iubirea există”

(p. 94). Numai că „iubirea ca inocență și capacitate de iluzie, ca aptitudine de a rezuma ansamblul altui sex într-o sigură ființă iubită, rezistă rar unui an de vagabondaj sexual, niciodată la doi ani” (p. 114). Iar cu timpul, și actrii, și viața lor devin aidoma unei „cârpe”, chiar dacă intermediare sunt momente variate. „Nu mai rămâne decât amărăciunea și dezgustul, maladia și așteptarea morții” (p. 114). Destui eroi ai lui Michel Houellebecq parcurg această cursă, iar naratorul o redă.

Cu romanul *Les particules elementaires* (Flammarion, Paris, 1998) Michel Houellebecq ne plasează în lumea ce a rezultat din schimbarea culturală din anii șaptezeci, în urma căreia rigorile morale s-au relaxat, erotismul a fost eliberat, iar filmul *Emanuelle* (1974) a semnalat „încheierea culturii iudeo-creștine” și intrarea în „civilizația plăcerilor”. Se admite „flirt adolescent”, fetele de școală „ies” cu băieții, divorțul nu mai este dramatic, începe epoca „vieții împreună”, cu lipsa ei endemică de repere și nesfârșita ei mobilitate. Franța trece de la competiția economică a ultimelor secole, la o social-democrație inspirată de țările nordice, care aduce cu sine extinderea „libertății sexuale”. Apoi, mondializarea economiei a antrenat, la rândul ei, accentuarea „competiției sexuale” (p. 64). Este momentul, scrie Michel Houellebecq, în care „opțiunea hedonist-libidinală de origine nord-americană a primit un sprijin puternic din partea organelor

de presă de inspirație libertariană” și în care contestarea societății existente și campaniile de presă s-au unit în vederea „destrucției valorilor morale iudeo-creștine, apologia tinereții și a libertății individuale” (p. 55). Acțiunea romanului este adusă până la sfârșitul primei decade a secolului actual.

Eroii principali ai romanului se raportează diferit la noul cadru al societății, fiecare fiind nutrit însă de aspirația iubirii. Michel Djerzinski este format de literatura absurdului, a disperării existențiale, a vacuității indepasabile a fiecărei zile și se refugiază în studiul ecuațiilor matematice, apoi al cercetării științifice mai largi. El împărtășește o concepție riguros deterministă a lumii, care nici nu lasă loc sentimentelor în explicații. Ca cercetător, el a înaintat spre „renunțarea la cadrul reproducerii sexuate pentru a examina în întreaga lor generalitate condițiile topologice ale diviziunii celulare” (pp. 163-164). Profesor de școală, cu aspirații de scriitor, Bruno este sub impresia cărții faimoase a lui Aldoux Huxley, *Brave New World*, și crede că motivele de gravitate în viață au dispărut. El vrea să folosească ocaziile de trăire a ofertelor, nu le ratează și trece din escapadă în escapadă. Aveau în 1970 douăzeci de ani, dar „se simțeau deja bătrâni” (p. 121), iar viața li se părea „vidă” (p. 168).

Fiecare sfârșește tragic. Bruno încheie într-un spital psihiatric, în care se întoarce benevol, la capătul unui alt șir de aventuri, și în care timpul ce

i-a mai rămas nu-i va mai aduce ceva nou. Christiane moare în urma unei îmbolnăviri în consecința dezlănțuirii sexuale la care consimte. Annabelle îl iubește pe Michel, dar, în condițiile reținerii acestuia, intră în brațele unui aventurier, apoi ale altuia, năzuind zadarnic la altceva. Concluzia ei înaintea de a-l reîntâlni pe Michel, după mai mult de douăzeci de ani, și de a se sinucide, fiind informată de faptul că are cancer, este emblematică pentru întreaga structurare a romanului: „Oamenii nu fac amor pentru că sunt îndrăgostiți, ci pentru că sunt excitați; mi-au trebuit ani pentru a înțelege această evidență banală. Toată lumea trăia astfel în jurul meu, eu evoluam într-un mediu liber; dar nu aveam nici o plăcere să provoc, nici să seduc”(p. 233). Ea trăiește cu dorința ca „viața să treacă foarte repede” (p. 234). Annabelle și Michel „nutreau unul pentru altul un mare respect și o imensă milă” (p. 239) – înainte de orice! Michel își dă seama, observând destinul Annabellei și în pofida determinismului în care a crezut și a descoperirii pe care o făcuse, a unui cod genetic dincolo de separările ființelor umane și de perisabilitatea lor, că iubirea (*l'amour*) există și dispare în profunzimile apei undeva pe țărmul Irlandei.

Concluzia generală o trage autorul. „Violența fizică, manifestarea cea mai perfectă a individualizării, ajunge să reapară în Occident ca urmare a dorinței” (p. 154). Experiența lui Bruno

și Christiane, care întruchipează „modelul sexual al culturii oficiale (publicitate, reviste, organisme sociale și ale sănătății publice)” este grăitoare. „Aplatizarea criteriilor de seducție intelectuale și morale în profitul criteriilor pur fizice conducea puțin câte puțin obișnuinții cutiilor pentru cupluri la un sistem ușor diferit, ce poate fi considerat fantasma culturii oficiale: sistemul sadian” (p. 244). Aici s-a ajuns!

Michel Houellebecq țintește să ilustreze literar o convingere mai largă. În romanul *Les particules elementaires* el are în vedere consecințele creditării exclusive a „experienței”, sinonimă cu „absența oricărei metafizici, sau a oricărei ontologii” și cu renunțarea „la Dumnezeu, la natură sau la realitate”. „Agnosticismul de principiu al Republicii franceze trebuia până la urmă să faciliteze triumful ipocrit, progresiv și chiar ușor viclean al antropologiei materialiste. Niciodată evocate deschis, problemele valorii vieții umane nu vor continua mai puțin să-și facă drumul lor în spirite; se poate afirma fără nici o îndoială că ele vor contribui într-o măsură, în cursul ultimelor decenii ale civilizației occidentale, la stabilirea unui climat general depresiv, chiar masochist” (p. 70). Acest climat Michel Houellebecq a vrut să-l capteze în roman – un roman închinat, de altfel, omului, cum se și spune în încheiere. Romancierul dă o meditație literară, cu personaje atent construite, asupra complicațiilor și șanselor iubirii

în epoca pozitivării ei fizico-materialiste.

Într-un alt roman, *Plateforme* (Flammarion, Paris, 2001), Michel Houellebecq descrie, tot într-un registru literar evoluat, cursa găsirii de către individ a iubirii în epoca comercializării corpului. Acțiunea este plasată în Franța și Thailanda, aceasta din urmă renumită pentru „turismul sexual” pe care-l valorifică cu clientela mai ales europeană, și prilejuiește reflecții specifice eroului, și, prin el, autorului.

Viața este vidă, durerea survine implacabil la capătul a orice, inclusiv al iubirii. „Viața mea este o formă vidă și este preferabil ca ea să rămână vidă. Dacă eu las pasiunea să-mi penetreze corpul, durerea va surveni rapid după ea” (p. 348). În istoria Europei, scrie Michel Houellebecq, au fost perioade, explicabile sociologic, ale respingerii sexualismului. Azi s-ar trăi perioada unei exaltări a sexului. Nici o perioadă, nici alta nu ajung, însă, la realitate. „Exaltarea sentimentală și obsesia sexuală au aceeași origine, ambele rezultă dintr-o uitare parțială de sine; aceasta nu este un domeniu în care cineva se poate realiza fără a se pierde” (p. 236). Nici masochismul nu este soluția, cum nu a fost nicicum sadismul.

Iubirea (*l' amour*) rămâne o insulă a speranței, încât „atunci când viața amoroasă este terminată, viața însăși în ansamblul ei dobândește ceva convențional și forțat. Se mențin o formă umană, comportamente habituale,

un fel de structură; dar inima, cum se zice, nu mai este” (p. 348). Doar că totul rămâne înăuntrul unei civilizații care ea însăși etalează carențe. „Până la capăt eu voi rămâne un fiu al Europei, al grijii și rușinii; eu nu am de dat vreun mesaj de speranță. Pentru Occident nu nutresc ură, cel mult un imens dispreț. Eu știu doar că atât cât suntem, generăm (*puons*) egoismul, masochismul și moartea. Noi am creat un sistem în care, simplu spus, a devenit imposibil de trăit; mai mult, noi continuăm să-l exportăm” (p. 349). În această civilizație individul ajunge să trăiască intens moartea, moartea fără rest, implacabilă și definitivă, și, în fond, propria nimicnicie. Fiecare este trimis în „propriul său neant” (p. 83) – așa stau de fapt lucrurile.

Iubirea (*l' amour*) este singura ce poate sanctifica ceva, dar nimic din ceea ce este în jur – momente de cotitură, obiective luminoase, viziuni etc. – „nu mai privește omul, care așteaptă noaptea; noaptea care vine” (p. 116). Aceasta este marca cea mai pregnantă a ceea ce este în jur – nu o exaltare a morții, nu doar o sălbătici-re a conștiinței morții, ci pur și simplu urcarea acesteia la rangul de orizont cuprinzător al vieții. „Ca un animal, eu am trăit și voi muri singur” (p. 127), iar acest fapt este realitatea ultimă, decisivă.

Acțiunea romanului, plasată într-un interval începând cu anul 2000, îl conduce pe erou, la rândul ei, la această concluzie. Așezat destul de

confortabil în condiția unui funcționar ministerial al culturii și beneficiind de o moștenire ce-l scutește de grija zilei de mâine, eroul parcurge experiența „turismului sexual” luându-și, ca ins aflat la patruzeci de ani, libertatea de „a se deghiza în june” (p. 43). Pe traseu; el o întâlnește pe tânăra Valérie, angajata inventivă și foarte bine remunerată a unei agenții de turism de talie mondială, în relație cu care, revenit la Paris, are revelația iubirii (*amour*), dincolo de practicile sexuale cultivate mediatic și comercial din jur.

Spre deosebire de ceea ce era în jur, fiind mai reflexivă, Valérie nu are „dorința seducției” (p. 62). Cu ea nu este vorba de a înnoda curenta și goala relație de „amicizie (*amitié*)”. Ea privește detașat ceea ce este în jur, dar vrea să facă altceva, astfel încât să ofere plăcere (*plaisir*). Ea respinge „umilințele și suferința” din jur și nu consideră că la acestea se consimte liber (p. 182). Ea nu acceptă lumea în care se trăiește (p. 186). Cu ea eroul romanului *Platforme* dobândește sentimentul și apoi convingerea că „omul nu este făcut pentru fericire (*bonheur*). Pentru a accede la fericire în mod efectiv omul ar trebui să se transforme – să se transforme fizic” (p. 157). Ar trebui să iasă din materialismul senzorial în care se află. Valérie moare, victimă a unui atentat terorist, după ce a declanșat această convingere.

Romanul *La Possibilité d'une île* (2005, pe care îl preluăm în ediția

Posibilitatea unei insule, Polirom, Iași, 2014) aduce inovații în scrierea romanului ca gen – apelând la ceea ce numește „istorisirea de viață”, ca expresie a identității dintre personalitate și memorie. Totodată, în roman se exploatează amply informațiile științifice și tehnice avansate în articularea narațiunii. Jocul speculației românești este crearea unei ființe umane cu însușiri noi (p. 191), conform aspirației la „viața veșnică” (p. 254), în baza stăpânirii proceselor cu ajutorul geneticii, și al nașterii unei noi religii, având în vedere fragilitatea credințelor umane (p. 277). Mai mult decât se acceptă, oamenii sunt gata să-și schimbe blocul credințelor.

Nu voi stăruia asupra acestor două observații. După percepția mea, *Posibilitatea unei insule* este, înainte de orice, un roman antropologic, poate cel mai antropologic roman al lui Michel Houellebecq, și o reflecție în forma romanului asupra civilizației actuale.

Romanul începe cu o imagine concludentă a privirii lui Michel Houellebecq asupra trăirii vieții: „noi nu mai avem un obiectiv care să poată fi precizat: nu putem cunoaște bucuriile ființei umane; dar nici nefericirile ei nu ne pot hărțui. Noaptea noastre nu se mai înfioară de spaimă, nici de extaze; totuși, trăim, traversăm viața, fără bucurie și fără mister, și timpul ni se pare scurt” (p. 9). Cu încheierea „eul este sinteza eșecurilor noastre” (p. 12). Și, desigur, cu explicația care

este pusă în gura Isabellei, personajul feminin principal: „ceea ce încercăm noi să creăm este o umanitate artificială, frivolă, opacă la seriozitate ca și la umor, care va trăi toată viața într-o goană din ce în ce mai disperată după *fun* și *sex*; o generație de *kids* incurabili” (p. 28). O explicație ce nu refuză deloc generalizarea. „Tendința societății” este, în orice caz, spre „barbarie” (p. 287) – iar această tendință pare ineluctabilă. Poate că imperativul conform căruia „trebuie să dobândim libertatea de a fi indiferenți, condiție pentru a accede la seninătatea absolută” (p. 294) este înscris în logica actualei civilizații.

În miezul umanității actuale stă nu altceva decât o ruptură gravă, produsă insidios și manipulată cinic: divorțul de valori. „Lichidarea moralei devenise de fapt un soi de sacrificiu ritual ce producea o reafirmare a valorilor dominante ale grupului – axate, de câteva decenii, pe competiție, înnoire și energie, mai mult decât pe fidelitate și datorie. Dacă fluidizarea comportamentelor impusă de o economie dezvoltată era incompatibilă cu un catalog normativ de conduite restrânse, în schimb se armoniza perfect cu o exaltare permanentă a voinței și a eului. Orice formă de cruzime, de egoism cinic sau violență erau de aceea binevenite – anumite subiecte ca paricidul sau canibalismul, fiind și mai apreciate” (p. 39). Se pierd, odată cu lichidarea moralei, valori în serie. De pildă, „cruzimea și mila” nu mai au

loc în viața oamenilor (p. 49). Se produce „ațâțarea până la insuportabil a dorințelor, făcându-le totodată irealizabile”, ce se dezvăluie acum treptat și retroactiv drept „principiul unic pe care se sprijinea societatea occidentală” (p. 65). Nici vorbă de evoluția spre evlavie și spirit, cu care cochetă Theilard de Chardin, nici chiar de corectura acestuia prin Sartre, Celine, Genet! Se revine deja la vechii greci (p. 69) ai epocii de dinainte de organizarea rațională a vieții lor. „Iubirea” a mai coagulat viața oamenilor și i-a dat un sens, dar acum ea s-a dizolvat de fapt în *sex* în orice chip (p. 150). Chiar imaginea despre energiile umane se schimbă. În reprezentările cultivate astăzi „orice energie este de ordin sexual – nu doar în primul rând, ci exclusiv sexual: când animalul nu mai este capabil să se reproducă, nu mai folosește la absolut nimic. La oameni este la fel; când instinctul sexual a murit, scrie Schopenhauer, adevăratul sâmbure vital e consumat; de aceea, notează el într-o metaforă extrem de violentă, «existența umană seamă cu o reprezentare teatrală care, începută cu actori vii, ar fi terminată cu automate îmbrăcate în aceleași costume»” (pp. 173-174). Ar fi cazul, oricum, să privim oamenii dincolo de costumele teatrale sub care se prezintă pe scena vieții.

Nietzsche mai putea crede că omul este un proiect neterminat, dar se înșela. Se înșela atât în privința oamenilor, cât și în privința „neo-umanilor”

care au urmat în intervalul de o mie de ani, care este prins în arcul temporal al acțiunii din romanul *Posibilitatea unei insule*. Se poate spune chiar că „ceea ce ne caracterizează în primul rând în raport cu predecesorii noștri e un anume conformism. Se pare că oamenii, cel puțin cei din ultima perioadă, îmbrățișau cu mare ușurință orice proiect nou, indiferent de direcția mișcării propuse; schimbarea în sine era în ochii lor o valoare. Noi, dimpotrivă, privim noutatea cu cele mai mari rezerve și nu o adoptăm decât atunci când ni se pare o ameliorare certă”, consemnează, după încheierea unui nou mileniu, succesorul personajului central al romanului. Viața oamenilor s-a simplificat până la capăt. „Nu mai există lume reală, lume simțită, lume umană, am ieșit din timp, nu mai am trecut, nici viitor, nu mai am tristeți, nici proiecte, nu mai simt nostalgii, abandon sau speranță; nu mai există decât teama” (p. 334). Cu aceasta are acum a se descurca fiecare.

Ce gândește de fapt Michel Houellebecq? Întrebarea se pune cu atât mai mult cu cât este vorba de un autor de romane care poate ușor deruta cititorul prin abundența de scene erotice, prin cursa spre eșec în viață a personajelor și prin numeroase reflecții presărate în scrierile sale, puse în gura naratorului sau a personajelor. Să ne oprim la câteva poziții de gândire caracteristice și decisive, știind prea bine că este vorba de un autor aflat în plin suș al articulării operei.

Câteva observații ale lui Michel Houellebecq ne conduc spre optica sa asupra societății actuale. Că această societate face victime, precum odinioară a fost cazul cu Van Gogh sau Antonine Artaud, este adevărat. Doar că „a crescut indecența cu care aceasta se practică. Incredibila absență de delicatețe și umanitate” (Michel Houellebecq, Bernard-Henry Levi, *Ennemis publics*, p.198). Altădată Camus, Sartre, Ionesco, Beckett erau acceptați, chiar dacă negația a ceea ce este din partea lor era radicală. Azi lucrurile nu stau așa, chiar dacă „atunci când o țară este puternică și sigură de sine, ea acceptă fără ezitare (*broncher*) orice doză de pesimism din partea scriitorilor” (p. 69). Societățile de azi tind să fixeze oameni care trebuie înlăturați. Nu este cazul să discutăm dacă ele sunt „democratice”, căci sunt mai curând conduse de niște tehnocrați (p. 86). Doar că nu mai contează nici măcar „funcționalitatea” – ceea ce intră în primul rând este „noutatea” comercializabilă. „Spațiul public” al acestor societăți a intrat în „degradare”.

Astfel de observații sunt întregite de o imagine anume asupra omului. Michel Houellebecq schimbă perspectiva aflată în circulație. El cere „să nu mai raportăm omul la Univers”, ci să ne mulțumim „să raportăm oamenii între ei și să le dăm valori comune” (p. 169). „Omul ar rămâne acest obiect fragil, de talie mijlocie, oarecum între quark și nebuloasa spirală”

(p. 169). Pentru om bucuriile simple – de genul unei cumpărături adecvate – ar fi cazul să fie cele mai importante. Peste toate ne rămâne să credem în „iubire (*amour*)” și este rezonabil să ne comportăm ca și cum am crede. Tocmai „a iubi” este ceea ce e de făcut, dar și a fi gata de „dispreț (*mepris*)” pentru ceea ce nu se ridică la nivelul cerut de iubire!

Michel Houellebecq urcă la considerații metafizice, nu numai atunci când își asumă că realitatea, inclusiv cea umană, constă din „entități fizice”, nimic mai mult (p. 145). În opinia sa, degradarea, odată angajată, este ireversibilă. El scrie că „această degradare privește o prietenie, o familie, un cuplu, un grup social mai important, o societate întregă; în romanele mele nu există pardon, întoarcere în urmă, a doua șansă: tot ceea ce este pierdut este pierdut pur și simplu și pentru totdeauna pierdut” (pp. 114-115). El apără explicit „ateismul” (p. 168), dar un ateism deloc militant și, ceea ce este cel mai important, un ateism care nu este doar „ateism religios”, ci și un „ateism politic”.

Din aceste considerații rezultă o seamă de justificări pentru atitudini practice și atitudini efective. „Nesupunerea” („inapt de supunere, eu nu simt nici o plăcere să comand”, p. 90) este prima, urmează nerecunoașterea a ceva general în societate (p. 90), respingerea „angajării” politice („căci eu nu am nici o muniție teoretică, nimic din ceea ce ar putea valida asemenea

exigențe”, p. 173) și a relativismului. Vine, apoi, îmbrățișarea eticii („eu mă raliez unei specii de absolut. ... Este vorba de un absolut restrâns – legea morală se aplică cu rigoare, dar într-un domeniu restrâns”, p. 174) și a unei „distanțări critice” (p. 176) de „umanitatea existentă”, ca atitudine practică.

Din considerațiile amintite, rezultă și opțiuni privind forma literaturii. Bunăoară, Michel Houellebecq este critic față de „literatura mărturisirii (*litterature de l'aveu*)” și-și declară încântarea în fața „literaturii imaginarului (*litterature de l'imaginaire*)”. El îmbrățișează, însă, oarecum programatic, „calea de mijloc, care este cea a romancierilor clasici. Care utilizează propria lor viață, sau viața altora, nu contează, sau care inventează, ceea ce revine la același lucru, pentru construirea personajelor lor. Romancierii, acești mari omnivori” (p. 32). Michel Houellebecq construiește, la rândul său, personaje profilate pentru a capta realitatea din jur.

La carte et le territoire (Flammation, Paris, 2010) este un roman ce pătrunde viguros în lumea afacerilor și reclamei, probabil deschiderea cea mai energică a beletristicii spre aceste medii, la sfârșitul epocii industriale. Până aici, Michel Houellebecq ne-a obișnuit cu romane în care personajele se mișcau într-o lume în care valorile se convertiseră în sex, comerț și turism sexual. Cu acest roman, o societate în care totul se supune relației

dintre cerere și ofertă este pusă în relief, desigur, în rigorile romanului și chestionată prin personaje bine construite.

Iar ceea ce era deja consacrat – am în vedere imensa cultură științifică și filosofică a romancierului Michel Houellebecq – înregistrează, adăugându-se de această dată cultura tehnologică și artistică, un nivel înalt. Și prin acest exemplu se atestă că literatura de anvergură nici nu mai este posibilă fără sincronizare cu datele vieții actuale, care sunt condiționate, vrem-nu vrem, de știință, tehnică și de viziuni sociale și politice. În definitiv, societatea triumfului deplin al tehnologiei și al productivismului, a fabricii ca unitate de producție, de viață și ca orizont cultural, anticipată de Charles Fourier și Saint Simon, a învins în realitatea vieții. A învins peste așteptările celor care au anticipat-o! Cu romanul *La carte et le territoire*, Michel Houellebecq dă seama de această victorie.

Pentru Michel Houellebecq, triumful productivismului unit cu neoliberalismul agravează divergența dintre „hartă” și „teritoriu”, dintre „puterea” ce s-a format în lume și „topografie”. „Astfel – conchide autorul – liberalismul redesenează geografia lumii în funcție de așteptările clientelei, fie că aceasta se deplasează în scopuri turistice, fie că o face pentru a-și câștiga cele necesare existenței. Hărții lumii, la suprafață plană și izometrică, i s-a substituit o topografie anormală, în care Shannon era mai aproape de

Katowice decât de Bruxelles, de Ferteventura decât de Madrid” (p. 148). Harta lumii a fost de fapt desfigurată de o topografie a intereselor dezlănțuite.

Pentru a semnala victoria productivismului neoliberal și, desigur, pentru a dezvălui ceea ce are mai propriu societatea acestuia în marcarea destinelor umane, romancierul recurge la o tehnică literară folosită rar – aceea de a deveni el însuși, explicit, personaj al romanului. Reflecțiile acestui personaj țin, de altfel, de o eseistică teoretică de bun nivel. Cu siguranță, atunci când vrei să captezi ce gândește efectiv romancierul Michel Houellebecq, o sursă sunt reflecțiile personajului Michel Houellebecq din romanul *La carte et le territoire*.

Personajul central al romanului este Jed Martin, descendentul unui arhitect renumit. Acesta din urmă avea să se confrunte cu evoluția spre funcționalism a arhitecturii, în succesiunea lui Le Corbusier și Van der Rohe. Însuflețit de intenția reunirii artei cu artizanatul, își creează firma proprie. Juriile contractelor fiind dominate însă de funcționaliști, intenția rămâne nerealizată, ca și năzuința de a deveni artist. Arhitectul își încheie cariera, altfel de succes pecuniar, cu proiectarea de construcții oarecare, gen reconstrucții de clădiri balneare. Lovit de cancer, preferă euthanasia, după mulți ani de solitudine, ca urmare a faptului că soția sa și, în același

timp, mama eroului principal, pregătită în muzică, s-a sinucis inexplicabil.

Jed Martin își dedică viața artei, până la a se confunda cu aceasta. Nu se interesează de economie sau politică și nu-l atrage nimic altceva decât fotografierea, „totul fiind reproducerea de reprezentări ale lumii în care totuși oamenii nu trebuiau deloc să trăiască” (p. 37). Dar șansele de a se vedea consacrat sunt mici. În fapt, „Jed Martin nu era tânăr, nu a fost tânăr cu adevărat niciodată” (p. 102). El fotografiază asiduu obiecte manufacturate ale lumii aspirând să întocmească „un catalog exhaustiv al obiectelor de fabricație umană în epoca industrială” (pp. 38-39).

Sezizând potențialul comercial al fotografiilor lui Jed Martin, Olga, o frumoasă rusoaică angajată la comunicarea de firma Michelin, contribuie la a-l face cunoscut. Cei doi reușesc o bună lovitură mediatică, în urma unei expoziții îngrijite de tânăra întreprinzătoare. Ca urmare a unor cronici foarte favorabile, Jed Martin este smuls din condiția de „artist care nu a expus niciodată” (p. 71) și transformat într-o celebritate a caietelor de reclamă. Ținuta sa dominată mai curând de modestie ajută la a face impresie. Drept rezultat general, comercializarea hărților Michelin a crescut substanțial. Pe baza ei, eroul își dă seama de „prețul său pe piață” (p. 91) și se interesează să-și satisfacă clientela vizată.

Numai că Olga este trimisă de companie în Rusia, pentru a opera

acolo. Jed Martin este descumpănit până la a sista producerea de hărți și la a fi gata să se retragă în singurătate. De aici îl scoate însă repede un galerist iscusit, care își dă seama de potențialul comercial al portretelor de personaje ale lumii industriale a epocii, pictate de Jed Martin, care-l și determină pe acesta să lucreze pentru o expoziție bine mediatizată. În cele din urmă, Jed Martin a realizat peste șaizeci de tablouri ale „profesiilor tip pentru condițiile de producție ale societății timpului” (p. 118) și aspira la a da „o viziune exhaustivă a sectorului productiv al societății timpului său” (p. 120). El mărturisește la un moment dat că, „deși subiectul meu veritabil erau procesele industriale, fără personaje nu puteam face nimic” (p. 139). Jed Martin vrea să redea esența produselor manufacturate, dar și pe producătorul lor. De exemplu, tabloul *Conversația de la Palo Alto* redă discuția dintre gigantii industriei computerelor, Steve Jobs și Bill Gates. Pictorul, se scrie în roman, ajunge la a reda acea fază în evoluția modernității în care banchele lui Balzac a devenit un inginer al lui Jules Verne.

Galeristul îl pune, însă, pe clientul său să obțină din partea lui Michel Houellebecq un cuvânt pentru caietul de prezentare a expoziției, spre a spori notorietatea acesteia. Discuțiile cu scriitorul au fost încântătoare pentru Jed Martin, încât acesta îi promite scriitorului nu numai onorariul, ci și un tablou.

Personajul Michel Houellebecq l-a prezentat pe Jed Martin ca pictor distanțat de figurativism, care exprimă o anume epocă istorică. Expoziția s-a bucurat de mediatizare și, ca urmare, de un succes enorm, valoarea tablourilor crescând vertiginos.

După zece ani, Olga revine la Paris, dar Jed Martin își dă seama că inovativa și dinamica rusoaică nu este pentru el, încât relația se stinge. El îi face cadou lui Michel Houellebecq tabloul promis, care, între timp, urcase pe piață la o sumă fabuloasă, încât pictorul devine cel mai bine plătit artist francez al momentului (p. 202). Această performanță ascunde însă sâmburele tragediei.

Tabloul lui Michel Houellebecq a atras un hoț, care îl asasinează pe scriitor tocmai în casa copilăriei, din Loret, după ce acesta o cumpărase la revenirea din Irlanda. Jed Martin participă la căutarea cauzelor crimei – reductibile în fond la valoarea neobișnuită a tabloului – și la găsirea făptuitorului. Apoi, trăiește retras în casa înaintașilor săi, pe care o răscumpără la un preț exorbitant. Trăiește acolo sub imperiul nostalgiei și al percepției schimbărilor pieței și a perisabilității epocii industriale. În cele din urmă, este lovit, la rândul său, de cancer și va trebuie să își asume implacabil că „peste toate nu vine decât lumea ierburilor agitate de vânt. Triumful vegetației este total” (p. 414).

Romanul *Soumission* (Flammarion, Paris, 2015) ne plasează în anii

deceniului ce vine, într-o lume ce prelungește inerțial realități actuale. Importanta operă literară ne arată cum se vede realitatea de azi, la o privire străină de ideologii facile, și ce se poate petrece când oamenii stau distrați în fața ei. Distracți și disponibili la comoditate și indiferență! Nici cele mai improbabile scenarii – de pildă, victoria electorală a unor partide islamice în Hexagonul încărcat de tradiții catolice și protestante sau reducerea studiilor de la Sorbona la o petrecere agreabilă a semestrelor în fața unor cursuri fără legătură cu realitățile trăite ori incapabile să stârnească interesul – nu mai sunt, conform romanului, nerealiste.

Michel Houellebecq ne arată toate acestea cu o artă caracterizată de stăpânirea completă a mijloacelor poeziei, eseului și prozei și a unei culturi întinse, într-un roman ce va lăsa urme, la rândul său, nu numai printre cititorii de beletristică. De altfel, s-a publicat deja un volum (Bernard Maris, *Houellebecq economiste*, Flammarion, Paris, 2014) în care scriitorul este socotit un Balzac al altui capăt al modernității, care a surprins literar, ca puțini alții, angoasa, aservirea, frustrarea, suferința din lumea actuală. Nu este oare însăși misiunea literaturii să capteze ceea ce trăiesc oamenii și să deschidă orizonturi, cel puțin punându-le în chestiune pe cele acceptate?

În *Supunerea*, scena acțiunii era Franța deceniilor ce vin în siajul celor trăite acum. În *Serotonină* (Editura

Humanitas, București, 2019), romanul recent al lui Michel Houellebecq, scena este mult lărgită – scena este oarecum lumea actuală. Ea este captată prin interacțiunile unor personaje îngrijit configurate de Michel Houellebecq.

Eroul este un funcționar ministerial, trecut prin studii de agronomie, nu lipsit de succes profesional în sprijinirea unor produse pentru comercializare. Reflecțiile sale debutează cu trecerea la consumul de antidepresive dintr-o nouă generație, captorix, ce stimulează serotonina din sânge, cu efecte pozitive în integrarea în viața normală și cu efecte secundare de genul grețurilor, scăderii libidoului și potenței.

Acest erou, pe nume Florent-Clau de Labrouste, are o biografie, desigur. Chiar părinții săi au comis gestul autoanulării, siliți de o boală incurabilă. El însuși a ajuns într-o situație în care își pune întrebarea: merită să renunți tu la viață văzând ceea ce este în jur?

Răspunsul său, ca și al lui Michel Houellebecq, ce și încheie romanul, constă din trei părți. Este în „spiritul vremii să ne lăsăm ispitiți de mirajul libertății individuale, al unei vieți deschise, cu infinite posibilități”. Ca urmare, „ne-am mulțumit să ne supunem și să ne lăsăm distruși”. Dumnezeu are, însă, grijă de noi, iar proba o oferă tot ceea ce ne ridică deasupra condiției biologice. Îl putem înțelege pe Isus Cristos, „în exasperarea lui repetată în fața inimilor care stau ferecate”, căci „toți primesc semne, dar nu țin

seamă de ele”. Merită, așadar, să renunți tu la viață în această situație? Probabil că nu, își răspunde, după o cursă a vieții pe cont exclusiv, eroul romanului.

Răspunsul este lărgit cu referințe la abordări prototipice ale vieții. Atacarea „realismului” din eseul *H. P. Lovcraft. Contre le monde, contre la vie* este desfășurată amplu în romanul *Serotonină*. Asumarea afirmativă a vieții preconizată de Goethe i se pare lui Michel Houellebecq tipică unei sensibilități create de Marea Mediterană și marcată de „pisălogeală”. Thomas Mann, cu *Moartea la Venezia*, a devenit, într-adevăr, grav, „punând fascinația tinereții și a frumuseții mai presus de virtuțile intelectuale și morale”. Marcel Proust, cu *În căutarea timpului pierdut*, a arătat că nu doar relațiile mondene, dar nici cele de prietenie nu scot viața din impas și a preferat „iubiri ușurele cu fetele în floare”.

Eroul lui Michel Houellebecq nu este mulțumit și face un pas nou: el înlocuiește „fetele în floare” cu tinere excitate. El aduce narațiunea pe terenul sexual, iar unii cititori vor fi tentați să citească romanul ca șir de escape mai curând sexuale ale eroului, mai ales că autorul nu are rețineri relative la scene și la limbaj.

Numai că este greșit ca romanul să fie redus la așa ceva. Michel Houellebecq aduce narațiunea pe acest teren pentru că astăzi, conform opiniei sale, sexul a câștigat în competiția cu iubirea și, ceea ce este important, în

competiția cu cultura comportamentelor filtrate de maniere și convingeri. Cum spunea în eseul amintit, citându-l pe Lovecraft, psihanaliza lui Freud ține deja de un „simbolism pueril” – ea mai vorbește de sublimare într-o situație în care contactele dintre oameni au devenit directe, despovărate de orice aură culturală.

Dar adepții unei trăiri a vieții în condițiile sublimărilor, la care constrâng regulile de viață sub semnul culturii, pot fi liniștiți. Romanul *Serotonină* este un eseu incomparabil asupra descompunerii pe care o atrage reducerea iubirii la sex. Balzac a exprimat colonizarea caracterelor de reducerea economiei la înavuțire. Michel Houellebecq scrie că s-a intrat într-o lume uimitor de „complexă” (p. 247), o lume a înaintării „societății într-o perioadă global inumană” (p. 160). El exprimă astăzi insistent colonizarea comportamentelor de sex și un sentiment de frustrare inerent unui eșec.

Nici o altă operă literară recentă nu a dat o mai frustă reprezentare a vieții axate pe sex, în imagini mai șocante, ce nici nu se lasă reluate în limbajul acceptabil în comunicarea generală. Dar nici una nu a făcut-o chemând mai din adânc iubirea și o altă trăire a iubirii. În definitiv, „depresia” de care suferă eroul, sentimentul persistent al „ratării” în cursa vieții lui sunt legate strâns de Michel Houellebecq de această cheltuire a vieții.

Avem în romanul *Serotonină* probe directe ale acestei chemări. La

un moment dat, constatarea eroului romanului este că „dacă o singură persoană îți lipsește, totul e pustiu”, „dacă o singură ființă îți lipsește, și totul e mort, lumea e moartă și tu însuși ești mort sau mai degrabă preschimbat într-o statueta de ceramică, iar toți ceilalți sunt și ei niște statuete de ceramică, izolând de minune din punct de vedere termic și electric, astfel încât nimic nu te mai poate atinge cu excepția suferințelor interne, născute din dezagregarea trupului tău independent” (p. 135-136). Iubirea este delimitată „ca un fel de vis în doi, care cunoaște, e drept, clipe de vis individual, mici jocuri de potriviri și de întrepătrunderi, dar care permite, oricum, să transformăm existența pământescă într-un moment suportabil – și care, la drept vorbind, chiar e singura cale a acestei transformări” (p. 141).

Situația este astfel că, pe de o parte, „oamenii nu știu să trăiască, nu se pun de acord cu viața, nu se simt bine cu adevărat în această viață” (p. 146). Pe de altă parte, „lumea exterioară este dură, nemiloasă cu cei slabi, nu-și respectă niciodată promisiunile, iar dragostea rămâne singurul lucru în care, poate, ne mai putem încrede” (p. 153). Iar nostalgia relației cu Camille, retrasă în creșterea copilului dorit de ea la capătul decepțiilor în raport cu cei din jur, și aspirația reaprinderii iubirii din partea ei îl domină pe erou în finalul romanului.

Ca orice operă literară, și opera de până acum a lui Michel Houellebecq

permite interpretări variate. Cunos-când literatura conștiinței morții, mi-era simplu să exploatez acest fi-lon. Sau să urmăresc metamorfozele iubirii în termenii Greciei antice (*eros*, *agape* etc.) și ai modernității (*Liebe*, *love*, *amour* etc.). Sau să reiau tema lui Herbert Marcuse a împletirii deter-minismelor societății cu pulsionile ero-tice. Sau alte rute de interpretare.

Am ales privirea operei de până acum a lui Michel Houellebecq prin

prisma raportării sale la civilizația actuală (sau societatea actuală, sau epoca actuală, dacă se vrea) căci aceasta mi se pare hotărâtoare. Ea pare să condiționeze din fundal trase-ul literar al scrisului său.

Mai trebuie spus că Michel Hou-ellebecq este un scriitor cu enorme posibilități. Potențialul său de profilare este încă deschis, încât ne putem aș-tepta la „provocări” adresate interpre-tului operei sale.

Fondul și forma

Pădurea – izvorul energiei românești

Ovidiu MARIAN

Motto:

*„Aceste păduri le-am trăit, le-am belit,
Le-am dat la străini să le ducă departe
Și uite-le iarăși se nasc nesfârșit,
Pădurea română e fără de moarte”.*

Adrian Păunescu

Am avut fericita ocazie ca în anii copilăriei, ai adolescenței, să trăiesc în buza pădurii, pădure care se întindea pe zeci de kilometri pe dealurile atinse de apele Mureșului. Acolo, pe malul apei, întâlneam păduri de sălcii cu spații bogate în iarbă grasă numai bună pentru pășunatul animalelor, iar sus, pe coline, străjuiau de zeci de ani pădurile cu arborii falnici de stejari, fagi, frasini, foioase, în general. Pe lângă toate acestea, vecinul nostru, Aurel Nicoară, a fost pădurar o viață și de la domnia sa, de la sursă cum se spune, am deprins primele noțiuni despre pădure, despre valoarea lemnului pe care îl produce. Nu mai spun că, în timpul anilor de școală, am participat la toate campaniile de împăduriri întreprinse de ocolul silvic din zonă. Am ajuns ca pe o arie destul

de întinsă de pădure să cunosc locurile ocupate cu fructe de pădure, dar și cele ocupate de întreaga varietate de ciuperci. De la oamenii locului am învățat să sap în jurul pomilor, să-i văruiesc primăvara, să le administrez câte un coș de gunoi de grajd și chiar să mă pricep în a efectua tăierile de toamnă și cele de primăvară. Pot spune că de mic am devenit un bun prieten al codrului, al livezilor cu pomi, al agriculturii, în general.

Am avut și am și astăzi un respect deosebit pentru cei aproape 17.000 de silvicultori, oameni devotați pădurii, oameni care zilnic iau la picior suprafețele cantoanelor ce le revin pentru a păstra intact fondul forestier împotriva celor care vor să-l exploateze irațional, să-l jefuiască. Și după cum se știe, în ultima vreme fondul forestier se apără chiar și cu prețul vieții de către acești străjeri ai codrului – pădurarii.

Până a vedea cauzele care au dus la exploatarea irațională a fondului forestier și măsurile întreprinse de structurile guvernamentale și de cele

legislative pentru stoparea acestui fenomen nefast pentru economie, să trecem în revistă schimbările petrecute în ultimele trei decenii în acest sector. Amintim că, în prezent, conform datelor puse la dispoziție de Institutul Național de Statistică, suprafața totală ocupată cu păduri este de 6.565 milioane de hectare, ceea ce reprezintă 27 la sută din suprafața țării. În anul 2017, din totalul suprafeței amintite, peste jumătate este deținută de stat, iar restul suprafețelor de circa 3,2 milioane de hectare de pădure se află în posesia proprietarilor. Totuși, a mai rămas de retrocedat o suprafață de 142.000 de hectare, care urmează să intre în posesia proprietarilor de drept. Apelând tot la datele statistice se poate face o comparație cu cifrele arătate mei sus în sensul apartenenței pădurilor. Astfel, aflăm că, în anul 1947, Statul Român deținea 1,814 milioane hectare, iar 4,485 milioane de hectare erau proprietate privată. Și tot statistica ne spune că, în anul 2017, a fost recoltat un volum de 18,316 milioane metri cubi de lemn față de 11,5 milioane metri cubi aprobați pentru exploatare la sfârșitul secolului trecut, mai precis în anul 1998. Putem afirma că, odată cu procesul de retrocedare a pădurilor sub legile promovate de parlamentarii țărăniști, precum și cu legalizarea exportului de bușteni, a început și exploatarea irațională a fondului forestier din țara noastră. Așa s-a ajuns ca în ultimii douăzeci de ani, dacă nu mai bine, în pădurile noastre

să intre numai afaceriști, fără a avea tangență cu silvicultura, în special străini, care fără respectarea legislației în domeniu au reușit să taie „la ras” peste 350.000 de hectare de pădure. Iar dacă înmulțim această suprafață cu o medie de 200 de metri cubi la hectar, ne dăm seama de dezastrul existent din exploatarea ilegală a pădurilor. Din păcate, în acest domeniu important al economiei noastre, autoritatea legii nu funcționează direct și fără termene. Spusele profesorului Marin Drăcea, fondatorul silviculturii moderne în România de la jumătatea secolului trecut, sunt atât de actuale și astăzi, încât merită să le reamintim acum și aici: „Pădurea, odată distrusă de treburile provocate de intervențiunile nepricepute ale omului, numai cu greu se poate reface. Vegetația forestieră trebuie să bată din nou drumul de milenii, să se războiască mii de ani cu eroziunea, pentru ca să poată recâștiga poziția odată pierdută. Cei care lucrează cu forțele naturii știu că un echilibru odată rupt numai cu greu și foarte târziu se poate restabili. Despădurirea merge mână în mână cu decadența popoarelor ce au desăvârșit-o... Despăduririle ar schimba radical climatul țării accentuându-și caracterul său, continental, înăsprind iernile, înfierbântând verile, dând frâu liber vântului pustiitor și exagerând înclinările spre secetă ale climatului românesc... Despădurirea este deci sărăcie, nesiguranță și discredit moral și material. Despădurirea este expresia

cea mai clară a lipsei de prevedere a ființei omenești”. După spusele profesorului Marin Drăcea, parcă nu ar mai fi nimic de adăugat? Răspunsul cel mai direct și la îndemână l-a dat Norvegia, țară care încă din anul 2016 a interzis tăierea copacilor în urma unor legi adoptate de Parlamentul acestei țări. Dar până ca Legislativul nostru să ia o asemenea măsură categorică mai avem de așteptat. Ce se poate face, să zicem, în regim de urgență, am aflat de la inginerul silvic Filip Georgescu, un specialist legat temeinic de pădure și de rosturile ei, omul care a ocupat toate funcțiile din domeniul silvic, de la inginer stagiar, șef de ocol, până la cea de director general al Regiei Naționale a Pădurilor. Fostul pădurar de rang înalt, ca să spun așa, mi-a vorbit despre pădure în termeni elogioși, cu multă pioșenie, de parcă ar fi amintit de propriul copil. După 45 de ani de activitate în domeniul silviculturii regretă, ca și alți colegi de breaslă, că nu a putut să contribuie după dorința sa la stoparea defrișării sălbatice, fără milă, a pădurilor în ultimele două, trei decenii. După domnia sa, la această dată, „urgența urgențelor este stoparea exporturilor de bușteni, de lemn brut, export făcut, în special, în țările asiatice, în timp ce la noi au fost puse pe butuci fabricile de prelucrare a lemnului și drept urmare să ajungem să importăm mobilă de te miri din ce țară a lumii”. Desigur că și Legislativul românesc a adus o serie de modificări Codului silvic, mai

cu seamă prevederilor legate de proveniența, circulația și comercializarea materialelor lemnoase, în general, dar și al celor destinate consumului propriu al proprietarului. Aceste reglementări au drept scop stoparea tăierilor ilegale de masă lemnoasă, asigurarea cu lemn de foc necesar încălzirii locuințelor, realizarea lucrărilor de îngrijire și conducere a arboretelor din regia proprie, având operatori economici atestați pentru lucrările de exploatare forestieră. Din documentarea făcută se poate constata că volumul de material lemnos tăiat ilegal din fondul forestier proprietate publică a statului este mai mult decât dublu față de cel tăiat ilegal din fondul forestier aparținând altor deținători. Oricum, valoarea pagubelor din tăieri ilegale de arbori se ridică la o sumă destul de importantă, sumă ce depășește, într-un singur an analizat, peste un milion de euro. Totuși, în ultima vreme, datorită înăsprii actelor normative, a legislației în domeniu, au fost diminuate aceste tăieri abuzive de păduri. Se fac, zilnic, controale, atât în ceea ce privește tăierile ilegale de arbori, dar și în cazul circulației materialului lemnos, al folosirii instalațiilor de debitat, al tuturor infracțiunilor silvice. Desigur că în timpul efectuării acestor controale se înregistrează și o serie de cazuri de agresiune îndreptate împotriva pădurarilor, a celor care apără fondul forestier.

Trebuie să mai menționăm și faptul că, în fiecare an din ultimul deceniu

au fost plantați arbori din speciile rășinoase și foioase pe o suprafață ce depășește constant 11.000 de hectare. De mare importanță în acest domeniu, după părerea specialiștilor, este și realizarea perdelelor forestiere de care ne amintim numai în iernile cu viscole puternice sau vara, în timpul inundațiilor. Dar se arată că asemenea perdele forestiere trebuie făcute și sunt necesare și pentru protejarea terenurilor aride, precum și a celor expuse eroziunii sau degradării. În acest sens, se propune adoptarea unei legi care să prevadă trecerea terenurilor destinate perdelelor forestiere la Regia Națională a Pădurilor. Nu de alta, dar majoritatea acestor suprafețe se află în proprietatea privată și trebuie găsită forma legală de trecere de la o asemenea proprietate la cea de stat. Este adevărat că, de la instalarea în țara noastră a democrației „originale” românești, toate guvernele de după '90 au avut o strategie aparte pentru protejarea și dezvoltarea fondului forestier. Numai că, perindându-se mai multe guverne, strategiile au fost modificate sau pur și simplu uitate. Or, asemenea strategii se întocmesc pe perioade mai lungi de timp, de peste zece ani. Am consultat ultima Strategie Forestieră Națională pentru anii 2018-2027, strategie care prevede „corelarea activității sectorului cu politicile din alte domenii conexe precum mediu, agricultură și dezvoltare rurală, energie, educație, turism”. Strategia Forestieră Națională are la

bază cinci obiective strategice, după cum urmează: eficientizarea cadrului instituțional și de reglementare a activităților din domeniul forestier; gestionarea durabilă a fondului forestier național; creșterea competitivității și a sustenabilității industriilor forestiere a bioenergiei și bioeconomiei în ansamblul ei; dezvoltarea unui sistem eficient de conștientizare și comunicare publică; dezvoltarea cercetării științifice și a învățământului forestier. De menționat că întreaga strategie are la bază principiile stabilite de Comisia Europeană prin cele patru directive: îmbunătățirea competitivității pe termen lung; îmbunătățirea și protecția mediului înconjurător; contribuția la îmbunătățirea calității vieții; încurajarea comunicării și coordonării pentru a spori coerența și cooperarea la diferite niveluri. Totodată, sunt stabilite și măsurile pentru atingerea obiectivelor strategice și rezultatele scontate, precum și etapele de implementare și indicatorii de progres. Nu este uitat nici factorul uman. Și anume că în teritoriu, acolo unde pădurile sunt gospodărite de Regia Națională Rom-silva, prin unitățile din subordinea sa, cu armata formată din cei 17.000 de silvicultori, pădurile se află în plină siguranță, atât în ce privește exploatarea, dar mai ales perspectiva dezvoltării în timp. Ba mai mult, specialiștii în domeniu susțin că se poate crea un departament sau chiar un minister al economiei forestiere, care să urmărească dezvoltarea patrimoniului

silvic, dar și prelucrarea în întregime, în țară, a masei lemnoase exploatare. În acest context recurgem, din nou, la spusele marelui patriot, profesorul Marin Drăcea: „În condițiile în care ființează economia noastră forestieră, putem înclina ușor spre metodele de lucru ale popoarelor civilizate din centrul Europei; începutul de tradiție

silvică, existența unei oștiri de soldați ai ideii forestiere. Corpul silvic ne dă siguranța și liniștea că economia forestieră a țării se poate îndrepta... O nevoie imperioasă a vremurilor noastre este ca, în sfârșit, pădurea românească să fie a românilor și numai a românilor”.

Turismul rural – o afacere mică, dar cu perspective uriașe!

interviu cu Marilena Stoian, profesor universitar de turism, președintele Asociației Naționale de Turism Rural Ecologic și Cultural (ANTREC) și director al publicației „Vacanțe la țară”

Emil STANCIU

ANTREC România (Asociația Națională de Turism Rural, Ecologic și Cultural) este o asociație neguvernamentală, înființată în anul 1994, membră a Federației Europene de Turism Rural – EUROGITES, fiind recunoscută pe plan național și internațional ca lider în dezvoltarea și promovarea turismului rural românesc, a destinațiilor de ecoturism, culturale și istorice. Peste 6000 de unități de cazare specifice turismului rural și agroturismului (pensiuni turistice, agroturistice, vile, cabane, campinguri, camere de închiriat, hanuri etc.), din peste 1200 de localități, sunt cifre grăitoare despre dezvoltarea acestui segment.

Asociația stimulează și promovează turismul rural, ecologic și cultural în România și în străinătate.

ES: Concret, doamnă Maria Stoian, care sunt domeniile, direcțiile în

care acționează cu precădere ANTREC?

MS: ANTREC este tot mai prezentă, mai implicată în cunoașterea și popularizarea resurselor turistice din domeniul rural al țării;

- promovarea și difuzarea de publicații și lucrări de specialitate, pliante, hărți, informații și alte materiale publicitare privind dezvoltarea turistică a diferitelor zone ale țării;

- organizarea și participarea la conferințe, dezbateri, sesiuni științifice, simpozioane, colocvii etc., în cadrul asociației ori în cadrul altor organizații de profil din țară și străinătate;

- stabilirea și promovarea de schimburi de date, informații, publicații, specialiști, alte forme de cooperare cu organisme similare din alte țări;

- participarea la manifestări internaționale în turismul rural, ecologic

și cultural; acordarea de asistență de specialitate și reprezentarea intereselor membrilor săi;

– organizarea de expoziții cu produse de artizanat și alimente din gospodăriile țărănești și valorificarea acestora; organizarea de schimburi de experiență între gospodării din diverse zone ale țării, precum și cu cei din alte țări;

– organizarea, cooperarea și desfășurarea de cursuri de formare profesională a adulților pentru turism – inițiere, calificare, recalificare, specializare, perfecționare, formare managerială și alte forme de învățământ pentru domeniul turismului;

– coordonarea implementării programelor de asistență tehnică externă pentru dezvoltarea turismului rural, ecologic și cultural;

– promovarea eticii și deontologiei în practicarea turismului rural.

Singura formă de turism dezvoltată de la zero

ES: V-aș propune să creionăm un scurt istoric, o trecere în revistă a evoluției turismului rural românesc în ultimele trei decenii.

MS: Începând cu anii '90, turismul rural este forma de turism dezvoltată de la zero, cu cea mai mare căutare atât în rândul turiștilor români, cât și al celor străini. Am început să-i convingem pe localnici să-și deschidă porțile, mai ales că aveau camerele de oaspeți unde nu intra mai nimeni.

Am dus o muncă de convingere cu turiștii privind oportunitățile oferite de turismul rural și am reușit, pas cu pas, să determinăm localnicii să-și deschidă porțile pentru oaspeți. În această dezvoltare extraordinară a turismului rural, care a schimbat inclusiv mentalități, a contat foarte mult contribuția ANTREC-ului, ca membru EuroGites, de a promova serviciile pensiunilor pe toate canalele media, de a oferi servicii de consultanță, de a organiza și a le asigura prezența în cadrul târgurilor și evenimentelor de turism, de a le reprezenta în cadrul întâlnirilor cu instituțiile centrale/locale și multe altele.

În turismul rural românesc a fost mereu apreciat conceptul integrat pe care l-am promovat, de combinare a aspectelor rural, ecologic și cultural. Suntem printre primii care am atras atenția asupra acestui aspect, privind protecția mediului în derularea activităților turistice, atât din partea operatorilor economici, cât și a turiștilor. Ecoturismul se dezvoltă și în prezent extrem de mult, fiind una dintre formele cele mai căutate de turiștii străini. Turiștii străini apreciază autenticitatea ofertei noastre.

Creșterea numărului de pensiuni și de destinații pentru turismul rural

De la an la an numărul pensiunilor aflate în zone favorabile turismului rural a crescut și, totodată, pensiunile existente și-au sporit numărul camerelor, au adus facilități noi, oferind

servicii din ce în ce mai apreciate calitativ.

Un exemplu în acest sens este comuna Ciocănești din zona Bucovinei – Vatra Dornei, unde datorită Festivalului Păstrăvului, eveniment inițiat și organizat de ANTREC România și ANTREC Suceava, comuna de pe malul Bistriței Auri a ajuns o destinație extrem de căutată pe parcursul anilor. În această dezvoltare a turismului rural a contat foarte mult și contribuția ANTREC-ului de a promova serviciile pensiunilor pe toate canalele media, de a oferi servicii de consultanță, de a organiza și a le asigura prezența în cadrul târgurilor și evenimentelor de turism, de a le reprezenta în cadrul întâlnirilor cu organele centrale/locale și multe altele.

Programul special „Vacanțe la țară”

ES: Ce ne puteți spune despre programul special „Vacanțe la țară” inițiat și promovat de ANTREC?

MS: În anii în care a fost activ, prin programul special „Vacanțe la țară” s-a observat o creștere semnificativă atât a numărului pensiunilor înscrise în program, cât și a turiștilor interesați de acestea, mai ales în perioada de extrasezon. ANTREC România a căutat de la an la an să diversifice cât mai mult ofertele pensiunilor și totodată să ofere servicii în cât mai multe colțuri ale țării.

Evidențind câteva regiuni, putem menționa jud. Brașov, zona

Bran-Moieciu, cu peste 30 de pensiuni înscrise în program, continuăm cu Argeș, cu binecunoscutele zone turistice Rucăr, Dragoslavele, Dâmbovicioara, Oltenia, reprezentată de filiala ANTREC Gorj Neamț etc.

Prezentarea tradițiilor și promovarea lor

De-a lungul timpului, an de an, suntem prezenți în cadrul celor mai importante Târguri de Turism naționale și internaționale, Saloane de Presă, Carte și Muzică, Festivaluri tradiționale și alte astfel de manifestări, ocazii prin care de fiecare dată avem plăcerea de a aduce cel puțin un meșter popular care să ofere reprezentării de iscusință și dibăcie manuală, și, mai mult decât atât, cei interesați au posibilitatea să achiziționeze obiecte de artizanat, îmbrăcăminte tradițională, articole de țesătorie etc. Prin astfel de prezentări îmi place să cred ca promovăm meșteșugurile românești, oferind lecții de artă tradițională în cadrul evenimentelor la care suntem invitați să participăm. În fiecare an, ANTREC România se implică efectiv sau organizează direct o serie de evenimente (festivaluri, sărbători câmpenești, congrese), cum ar fi:

- Festivalul Internațional de Pomana Porcului, Băile Balvanyos, Covasna;
- Ziua Națională a Turismului Rural – Duminica Floriilor;

- Ziua Internațională a lei – 24 Iunie;
- Măsura Laptelui, Noaptea de Sânziene – Fundata-Șirnea, Brașov;
- Săptămâna Haferland, Criș, Brașov (parteneri ANTREC, Vacanțe la țară);
- Festivalul Păstrăvului/ Plutăritului, Ciocănești, Suceava;
- Sărbătoarea Toamnei, Vorona, Botoșani;
- Festivalul Plăcintelor, Oituz, Bacău;
- Răvășitul Oilor, Bran, Brașov;
- Nedeea Munților, Fundata, Brașov;
- Festivalul Borșului de pește al Deltei Dunării, Crișan, Tulcea;
- Zilele comunei Turia și Festivalul Gastronomic Internațional, Turia, Covasna;
- Expopastoralis, Rucăr, Argeș;
- Festivalul Răciturilor, Tismana, Gorj;
- Festivalul Cârnașilor de Pleșcoi, Berca, Buzău;
- Focul lui Sumedru, Moieciu;
- Cupa Deltei la Știucă, Crișan, Tulcea;
- Târgul de Turism al României;
- Festivalul de Datini de Anul Nou, Vorona, Botoșani.

Turismul rural promovat de ANTREC poate deveni atracția principală a României, lucru subliniat și de reprezentanți ai Federației europene de turism rural EuroGites, dar și de membrii Organizației Mondiale a

Turismului. Turismul rural reprezintă foarte bine imaginea unei Românie autentice, o Românie care, spre deosebire de alte state europene, nu și-a pierdut tradițiile.

De la an la an, atât în perioada Sărbătorilor, cât și în sezon și extra-sezon, numărul turiștilor înregistrați o ușoară creștere de aproximativ 5 – 10 procente în zonele tradiționale turismului rural precum: Bran-Moieciu-Fundata, Rucăr-Dâmbovicioara, Durău-Târgu Neamț, Albac-Arieșeni, Balványos-Covasna, Tismana-Peștișani, Ciocănești-Poiana Stampei-Vama, Botiza-Sighetu-Marmației, Ruginoasa-Iași, Sărata-Monteoru-Berca, Lepșa-Vrancea etc. Căutăm să punem accent pe experiențele de călătorie, promovând pensiunile care oferă turiștilor posibilități cât mai diferite și animate de petrecere a timpului liber: organizare ateliere meșteșugărești, micro-ferme, organizare drumeții, programe de cules de plante medicinale, cursuri de echitație, călărie în munți, tururi tematice, programe cu ansambluri folclorice și lecții de dans, lecții de gătit alături de gazde, pescuit sportiv, cicloturism, degustări de vinuri, plimbări cu căruța/sania trasă de cai, și multe altele.

Merite în ospitalitate și servicii din turismul rural premiate cu Margareta de Aur

ES: De-a lungul acestor ultime trei decenii, ANTREC a primit numeroase

premier și distincții naționale sau internaționale. Enumerați-ne câteva dintre acestea.

MS: Scopul principal al acestui eveniment – Decernarea premiilor „Margareta de Aur” – este de a pune accent pe nivelul ridicat al calității serviciilor de cazare, masă și de agrement pe care pensiunile ANTREC le promovează, contribuind astfel la înflorirea turismului rural românesc și la conservarea tradițiilor zonelor pe care aceste pensiuni pline de farmec le reprezintă. Accentul se pune pe rezultatele proprietarilor de pensiuni în menținerea unui nivel ridicat al calității serviciilor din turismul rural. Au fost recompensate rezultatele obținute în păstrarea, evidențierea și promovarea datinilor locale, identitatea gastronomică regională, posibilități de agrement, amenajarea grădinii etc. Festivalurile tradiționale și evenimentele au fost, de asemenea, premiate.

– Pe plan național, în anul 1995, ANTREC România a primit din partea revistei economico-financiare „CAPITAL” premiul „OSKAR-CAPITAL” ca o confirmare pentru „inițiativa cu cel mai mare impact social”.

– În 1997, recunoscându-ni-se meritele în evoluția turismului românesc, România a găzduit, în luna aprilie, Adunarea generală a EuroGites, la Hotel Aro Palace din Brașov.

– În 2004, la Complexul Cheile Grădiștei din Moieciu, ANTREC a organizat Congresul Internațional de Turism Rural.

– În 2011, s-a organizat în Alba Iulia Congresul Internațional de Turism Rural, evenimentul marca ANTREC și EuroGites, aflat sub înaltul patronaj al Organizației Mondiale a Turismului, desfășurându-se cu sprijinul Ministerului Turismului și al autorităților locale.

– Un alt mare congres de anvergură ANTREC-EuroGites s-a desfășurat la Piatra-Neamț în anul 2012. Astfel, peste 250 de invitați din 26 de țări europene s-au bucurat de tradițiile nemțene.

Desigur, au mai fost și alte numeroase manifestări asemănătoare, inclusiv acum ceva timp la Snagov, unde, de altfel, am și pus la cale acest interviu pentru prestigioasa publicație Punctul critic.

În toți acești 30 de ani de activitate, ANTREC a lansat festivalurile drept o componentă turistică, o atracție pe harta evenimentelor naționale și chiar internaționale. Promovarea acestor evenimente prin canalele media ANTREC, prin invitații trimise presei și televiziunilor, au ajutat foarte mult în dezvoltarea unor noi destinații de turism.

Document

Memoriu adresat de Asociația Ambasadorilor și Diplomaților de Carieră din România și Societatea Română de Drept European președintelui Camerei Deputaților

Ambasador Ion M. ANGHEL

„Stimate Domnule Președinte,

Demersul pe care cu toată deferența îl facem, în urma unor atente și responsabile dezbateri ce au avut loc în cadrul Asociațiilor noastre, are ca obiect propunerea de modificare a Legii 17/2014 privind unele măsuri de reglementare a vânzării-cumpărării terenurilor agricole situate în extravilan și de modificare a Legii nr. 268/2001 privind privatizarea societăților comerciale ce dețin în administrare terenuri proprietate publică și privată a statului cu destinație agricolă și înființarea Agenției Domeniilor Statului – o problemă ce se află pe ordinea de zi a Parlamentului României, în legătură cu care am dori să vă supunem atenției cele ce urmează.

– Deținerea de terenuri agricole în țara noastră – cu titlu de proprietar, de către un străin – cetățean al unui alt stat sau apatrid, împiedică sau,

cel puțin, **stânjenește** statul român în **deplina exercitare a prerogativelor sale de suveranitate** – jurisdicția teritorială, o situație ce se creează ca urmare a faptului că, în vreme ce suveranitatea de stat este absolută, indivizibilă și exclusivă, proprietarul are și el, la rândul lui, un drept absolut, exclusiv și imprescriptibil asupra proprietății sale; din suprapunerea caracteristicilor pe care le are fiecare dintre acestea – suveranitatea și proprietatea, cea din urmă poate deveni obstacol în exercitarea jurisdicției teritoriale a statului respectiv.

Potrivit conceptului consacrat de toate legislațiile naționale, dreptul de proprietate asupra bunurilor imobile – în speță, terenurile agricole și pădurile – conferă titularului acestora un drept absolut, exclusiv și imprescriptibil; în același timp, statul pe teritoriul căruia se află proprietatea imobiliară respectivă are, în virtutea independenței și

suveranității sale ce-i sunt recunoscute prin normele dreptului internațional, prerogative ce se caracterizează prin exclusivitate, indivizibilitate și inalienabilitate –, un drept de jurisdicție teritorială absolută și exclusivă, regulile acestuia aplicându-se tuturor persoanelor și bunurilor existente, precum și activităților desfășurate pe teritoriul statului respectiv; regimul dreptului de proprietate se stabilește de fiecare stat. Suprapunându-se, aceste trăsături ale dreptului de proprietate imobiliară cu atributele suverane ale statului pot veni în concurență – fiind opuse și chiar pot fi eclipsate ori afectate de atributele proprietarului; provenind însă din ordini juridice distincte, suveranitatea și proprietatea sunt de rang diferit și nu au aceeași valoare juridico-politică, încât drepturile care țin de suveranitate trebuie, în orice caz, să prevaleze; rămâne în mod indiscutabil, ceea ce este fundamental – jurisdicția statului și nu ceea ce se determină în conformitate cu aceasta. În cazul în care proprietarul terenului este un străin, cu toate că aceste relații de proprietate sunt relații patrimoniale civile reglementate prin legislația fiecărui stat, are loc o internaționalizare – creându-se, astfel, un raport între două state, în virtutea faptului că statul al cărui cetățean este proprietarul terenului are dreptul să-i acorde acestuia protecția sa diplomatică; creându-se un raport între două state – cu cereri și pretenții contestate, există premisa apariției unei

stări conflictuale între statul al cărui cetățean este proprietarul și cel pe al cărui teritoriu se află proprietatea (mai ales, în cazul în care este vorba de două state vecine) și se poate ajunge la o stare de tensionare a relațiilor, în locul celeia de bună vecinătate. Dar, în afară de faptul că pot să apară situații nedorite – tensiuni și eventuale diferende între cele două state, însăși prezența ca atare a unor asemenea latifundii ce aparțin străinilor are implicații ce nu sunt de dorit în zonele respective; astfel, statul în care se află terenul nu-și mai poate exercita pe deplin atributul de jurisdicție teritorială ce în mod inerent îi aparține, sau, cel puțin, va fi jenat în această privință, iar acest lucru nu este de acceptat. O asemenea consecință este cea mai gravă – *ultra*, pentru că antrenează atingerea elementului fundamental fără de care nici un stat nu poate exista – teritoriu determinat.

– Problema **securității alimentare** a devenit o preocupare pentru întreaga omenire, iar importante organizații internaționale (ONU, FAO, BIRD ș.a.) întreprind studii, atrăgând atenția statelor asupra gravității acestui pericol.

Această problemă îngrijorătoare a securității alimentare vizează și România. În condițiile pieței interne unice a UE, întreaga recoltă obținută de proprietarul străin pe teritoriul agricol al României aparține proprietarului, care este cetățean al unui alt stat, iar acesta este liber să dispună de propria sa producție, exportând-o sau

revânzând-o în țara noastră ca marfă de import. Apare o situație insolită și periculoasă pentru că, deși este vorba de o recoltă obținută în România, aceasta nu mai aparține producției naționale și pune în pericol securitatea alimentară a României; de altfel, în prezent România importă mai multe produse alimentare decât exportă, inclusiv cereale produse în România – o dependență ce dă de gândit.

– **Speculațiile** care se fac cu terenuri agricole în țările mai puțin dezvoltate – o variantă nouă a colonialismului – pun în pericol dreptul la o dezvoltare durabilă care aparține în mod legitim oricărui stat. Această problemă vizează și țara noastră, unde, profitându-se de plecarea în masă din satele noastre și de sărăcia oamenilor de la țară, s-au vândut terenuri pe sume modice unor străini ce provin din țări care își pot promova interesele (economice sau chiar politice) pe seama noastră. Se impune o distincție între străinii cetățeni ai statelor membre UE – care, fiind și cetățeni europeni, au un regim special, și străinii de pe alte continente, care nu sunt îndreptățiți la același tratament.

– Și mai grav este faptul că, în condițiile în care există un exod continuu al românilor – o deșertificare demografică alarmantă –, se va ajunge în mod inevitabil la o **imigrație masivă a mâinii de lucru străine** provocată chiar de către latifundiarul străin, admițându-se așezarea unor populații de pe alte continente, cu întregul cortegiu

de implicații asupra compoziției etnice a populației României.

– Este regretabil să constatăm că nici negocierile purtate cu ocazia aderării noastre la UE nu au fost dintre cele mai calificate și benefice pentru România în această privință; **termenii** angajamentului asumat, pe lângă faptul că au ignorat prevederile Constituției noastre [art. 3 alin. (4)], sunt mult mai **dezavantajoși** decât cei asumați de către alte state (există state care în mod practic interzic înstrăinarea de terenuri, dar își încurajează și chiar își sprijină cetățenii să cumpere terenuri în România – ceea ce legiuitorului nostru nu i-a ridicat nici un fel de problemă); legislația adoptată de țara noastră este așa de permisivă, încât rezultatele sunt dezastruoase (pădurile sunt defrișate, iar terenurile agricole devin latifundii în beneficiul altor țări) și se impune modificarea ei.

– Nu se pune problema interzicerii, pur și simplu, a achiziționării terenurilor agricole de către străini, ci a unei **reglementări mai bine gândite**, cu predicție și viziune, prin care să se controleze în mod efectiv acest proces, cât și folosirea acestor terenuri, ținându-se seama și de interesele statului și destinul poporului român. **Reciprocitatea** – un principiu cu aplicare generală în relațiile dintre state, care se impune ca un reflex al principiului fundamental al egalității suverane dintre state, nu poate fi evins prin reglementările UE și trebuie să i se

dea sensul de reciprocitate materială și nu doar formală.

Situația la care s-a ajuns în problema înstrăinării terenurilor agricole din România a căpătat proporții alarmante, de notorietate; cu toate că s-a prezentat un proiect de lege în acest sens, adoptarea acestuia trenează într-un mod de neînțeles și de neadmis; mai mult, se lasă impresia unei nepăsări a Parlamentului României față de această situație când, potrivit informațiilor, cca 40% din terenurile arabile din România aparțin străinilor, în vreme ce proiectul de lege se află în așteptare. Dacă în afară de vânzarea nesăbuită către străini de terenuri agricole și păduri și cumpărarea nestingherită a acestora – uneori în scopuri speculative, mai au loc și restituirile haotice către străini, dar și cazurile transmițerilor de succesiuni ce le revin străinilor (în special din cauza numărului mare de români care sunt stabiliți în străinătate și sunt îndrituiți să culeagă aceste moșteniri), precum și restituirile abuzive ce au loc către

succesorii optanților unguri, se pune întrebarea ce mai rămâne din teritoriul României care devine bun al străinătății, dar și care va fi destinul românilor.

Se impune, în opinia noastră, o reglementare mai riguroasă și responsabilă, așa cum s-a procedat în alte țări, și, desigur, în cadrul interpretării convenite a regulilor UE, prin care să se țină seama și de interesele țării noastre, astfel încât suprafețe importante din teritoriul de stat al României să nu se mai vândă ca orice marfă, iar românii să ajungă cu timpul străini ori tolerați în propria lor țară.

Cu deosebită considerație,
Președinte,
Ion M. Anghel

București, 14 noiembrie 2019

DOMNULUI ION-MARCEL CIOLACU
PREȘEDINTELE
CAMEREI DEPUTAȚILOR”

STIMATE DOMNULE PREȘEDINTE,

Demersul pe care cu toată deferența îl facem în urma unor atente și responsabile dezbateri ce au avut loc în cadrul Asociațiilor noastre, are ca obiect propunerea de modificare a Legii 17/2014 privind unele măsuri de reglementare a vânzării-cumpărării terenurilor agricole situate în extravilan și de modificare a Legii nr. 268/2001 privind privatizarea societăților comerciale ce dețin în administrare terenuri proprietate publică și privată a statului cu destinație agricolă și înființarea Agenției Domeniilor Statului – o problemă ce se află pe ordinea de zi a Parlamentului României, în legătură cu care am dori să vă supunem atenției cele ce urmează.

- Dețineria de terenuri agricole în țara noastră – cu titlu de proprietar, de către un străin – cetățean al unui alt stat sau apatrid, împiedică sau cel puțin, stănește statul român în deplina exercitare a prerogativelor sale de suveranitate – jurisdicția teritorială, o situație ce se crează ca urmare a faptului că, în vreme ce suveranitatea de stat este absolută, indivizibilă și exclusivă, proprietarul are și el la rândul lui, un drept absolut, exclusiv și imprescriptibil asupra proprietății sale; din suprapunerea caracteristicilor pe care le are fiecare dintre acestea – suveranitatea și proprietatea, cea din urmă poate deveni obstacol în exercitarea jurisdicției teritoriale a statului respectiv.

Potrivit conceptului consacrat de toate legislațiile naționale, dreptul de proprietate asupra bunurilor imobile – în speță, terenurile agricole și pădurile – conferă titularului acestora un drept absolut, exclusiv și imprescriptibil; în același timp, statul pe teritoriul căruia se află proprietatea imobiliară respectivă are, în virtutea independenței și suveranității sale ce-i sunt recunoscute prin normele dreptului internațional, prerogative ce se caracterizează prin exclusivitate,

indivizibilitate și inalienabilitate – un drept de jurisdicție teritorială absolută și exclusivă, regulile acestuia aplicându-se tuturor persoanelor și bunurilor existente, precum și activităților desfășurate pe teritoriul statului respectiv; regimul dreptului de proprietate se stabilește de către fiecare stat. Suprapunându-se, aceste trăsături ale dreptului de proprietate imobiliară cu atribuțiile suverane ale statului pot veni în concurență – fiind opuse chiar și pot fi edipate ori afectate de atribuțiile proprietarului; provenind însă din ordini juridice distincte, suveranitatea și proprietatea sunt de rang diferit și nu au aceeași valoare juridico-politică, încât drepturile care țin de suveranitate trebuie, în orice caz, să prevaleze; rămâne în mod indiscutabil, ceea ce este fundamental – jurisdicția statului și nu cea ce se determină în conformitate cu aceasta. În cazul în care proprietarul terenului este un străin, cu toate că aceste relații de proprietate sunt relații patrimoniale civile reglementate prin legislația fiecărui stat, are loc o internaționalizare – creându-se astfel, un raport între două state, în virtutea faptului că statul al cărui cetățean este proprietarul terenului, are dreptul să-i acorde acestuia protecția sa diplomatică; creându-se un raport între două state – cu cereri și pretenții contestate, există premisa apariției unei stări conflictuale între statul al cărui cetățean este proprietarul și cel pe al cărui teritoriu se află proprietatea (mai ales, în cazul în care este vorba de două state vecine) și se poate ajunge la o stare de tensionare a relațiilor, în locul celei de bună vecinătate. Dar, în afară de faptul că pot să apară situații nedorite – tensiuni și eventuale diferențe între cele două state, însăși prezența ca atare a unor asemenea latfundii ce aparțin străinilor are implicații ce nu sunt de dorit în zonele respective; astfel, statul în care se află terenul nu mai poate exercita pe deplin atribuțiile de jurisdicție teritorială ce în mod inerent îi aparține, sau cel puțin, va fi jenat în această privință, iar acest lucru nu este de așteptat. O asemenea consecință este cea mai gravă – ultra, pentru că antrenarea atingerii elementului fundamental fără de care niciun stat nu poate exista – teritoriul determinat.

- Problema securității alimentare a devenit o preocupare pentru întreaga omenire, iar importante organizații internaționale (ONU, FAO, BRD ș.a.) întreprind studii, atrăgând atenția statelor asupra gravității acestui pericol.

Această problemă îngrijorătoare a securității alimentare vizează și România. În condițiile pieței interne unice a UE, întreaga recoltă obținută de proprietarul străin pe terenul agricol al României, aparține proprietarului care este cetățean al unui alt stat, iar acesta este liber să dispună de propria sa producție, exportând-o sau revânzând-o în țara noastră ca marfă de import. Apare o situație insolită și periculoasă pentru că, deși este vorba de o recoltă obținută în România, aceasta nu mai aparține producției naționale și pune în pericol securitatea alimentară a României; de altfel, în prezent

România importă mai multe produse alimentare decât exportă, inclusiv cereale produse în România – o dependență ce dă de gândit.

- Speculațiile care se fac cu terenuri agricole în țările mai puțin dezvoltate – o variantă nouă a colonialismului – pun în pericol dreptul la o dezvoltare durabilă care aparține în mod legitim oricărui stat. Această problemă vizează și țara noastră, unde profitându-se de plecarea în masă din satele noastre și de sărăcia oamenilor de la țară, s-au vândut terenuri pe sume modice unor străini ce provin din țări care își pot promova interesele (economice sau chiar politice) pe seama noastră. Se impune o distincție între străinii cetățeni ai statelor membre UE – care fiind și cetățeni europeni, au un regim special și străinii de pe alte continente, care nu sunt îndreptățiți la același tratament.

- Și mai grav este faptul că, în condițiile în care există un exod continuu al românilor – o deșertificare demografică alarmantă –, se va ajunge în mod inevitabil, la o imigrație masivă a mâinii de lucru străine provocată chiar de către latifundiarul străin, admițându-se așezarea unor populații de pe alte continente, cu întregul cortegiu de implicații asupra compoziției etnice a populației României.

- Este regretabil să constatăm că nici negocierile purtate cu ocazia aderării noastre la UE nu au fost dintre cele mai calificate și benefice pentru România în această privință; termenii angajamentului asumat, pe lângă faptul că au ignorat prevederile Constituției noastre (art.3 alin. 4), sunt mult mai dezavantajoși decât cei asumați de către alte state (există state care în mod practic interzic înstrăinarea de terenuri, dar își încurajează și chiar își sprijină cetățenii să cumpere terenuri în România – ceea ce legiuitorul nostru nu i-a ridicat niciun fel de problemă); legislația adoptată în țara noastră este așa de permisivă, încât rezultatele sunt dezastroase (pădurile sunt defrișate, iar terenurile agricole devin latfundii în beneficiul altor țări) și se impune modificarea ei.

- Nu se pune problema interzicerii, pur și simplu, a achiziționării de terenurilor agricole de către străini, ci a unei reglementări mai bine gândite, cu predicție și viziune, prin care să se controleze în mod efectiv acest proces, cât și folosirea acestor terenuri, ținându-se seama și de interesele statului și de destinul poporului român. Reciprocitatea – un principiu cu aplicație generală în relațiile dintre state, care se impune ca un reflex al principiului fundamental al egalității suverane dintre state, nu poate fi evins prin reglementările UE și trebuie să se dea sensul de reciprocitate materială și nu doar formală.

Situația la care s-a ajuns în problema înstrăinării terenurilor agricole din România a căpătat proporții alarmante, de notorietate; cu toate că s-a prezentat un proiect de lege în acest sens, adoptarea acestuia trenează într-un mod de neînțeles și de neadmis; mai mult, se lasă impresia unei nepăsări a Parlamentului României față de această situație când, potrivit informațiilor, cca 40% din terenurile arabile din România aparțin deja străinilor, în vreme ce proiectul de lege se află în așteptare. Dacă în afară de vânzarea nesăbuită către străini de terenuri agricole și păduri și cumpărarea nestingherită a acestora – uneori în scopuri speculative, mai au loc și restituiri haotice către străini, dar și cazurile transferurilor de succesiuni ce le revin străinilor (în special din cauza numărului mare de români care sunt stabili în străinătate și sunt îndreptățiți să culegă aceste moșteniri), precum și restituirile abuzive ce au loc către succesori optanților unguri, se pune întrebarea ce mai rămâne din teritoriul României care devine bun al străinătății, dar și care va fi destinul românilor.

Se impune, în opinia noastră, o reglementare mai riguroasă și responsabilă așa cum s-a procedat în alte țări și desigur, în cadrul interpretării cuvenite a regullor UE prin care să se țină seama și de interesele țării noastre, astfel încât suprafețe importante din teritoriul de stat al României să nu se mai vândă ca orice marfă, iar românii să ajungă cu timpul, străini ori tolerați în propria lor țară.

Cu deosebită considerație,

Președinte

Ion M. Anghel

București, 14 noiembrie 2019

DOMNULUI ION MARCEL CIOLACU
PREȘEDINTELE CAMEREI DEPUTAȚILOR

Varia

Adulterul între joc și morală. Schiță pentru o abordare interdisciplinară

S. CRISTIAN

Motto: „Adulterul e forma de trădare cea mai des întâlnită.”

Paulo Coelho¹

Conform definiției date de Noul Dicționar Universal al Limbii Române (Ed. Litera Internațional, 2006, p.43), adulterul îl vizează pe cel „care a încălcat regulile vieții conjugale, (...) în fapt o încălcare a fidelității conjugale”.

Potrivit Wikipedia, adulterul constituie *actul sexual voluntar dintre o persoană și o altă persoană care nu este căsătorită cu prima.*

„Adulterul este aplicarea democrației în dragoste” – H.L. Mencken².

Tot conform Wikipedia, în majoritatea cazurilor și, în special, în țările occidentale, se consideră că numai persoana căsătorită *a comis adulter, iar*

dacă ambele persoane sunt căsătorite (dar nu una cu cealaltă) se consideră că au comis acte separate de adulter.

Potrivit aceleiași Enciclopedii, în alte țări, *ambii parteneri sunt considerați vinovați, indiferent de circumstanțe, iar în alte cazuri doar femeia poate fi acuzată de adulter; adulterul se pedepsește cu moartea în Brunei, Arabia Saudită, Somalia și Yemen.*

De menționat că, potrivit art. 304 din vechiul Cod Penal, infracțiunea de adulter avea șapte paragrafe și 20 de rânduri, în timp ce *trădarea* – 13 rânduri, *subminarea economiei naționale* – zece rânduri, iar infracțiunea de *omor* – patru rânduri (*După 20 de ani, adulterul dispare din Codul Penal*, Curentul, 20 decembrie 2004, Marius Iosef). Interesantă ierarhie, care denotă forța juridică a acestui articol!

„Adulter: Căsnicie cu dublă tracțiune” – Tudor Mușatescu³.

¹ https://adevarul.ro/cultura/carti/interviu-exclusiv-paulo-coelho-despre-adulter-tradare-cel-mai-mare-pericol-vampirizarea-relati-1_541fa8180d133766a853b6dd/index.html.

² <http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

³ <http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

Conform art. 304 C. pen. din 1968, fapta persoanei căsătorite de a avea relații sexuale afară de căsătorie se pedepsea cu închisoare de la o lună la șase luni sau cu amendă. În zeghe cu infractorul! Sau.... infractoarea!

Ca și în cazul altor infracțiuni, acțiunea penală se pune în mișcare doar atunci când se formulează o plângere penală de către partea vătămată. Vinovatul trebuia să fie chemat în fața justiției doar de către soțul „nevinovat”.

De asemenea, proba adulterului exista doar prin procesul-verbal de constatare (sic!) a infracțiunii flagrante, în stil clasic.

Era necesară prezența martorilor, iar în cazul în care partenerul care a făcut plângere murea, cel învinuit scăpa!

De menționat că infracțiunea nu se lua în considerare, dacă aceasta s-a comis la îndemnul soțului.

„Având inima mărită, are predispoziție pentru adulter” – Constantin Ardeleanu⁴.

Compoziția articolului 304 C. pen., referitor la această infracțiune, nu lasă loc de comentarii! Infractorul trebuia prins și... pedepsit!

Totodată, în conformitate cu noul Cod Civil al României, intrat în vigoare la 1 octombrie 2011, cei care au minim 20 de ani de căsătorie pot cere judecătorilor stabilirea unei rene viagere, a unei sume de bani, pe

care partenerul infidel va fi obligat să o achite lunar, după pronunțarea divorțului.

„Dacă cineva are credință, adulterul nu este păcat” – Martin Luther⁵.

Conform Dicționarului Juridic, adulterul era o infracțiune prevăzută de art. 304 Cod penal (articol abrogat prin Legea nr. 278/2006 – pentru modificarea și completarea Codului Penal, precum și pentru modificarea și completarea altor legi din 4 iulie 2006, Monitorul Oficial 601/2006).

Adulterul consta în fapta unei persoane căsătorite de a avea relații sexuale în afara căsătoriei. De asemenea, nu exista infracțiunea dacă fapta era săvârșită din îndemnul sau cu încurajarea celui alt soț ori dacă viața conjugală era întreruptă în fapt și soții trăiau despărțiți.

De menționat că soțul nevinovat putea cere oricând încetarea urmăririi penale, a procesului sau a executării pedepsei.

Este evident că adulterul adună o serie de atitudini/comportamente, este un veritabil mix de înșelăciune, risc, joacă, curaj, pasiune, aventură (mai ales!) ș.a.

Proporția acestora în ecuația adulterului nu poate fi stabilită decât de către „actorii principali”. Singurul ingredient care lipsește este... rușinea! Fiindcă ea anulează totul!

⁴<http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

⁵<http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

„Unele căsnicii nu rezistă decât cu perfuzii adulterine” – Vasile Ghica⁶

Un titlu din cotidianul Curentul, din 29 septembrie 2002, anunța că „Un sfert din români ar putea face pușcărie pentru adulter”¹

Am fi avut, astfel, niște veritabili infractori ai cearșafurilor! Ce cazier!

Specialiștii în domeniu definesc adulterul⁷ ca „fiind infidelitate conjugală sau evaziune erotico-sexuală extraconjugală, efect al unui complex dual de inadaptare maritală. (...) [adulterul e] o reacție de apărare față de o relație maritală nesatisfăcătoare sau disfuncțională. În mod evident, adulterul unuia dintre soți sau al ambilor este considerat drept un simptom cert al unui deficit interacțional marital a cărui cauzalitate este dată mai ales de inabilități sau erori relaționale determinate de o pluralitate de factori (psihologici, individuali, interpersonali, situaționali, socioculturali)”.

Se vorbește, de asemenea, că „urmare a evoluției rapide a cuplului către noi modele de comportament marital, determinate de factori socioculturali, asistăm la o modificare a atitudinilor și concepțiilor despre adulter, care tind să-i minimalizeze efectele distructive asupra căsătoriei (...) [adulterul e] o posibilă supapă, antidot împotriva constrângerilor și restricțiilor

⁶<http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

⁷ *Familia de la A... la Z*, Iolanda Mitrofan, Nicolae Mitrofan, Editura Științifică, 1991, p.20.

mariajului monogam, fără însă ca prin aceasta să intenționeze distrugerea sau substituirea lui.(...). Unele argumente antropologice arată că idealul monogam nu este o lege universală acceptată de toate societățile, (...) din cca. 185 de civilizații studiate, doar 16% se declară apărătoarele unei stricte fidelități conjugale!”⁸.

Procentul este un indicator cât se poate de neprietenos fidelității!

„Pedeapsă pentru adulterin: să audă aceleași ineptii de la o altă femeie” – Constantin Ardeleanu⁹.

Mai departe, vedem că „indiferent dacă adulterul este simptom sau soluție (remediu) a unui mariaj disfuncțional, el este generat de același complex de inadaptare conjugală. (...) relația adulterină este și ea supusă aceleiași proces de eroziune ca și relația maritală, ceea ce conduce la diluare atunci când monotonia gesturilor stereotipe și „disponibilitatea” noului partener își pierd mirajul inițial”¹⁰.

Deci, ca și mariajul, adulterul are limitele sale!

„Epitaf unui om de afaceri

A plecat din lumea asta,

Cu un gând chinuitor,

Că l-a înșelat nevasta,

⁸ *Familia de la A... la Z*, Iolanda Mitrofan, Nicolae Mitrofan, Editura Științifică, 1991, p.20.

⁹<http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

¹⁰ *Familia de la A... la Z*, Iolanda Mitrofan, Nicolae Mitrofan, Editura Științifică, 1991, p.21.

„Și-n afaceri, și-n amor!” – Constantin Tudorache¹¹.

În context, găsim că „infidelitatea produce o serie de distorsiuni în conduita de rol și mai ales în climatul socioafectiv conjugal, dintre care amintim exacerbarea reacțiilor de gelozie, ostilitate și ranchiună, a șicanelor reciproce (...). Partenerul «trădat» dezvoltă deseori stări depresive care îl împiedică să-și îndeplinească celelalte sarcini de rol familial, sau trăiește într-o stare de stres continuu, care îi alimentează agresivitatea, plâsmuirea unor răzbu-nări psihologice dintre cele mai absurde etc.(...) Tensiunea afectiv – negativă de mare intensitate, dublată de anxietate, de abandon și sentimente de eșec, care îi alimentează «gelosului» revendicările și ostilitățile.(...) Urmările infidelității sunt diverse, pornind de la dezorganizări grave și chiar definitive ale familiei, până la «reînnodări» spectaculoase ale cuplului disfuncțional, care vădesc forța de regenerare a interacțiunii maritale”¹².

Ce se întâmplă în interiorul unor astfel de familii nu e greu de presupus! Realitatea demonstrează, însă, că cele mai dure consecințe se răsfrâng, în mod nemeritat, asupra copiilor! Greu sau deloc reparabile!

Concluziile specialiștilor mai arată că „în familia monogamă, relația

adulterină este lipsită de sensul creației interpersonale pozitive complete. De cele mai multe ori, adulterul conduce la accentuarea deficitului adaptativ, subminând resursele și motivațiile de coevoluție maritală.(...) Puține sunt cuplurile în care valența «reparatorie» a experienței infidelității este recunoscută ca un mijloc de restruc-turare și echilibrare a propriei relații”¹³.

Este evident că, pentru anumite societăți, adulterul constituie o provocare la adresa culturii, pentru altele, însă, reprezintă doar un fapt banal, admis, integrat, care nu atrage atenția, în mod deosebit, și nici consecințe sociale aferente.

„Adulterul începe prin ochi, dar se săvârșește în altă parte...” – George Budoï¹⁴.

Astfel, putem vorbi de adulter între banalitate și fapt social, între mirare și normalitate, între emancipare și conservatorism. Oricum ar fi, adulterul implică, în mod clandestin, sexualitatea. Aici rezidă condiția lui!

În mod evident, folclorul nostru popular nu putea scăpa ocazia de a taxa adulterul:

„Ion se află pe patul de moarte.
Maria este lângă el. Ion o întreabă:
– Tu Marie, m-ai înșelat vreodată?
Maria spune:

¹¹ <http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

¹² *Familia de la A... la Z*, Iolanda Mitrofan, Nicolae Mitrofan, Editura Științifică, 1991, p.20.

¹³ *Familia de la A... la Z*, Iolanda Mitrofan, Nicolae Mitrofan, Editura Științifică, 1991, p.20.

¹⁴ <http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

– loane și-aș răspunde, da' dacă nu mori?!”

Fără comentarii!

Sigur că se pot naște întrebări de genul: cât de predispusă este o comunitate la adulter? Care e barometrul care ne-ar putea orienta în acest sens? Etc.

De mirare este, însă, faptul că au trebuit să treacă aproape 17 ani de la evenimentele din decembrie 1989, pentru ca această *infrațiune* să fie abolită din Codul nostru Penal!

[Adulter] „Manevră-ntrucâtva originală

De-ați menaja perechea conjugală” – Constantin Sachelaride¹⁵.

Interesant de stabilit ar fi numărul celor care au fost condamnați în România, în toată această perioadă, potrivit prevederilor art. 304 din Codul Penal. Și, mai ales, câți dintre ei cu executare!

Conform *Dexonline*, fidelitatea este definită ca 1. Statornicie în convingeri, în sentimente, în atitudini etc. și: credință, devotament. 2 loialitate conjugală. (...)

Este cât se poate de clar că adulterul atacă fidelitatea și, încă din start, o distruge. Cum ar arăta, oare, în zilele noastre, o... Bursă a fidelității?! Dar una a... infidelității?! În timp ce studiile vorbesc în atare situații de „dezorganizări grave” ale familiei, adulterinul se *organizează, atacă și creează...* relația adulterină.

¹⁵ <http://subiecte.citapedia.ro/despre.php?s=adulter>.

„Adulterul este o împerechere clandestină între zilele cu soț, și zilele fără” – Octav Bibere¹⁶.

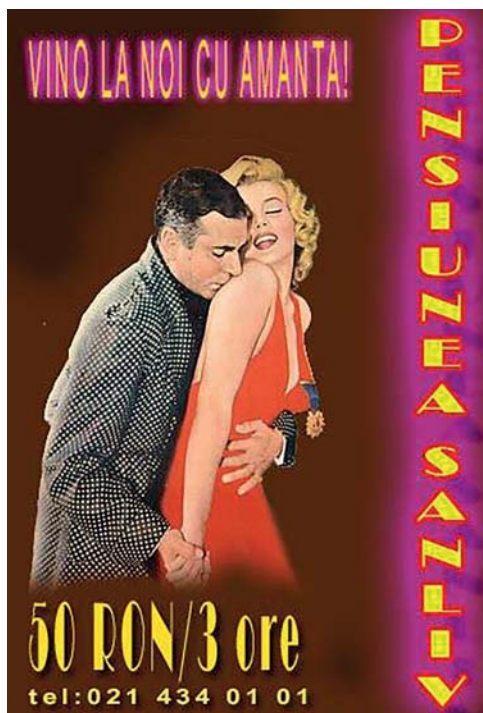
Pe de altă parte, este demn de remarcat că adulterul se dezvoltă *ascuns*, ceea ce mărește suspansul și îi dă o forță de întreținere deosebită. Partenerii își pun în joc măiestria, pentru a crea și, mai ales, pentru a întreține o astfel de relație, ceea ce implică anumite abilități și, totodată, dispoziții.

Avem, fără nicio îndoială, victime și, deopotrivă, agresori. În fapt, se creează o altă realitate. Ca atare, „*ieșirea la lumină*” se poate dovedi distructivă măcar pentru unul dintre ei (spre deliciul psihologilor, chemați să consilieze sau, în ultimă instanță, al avocaților, chemați să întocmească actele pentru divorț).

Putem vorbi de o bogată cazuistică în domeniu. Există, fără niciun dubiu, un *miraj* al adulterului. Fie că ne place sau nu, subiectul nu poate fi ocolit. Unii, destui, consideră că e doar o problemă de acceptare. De amintit că „în epoca napoleoneană – drepturile femeii au fost mult reduse, soțul putea cere divorțul invocând adulterul soției, dar ea n-ar fi putut să dea divorț decât în cazul în care soțul și-ar fi adus concubina în casa comună. *Mai mult, dacă era vinovată de adulter, ea era pasibilă de doi ani de închisoare, în timp ce bărbatul era scutit de orice*

¹⁶ <http://subiecte.citapedia.ro/despre.php?s=adulter>.

pedeapsă”.¹⁷ Egalitate totală! De remarcat că, potrivit unui site românesc¹⁸, o pensiune din București își ademenește clienții cu un afiș care, nici mai mult, nici mai puțin, susține... infidelitatea: „Vino la noi cu amanta”. Adio, articol 304 C. pen.!

Afiș publicitar¹⁹

Evoluția acestui fenomen, al adulterului, recunoscut și, mai ales, catalogat o bună perioadă din istoria noastră drept *infrațiune*, ar trebui să-i preocupe atât pe istorici, cât și pe sociologi, psihologi, medici, juriști, jurnaliști, dar și, totodată, întreaga noastră societate, destul de critică la tot felul de transformări.

„Adulterul – singurul motiv pentru un divorț în New York – nu este o motivație a divorțului în California. De fapt, în sudul Californiei, adulterul este un motiv pentru căsătorie” – Allan Sherman²⁰.

Fără nicio îndoială, istoria de care vorbim a fost/este, uneori, tragicomică cu noi!

¹⁷ Florin Druță, *Psihosociologia familiei*, Editura Didactică și Pedagogică, RA, București, 1998, pp.226-227, după J. Commaile, P. Festy, *Le Divorce en Europe occidentale*, I.N.E.D., Paris, 1983, p.88, pp.29-30.

¹⁸ Metropotam.ro.

¹⁹ Sursă imagine: <http://metropotam.ro/Lazi/pensiunea-din-bucuresti-care-sustine-infidelitatea-vino-la-noi-cu-amanta-art4257358084/>, accesat la 11.02.2020.

²⁰ <http://subiecte.citatepedia.ro/despre.php?s=adulter>.

Eveniment

Centenar Ioan Paul al II-lea (1920-2005). Un Papă pentru mileniul al III-lea

Nicolae MAREȘ

În calitate de diplomat la Varșovia – spre sfârșitul anilor '70 ai secolului trecut – pot afirma că am întâlnit intelectuali polonezi, mai ales printre cei din Cracovia, care sperau ca sacerdotul acestei urbe, Karol Wojtyła, să ajungă Papă. Motivația lor: înaltă cultură, solidă pregătire teologică și intelectuală, devoțiune și o charismă ieșită din comun. Nu mi-a trecut însă prin gând că a venit timpul înfăptuirii dezideratului respectiv. De altfel cine bănuia aceasta?

Numai după ce s-a arătat înălțat agale deasupra Capelei Sixtine spre ceruri vâul de fum alb, cardinalul cel mai în vârstă – participant la conclavul respectiv – a vestit lumii întregi *urbi et orbi* știrea aproape incredibilă: **Habemus papam Carolum Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinalem Wojtyła... Joannem Paulum Secundum!**...

Mă aflu prea mult sub imperiul știrilor pe care mijloacele de comunicare în masă le transmiteau de la Roma, în

sensul că, în continuare, tot cardinalii italieni aveau cele mai mari șanse de a fi aleși în jilțul Sfântului Petru, încât abia mai târziu mi-a fost dat să aflu că viitorul Suveran Pontif cu greu a ajuns la conclav, deoarece i s-ar fi defectat autoturismul cu care se deplasa spre casă, ajungând până la urmă cu „autostopul” la domiciliu. Mai mult, a fost pus în pericolul de a nu ajunge nici la Roma, deoarece ziua plecării coincidea cu cea a „audiențelor generale” prevăzute a se ține la Arhiepiscopia cracoviană. La acestea „s-a prezentat o femeie simplă, plângându-se că i-a dispărut pisica. „Ajutați-mă, părinte cardinal, să o găsesc, că altfel mor de inimă rea!” Pus în situația delicată de-a o avea pe „conștiință”, dacă îi refuza ajutorul, și mai ales de a pierde avionul, mitropolitul a luat-o pe femeia necăjită în mașina care îl aștepta la scară, hotărând să treacă pe la vecinii ei, de la care să recupereze pisica, și de acolo, cu o mică întârziere, avea să ajungă la aeroport. Presa a scris

mult, la vremea respectivă, despre întâmplarea cu „bătrâna și pisica”!

1978 – ANUL CELOR TREI PAPI

Revenind la alegerile din acel an 1978 – denumit și „anul celor trei papi”, – s-a spus că, după trei runde indecise în care „bătălia” pentru alegerea capului Bisericii Catolice s-a dat între doi candidați italieni, reprezentând curentele opuse din sânul Bisericii, respectiv între liderul conservator și cel progresist, deci între Giuseppe Siri și Giovanni Benelli, propuneri care s-au blocat până la urmă reciproc; partizanul alegerii lui Karol Wojtyła ar fi fost cardinalul austriac Frantz König. Acesta i-ar fi mobilizat de partea sa pentru a vota în favoarea cardinalului Cracoviei și pe cardinalii germani. Cu toții au acționat, printre cei indeciși, încât în după-amiaza celei de-a treia zi, avându-l de partea lor pe cardinalul de Chicago (de origine poloneză - Krol), pe cardinalul Argentinei, pe cel din Benin și pe prietenul său de la Vatican II, pe cardinalul Ratzinger, au tras balanța de partea lor.

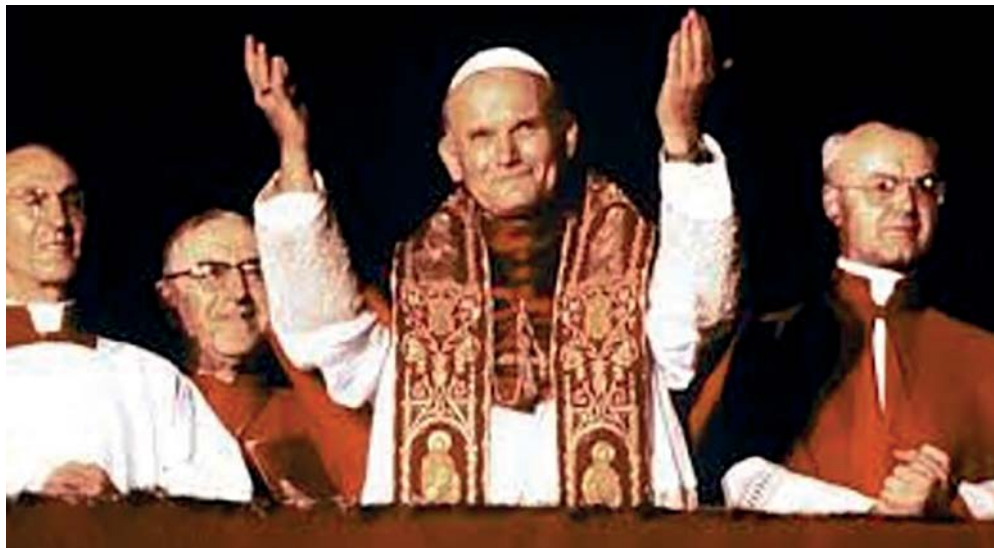
Înaltul prelat austriac avea convingerea fermă că, în condițiile date, „Biserica trebuie condusă din Europa de Est”. În plus, Frantz König nutrea o stimă și o simpatie deosebite pentru cardinalul de Cracovia, pe care îl cunoscuse destul de bine de-a lungul anilor, apreciindu-l drept: „minunat și curajos”.

În momentul în care 99 dintre cele 111 voturi au fost atribuite cardinalului polonez, primul care l-a felicitat pe noul Papă a fost **Frantz König**, căruia Karol Wojtyła i-ar fi răspuns: „Părinte cardinal, e *vina* Dumneavoastră...”

Mitropolitul Cracoviei și-a exprimat acordul în legătură cu voința Conclavului, numai după o discuție avută între patru ochi cu primatul polonez Stefan Wyszyński, cel din urmă fiind cel care l-a convins în mod hotărât că trebuie să accepte înalta demnitate — „**pentru Polonia**”!

Merită să subliniem încă o dată că în cercurile înalților prelați Karol Wojtyła, cardinalul de Cracovia, se impusese prin charisma sa deosebită, apreciat a fi un intelectual de rară finețe, cu o bogată cultură și cunoașterea largă a tuturor aspectelor ce frământă lumea contemporană; intervențiile sale în timpul Conciliului Vatican II pe tema ecumenismului, a libertății religioase, precum și la redactarea Constituției *Gaudium et spes* au fost de-a dreptul remarcabile. Acestea au fost adevărata trambulină care l-a lansat, lucru despre care s-a uitat mai apoi.

În acest context, merită să amintesc că alegerea mitropolitului cardinal al Cracoviei pe tronul papal a fost intuită chiar de predecesorul său, Ioan Paul I. În timpul unui mic dejun, la o lună după alegerea sa în jilțul petrin, așadar cu trei zile înainte de trecerea neașteptată în lumea celor drepți, Pontiful ar fi spus: cel mai demn de a fi ales era cel care stătea în fața mea

Prima apariție publică în calitate de Episcop al Romei

În timpul conclavului. Acesta era cardinalul Wojtyła, arhiepiscopul Cracoviei.

REAȚIA ÎNȚELEAPTĂ A DIPLOMAȚIEI ȘI A LIDERILOR DE PARTID ȘI DE STAT POLONEZI

Știrea că un polonez a fost ridicat pe tronul papal a electrizat pur și simplu întreaga Polonie, mai ales că țara trecea la vremea respectivă printr-o pasă destul de grea: datorii de peste 47 de miliarde de dolari față de străinătate, constituirea KOR-ului (Comitetul de Apărare a Muncitorilor), după condamnările care au avut loc în urma grevelor din 1976 de la Radom și Ursus etc.

NU VĂ TEMEȚI!

Cu siguranță autoritățile comuniste de la Varșovia, cu o față mult mai umană decât cele bucureștene, moscovite sau din altă parte, cu o cunoaștere de departe mai bună a Cetății Eterne, au trecut și ele printr-un șoc. Aceasta pe fundalul disputelor de ani și ani pe care le avea guvernul cu episcopatul pe diverse teme.

Se va dovedi totuși că Pronia cerească va fi de partea Poloniei în acele vremuri, iar mințile ideologilor înfierbântați se vor lumina destul de repede, imediat ce au citit telegramele confidentiale expediate de Ambada poloneză de la Roma, cu data de 17 octombrie, ora 9.10, semnate de ambasadorul Stanisław Trepczynski, un diplomat cu deosebită credibilitate în cercurile politice, pe care

I-am cunoscut foarte bine (fost secretar personal al lui Gomulka), adjunct al ministrului afacerilor externe, dar și președinte al Sesiunii Generale a ONU la începutul deceniului al șaptelea. În depeșa adresată de acesta membrului Biroului Politic, Stanisław Kania, și ministrului afacerilor externe, Emil Wojtaszek, a subliniat, fără echivoc, că alegerea făcută va duce la întărirea poziției Poloniei pe arena internațională, iar ceea ce se petreceuse la Roma în seara precedentă „are o dimensiune istorică”. Și – istoria ne-a dovedit-o, din plin, că a avut mare dreptate. Alegerea respectivă a pus o piatră solidă la temelia raporturilor destul de crispate între Polonia și Sfântul Scaun, cu momente care au mers până acolo încât înalți ierarhi polonezi nu primeau vizele autorităților pentru a efectua vizite la Sfântul Scaun. Este meritul diplomaților polonezi de la Roma care au prognozat evoluții pozitive în poziția viitoare a Vaticanului față de Polonia, de vreme ce aceasta avea la Sfântul Scaun un Papă polonez. Mai mult, „creșterea, în continuare, a prestigiului Poloniei în Italia și în lume”, în conjunctura nouă. Totodată, ei au cerut centralei transmiterea de urgență a unui cald mesaj de felicitare din partea autorităților superioare poloneze, precum și participarea la un nivel înalt la ceremoniile de încoronare. A fost, așa cum clar rezultă din schimbul de telegrame confidentiale, care a urmat între Varșovia și misiunea diplomatică de la Roma,

un moment care nu s-a irosit, iar aceasta a constituit **imbolul** care a plămădit climatul propice al apropierii dintre autoritățile de stat poloneze și propria Biserică și – de acum înainte – de Cetatea Eternă pe care o tratase cu atâta ostilitate, la unison cu toate celelalte țări socialiste.

Polonia a hotărât participarea la ceremonia de încoronare a unei delegații în frunte cu președintele Consiliului de Stat al Poloniei, academicianul Henryk Jablonski, un intelectual rasat și credibil. Primirea acestuia în audiență de către Papă, implicarea în toate manifestările, la sugestia ambasadei polone, a episcopului Casarolli, care, la rândul său, își face printre primii intrarea la noul Suveran Pontif, sunt momentele fericite pentru care cei doi demnitari se pot mândri. Aflăm - din depeșele schimbate – că Papa a fost sincer mișcat de mesajul primit de la Varșovia și personal a redactat, imediat, răspunsul convenit, fiind primul expedit de Sfântul Scaun din cele câteva sute primite chiar înainte de încoronare.

Momentul creat va fi folosit, așa dar, de autoritățile poloneze în mod exemplar. Îmi vin în gând versurile lui Adam Mickiewicz din epopeea națională *Pan Tadeusz*: „*Avut-am parte de-un an minunat/ Că și-azi poporul-i zice: Anul îmbeșugat!*”.

I-am simțit din plin pe polonezi în acele momente: trăiau de la mic la mare nu doar bucuria, ci euforia unei împliniri neașteptat de mari prin

punerea în față pe scena lumii a națiunii lor. Procesul fastuos de încoronare, transmis în toată lumea de posturile de televiziune, alocuțiunea rostită cu atâtea trimiteri la istoria și cultura Poloniei (în genul celei descrise de

noi la întronarea ca episcop la Wawel în 1963), presărată cu citate din Mickiewicz și Sienkiewicz, i-a înaripat pe conașionalii Suveranului Pontif. Și a venit, în același timp, ca o salvă, chemarea:

Primirea de către Pontif a diplomatului – scriitorului Nicolae Măreș, autorul articolului (Vatican 26 februarie 1993)

REÎNNOIREA BISERICII

„Nu vă temeți! Deschideți, deschideți larg ușile lui Hristos! Deschideți porțile puterii lui izbăvitoare, deschideți-i granițele statelor, sistemele economice și politice, sferile largi ale culturii, civilizației și dezvoltării. Nu vă temeți!”

Nu numai polonezii, pentru care noul Papă se va manifesta precum Moise, dar întreaga lume a simțit un suflu nou. Din plin îl va resimți, în primul rând, Vaticanul. Adoptând numele predecesorilor săi direcți: Ioan al XXIII-lea și Paul al VI-lea, Karol Wojtyła, de-acum Ioan Paul al II-lea, își propune să continue opera de reînnoire a Bisericii declanșată de Conciliul Vatican II. Mai mult, a impus încă de la început un stil nou de manifestare. Mesajul era cât se poate de clar: se impune a fi deschise larg ușile libertății și demnității umane. Exista în această direcție și actul semnat în 1975 la Helsinki, inclusiv coșul trei impus în negocieri de americani. Această deschidere devenea, pentru toți cei care aveau și au avut ochi să vadă și urechi să audă, un mesaj peren, inclusiv pentru mileniul al treilea.

Nu cunoaștem care a fost reacția intimă a lui Ceaușescu la vestea că un Papă polonez se instalează pe scaunul pontifical. Ștefan Andrei i-a propus să adreseze o telegramă de felicitare. Aceasta a fost însă pur formală. Textul îi descalifică pe toți cei care au redactat formularea respectivă, fraze

serbede care de fapt nu exprimau nimic. Răspunsul a fost pe măsură.

La propunerea Departamentului cultelor delegația care s-a deplasat la ceremonie, la Roma, a fost formată din arhiepiscopul Banatului, ÎPS Nicolae Corneanu, și episcopul de Alba Iulia.

Înaltul Ierarh român, un Om cult de mare blândețe sufletească, pe care l-am cunoscut prin anii '92-'93, mi-a mărturisit trăirile impresionante pe care le-a încercat, spectacolul măreț al întronării. Probabil l-a păstrat multă vreme în inimă și de acolo i s-au tras și ponoasele îndurate, urmare a apropierii inacceptabile dovedite față de catolicism.

Se pare că toți ceilalți lideri comuniști au avut reacții de mare neîncredere față de noul Pontif, mai ales Leonid Brejnev, care l-ar fi atenționat pe Edward Gierek să fie atent cu manifestările noului Papă. Aceasta a determinat conducerea Ministerului de Interne polonez să redacteze o informare cu privire la personalitatea lui Karol Wojtyła, document ajuns la Berlin în limba rusă (probabil că a fost transmis tuturor țărilor membre ale tratatului de la Varșovia), la o lună de la istorica alegere. Informarea respectivă a fost găsită în arhiva STASI, fiind integral publicată de magazinul polonez „Polityka”, abia la 14 octombrie 2000. În arhiva MAE român nu l-am găsit. S-ar putea să fie în arhiva fostului CC al PCR.

O CARACTERIZARE VERIDICĂ A CARDINALULUI POLONEZ AJUNS ÎN JILȚUL PETRIN

După ce în scrisoarea amintită i se prezintă în mod succint viața și activitatea înaltului ierarh, în primul rând ca lider spiritual, dar și ca interlocutor valabil pe arena internațională prin contactele numeroase pe care le avea cu personalități ale Bisericii, politicieni și diplomați, subliniată fiind și „participarea activă” la lucrările Conciliului Vatican II, cei care au redactat și aprobat documentul nu evită să menționeze că fostul Cardinal dispune, ca orator, de o capacitate rară de a vorbi în fața maselor largi, plăcându-i aplauzele. „Nu pierde nicio ocazie de a vorbi cu credincioșii, de aceea contactele sale cu populația au fost destul de frecvente și largi. În rândul clerului s-a bucurat de simpatie și respect. În cercurile Vaticanului și ale Episcopatului polonez a fost considerat drept una dintre cele mai proeminente personalități”.

A fost caracterizat - în documentul la care ne referim - ca „un om modest și echilibrat, pe care bunurile materiale puțin l-au interesat. În schimb, l-au interesat mai mult filosofia, psihologia și științele naturale. Stăpânește perfect limbile latină, engleză, franceză, germană, spaniolă și italiană. Cel mai mare model al vieții sale este episcopul martir Stanisław Szczepanowski (...)”. (Sfântul Stanisław – despre care a scris un poem cunoscut cititorilor polonezi și români - N.M.)

Dintr-un sondaj efectuat la începutul mileniului al III-lea de Institutul Central de Cercetare a Opiniei Publice din Polonia, cu o majoritate covârșitoare de 97%, a rezultat că cea mai de seamă personalitate din istoria Poloniei este Ioan Paul al II-lea, pe locul doi situându-se Stefan Wyszyński, iar pe al treilea, Józef Piłsudski. Printre evenimentele principale din ultimul secol, societatea poloneză a apreciat atunci că acestea ar fi: înlăturarea comunismului, alegerea cardinalului Karol Wojtyła - Papă și cucerirea independenței în 1918. Evenimentul din urmă a avut loc cu implicarea lui Piłsudski. În anii următori, Mareșalul Piłsudski, făuritorul statului polonez modern, va trece pe locul al doilea.

Portretul politic al cardinalului Wojtyła este foarte complicat de pus în pagină, se mai arată în documentul transmis de Varșovia „aliaților” socialiști. S-a relevat că este un anticomunist hotărât și, în același timp, el a afirmat că orânduirea socială socialistă a adus poporului polonez și o seamă de soluții pozitive. În timpul activității sale în Polonia a atacat autoritățile Republicii Populare Polone, condamnându-le pentru limitarea drepturilor cetățenești ale catolicilor, ateizarea societății și negarea rolului Bisericii în dezvoltarea culturii. Wojtyła a criticat ideea conducerii colective, considerând-o drept „centralism socialist”. El a arătat că aceasta limitează independența persoanei, forțând societatea să îndeplinească tot

felul de obligații, în timp ce legislația statului nu garantează o libertate deplină. Wojtyła a acordat sprijin moral grupărilor antisocialiste. Cu unii activiști antisocialiști a menținut contacte personale. Grupările antisocialiste din Polonia își pun speranțe că Biserica va fi ajutată de noul papă.

Se mai sublinia că, potrivit lui Wojtyła, sarcina Bisericii este de a contracara ateizarea prin indicarea amenințărilor la care duce și prin amintirea drepturilor cetățenești. I-a îndemnat pe clerici să ceară fără preget, prin petiții, delegații, scrisori etc., construirea de noi biserici, în primul rând în noile cartiere urbane, cât și acordarea de aprobări pentru ținerea unor acțiuni de masă bisericești.

În timpul vizitei delegației Vaticanului în Polonia, Wojtyła a încercat să demonstreze că cea mai mare piedică în normalizarea raporturilor dintre stat și Biserică este cauzată de faptul că autoritățile refuză satisfacerea cererii Episcopatului privind libertatea credinței și dreptul Bisericii de a-și răsfărânge influența asupra vieții poporului.

Relevând că alegerea sa în fruntea Bisericii Universale este expresia dorinței preoțimii de a avea un papă care să întărească Biserica din punctul de vedere al disciplinei teologice și pentru a realiza cu consecvență directivele Vatican II, documentul consideră că noul Suveran Pontif va avea o politică stabilă și va opri dezvoltarea unor tendințe reformatoare în Biserică.

Informatorii polonezi nu s-au sfiit să afirme că trebuie avută în vedere poziția dură a Vaticanului față de țările socialiste, aceasta fiind condusă de acum de un om care cunoaște din proprie experiență problematica Bisericii din Polonia și care va folosi această capacitate a sa în practică. Problema drepturilor omului o va aborda în spiritul lui Carter, dispunând de capacitatea de a-și atrage de partea sa populația, știind să adopte în această direcție tactica corespunzătoare.

Este uriaș materialul de reflecție pe care îl lasă posterității Papa Ioan Paul al II-lea, în toate domeniile vieții. Identificându-se cu Biserica Universală, printr-o activitate neobosită pusă în slujba credincioșilor, Suveranul Pontif a adus o contribuție inestimabilă la îndepărtarea răului, atunci când acesta se identifica cu ideologia comunistă sau cu regimurile dictatoriale; a militat ca nimeni altul pentru eliminarea multor anacronisme caracteristice secolului XX. Într-o lume a globalizării, Papa și-a asumat misiuni globale pe calea dialogului creștin. În acest context, a prefigurat că „sunt pe cale să apară modele de gândire etică ce derivă din fenomenul însuși al globalizării și poartă pecetea utilitarismului”. A subliniat că valorile etice nu pot fi dictate de inovațiile tehnologice, de tehnică sau de eficiență; ele se bazează pe însăși natura persoanei umane. „Etica nu poate fi justificarea sau legitimarea unui sistem, ea trebuie să fie mai degrabă apărarea a tot ceea ce este

uman în orice sistem”. Într-o lume bipolară, plină de contradicții, Sfântul Ioan Paul al II-lea s-a dovedit a fi un cârmaci înțelept, care a condus cu înțelepciune și prudență barca credinței pe o mare dintre cele mai furtunoase. Marele Pontif nu a căutat să obțină, precum politicienii vremelnici la cârma unor state, voturi în plus pentru a se distanța de adversari, dimpotrivă, a căutat să redea demnitatea cuvenită omului, amintindu-le liderilor politici, și nu numai acestora, de necesitatea respectării drepturilor individului. Timp de aproape 10 mii de zile ale magisteriului petrin, Papa Wojtyła a demonstrat și a militat ca Biserica să devină garantul implementării acestora, considerând că aceasta este menirea ei ca instituție chemată de Dumnezeu să apere dreptatea și pe cel slab, precum și valorile biblice incontestabile. Sunt numeroase dovezile și faptele prin care Sfântul Părinte a arătat lumii întregi că iubește România – „Grădina Maicii Domnului” – locul în care „a trecut pragul speranței”, și pe români.

VA AVEA „ÎN COASTĂ” UN SPION GERMAN/RDG-IST/

De decenii bune de la redactarea informării respective, care a înfiorat pe mulți dintre adversarii săi, atât din fosta Republică Democrată Germană, care îi va infiltra un spion aproape de intimitatea sa, cât și pe liderii de la Kremlin și Sofia, unde s-au urzit planurile legate de lichidarea fizică a

Episcopului Romei, prin organizarea cunoscutului atentat din 13 mai 1981, nu putem spune că adversarii au rămas indiferenți față de persoana marelui Pontif.

LIDER DE NECONTESTAT AL CONTEMPORANEITĂȚII

Care au fost motivele și mobilurile, prin ce s-a impus din primul moment acest Papă nou din Răsărit, asupra căruia omenirea și-a ațintit cu atâta speranță privirea? Până la alegere, la cei 58 de ani ai săi, Ioan Paul al II-lea se remarcase prin vitalitatea sa molipsitoare, printr-o experiență de viață deosebită, printr-o cultură de mare cuprindere, printr-o cunoaștere nemijlocită a problemelor cu care se confrunta lumea puternic divizată după război în cele două blocuri și, nu în ultimul rând, prin demersuri care vor încerca să răspundă imediat la toate sfidările sfârșitului de secol și începutul unui nou mileniu. Și nu au fost deloc puține!

AVOCAT AL DREPTURILOR OMULUI VERSUS CĂDEREA UNOR DICTATURI

Puțini cunosc – mai ales cei de pe continentul european – că, în afara căderii comunismului, Papa Ioan Paul al II-lea s-a implicat personal în lupta pentru apărarea drepturilor omului, contribuind la căderea dictaturilor din Haiti, Chile, Paraguay, Filipine etc.

Astfel, în perioada 2-10 martie 1983, Papa Ioan Paul al II-lea a întreprins cea de a 17-a vizită apostolică la Lisabona (Portugalia) și în America Centrală (Costa Rica, Nicaragua, Panama, Salvador, Guatemala, Honduras, Belize și Haiti).

În Haiti a ajuns la 9 martie 1983. Țara era condusă de Jean-Claude „Baby Doc” Duvalier. Criticând în discursul său sărăcia țării, Papa s-a adresat direct dictatorului și soției sale, Michèle Bennett, în fața unei mari mulțimi, spunând: „Țara Dumneavoastră este frumoasă, bogată în resurse umane, dar creștinii nu pot să rămână indiferenți în fața nedreptății, excesivei inegalități, a degradării calității vieții, a mizeriei, foamei și fricii în care trăiesc majoritatea celor de aici.” Auditorului i-a vorbit atât în franceză, dar și în creolă /atenție în ce limbă!/, accentuând în predica sa asupra drepturilor omului, de care sunt lipsiți majoritatea celor din Haiti, respectiv: „posibilitatea de a mânca suficient, de a fi îngrijiți în caz de boală, de a găsi o locuință, de a studia, de a depăși analfabetismul, de a găsi un loc de muncă în raport cu pregătirea fiecăruia și plătit adecvat – iată ce înseamnă o viață omenească adevărată pentru bărbați și femei, pentru tineri și bătrâni”.

Chiar înainte de a pleca din Haiti, Papa a spus: „Ridicați-vă fruntea, fiți conștienți de demnitatea voastră de oameni, sunteți creați după chipul și asemănarea lui Dumnezeu...”

După vizita Papei, aceste fragmente din discursul său au fost citate frecvent de opoziție. Vizita sa a inspirat proteste vehemente în Haiti împotriva dictaturii Duvalier. Un număr de 860 de preoți catolici și lucrători ai Bisericii au semnat o declarație susținând implicarea Bisericii în activități în folosul săracilor. La trei ani după vizita Papei, în 1986, dictatorul Duvalier a fost răsturnat de la putere în urma unei revolte populare.

În ceea ce privește succesiunea evenimentelor legate de căderea dictaturii lui Augusto Pinochet din Chile, totul a plecat de la îndemnul adresat celor 33 de episcopi de a se implica *direct* în instaurarea democrației, *nu doar prin rugăciuni*. Totodată, personal, Pontiful i-a cerut lui Pinochet să demisioneze și să transfere puterea autorităților civile. Se știe că dictatorul a căzut în urma unui referendum național organizat în 1988, la un an după vizita Papei în această țară. Acesta ar fi declarat că, în calitatea lui de catolic, „a ascultat și a acceptat ceea ce i-a spus Papa și astfel a început procesul de schimbare a conducerii țării”. Nu în ultimul rând Pontiful și-a manifestat direct susținerea față de „Vicariatul Solidarității” (organizație pro-democrație și anti-Pinochet), condusă de Biserică, subliniind faptul că „Evanghelia îndeamnă fără preget la respectarea drepturilor omului”. Se remarcă unele similitudini cu procedurile care vor avea loc Polonia.

Pontiful a chemat la rugăciune pentru „pace și dreptate în Chile” și n-a ezitat să se întâlnească cu grupările scoase în afara legii de Pinochet.

Episcopul Carlos Camus, unul din cei mai înverșunați critici ai dictaturii Pinochet, a spus: „Sunt profund emoționat că păstorul nostru ne susține în totalitate. Niciodată, nimeni nu va mai îndrăzni să spună că ne amestecăm în politică atât timp cât apărăm demnitatea umană”.

Și a mai adăugat: „*Nici o țară pe care a vizitat-o Papa nu mai rămâne aceeași la plecarea lui. Vizita Papei este o misiune, un catehism social extraordinar, iar prezența lui aici rămâne un punct de cotitură în istoria chiliană*”.

DEMOLATOR AL RĂULUI

În ceea ce privește căderea dictaturii paraguayene, se știe că între 7-19 mai 1988, Papa a efectuat o vizită pastorală în Uruguay, Bolivia, Paraguay și Peru. Căderea dictaturii generalului Alfredo Stroessner din Paraguay s-a produs la un an după această vizită. În cursul întâlnirii private cu dictatorul, Papa Ioan Paul al II-lea i-a spus: „Politica are o dimensiune etică fundamentală, fiindcă mai înainte de toate reprezintă un serviciu adus omului. Biserica poate și trebuie să reamintească tuturor oamenilor – și în special celor aflați la guvernare – de îndatoririle pe care le au pentru binele întregii societăți. Biserica nu

poate fi izolată în templu, așa cum nici conștiința omului nu poate fi izolată de Dumnezeu.”

La mitingul desfășurat pe stadionul de la Asunción, Papa a fost întâmpinat cu strigătul: „Oamenii sunt oprimați!” Ulterior, în timpul Liturghiei, Papa a criticat regimul pentru aducerea în stare de sărăcie a agricultorilor și creșterea șomajului. Papa s-a întâlnit, de asemenea, cu reprezentanții opoziției, deși Alfredo Stroessner a încercat să îl împiedice. În fața diplomaților străini acreditați la Asunción, Papa Ioan Paul al II-lea s-a adresat președintelui, spunând: „Respectul pentru drepturile omului, așa cum se știe, nu reprezintă o problemă de conveniență politică, ci derivă din demnitatea persoanei în virtutea condiției sale de creație a Domnului chemată pentru un destin transcendent”. Un an mai târziu, în 1989, Alfredo Stroessner a fost destituit în urma unei lovituri de stat.

Și vizitele Pontifului în Filipine, țară cu aproape 70 milioane de locuitori (90% - creștini), au dus la căderea dictatorului Ferdinand Marcos. Ioan Paul al II-lea a vizitat de două ori țara (1981 și 1995). Cu un an înainte de ultima vizită a Papei, dictatorul a încercat să confere o aparență democratică regimului său, abolind legea marțială, dar a continuat politica de asasinate, răpiri și arestări împotriva opozanților politici. Aici era îndeobște cunoscut faptul că mita, corupția, fraudarea din tezaurul țării au adus dictaturii sale

supranumele de „kleptocrație”. Concomitent, s-a adâncit sărăcia și a fost escaladată violența. Papa i-a beatificat pe Lorenzo Ruiz de Manila (martir, torturat și ucis în Japonia din ură față de credință în 1637) și pe alți martiri la 18 februarie 1981, iar la 21 februarie a vizitat lagărul de refugiați instituit în urma conflictului din Indochina, unde a celebrat Sfânta Liturghie accentuând asupra respectării drepturilor omului. La cinci ani după vizita Papei, dictatorul Ferdinand Marcos a fost înlăturat de la putere (<http://lumea.catholica.ro/2014/04/cine-este-pa-pa-ioan-paul-al-ii-lea-ii/>).

PĂSTOR DE FORȚĂ DAVIDIANĂ

Personal, l-am apreciat ca un mare păstor, ca pe un intelectual de o forță davidiană (cf. Nicolae Maresș *Ioan Paul al II-lea - Un Papă sfânt*, Editura Curtea Veche, 2009; ibidem *David și Păstor*, Editura Fundației România de Măine, București 2005). Aproape în unanimitate vaticanologii au relevat capacitatea sa de politician, de stea mediatică, chiar de manager al Vaticanului (cf. George Weigel, *Martor al speranței – Biografia Papei Ioan Paul al II-lea, 1920-2005*, Ed. Galaxis Gutemberg, 2007).

A fost de la început cât se poate de evident pentru toate cancelariile politice, dar și pentru mase largi din lumea întreagă că, prin abordarea directă și curajoasă a tuturor frământărilor din acele decenii, printr-un stil apropiat, cu adevărat creștin, Papa Ioan Paul al II-lea devine în foarte scurt timp liderul de necontestat al contemporaneității. Cunoașterea a 11 limbi străine i-au facilitat dialogul direct cu mase largi de interlocutori de pe toate meridianele, iar dorința de comunicare și de apropiere față de credincioși nu a avut margini.

Apreciind valențele mass-media în comunicarea pe scară globală, Suveranul Pontif atrage aceste mijloace de partea sa și le ia drept a l i a t al său. Fără preget, acordă interviuri, se pronunță în toate problemele ce frământă Biserica și omenirea. Papa Ioan Paul al II-lea va deveni unul dintre cei mai mari misionari ai Bisericii Universale, un adevărat Papă pelerin. Ajunge, în scurt timp, cea mai apreciată autoritate morală a vremurilor noastre.

Nimeni altul decât Joaquin Navarro Valls, fostul purtător de cuvânt al Vaticanului, a scris clar și răspicat: „Comunismul a căzut din următoarea cauză: conștiința Estului și Vestului s-au unit pe altarul drepturilor omului”.

Lumea cărților

Carențele guvernării în perioada interbelică (Recenzie „Sociologia proastei guvernări în România interbelică”, Bogdan Bucur, Ed. Rao)

Florin GRECU

Foarte mulți istorici au avut ca reper intelectual, mai ales după 1989, democrația din perioada interbelică.

Profesorul Bogdan Bucur propune o altă abordare în lucrarea sa intitulată *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*. Ceea ce face ca volumul de față să fie excepțional, prin metodă și abordare, este faptul că pentru prima dată, într-o carte științifică românească, este asumată și demonstrată ipoteza lucrării, și anume că România Mare a guvernat provinciile unite la 1918 mai prost decât vechile imperii. Astfel, România Mare a administrat mai prost Basarabia decât Imperiul Țarist, mai prost Bucovina decât Imperiul Austriac, mai prost Transilvania decât Ungaria.

După publicarea volumului de documente de arhivă cu titlul *Jean Panggal, documente inedite: 1932-1942: contribuții la analiza rețelelor sociale istorice* (București, Editura RAO, 2016) și după apariția, în anul aniversării Centenarului României Mari, a

volumului *Cartea de aur a Centenarului Marii Uniri*, anul trecut, la Târgul de carte Gaudeamus, a fost lansat volumul semnat de profesorul Bogdan Bucur, cu titlul *Sociologia proastei guvernări în România interbelică*, apărut la Editura RAO. La eveniment au luat cuvântul prestigioși istorici precum acad. Răzvan Theodorescu, vicepreședintele Academiei Române, prof. univ. Bogdan Murgescu, Universitatea din București, conf.univ.dr. Adrian Niculescu, SNSPA București, conf. univ.dr. Marian Gabriel Hâncean, Universitatea din București.

După cum anunță chiar autorul, volumul *Sociologia proastei guvernări în România interbelică* reprezintă teza sa de doctorat, la care a lucrat mai bine de zece ani, coordonator științific fiindu-i profesorul Zoltán Rostás. Profesor la SNSPA, Bogdan Bucur a afirmat la lansarea volumului faptul că publicarea „a durat atât de mult, tocmai ca să nu greșească”. După parcurgerea consistentului volum de peste 700 de pagini putem afirma că Bogdan Bucur nu a greșit, ci a reușit să analizeze obiectiv și critic universul rural românesc interbelic din provinciile alipite Vechiului Regat cu ajutorul monografiilor Școlii Sociologice a lui Dimitrie Gusti. Astfel, sunt analizate „manifestările” regimului monarhic din punct de vedere etico-juridic, precum și politico-administrativ, la nivelul statal și local, cu precădere în cadrul satei, prin metoda monografică. Scopul a fost acela de a pune în lumină

cum anume a fost organizată puterea politică, rezultatul fiind cel al unui centralism paralizant exercitat de Capitală asupra provinciilor alipite la Vechiul Regat.

Profesorul Bogdan Bucur stabilește cadrul metodologic al lucrării și analizează diferitele interdependențe dintre sociologie și politică în abordările lui Dimitrie Gusti și Anton Galopenția, precum și diferitele compromisuri politice și ideologice, dar și adaptabilitatea la noul regim comunist a lui Gusti, vizibilă încă din interbelic. Apropierea Școlii Sociologice a lui Gusti de regimul politic autoritar al regelui Carol al II-lea nu reprezintă o noutate, deoarece studenții lui Gusti nu au făcut doar cercetare sociologică prin satele românești, ci și propagandă politică în favoarea regimului carlist, după cum precizează Hans-Christian Manner (p. 726).

Lucrarea sociologului și istoricului Bogdan Bucur analizează vulnerabilitățile democrației interbelice în provinciile care s-au unit cu Vechiul Regat, demonstrând ipoteza lucrării, și anume că România Mare a guvernat provinciile unite la 1918 mai prost decât vechile imperii. Astfel, exemplele sunt numeroase, și anume că primarul, principalul agent electoral guvernamental, recurgea la abuzuri, la violență politică și electorală extremă, mai ales în campaniile electorale, încălcând legea și recurgând la forme de corupție inimaginabile. Astfel, primarul nu avea ca scop guvernarea

comunității locale, ci propria sa securitate financiară, deoarece știa că menținerea sa în funcție se datora centrului, în speță ministrului de interne, care îl putea destitui dacă nu executa ordinele venite de sus. Funcționarea prin corupție a statului în provinciile alipite a contribuit la sărăcirea și pauperizarea satelor, țăranii fiind dezamăgiți de metodele și practicile corupte ale reprezentanților statului.

Tipul dominant al regimului politic în România interbelică a fost autoritarismul guvernamental. Astfel, instrumentele dictaturii erau folosite în cadrul democrației constituționale românești, fiind analizate pe larg de profesorul Bogdan Bucur. Starea de asediu, prin care coloneii și generalii controlau politic unitățile administrativ-teritoriale, cenzura prin care guvernul controla publicațiile cu opinii contrare puterii, precum și implicarea *Siguranței* în chestiuni de natură politică au influențat discret sau fățiș democrația interbelică, ajungându-se astfel la un fel de *război intern*, după formula lui Bogdan Bucur, deoarece violența și retorica partidelor politice de la București erau exportate și la nivelul provinciilor, unde partizanatele politice ale prefectilor și primarilor erau la lumina zilei. Fenomenul se datora faptului că partidele care guvernau, recurgând la instrumentul nedemocratic al stării de asediu, treceau la epurarea întregii administrații, de la vlădică până la opincă, de la funcționar până la ultimul vătășel de la sat,

cu scopul exercitării unui cât mai mare control și pentru a avea acces la resurse, care erau obținute fraudulos.

Proasta guvernare în provinciile alipite la 1918 avea ca fundament modul în care era pusă în practică legea fundamentală de la 1923. Astfel, după cum amintea Matei Dogan, în lucrarea *Analiza statistică a democrației parlamentare în România*, exista un fel de *mimic democracy*, fără precedent în Europa vremurilor. Dacă în Europa guvernul era constituit în urma alegerilor și era emanat din cadrul unei majorități parlamentare, la noi formula guvernamentală era inversă. Prin urmare, Regele desemna o persoană din cadrul unui partid politic și aceasta forma guvernul. Ulterior, guvernul organiza alegerile parlamentare pe care, fără nicio problemă, le câștiga, cu ajutorul jandarmeriei și prefectilor. Trebuie menționat faptul că alegerile parlamentare nu erau lipsite de fraude electorale, de prezența bătaușilor electorali și de atotputernicia primarului și prefectului. Armand Călinescu menționa faptul că venea în secția de votare cu revolverul din dotare. Din cauza acestor anomalii ale democrației interbelice, guvernării nu mai aveau timp de a administra țara, deoarece toată lumea se ocupa de alegeri și de menținerea în funcții a membrilor de partid. După ce partidul pierdea guvernarea, noul executiv epura toată administrația fostului guvern.

După Marea Unire de la 1918, politicienii Vechiului Regat, în speță PNL-ul Brătenilor, adică dinastia de Florica, nici nu voiau să audă de principiul descentralizării sau de acordarea anumitor autonomii provinciilor care au proclamat Unirea cu Vechiul Regat. În România interbelică, administrația locală a funcționat cu delegare de la centru și se subordona strictamente autorităților guvernamentale centrale (p. 373). Astfel, guvernarea a fost și a rămas una centralizată, pe model iacobin francez, iar năravurile orientale au perpetuat o administrație centrală și locală corupte.

Manifestările administrației din Moldova, Muntenia și Transilvania, dar și cea aromânească sunt astfel analizate de profesorul Bogdan Bucur. Spre exemplu, ardelenii și basarabenii începeau să regrete administrația austro-ungară și cea țaristă, deoarece nu erau obișnuiți cu practicile orientale de la București.

Conflictul monarhiei constituționale cu partidele politice, precum și rezultatele electorale din decembrie 1937 au dus la apariția monarhiei autoritare dorită de mulți politicieni ai epocii. Astfel, Gheorghe Tătărăscu, desemnat de monarh să formeze guvernul,

a pierdut alegerile, precedent politic de neimaginat pentru orice guvern al României, începând cu anul 1918. Consecința rezultatului votului a fost un regim constituțional dictatorial. Astfel, constituția de la 1923 a fost suspendată, organizațiile politice au fost declarate ilegale, scoase în afara legii, și s-a înființat primul partid unic din istoria politică a României cu numele de Frontul Renașterii Naționale, al cărui șef suprem era chiar regele, devenit peste doi ani, iunie 1940, Partidul Națiunii. FRN a fost transformat în partid unic și totalitar și antisemit, pe model nazist.

Profesorul Bogdan Bucur analizează șomajul intelectual interbelic apărut în cadrul universităților, adică inflația de licențe. Astfel, statul a devenit incapabil de angaja absolvenții de studii superioare, odată cu declanșarea crizei economice, 1929-1930. Rezultatul șomajului intelectual a constat în faptul că Generația de la 22 nu s-a regăsit în cadrul democrației constituționale românești și a optat pentru diferite partide extremiste.

Profesorul Bogdan Bucur încheie lucrarea arătând că România traversează astăzi cea mai fecundă perioadă din întreaga istorie.